

Апостол Апостолов

**В СЕНКИТЕ НА ПРАДЕДИТЕ
ЙОВИНИЯТ РОД**

Издаелство Libra Scorpe

*Историята на миналото е огледалото,
което обяснява настоящето и отразява бъдещето.
Тя е пълна с дълбока проучителност.
Иван Вазов*

© В СЕНКИТЕ НА ПРАДЕДИТЕ – ЙОВИНИЯТ РОД
© Автор: Апостол Апостолов

Българска, първо издание

Издателство ЛИБРА СКОРП
Бургас, 2014

Апостол Апостолов

В сенките на прадедите

Йовиният род

Бургас, 2014

Посвещение

На предците ни, на сегашното и бъдещи поколения на рода Йовини.

На всички, чийто земен житейски път за кратко или за дълго е оставил своята човешка следа в прекрасния старопланински край на село Изатовци.

Крайно време е да нарушим мълчанието си и да кажем кои сме, от къде сме и какво сме дали, като род. Не защото другите трябва да знаят, а да покажем нашето самоуважение.

Паметта е Божји дар. Няма нищо по-важно от спомените, с които да изразим нашето уважение към предците ни. Защото спомените са по-силни от смъртта.

Авторът

* * *

Предцима, садашњим и будућим поколенјима из рода Йовиних.

Свима, чији су животни путеви за краће или дуже битисање оставило лјудске трагове у умовима наше фамилије.

Крајње време је да прекинемо ћутанје и да кажемо ко смо, од куда смо и шта смо дали или оставили у роду. Не зато што други требају да знају, већ да покажемо наше самопоштовање.

Ум је Божји дар. Нема ништа што је битније од успомена, којима изражавамо наше уважавање према нашим предцима. Зато су успомене јаче од смрти.

Аутор

Вместо предговор

За да може личността да оценява настоящето, времето, в което живее, и да гради своето бъдеще, трябва добре да познава своето минало. Миналото на своя край, неговото развитие. Миналото на своя род!

Тази мисъл сякаш ме обладаваше и в дадени моменти дори ме смущаваше. Мъча се да я отблъсна, а тя упорито ме преследва и не ми дава спокойствие.

Все се натрапва изкушението да се разкрие родовата памет за голямата фамилия на Йовините, на които дължа живота си. Като че ли, на всяка цена, трябва да го направя, да го оставя на настоящето и бъдещите поколения, да не го задържам само за себе си. Почувствах се, като егоист решил да остави диря за едната фамилия на поп Апостол, пренебрегвайки другата на Йовините. Нямах изход. Започнах да събирам информация за Йовиният род, която да бъде споделена с настоящето и бъдещите поколения. Кой знае, може би някой ден, в друго време, ще се роди наследник, с интерес към непознатото минало на своите предци и ще потърси историята на своя род и записаното на хартия в друго време, вече с пожелатели и покрити с прах корици. Да прочете страниците написани от други, които са били преди тях и по тях ще гадае, както се гадае върху древно писмо, за времето, за живота, за успехите и неволите на ония негови предшественици, които са живели в друго време и при други условия. Може би просто любопитството към миналото, за факти и събития случили се през двадесетия и началото на двадесет и първия век. За хората, чиито живот, действия и успехи са частица от историята на неговия род. А може би подтикнат от желанието да направи равностойност между минало и настояще, между стремежи и постижения, между желания и дела на неговите предшественици.

Страшното е, когато човек престане да си поставя въпроси, за да избегне да им отговаря. Това не е нищо освен духовна смърт. Унизителна и противна пред другата. А живуркането, без цел, е просто самоубийство.

Това е причината да напиша тази книга и да разкрия не само пред самия себе си, но и пред идните поколения, които ще бъдат след нас и по написаното ще съдят за нас, за своя произход и род.

Съдбата е била несправедлива и към нашия род. Исконните български земи, на които са живели нашите прадеди, са били разменна монета между две съседни държави. Село Изатовци, което е приютило родоначалниците на фамилията, е преминавало през годините ту в границите на Кралство Югославия, ту се е връщало към отечеството си – майка България. Случаите и събитията, които се

описват, са от онова време на разделение и омраза. Една граница е откъснала български села и население, което с времето се топи под натиска на шовинистичната сръбска политика, спрямо западните български покрайнини.

Животът в село Изатовци е бил такъв, какъвто е на обикновените български селяни, силно привързани към земята, която са обработвали с усърдие, много труд и любов. Хора, които са понасяли всички несгоди на селския живот, но са отстоявали своята народност, своя бит, духовност и култура, всичко онова, което са унаследили от своите родители, деди и прадеди. Запазили са българския си дух, извън пределите на своята родина.

Вникнем ли по-задълбочено в живота на тия твърди българи, разгледаме ли тяхната десетилетна съпротива против сърбизацията, ще видим тяхната голяма любов към своя род и народност, тяхната твърдост и последователност в борбата за запазване на бита, културата и българския език. Като изучаваме днес тяхното минало ще се уверим, че и от тях има какво да научим, и с какво да се гордеят идните поколения. Наследили твърдостта, гордостта и упоритостта на своите предшественици, те не се поддали на нищо сръбско, въпреки големия терор и насилствени действия на сръбските власти.

За съжаление много малко запазени материали са открити за Изатовци. Малко са и спомените на все още останалите живи стари хора, които са наследили от своите родители спомените за живота и развитието на селото.

Въпреки оскъдните данни тук са предадени природните дадености в района на селото, битът и духа на хората, такива каквито са останали в паметта ми от ранното детство. Подробно са разгледани животът, стопанската дейност, бит и култура, обичаите на населението в Изатовци. Много неща са променени. Много неща са изчезнали, поради обезлюдяването на селото. Това наложи подробно да бъдат описани всички уреди, сечива, помагала и предмети, с които хората в Изатовци са си служили в миналото.

С тази книга искам да запозная нашите деца, внуци, правнуци и бъдещи поколения с историята на рода ни, чиято съдба е малка частица от драматичната история на българския народ. Надявам се, че ако знаят корените на своя род, неговата история, те ще възпитават в себе си и децата си по-голяма и чиста любов към своя род и нашата многострадална родина България, ще съхраняват и развиват в бъдеще оня чист възрожденски патриотизъм, който ни е запазил през турското робство. Надявам се целта да бъде постигната, ако нашите наследници прочетат и научат миналото на своя род и го допълват и съхраняват за бъдеще. Само така съдбата на миналите поколения, на нашите предци ще присъства в дните на сегашните и бъдещите потомци българи и ще осмисля техния стремеж към по-щастлив живот.

* * *

Манчо Йовов е едно от седемте деца на Йова Павлов. Той има четири деца: Еленко, Драгия, Делчо и Таска.

Еленко Манчев има три деца: Иван, Методи (Мито) и Даринка. От тях има 7 внука, 12 пра внука и 8 пра-пра внука.

Делчо Манчев има шест деца: Евгения, Олга, Костадинка, Тано, Надежда, Асен.

От тях има 18 внука, 23 пра внука, 37 пра-пра внука, 22 пра-пра-пра внука и 2 пра-пра-пра-пра внука.

Таска Манчева има четири деца: Милка, Васил, Санда и Ига (Игнат). От тях има 3 внука, 8 пра внука, 15 пра-пра внука и 13 пра- пра- пра внука.

Общо в рода на Манчо Йовов (Еленко, Делчо и Таска) има:

14 деца,

25 внуци,

35 пра внуци,

45 пра пра внуци,

22 пра-пра-пра внуци и

2 пра-пра-пра-пра внуци.

До този момент в рода на Манчо Йовов от Еленко, Делчо и Таска има 139 наследника.

България след Берлинския конгрес 1878 година

България от Сан Стефано до Париж

Чакалите на нашата победа

Голяма част от нашия род, в резултат от сполетелите го катастрофи и нещастия през отминалия 20 век, беше участник в големите миграционни движения от единия до другия край на Балканския полуостров. Днес по-голямата част от Йовиният рода е установена в Република Сърбия и България.

Съвременните граници на България, съвсем не са изградени на етнически принцип, а са определени по волята на великите сили и съседите – победители във войните. Огромни български територии и населения са останали извън държавните граници. Тези компактни маси, от българския народ, са подложени на жестока денационализация, като се преименуват географски имена и термини, изличават се и се рушат български исторически и литературни паметници.

Наложените на България международни договори ограбиха нейната територия, но не заличиха българският характер на населението, останало извън националните граници. Това сториха репресивните държавни органи на нашите съседи – сърби, като в тази битка бяха използвани всички възможни средства.

Третата българска държава се възстанови в резултат на Руско-турската война (1877-1878) и на подписания на 3 март 1878 г. Сан Стефански договор. Още преди този договор, границите на българската народност са очертани, макар и не много прецизно със Султанския ферман за учредяването на Българската екзархия (1870) и с решението на Цариградската конференция (1876-1877). Българските етнически територии са определени и в творчеството на българските възрожденци – революционери и книжовници.

Със Сан Стефанския мирен договор се определят не само българските граници и се възстановява българската държава, но не като независима държава, а в положение на васалитет към империята. Сърбия трябва да се задоволи само с Новопазарския санджак, Ниш и Лесковац. Недоволна от създаването на голяма българска държава, в чиито граници влизат Северна и Южна България, Македония, Тракия с Кавала, Лозенград и Люле Бургас, както и Пирот и Враня.

Само няколко месеца по-късно Берлинският договор ревизира Сан Стефанският договор, като разделя освободената българска държава на две – васалното Княжество България и автономната Източна Румелия, което положение ще се запази до 6 септември 1885 г. Статута на съединеното княжество ще се узакони не по най-добрия начин за България с Топханенския акт (1886). Берлинският кон-

грес (1878) ще върне на Турция двете територии, населени с българи – Тракия и Македония, но ще потвърди руските дарове за съседите – Северна Добруджа на Румъния и Моравско – за Сърбия.

Известните френски историци Ернест Лавис и Алфред Рамбо определят Берлинският договор, като *“паметник на егоизма, дело на завистта, на личните отношения, акт неморален и долен, защото вместо да осигури мира, той създаде много поводи за конфликти и войни в бъдеще”*.

Сръбският социалист Васа Пелагич отбелязва, че *“Според Сан Стефанският мир цяла България бе обединена в една държава и обхващаше земите от Дунав до Солун и от Черно море до Охрид. Такава българска държава не одобриха господа дипломатите.”*

1. Хайнрих Карл фон Хаймерле (Австро-Унгария). 2. Алойс Граф Кароли (Австро-Унгария). 3. Едуардо до Лоней (Италия). 4. Александър Горчаков (Русия). 5. Уилиям Анри Уадингтон (Франция). 6. Бенджамин Дизраели (Англия). 7. Йозеф Мария фон Радовиц (представител, Германия). 8. Хлодвиг цу Хохенлое-Шилингсфюрст (Германия). 9. Луиджи Корти (Италия). 10. де Мун (протоколант, Франция). 11. Сен Валие (Франция). 12. Пол Депри (Франция). 13. Барон д'Убри (Русия). 14. Андраши (Австро-Унгария). 15. Лотар Бухер (Германия). 16. Ото фон Бисмарк (Германия). 17. Пьотър Шувалов (Русия). 18. Бернхард Ернст фон Бюлов (Германия). 19. Фридрих фон Холщайн (Германия). 20. Мориц Буш (германски публицист). 21. Херберт Бисмарк (секретар на баща си). 22. Садуллах бей (Османска империя). 23. Одо Ръсел (Великобритания). 24. Роберт Гаскойн-Сесил (Великобритания). 25. Александър-паша Каратеодори (Османска империя). 26. Мехмед паша (Османска империя).

За Берлинския договор, германският канцлер Ото фон Бисмарк и английският лорд Бенджамин Дизраели – Биконсфилд, по-късно ще признаят, че в Берлин е била нахвърлена националната цялост на България. А в “Британската енциклопедия” през 1911 г. е написано: *“Берлинският договор, със своето изкуствено разделяне на българската раса, създаде трудния и заплетен “македонски въпрос”*.

Обединението на Северна и Южна България (1885) ще раздразни сръбската страна, която ще удари в гръб България, оправдавайки агресията си с нарушеното статукво и равновесие на силите на Балканите. Краят на тази сръбска авантюра ще е нейното пълно поражение, но великите сили няма да позволят България да се възползва от победата и да върне незаконно отнетите ѝ земи около река Морава. В началото на 1886 г. ще се подпише Букурещкият мирен договор, който само ще възстанови статуквото. Най-парадоксално в случая, е, че българската делегация ще се ръководи от турски дипломат, защото младото българско княжество е васално и няма право да подписва международни договори. Така на практика Турция трябва да пази българските интереси докато в столицата на империята, край Босфора, се водят българо-турските преговори за излизане от възникналата криза в отношенията, в резултат на Съединението.

Успешна е дипломатическата акция на българските държавници и дипломати с обявяването на 22 септември 1908 г. българската независимост. От последвалите събития, които намират израз в сключените международни договори, ще се види, колко кратко и изменчиво може да бъде разстоянието от триумфа до падението, от което ще страда преди всичко българския народ.

В подписания Берлински договор от 1878 година чл. 1 до чл. 12 се отнасят за новосформираното Княжество България, на което се запазва статута, предвиден от Сан Стефанския договор, но намалява значително неговата територия. Срокът на временното руско управление се намалява от 2 години на 9 месеца¹ и се поставя срок от 9 месеца да бъде създадено Княжество България.

В Берлинския договор от чл. 13 до чл. 22 е предвидено създаването на автономна област с името Източна Румелия. Нейните граници са между Стара планина и Родопите. Управлението се осъществява от главен управител с петгодишен мандат. Неговото назначаване става от Високата порта и одобряван от Великите сили, взели участие в Берлинския конгрес. Държавното устройство на областта трябва да бъде уредено от комисия, съставена от представители на Великите сили. Македония, Източна Тракия и Западна Тракия остават отново в пределите на Османската империя под пряката власт на султана, но с бъдеща административна автономия.

Северна Добруджа получава Румъния, като компенсация за Бесарабия, която по силата на Сан Стефанския договор се предоставяла на Русия.

¹ Българските държавни институции 1879-1986. София, ДИ “Д-р Петър Берон”, 1987. с. 14-15.

Разделена България след Берлинския конгрес
(литография на Николай Павлович – “Мизия Траки и Македония”)

На литографията са изобразени три жени, олицетворяващи Княжество България, Източна Румелия и земите, останали под османска власт.

Първата жена е на преден план – освободената от османска власт територия Княжество България. Жената е облечена в царски дрехи, символ на власт. В едната си ръка държи меч – символ на победа, а в другата българското знаме – символ на свобода и държавност. Под краката ѝ лежи турското знаме, което символизира победата над османците. Главата ѝ е увенчана с корона, подчертаваща държавността.

Втората жена е на заден план, което показва положението ѝ на провинция Източна Румелия в Османската империя. Облечена в хубави бели дрехи, символ на автономията на провинцията. На главата ѝ има венец, символ на автономния ѝ статут. Протегнала е ръка нагоре – молба и израз на желанието да се освободи напълно. Зад нея стои лъв – символът на България и до днес.

Третата жена, нарисувана в най-далечния план, олицетворява земите, останали под османска власт. Облечена е в траурни черни дрехи и забрадка, подчертаващи нейното нещастие. Жената е с наведена глава, а над нея се вее знамето на Османската империя, показващо статута на все още поробена земя. Това се разбира и от веригите, в които е окована жената.

За изпълнение на Берлинския договор най-вярна преценка дава Уилям Къртис, с материал публикуван на страниците на “Чикаго Хералд Трибюн”.²

“Нито една от многото договорености в Берлинския договор никога не е било истински изпълнено. Дори и една от договорените реформи не бива изпълнена от турските власти. Вярно е, че християнин е нарочен за губернатор и служил 5 години; но той е страхливец, който си позволи да бъде параван за прикритие на мохамеданските си подчинени, които убиваха, грабеха и измъчваха членовете на неговата религия. Зверствата над българите, между 1865 и 1875, се повториха и в Македония, като населението беше значително намалено чрез избивания и гонения, като няколко района са напълно напуснати от християнското си население. Всякаква форма на тирания и бруталност преобладаваха. Един документ показва, че жертвите от последните 10 години са 15 000. Ако някой “правоверен” ламти за имота на християнския си съсед, е достатъчно само да го наклевети за “недоволен” пред най-близкия съд и войниците ще свършат останалото.

Бях информиран от високопоставен източник в Цариград, че Султанът плаща годишно \$500 000 под формата на субсидии на вестници във Виена, Берлин, Париж и други европейски градове да защитават него и делата му, и да създават обществено мнение в негова полза. След арменските кланета, преди няколко години, той разпредели над \$1 000 000 за вестниците, които се отнесоха благо с него. Но Великите сили в Берлин са знаели, че турският Султан никога не си държи на обещанията, и че вероятно никога няма да ги спазва. Детската наивност, с която те приеха изобилните му уверения за реформи е най-поразителния феномен в политическата история”

Берлинският договор просъществувал формално до избухването на Балканската война 1912-1913. Въпреки поражението си от лятото на 1913 г., България успява да запази част от придобитите в първата война земи в Македония и Тракия, но отстъпва Южна Добруджа. При нея съотношението между териториално уголемяване и дадени жертви е най-неблагоприятно, в сравнение с данните за останалите бивши членове на Балканския съюз.

Балканските войни (1912-1913) завършват с първата национална катастрофа, която е оформена с Букурещкия мирен договор (1913), а Първата световна война завърши с втората национална катастрофа, началото на която за нас е капитулацията в Солун (29 септември 1918), узаконена с Ньойския мирен договор (1919).

В книгата “Войната се завръща”, на разследващия френски журналист Анри Поззи пише, че Никола Пашич, Томаш Масарик, Едуалд Бенеш, Йон Братиану и Елефтериос Венизелос умишлено заблуждаваха “господарите на конференцията” Жорж Клемансо, Лойд Джордж, Томазо Титони и Удро Уилсън и “се подиграха с тях до такава степен, че ще се смяе историята, като фалшифицираха

² Къртис, Уилям. Турчинът и неговите изгубени провинции. 1903, р.396.

Държава	Военни жертви в Балканските войни	Площ до войните (км ²)	Площ след войните (км ²)	Население до войните	Население след войните
България	176 000	96 945	112 000 (+ 17%)	4 430 000	4 800 000 (+ 8%)
Сърбия	до 91 000	48 303	86 350 (+ 80%)	2 950 000	4 170 000 (+ 41%)
Гърция	52 000	63 211	121 268 (+ 91%)	2 630 000	4 400 000 (+ 67%)
Черна гора	над 10 000	9 080	14 956 (+ 65%)	280 000	450 000 (+ 57%)
Румъния	4 000	131 353	139 698 (+ 6%)	7 250 000	7 600 000 (+ 5%)
Османска империя	225 000	169 317*	26 369* (- 85%)	6 130 000*	1 800 000* (- 70%)

* площ/население на европейската част на империята

Резултатите от Ньойския договор

картите и документите, служейки си – за да използват мира – с мошеничеството”.

През 1928 г. Лойд Джордж писа:

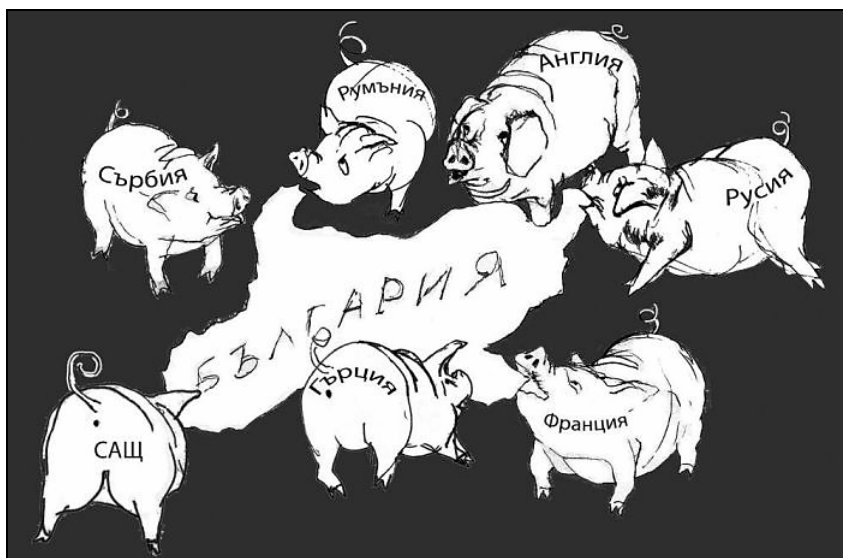
“Цялата документация, дадена ни от някои от нашите съюзници при сключването на мира беше лъжлива и фалшифицирана.”

А Клемансо след години нарече нашите сръбски съседи **“чакалите на нашата победа”**.

Парижката мирна конференция (1947) отсъди, че България се връща в границите през 1941 г., което на практика означаваше, че Ньойския договор е потвърден и остава в сила. Наложени са нови репарации, конфискации и наказания.

Освен паричните репарации, изплащани на Репарационната комисия, България трябва да компенсира съседните страни и с известно количество добитък.³

³ Section II – Part VII, Reparation, Articles 121.176.

Разпокъсване на територията на България с Ньойския договор

Репарации наложени на България

Вид	Гърция	Румъния	Сръбско-хърватско-словенска държава	Общо
Бикове	15	60	50	125
Млечни крави	1500	6000	6000	13500
Конете	2250	5250	5000	12500
Мулета	450	1050	1000	2500
Волове	1800	3400	4000	9200
Овце	6000	15000	12000	33000

В допълнение, ако Междусъюзническата комисия прецени, че това няма да бъде сериозна пречка за стопанския живот в страната, България трябва да доставя на Сръбско-хърватско-словенската държава по 50 хиляди тона въглища в продължение на 5 години, като компенсация за щети, нанесени на сръбските каменно-въгленни мини.

България трябва да сведе войската си до 20 хил. души, жандармерията – на 10 хил., пограничната стража – на 3 хил. души, без право на тежко въоръжение. Редовната наборна армия се замества с платена наемна.

Конгресът на САЩ отказва да ратифицира Ньойският и останалите договори от Версайската система, считайки ги като крайно несправедливи и угнетяващи.

Така, въпреки противопоставянето на делегата на САЩ, и без да дочакат окончателното решение на международната комисия по определяне на границата, на 6 ноември 1920 година сръбските войски окупираат териториите около река Тимок, част от Трънско и околните на Цариброд и Босилеград с население 64 509 души. От него 54 758 са българи, 8 637 – власи, 549 – цигани и само 127 – сърби. Това население живее в два града, три пазарни средища и 118 села. В откъснатите територии има 115 училища, 6 прогимназии и една гимназия, в които преподават 269 учители и учат 7 892 ученици.

В Западните покрайнини има 45 български църкви с 42 свещеници.

Член 27 от договора само ориентировъчно определя новата граница, а член 29 предвижда създаване на международна разграничителна комисия, която да определи граничната линия на място, така че тя да е географски оправдана и възможна и да не пречи на разделеното население. Сформираната международна комисия е от френски, британски, японски, сръбски и български представители, която да определи граничната линия.

Изпълнението на тази задача се оказва изключително трудно. Френският представител в международната комисия, по очертаване на сръбско-българската граница, полк. Ордъони признава, че *“няма по-неестествена граница от тази, която игнорира всички географски и етнографски условия и затваря многохилядно население в лабиринт от безизходни клисури на изток от границата, а на запад – от непроходна крепост от планини”*. Така се очертава “черната граница”. Тя разсича 25 български села – Груинци, Стрезимировци, Петачинци, Банкя, Вrabча, Долна Невля, Ресен и други селища, като разделя къщи, дворове, ниви, извори, кладенци, гробища, пътища, семейства, роднини и приятели.

На 6 ноември 1920 г., когато сръбските войски влизат в Цариброд, влакова композиция с 25 вагона бежанци тръгва за България. В Босилеград сръбските войски са посрещнати само от един-единствен човек и се обявяват, като “освободители на своите заробени от българите братя”.

В следващите няколко години около 30 000 бежанци от Западните покрайнини ще потърсят убежище в България. От тях 5 000 по-късно ще заминат в Западна Европа и Америка. Така, с Ньойския договор, е създадена най-нехуманната граница в Европа, сполучливо наречена от западен журналист “черната граница”. Това е най-укрепената граници в Европа по това време, с опънати телове и заредени бомби върху тях, с гъсто разположени гранични стражи с цел да сплашат населението и са доказателство, че оградената с тел територия е чужда земя.

Френският журналист Анри Пози в книгата си “Войната се връща”, описва потресаващия характера на тази граница, като: *“Аз видях български майки, гробовете на чиито деца са на югославска земя, да идат и плачат на няколко мет-*

ра от скъпите им гробове, понеже им е забранено да се приближат. Те са все пак щастливи, че докато е копана някоя вълча яма, не са изхвърлени костите върху насипа на нещастните малки мъртви – както видях при Извор”.

В края на двадесетте година на XX в. се полагат усилия за подобряване на отношенията между България и Югославия. Българският външен министър по това време Ат. Буров споделя: : *“Нешич (югославският пълномощен министър в София) формулира едно предложение за преотстъпване на граничните околности (Цариброд и Босилеград) не като своя лична идея, от името на министъра на външните работи (Маринкович), а от името на крал Александър. Той се радваше на пълно доверие на своя суверен и третираше нещата директно с него през главата на своя външен министър... Поисках уточнение и потвърждение на неговите уверения. Нешич замина за Белград. Среца се отново с краля и правителството си. Той ми донесе потвърждение на това, което беше вече казал с това важно уточнение, че личната идея на краля била санкционирана от неговото правителство. Ние спряхме дотук.”*

В разговори за двустранните отношения на високо равнище, се коментира съдбата на Западните покрайнини, като в различни моменти те са разменна монета срещу ликвидирането на ВМРО.

На 19 май 1934 година е извършен преврат в България, начело с офицери от Военния съюз и Кимон Георгиев от политическия кръг “Звено”. Това правителство, на Кимон Георгиев, прави вътрешни промени и дипломатически ходове, но за да разчисти терена за подобрене на дипломатическите отношения с Белград, допуска груба политическа грешка, като забранява ВМРО и българските организации в Западните покрайнини.

Сложната и тежка политическа обстановка в България се отразява неблагоприятно и на положението на българското малцинство в Югославия. България няма ясна визия за бъдещето, не може да намери общ език със съседите си, няма ефективна политика по отношение на българите извън България. Благодарение на силния си борчески дух, наследен от борбите за национално освобождение от турско робство, българското малцинство успява да запази националния си и културен идентитет непокътнат до началото на Втората световна война.

В навечерието на Втората световна война българската външна политика се ръководи от принципа на неутралитет и антисъветизмът. Това поведение на България е продиктувано от желанието за ревизия на международните договори. Така страната ни успява да ревизира значителна част от финансовите, военните, военноморските и военновъздушните клаузи на Ньойския договор.

Надеждата е ревизия и по отношение на териториалното статукво.

Като отчита обстановката в Европа, България подготвя и разпространява до дипломатическите си представителства конкретни мерки за мирна ревизия. Документа е известен под името “Директива №19” от 19 април 1938 г., в която точка втора предвижда присъединяването към отечеството *“... и евентуално на Цари-*

бродско и Босилеградско, според старата територия на България от преди войната.”

През пролетта на 1940 г. германските войски разгромяват противниците си на западния фронт и се готвят за югоизточна Европа. СССР поставя ултиматум на Румъния да освободи окупираните от нея Бесарабия и Буковина. Това е момент, в който българската дипломация започва сериозни преговори за връщането на Южна Добруджа, откъсната с Букурещкия мир от 1913 г. На 7 септември 1940 г. в Крайова е подписана спогодба, с която България си възстановява юридическите права над областта, договаря се размяна на населението и заплащане на имотите.

Дипломатическият натиск за присъединяване на България към Тристранния пакт все повече се засилва от страна на Германия. Югославия се отмята от подписаното споразумение. Войските на Вермахта вече са в България и оттам се готвят да атакуват в Гърция и Югославия.

За България е ясно, че е невъзможно да противостои на Хитлеровата военна машина, влиза в Тристранния пакт, с цел да избегне жертвите и разрушенията и същевременно успява да присъедини към себе си всички отнети български земи, включително и Западните покрайнини.

Кралство Югославия престава да съществува през април 1941 г., след като е разгромена за няколко дни от войските на немският Райх.

Царство България възстановява напълно справедливите си суверенни права над Вардарска Македония, Западните покрайнини, както и над отнетото в края на 19-ти век българско Поморавие с градовете Ниш и Пирот.

През периода 1941-1944 година съгласно споразумението между правителствата на Германия и България Западните покрайнини са присъединени към България за *административно управление до края на войната*. Сръбските административни власти си отиват без съпротива. Българската войска е посрещната от местното население. Част от емигриралите в България българи се завръщат по родните места. Българската администрация открива българските училища, а българските имена на населението са възстановени.

В следващите години Западните български покрайнини изживяват кратко-траен икономически и културен възход. Възстановяват се българските училища, значително се подобрява земеделието, възстановяват се старите пазарни пътища към България. Започва подобряване на пътната мрежа, строят се нови училища и читалища, възстановяват се българските черкви, възстановяват се прекъснатите лични и роднински връзки от двете страни на границата.

Царство България упражнява суверенните си права над Западните покрайнини до 1944 г.

Към края на войната се задълбочава и политическата криза в България. СССР обявява война на България. България иска примирие, но на 8 септември 1944 г. войските на Трети украински фронт навлизат на 110-180 km в България.

Силите на Отечествения фронт на 9 септември овладяват основните държавни институции, правителството е арестувано и властта минава в техни ръце.

Страната е дипломатически изолирана и се намира във война, както с антифашистката коалиция, така и с Германия. На 5 октомври в Крайова, Румъния, с посредничество на Москва, България и Югославия постигат съвместно споразумение за обща борба срещу Хитлеристката коалиция и българската армия влиза на територията на Югославия. Сега тя трябва да освобождава териториите, които преди три месеца е напуснала като “окупатор”. Тито настоява българските административни власти да напуснат Западните български покрайнини, като въпроса за границата остава за след войната. Развитието на световните събития и интересите на Великите сили, съгласно Ялтенските споразумения, налагат отново предвоенното статукво. Тази перспектива действа съкрушително на българите от Западните покрайнини и към България тръгва нов бежански поток.

Ябълката на раздора в българо-югославските отношения е югославската позиция по македонския въпрос. Югославската партизанска съпротива поставя основите на федерална държава, в състава на която се изгражда и Република Македония. Теорията на Коминтерна, за съществуване на македонска нация, така получава и своя държавно териториален израз. Тито, не без съгласието на българските комунисти, категорично настоява Пиринският край да бъде присъединен към Югославия, а Западните покрайнини да бъдат върнати на България. Този опит се проваля поради енергичната намеса на Англия и САЩ.

През 1946 г. започва Парижката мирна конференция, чиято цел е да подпише мирни споразумения с победените страни. На 10.02.1947 г. България подписва Парижкия договор, с който ѝ се гарантират границите отпреди войната.

България е оставена отсам желязната завеса, в съветската зона, както бяха се споразумели ѝ. В. Сталин и У. Чърчил. Натискът за отнемане на нови български територии е голям, а Югославия заживя с надеждата да погълне цяла България, след като успее да присъедини Пиринска Македония, разчитайки на Сталиновата подкрепа. Ако през 30-те години България беше извън Балканския пакт, сега отново остава извън страните от западния свят.

Въпреки категоричността на международните договори, защитаващи българските малцинства в съседните държави, българите са поставени при изключително трудни условия за оцеляване. Ужасяващи са описанията на наши и чужди пътешественици, минали през тези наново поробени български земи, където българското име и реч бяха забранени и преследвани. Много български материали свидетелстват за българската трагедия в Македония, Тракия, Добруджа и Западните български покрайнини. От Франция, Америка, Англия и Русия сигнализират, че на Балканите тлее неизгасналата жарава от Първата световна война и вероятността от завръщането на войната е голяма, защото в съвременна Европа съществува един жесток колониален режим, при който се изтребва един цял народ.

От значение за обикновените хора, потърпевши от събитията, са договорите отнасящи се до уреждането на въпросите за изселниците и бежанците и техните имоти, каквито са Ангорския договор, българо-гръцките спогодби – “Калфов-Политис” и “Моллов-Кафандарис”, и Крайовската спогодба. Българо-гръцките спогодби предизвикват гнева на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство, тъй като с тях се признава българския характер на населението в Егейска Македония и Тракия, нещо което се отрича от западната ни съседка, която си е поставяла за цел да унищожи всичко българско в заграбените български територии – Вардарска Македония и Западните български покрайнини.

Румънските апетити за български територии датират още от средата на XIX век, но се осъществяват едва след присъединяването на Северна Добруджа и след удара в гръб на България по време на Междусъюзническата война (1913).

Иска ни се да вярваме, че с тази кратка ретроспекция на моменти от българската история ще предоставим информация за всички интересувачи се от съдбата на нашия народ през отминалите, но незабравени бурни български времена.

Нашите роднини, част от Йовиния рода, и днес живеят в градове, които са част от българската територия, но останали извън нея по несправедливо наложените международни договори.

За днешното младо поколение и бъдещите наследници на Йовиния род трябва да знаят истината за отнетите несправедливо, чрез фалшифициране на историята, български земи, които нямат нищо общо с миналото на Сърбия.

Въпреки почти вековното откъсване от България в тези градове е запазен българският дух.

Княз Александър I Батенберг

Крал Милан Обренович, обявил сръбско-българската война през 1885 г.

Български офицери от сръбско-българската война, 1885 г.

Войници в студентския батальон в сръбско-българската война, 1885 г.

Сенките отвътре

Село Изатовци

Ждрелото на река Росомач

Поселищно-географска част

Местоположение

Село Изатовци се намира на 25 km северно от общинския център Цариброд (Димитровград) на 788 m надморска височина и географско разположение 43° 7' 14" северна ширина и 22° 52' 59" източна дължина. Селото е разположено в подножието на граничната котловина Висок, която е между планината Видлич от юг и Берковския дял на Стара планина от север.

Стара планина е най-голямата и най-дългата (550km) планина. Простира се от границата с Република Сърбия до Черно море. Площа ѝ е 11596 km², а ширината 15-50 km. Най-високият ѝ връх е Ботев (2376 m), на българска територия и връх Миджур 2169 метра на границата със Сърбия.

Името на Стара планина е свързано с хилядолетно минало. Най-стари са наименованията *Хаймон*, *Хаймос*, *Хемос*, *Хемус* (от тракийски произход) със значение – верига, било, водораздел, граница. По-късно отделни нейни дялове получават различни наименования – *Сребърна планина*, *Маторние гори*, *Зигос*, *Им планина*. Нейното гръцко наименование е Αἴμος, а на латински се изписвала *Haemus*.

Името на Стара планина се появява за първи път през 1533 г. в пътеписа на далматинския пътешественик Антун Вранчич. Името **Балкан** обаче е по-старо и е най-популярно през последните няколко века. От *Балкан* произлиза и наименованието на нашия полуостров – Балкански, наричан често с обобщаващото име Балкани.

По време на Османската империя планината е *Коджабалкан* или *Балкан*. Стара Планина е наричана още Кървавата планина. В превод означава – **Бал** – мед и **кан** – кръв. А може би името произлиза от битката между Зевс и Тифон или заради кървавите изгреви и залежи над планината.

Стара планина е една от четирите физикогеографски области на Старопланинската зона. Тя е част от Алпо-Хималайската планинска система и в частност от голямото образувание, известно като Балканиди. Разположена е между Предбалкана на север и Подбалканските котловини на юг. На запад се простира до реките Търговишки Тимок (дясна съставляща на Бели Тимок) и Височица (Комщица, Темска река, десен приток на Нишава) в Република Сърбия, а на изток при нос Емине, достига до Черно море.

Стара планина принадлежи към младонагънатите планински образувания. Изградена е основно от гранити, но се срещат и варовици, гнайси и шисти. За разлика от Рила и Пирин, тук заледяването е обхванало много малко от най-високите части на планината. Липсата на изцяло завършени циркуси и наличието на едно единствено високопланинско езеро, с глациален произход, е категорично доказателство за това. Но част от релефа на Стара планина е типично алпийски.

Между Берковския дял на Стара планина от север и планината Видлич от юг, на сръбска територия, се намира котловината Висок (580 km²), определяна, като зелен оазис в подножието на Стара планина. Това красиво място е гранична котловина между България и Република Сърбия.

През 17 век котловината е била обект на набезите на кърджалиите, които са плячкосвали и малтретирали местното население. Това е една от причините за масовото изселване на местното население, което е изоставяло дом, имоти и по-къщнина, търсейки спасение в други места (Еленков, Т. 2013).

В Поменик на Зографския манастир в Света гора от 16-17 век е спомената котловината Висок, като българска земя.⁴

Граничната котловината Висок се разделя на: Горни, Среден и Долни Висок. Границата между тях съвпада с границата между България и Сърбия от Берлинския договор 1878 година, като Горни Висок е в България, а Долни Висок – в Сърбия. След промяната на българо-сръбската граница през 1920 г., по Ньойския договор, на българска територия остава само част от югоизточната част на Горни Висок, със селата Бърля, Губеш, Комщица и Смолча. Останалата част на Горни Висок е в Западните български покрайнини и в нея са разположени няколко села с българско население – Славия, Болъев дол, Брайкевци, Вълковия, Горни Криводол, Долни Криводол, Изатовци, Каменица и Сенокос. Селата в Долни Висок, на северозапад по течението на река Височица, днес имат сръбско население.^{5,6}

Видлич е планина в Западна България и Източна Сърбия, която понякога се разглежда, като част от Стара планина. Името е свързано с широката панорама, която се разкрива от планината, разполагайки се между две котловини – от северо-изток е котловината Висок, а на югозапад от планината са котловините Забърдие и Пиротското поле. Приема се, че името е синкопиран вариант на думата виделица (видело) или *виделина* – панорама. Вероятно става дума за умалителната форма *виделичина* и нейната синкопирана форма “*видлич*”.

⁴ Иванов, Йордан. Български старини из Македония, София 1931, с. 500-501, 513.

⁵ Видановић, Гаврило-Сазда. Висок – привредно-географска испитивања, Београд 1955.

⁶ Маринков, Йордан. 1996. Стара планина. Горњи Висок. Привредни потенцијали, Димитровград 1996.

Поглед към Видлич от към Стара планина

Планината има продълговата форма в посока северозапад-югоизток. Разположена е между река Височица и река Нишава, като по-голямата ѝ част е в Сърбия. Най-високият връх на Видлич е Големия връх или Губнище, а след него Барсарски камен, и двата на сръбска територия. В непосредствена близост до Изатовци се намира планинският масив Големия камик (1287 m) и Изатовска чука (1235 m).

Най-високият връх в българската част на планината е Големия дел. Планината е слабо засегната и в нея са разположени няколко села.⁷

Северните склонове на Видлич са покрити с букова гора, и многобройни потоци, които се вливат в река Височица, а южната част е предимно пасища.

Между планините Видлич и Вучи баба, от север, и долината на река Нишава и планината Чепън от юг, се намира котловината Забърдо. Обхваща Годечката котловина, а на запад достига до Пиротското поле. Релефът на Забърдието е ниско-планински и хълмист.⁸ Тази област има сложен геологически строеж. Изградена е предимно от юрски и триаски варовите скали. Климатът е умереноконтинентален.

До 1920 година Забърдието влиза в пределите на България, а от ноември същата година е разделено на две части – българска и сръбска.

Землището на Изатовци граничи със селата Каменица, Болшев дол, Брайкевци.

При определяне на мястото за изграждане на бъдещото селище първите заселници са търсили подходящо място близо до водоизточник и равнинна плодородна част, за обработване и отглеждане на селско стопанска продукция.

Изатовци, в това отношение, отговаря на тези условия и се разполага близо до река, а котловината на Висок предлага достатъчно обработваема земя. Именно условията за добро скотовъдство и земеделие, в тази част на котловината, са повлияли първите основатели на селото, да изберат това място.

Близостта на селската река с постоянно течаща вода, през различните годишни сезони, е помагала да се организира зеленчукопроизводството и отглеждането на едър и дребен рогат добитък.

⁷ Видановић, Гаврило-Сазда. Видлич-Забрђе, Београд 1960.

⁸ Маринков, Јордан. Забрђе. Природно-привредни потенцијали, Димитровград 1999.

Панорама на село Изатовци

Месторазположението, на селото, е позволявало да се изграждат кошари за отглеждане на овце и кози. А хубавите пасища на Видлич са гарантирали тяхното изхранване.

Обработваемите земи са били разположени в различните краища на землището и са носели имена, някои от които са били свързани с географските особености на местността или с характера на терена и имената на по-заможните фамилии, които са притежавали значителни площи от земеделската земя.

Топонимия

Топонимията разкрива значението и имената на географските обекти, които имат съществена роля в живота на хората, и чрез които те се ориентират в заобикалящата ги действителност. Районът, в който се намира Изатовци, е бил изложен на непрекъснати нападения, войни и нахлувания. Тази част от българската територия е била разменна монета между България и Сърбия. И всяка от тях е променяла или видоизменяла местните имена.

1- Гувниште; 2 – Тасковото; 3 – Златкова огреня; – 4 – ливади Rešice; 5 – Йовините ниви, Каменичка река, 6 – Бара Костич; 7 – Воденица; 8 – Джурина огреня; 9 – Джурин амбар и салаш; 10 – Власачино кумно; 11- Йовини капии, 12 – Горна маала; 13 – Долна маала, 14 – Река Височица под Божина огреня; 15 – Свинекомплекс.

Топографските имена запознават поколенията с присъствието на един или друг народ на дадена територия.^{9,10} Изатовци се намира в регион, който е запазил почти непроменено името на селото и до днес. По своя произход топонимните имена са свързани със обществения статут на мястото (махала, село, манастир, харман), имена свързани с вода (река, мочури, бара), имена свързани с форма и големина (“Голямата ливада”, “Малък Въртоп”).

⁹ Николова, Весна. 2001. Микротопонимията в Горен Висок, сп. Мост, бр. 170-171, Ниш.

¹⁰ Златковић, Драгољуб. 2003. Микротопонимия Старе планине. Горњи Висок од Браћевца до Влковије и Шугрин, Пиротски зборник, бр. 27-28, Пирот, с. 140-144.

Местностите в Изатовци са: “Калуджере”, “Манастирище”, “Подвада” – разположена успоредно на пътя между река Височица и село Долни Криводол; “Градешчица” от дясната страна на река Височица срещу м. “Подвада”, успоредно на река Височица и представлява ливади и обраствания с върби, “Шилъина огрениа” в центъра на селото, “Тасково” – в покрайнините на селото, до пътя за Долни Криводол, “Дойчин въртоп” – местността е разположена в землището между Каменица и Болъев дол, “Малък Въртоп” – ливади, “Горни и Долни Забел” – ниви непосредствено до пътя за с. Болъев дол, “Речице” – мочурливи ливади, “Долна речица” – ниви, “Будиница” – ниви на пътя за Болъев дол, “Болъевска бара” – ливади и ниви, “Каменичка река” – ниви успоредно на реката, “Малченица” – ливади между селата Долни Криводол и Вълковия, “Пладнище” – ниви и пасища близо до с. Долни Криводол, “Голямата ливада” – ливади над селото, “Градештица” – нива, “Зад манастира” – нива, “Под Падеш” – нива под планина Видлич, “Радевица” – ливада в селото, “Плоска” – пасище.

Климат

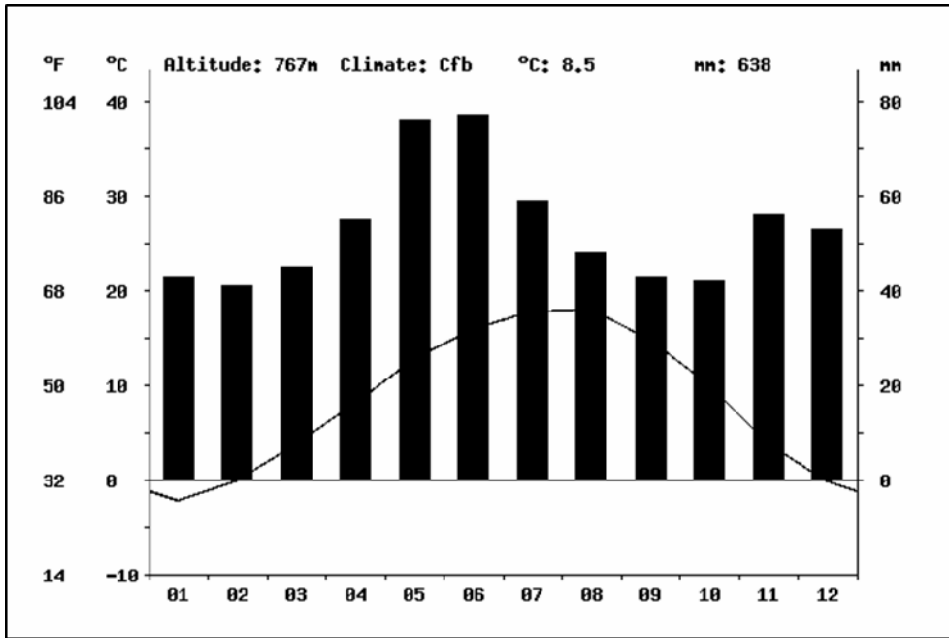
Климатът в района на котловината Висок се определя от нейното положение между Стара планина, при надморска височина от 600 до 2169 m и планинския масив Видлич.

За формирането на климата значение имат характера на въздушния пренос, особеностите на релефа в района, посоката на простиране на планинските хребети, както и надморска височина и експозицията на склоновете.

Изатовци се намира в граничната котловина Висок, а най-близката планина е Видлич, която някои автори приемат, като част от Стара планина. Климатът на Изатовци може да се определи, като умерено континентален, а от 600 до 1200 метра надморска височина, планински. Северните и северозападни ветрове носят студени въздушни маси, които са бедни на влага и предизвикват застудяване на времето. Най-студен се очертава месец януари с температура от -8°C . Екстремно ниски температури са отбелязвани и през декември и февруари до -20°C . Тези ниски температури, в съчетание със снежни виелици, са опасни за земеделските посеви.

По-ниски летни температури се установяват в планинските райони и сравнително високи в долините на река Височица. През месец юни температурите достигат $+22.5^{\circ}\text{C}$, като абсолютния максимум може да достигне $+30^{\circ}\text{C}$. Високите температури през лятото са свързани с настъпването на суша, която е вредна за пролетните посеви.

Есенният сезон, в района, е по-топъл в сравнение с пролетните месеци. През септември температурите достигат $+17^{\circ}\text{C}$.

Средно месечни температури за периода 1981 – 2012 г.^{11 12}

Ветрове

Районът се отличава с висока ветровитост особено във високите части на планините. Ветровете, които духат, са с различна посока, честота и скорост. Най-често преобладават северозападните ветрове, които винаги са свързани с валежи. Тези ветрове се отличават със своята сила през пролетта и лятото, чиято скорост достига до 2 m/s. Във водосбора на река Височица най-чести са силните, сухи и хладни северозападни ветрове, които местното население нарича “кривац”. Освен този вятър, в района на Топли дол, местното население споменава и за наличието на вятър, който идва от Миджур, известен като “планинац”.

През зимният сезон духат най-вече северните ветрове, придружени с обилни снеговалежи, които покриват района с дебела снежна покривка, която предпазва посевите от измръзване.

¹¹ Велибор Стојаковић. Народна (традиционална) земљрадња у пределу Пиротски крај.

¹² Коста Н. Костић, Стара српска трговина и индустрија – студија из културне историје српског народа у Средњем веку, Београд 1904, стр. 1–2.

Валежи

Валежите, в района на село Изатовци, са свързани с нахлуване на северозападни влажни ветрове, които носят винаги дъжд, светкавици и гръмотевици. Валежите от дъжд са в зависимост от месторазположението и надморската височина. Най-големи годишни количества от валежи има в планините и по-малко в равнинните части. Валежи могат да се наблюдават през цялата година в района и да бъдат от слани и снегове през зимата и град през лятото. Значителни валежи има в Дойкинци – 440 mm. Над 800 mm валежи от дъжд са установени в района на Топли дол и Височка Ръжана, а река Топлодолска при средна надм.в. 1256 m приема около 940 mm. При река Дойкинска, разположена на 1284 m.надм.в., приема около 965 mm. На връх Миджур, като най-високия връх в Стара планина, валежите достигат 1200 mm.

Месеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Брой дъждовни дни	1,0	1,6	3,4	6,0	10,5	8,1	6,1	6,1	4,6	7,4	5,9	2,0	83,0
Брой снежни дни	6,5	4,2	3,1	2,2	0,3				0,1	0,5	1,2	5,3	23,1
Брой дни с град				0,1	0,2	0,3	0,2	0,1					1,0
Брой дни със слани	4,1	5,9	3,5	0,7	0,2				0,4	1,2	4,1	4,1	24,5

През зимния сезон валежите в района са предимно от сняг. На 1000 m надм. в. задържането на снежната покривка е от 100 до 110 дни, а на връх Миджур до 6 месеца. Валежите са изключително важен климатичен елемент. В зависимост от атмосферните процеси и характера на релефа, валежите в района са неравномерно разпределени във времето и пространството.

За валежите, в този планински район, е характерно че през пролетта и лятото са проливни, продължителни и разрушителни. Тези валежи увеличават водните количества на река Височица. В района, през летните месеци юни-август, настъпват и продължителни засушавания.

Типове почви

В района на Висок са формирани различни типове плодородни почви, с различни физични и химични качества.¹³ По поречието на река Височица и нейните притоци (Топлодолска, Йеловичка, Дойкиначка, Каменичка, Росомачка, Госту-

¹³ Велибор Стојаковић. Народна (традиционална) земљрадња у пределу Пиротски крај.

шка и Белска реки) са налице речни наноси. Тези земи са най-лесни за обработване, богати на органични и минерални вещества. За Изатовци, нивите разположени по поречието на река Височица, са най-плодородните и се използват главно за производство на зеленчуци.¹⁴

Видовете почви, които се срещат в района на Висок са: смолници, песъкливи и черно тинести в непосредствена близост до реката. Според вида на почвата се определя и каква култура може да бъде засявана и техниката, с която да се обработва. За пшеницата и царевицата най-подходящи са смолниците, които задържат по-продължително време влагата. Подходящо за разораване на тези почви е рало, което разсича и преобръща пласта земя. При песъчливите почви трудно се задържа влагата и през сухите лета посевите са обречени на изсъхване.

Върху алувиалните почви, на речните тераси на реките във Висока, се отглеждат пшеница, царевица, овощни дървета (сливи, круши, ябълки), както и някои индустриални култури.

В Старопланинската част на района се отглеждат овес, ечемик, ръж, както и бързо зрееща царевица и картофи.

Особено внимание тук се обръща на разположението на обработваемите земи. По-голямата част имат слънчево изложение и по-малко от земите са с недостатъчно слънчево огряване.

Археологични находки в района

Археологичните находки в района показват, че животът тук интензивно се е развивал още в древни времена. От тук са преминавали важни пътища, като Виа Бесика, което е довело до създаване на отечество на Сапеи и Беси. Най-вероятно това са днешен Бурел, Дерекул и Знеполе. По нататък Виа Бесика преминава към Виа Егнатия и Виа Метлика, който е водил през Забърдие до Висок.

Виа Металика

¹⁴ Коста Н. Костић, Стара српска трговина и индустрија – студија из културне историје српског народа у Средњем веку, Београд 1904, стр. 1–2.

Бурел, Дерекул и Знеполе са богати на находки от античния период. В околностите на село Планиница е открита римска военна диплома.

Тези пътища способствали не само за развитието на търговията, а ускорили и културния обмен между народите, живеещи в империята. На определени разстояния се срещали и пътни знаци – кръгли каменни колони, които обозначавали разстоянието до близките градове и до Рим.

За разлика от околните села във Висок, в Изатовци не са открити материални предмети, които да разкрият миналото на това населено място. Може би една от причините е, че в това населено място и неговия район не са правени специални археологични проучвания. В съседното село Каменица в местността “Брег” има открита късно-антична сграда от IV–VI в, а в местността “Грамада на брег”, е открита праисторическа керамика. В местността “Атанас”, на изток от Каменица, са открити основи на стара, вероятно ранно-средновековна църква.

Над село Горни Криводол е съществувал късно-античен рефугиум, а в Ботьов дол са открити материали от бронзовата епоха.

Възможно е, при едни бъдещи археологични проучвания на района, около Изатовци, да бъдат намерени останки от старо селище или предмети, които да свидетелстват за далечното минало на Изатовци и района.

Каменна настилка на древните пътища

Антропо-географски сведения

Възникване на селото

Поради отсъствието на запазени писмени документи точно кога на това място е възникнало селото не е известно. Заселването е започнало вероятно по поречието на река Височица. Според достигналите до наши дни предания първоначално селото е било разположено в Slivje, а населението е живяло в полувкопани землянки. За съжаление, в района на Изатовци, все още не са открити запазени материални предмети от минали епохи. В съседното село Каменица в местността “Брег” има открита късноантична сграда от IV – VI в. На Стара планина над село Горни Криводол е съществувал късноантичен рефугиум, а в Болъев дол са открити материали от бронзовата епоха.

Селата от Висок се споменават в турските документи още преди 1550 година, когато е извършено първото преброяване на населението в окупираните от турската империя територии. Спахильците в този край са регистрирани през 1447 и 1489 година. По това време Изатовци е част от каазата Шехиркьой (Пирот).

Като населено място Изатовци е отбелязано и на разработената от Феликс Каниц карта.¹⁵ На нея селото е отбелязано под името *Zatovci* – Затовци. Това наименование е много близко до предположението, че в миналото селото се е наричало Зетъовци.

Според старите предания част от жителите на Изатовци са се преселили от друго населено място, наречено *Bulatovac* (Булатовац). Това село се е намирало между Басара и Височки Одоровци. Разположено е много близо до местността Липа, в която е имало имоти и на изатовчани. Причината да напуснат Булатовац неговите жители е нападение на кърджалии, които са избивали населението.

Малка част от тях се спасяват и търсят убежище в най – близкото село, което е било Изатовци. През 1383 година турците нахлуват в Пирот и Крупац, а населението започва своята спасителна миграция към Видлич. Сходна е ситуацията и по време на австро-турската война от 1689-1690 г.

По време на войната от 1736-1737 г. голяма част от населението на Крупац емигрирало в Басара, района на Видлич и Висок. Тези години са били изключително тежки и репресивни за населението, което ги е принудило да напуснат родните си места и да потърсят спасение в други селища. Значителна част от тези

¹⁵ Original karte von Donau – Bulgarien und dem Balkan in den jahren 1870-1874 ausgeführt.

бежанци се заселват в Изатовци. Това мигриране на населението от Крупац се е извършвало през 18 век.

Име на селото

Отделни имена на селища са били обект на изследване още в края на XIX в. (Раковски 1895:22). За установяване на произхода на името на Изатовци са използвани запазени стари записи в различни средновековни и по-късни паметници, като преписки и записки в богослужебни книги (псалтири, требници, часослови), сборници, поменици (Поп Стефанов 1774 – 1812), надписи на църкви.

В Поп Стефанов поменик от 1774-1812 година (Опис III 179,N 1018, Национална библиотека “Кирил и Методи”) селото е отбелязано с името *Изатовци*. В този поменик са регистрирани общо 76 селищни имена от Западна България (Годечко, Сливнишко, Брезнишко, Пернишко, Радомирско, Кюстендилско и Царибродско). Част от селищните имена, в тази част на България, са регистрирани в турски документи, които са от XV – XVIII век.

Характерно за българските селищни имена, включени в турските документи и издадени у нас, е, че формата се възстановява, като се запазва турското звучение на ойконима. При повечето селищни названия идентификацията е лесна, докато при други те са силно деформирани. Това се дължи на неправилно записване или поради невнимание от страна за записвача.

От запазените документи, където се споменава името на Изатовци, като населено място, се забелязва различие от съвременното селищно наименование поради настъпили промени във фонетичната или морфологичната система на говорите. Днес, от дистанция на времето, основателно възниква въпросът – какво е останало от селищните имена на Изатовци, съществували през вековете, претърпели ли са промени и до каква степен. Промяната на ойконимите е в тясна зависимост от историческото развитие на селищната система (Ковачев 1982:63), която се обуславя от съответна социално-икономическа структура, както и от съпровождащите я етнодемографски процеси (Георгиев 1977:111). Районът, в който попада село Изатовци, не е бил засегнат от силни, масови миграционни процеси. При по-голяма част от имената на селищата са запазени, каквито са били през средата на XVI век.

В състава на селищната система на България са настъпили промени от присъединяването на нови селища към страната през време на Балканската война (Указ 405, 24.IX 1915), както и след 1919 г., когато голяма част от българските селища остават извън границите на страната, според Ньойският договор (Държ. В-к № 320 от 4.II.1919). Тази промяна на ойконимната система на България се дължи на външни, екстралингвистични, политически фактори.

Имената на селищата, включени към българските околии до 1919 година, и по Ньойския договор, останали извън границите на България, са взети от “Спи-

съкъ на населените места въ царството. Преброяване на 31 декември 1934 г., София, 1939” Извън границите на страната остава Царибродска околия с общо 37 селища, в които влиза и село Изатовци. Името **Изѧтовци** е изписвано с ударение на буквата ѧ.

В стар запис от 1455 година селото е отбелязано, като *Изатовци*.¹⁶ В турските документи селото е записано, като *Изетофча*, *Изетъовча* – 1576 г.^{17,18} Така изписано наименованието на селото дава основание на някои автори да предполагат, че селото се е наричало *Зетъовци*. В Поп Стефанов поменик – XVIII век (л.44б, Опис III 179) – е записано, като **село изѧтовци**.

В Руска триверстова карта от 1878, (поправена и попълнена през 1904 г., София, 1932 г.), това населено място е обозначено като *Изатовцы*. В Именик места в Югославия, името на селото е изписано *Izatovci*.¹⁹

Думата има турски произход – *Izat*, *Izzet* и от арабската дума *izze*, което означава в превод – величие, слава. Подобен произход на жителското име на селото от лично име е на селата Брайкевци, Гуленовци, Мѧинци, ѧдоровци, Протопѧпинци, Смиловци. За Изатовци също се предполага, че неговото жителско име произлиза от личното име *Изат* (Škaljić 1957:384). В този случай се прави връзка с физическите имена *Изетов*, *Изатовски*.

Както се вижда от приведените примери в повечето случаи на изписване в името на Изатовци са съхранени старинните елементи. В отделни периоди се забелязват малки морфологични промени в изписването и звученето на името. Но при всички отбелязани случаи, в различни документи, се запазва корена на името

Според семантичната класификация името на Изатовци може да бъде отнесено към групата на посесивните селищни имена – селищни имена възникнали от жителски имена, завършващи на – *овци*.

Според Заимов (1967:5) под топонимичния термин *жителски имена* се разбират “*селищни имена, които изпърво са означавали жителите на дадено селище, а по-късно започват да означават самото селище, т.е стават селищни имена*”

Според Чолева (2002) първоначално е съществувало родовото име, което по-късно започва да изпълнява и други функции, следващи първата и по формални показатели покриващи се напълно с нея.

родово име > жителско име > име на махала (ойконим)

родово име = жителско име = име на махала (ойконим)

¹⁶ Извори на Българската история, София БАН, 1966. Т. XIII Турски извори, 361.

¹⁷ Извори на Българската история, София БАН, 1972. Т. XVI Турски извори, 155.

¹⁸ Стойков, Р. 1960. Селищни имена в западната половина на България през XVII в. (по турски регистър на данаци от 984/1576-1577 г.).

¹⁹ Imenik mesta (Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. Beograd, 1956.

От всичко казано до тук следва да се направи извода, че името на село Изатовци води началото си от името на жител, на това населено място, който се е казвал Изет или Изетов.

Тип и характер на селото

Изатовци е разположено в равнинната част на пограничната котловина Висок. Построяването на първите къщи най-вероятно е станало в непосредствена близост до река Височица, от където през годините бавно се разширява на изток.

По време на кратката сръбска окупация през 1878 година и първата половина на 1879 година Изатовци спада към Височкия срез на Пиротски окръг. В Княжество България селото е включено в Царибродска околия, Трънски окръг и е част от общините Славия (до 1910) и Каменица (от 1910). От ноември 1920 година до април 1941 година и от 1944 година Изатовци е в състава на Кралство на сърби, хървати и словенци, Югославия, а днес в границите на Република Сърбия.

В селото е имало четири махали. Терминът *махала* е възприет в османо-турския език от арабски *махалле*. С това са означавали име на място, от корен със значение „да заеме място, да се засели“ (Кнеžević 1962:207–208); Коледаров 1967:137). В българската справочна литература е отбелязан терминът *махала*. В „Речника на българския език“, на Найден Геров, този термин се обяснява, като „частъ отъ село, отъ град; квартал, околѣток, частъ“. Според Ст. Младенов (1941: 291)²⁰ думата е от турски (арабски) произход. Такова обяснение за думата е дадено и в Българския етимологичен речник: „част от селище, квартал“. Думата произлиза от турската *mahalle* от арабски *māhallā*. Тя е използвана и в сърбо-хърватския език *махала*, *маала*, *mahala*; в албанския език *mahallë*, както и в гръцкия *μαχαλας*.²¹ В множествено число думата се произнася *махалят*.

Според вековна канцеларска традиция имената на частните лица, най-вече в кадийските документи, са съпроводени от името на махалата, на която лицето е бил жител.²²

В село Изатовци е имало четири махали – Горна мала, Долна мала, Лисичкова мала и Радевица. В много села махалата е носила името на една от фамилиите. Такива махали в Изатовци са Лисичковата мала и Радевица.

Изатовци принадлежи към типа „збито“ село, а не село от тип „махала“.

Най-важното място в едно село е мегдана (площада), наричан в Изатовци Средорек. На това място са се провеждали всички селски събития и срещи. Осо-

²⁰ Младенов, Ст., 1941. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София.

²¹ Български етимологичен речник. 1971-1999. София, БАН, 1-5.

²² Гълъбов, Ив. 1953. Топонимични приноси. Сп. Български език, № 2: 167-171.

бено важно място е за най-малките в селото – децата, които тук играят не притеснявани от никого. Площадът е мястото, където цялото село празнува своя празник на Свети Никола. След официалният обяд, около 15–16 часа, под звуците на тръба и тъпан започва веселата част на празника, който приключва късно вечерта с музика и хора.

По време на сватби тук сватбарите играят и се веселят на третия ден от това събитие. На този ден цялото село е на площада за да наблюдава сватбата и булката, и всички заедно се веселят. От тук младите изатовчани са изпращани в армията. Най-популярния човек по време на тези тържества на площада е човека с виолината, чиито пръсти плъзгайки се по струните, издават онези нежни звуци, които докосват сърцето на всеки. Този самороден музикант пее и плаче под нежните звуци на струните от старата виолина.

Селските къщи

При заселването на селото къщите са строени без план, с малки дворове и с тесни, криви улици. Част от двора е била заета от къщата, хамбара, навеси за каруците и животните, гумно, където се извършва вършитбата. Друга част от двора е заета от навес за складиране на сено и слама за изхранване на животните, през зимата.

Портата е изработена от масивно дърво или от дъски, с покрив от каменни плочи или керемиди. Дворът е ограден с широка каменна ограда – дувар.

Най-често срещаният тип къща е кирпичената къща. Най-старите къщи в селото са ниски, покрити първоначално с каменни плочи, после с турски керемиди.

Като строителен материал са използвани камък, пръст и дървен материал. Между тях са били тесните, криви и кални улички на селото. Цялата конструкция на къщата е оформена от дебели дървени греди. Първите заселници са строели своите къщи изцяло от дървен материал. По форма селските къщи, на първите заселници, са правоъгълни – широки около 4–5 метра и дълги 10–12 метра с две или три наредени едно до друго помещения. Стените се изплетени от тънки или разцепени пръти. По този начин цялата къща е била обвързана с изключително много дървен материал. Изплетените от пръти стени се попълват със смес от слама и кал и се измазвали отвътре и отвън. Направените по този начин стени са имали изключителна изолация и издръжливост при земетресения.

Покривът на къщата се правел от издялани четириъгълни греди, наредени успоредно, гъсто, които излизали извън стените и образували стряхата на къщата, която се подпирала на други дебели четириъгълни греди, поставени върху камък. Между отделните греди, при някои от къщите, се оформяли сводове, които придавали определен архитектурен вид на лицевата страна на къщата. Напречно, върху гредите на покрива, се поставяли тънки пръти, върху които се редели първоначално каменни плочи, после заменени с турски керемиди.

Дървената конструкция на селска къща в Изатовци

Височината на къщите, от пода до напречните греди, е от 1,80 до 2 метра. Прозорците са малки, остъклени. От двора направо се влизало в стаята, където е било разположено огнището. По-късно, при строежа на къщите, се правели каменни зидове (основи), върху които се изгражда конструкцията на къщата.

Къщата на Еленко Манчев. В ляво е “ижата”, насреща гостната

Тези къщи са имали външно стълбище, което е водело до входа. Освен този основен тип къщи в селото по-заможните селяни започнали да изграждат различен тип къщи, които се отличавали с размерите и броя на стаите.

Разпределението на стаите в къщите е следното:

а) Първата част – одаята, в която се влиза направо или по 2-3 стъпала, където се намира огнището и цялата домакинска посуда. Тази част от къщата се ползва и като кухня и като столова, където цялото семейство се е събирало и хранело.

Наричала се е “ижа”.

б) Следващото помещение е “голямата стая”. Това помещение е служело за спане и отглеждане на децата.

в) В повечето къщи е имало и трето помещение, в което са се съхранявали раклите за храна, брашно, каци, корита, ношвите, брадвите и мотиките, както и селскостопански инвентар. В отделна стая са съхранявани чергите, покривките и дрехите изработени от жените. По пода и по гредите са окачени и наредени вещи, без които не може никое селско домакинство.

Подовете на тези жилища перодично се измазват с рядка смес от пръст и говежди изпражнения. В най-ползваната част от къщата се изгражда огнището (оджак), на дъното на който има поставени плочи за да бъде задържана жарта и пепелта. Огънят от огнището освен за отопление служел и за осветление вечер в къщата. В комина на огнището има поставена метална верига, на която се закачвали съдове над огъня. Коминът е имал и друга функция – в него през зимата е ставало пушенето на свинското месо, след клането на прасетата. По този начин месото не само се е изсушавало, но и консервирало. Около огнището се разполагали и най-необходимите съоръжения. Най-често използван е т.н. *ожег* – дървена пръчка накрая с метална плочка, която е закривена на края, с помощта на която се е повдигал връшняка от огнището или нагорещения сач. До огнището винаги може да се види металната трикрака или обла *пиростия*. Тя се поставя в огнището над жарта и върху нея се слагат тенджерите при готвене. За печене са използвани глинена “црепня”, която се поставя в огнището да се нагрее. Когато добре е загоряла се вади от огнището, забърсва се с парцал и после върху нея се нарежда месото – свинско, телешко, риба или картофи за печене. След като се наредят продуктите отгоре се захлупват със сач или “връшняк”, върху който се посипва жарта.

За подреждане на домашната посуда са използвани полици – широка дъска на стената. Това е мястото за тенджери, тигани, тави, паници, гърнета. Под полицата са стомните с вода. В някои къщи има и място на стената, където са закачени котлите с вода. Непосредствено до вратата има забити пирони в гредите, на които се закачват горните дрехи, дисаги, торби за хляб, а под тях на пода зимно време се оставят цървулите.

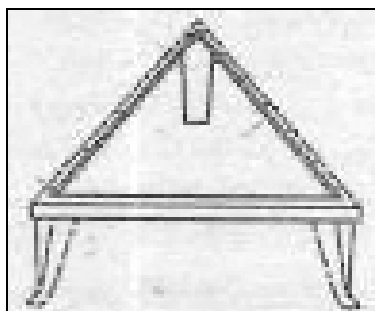
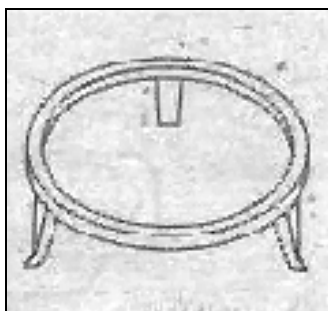
В къщата на дядо Еленко е имало и изградена специална стая – гостна. В нея са настанявали гостите, там се провеждали срещи на пратениците за годеж, из-

вършвал се годеща на младите. Стаята е изградена, като самостоятелна къща, с външно каменно стълбище.

Старите къщи, в най-обитаваната си част, се отоплявали само чрез огъня в оджака. Още през лятото се събирали дърва за огрев. Огънят в огнището не се допускало да изгасне. Вечер преди лягане или сутрин, когато отивали на работа, слагали в огнището главни, събирали около тях въглените, а след това ги затрупвали с пепел. По този начин огънят са запазвал дълго време, докато стопаните се приберат от полето. В началото на XX век в къщите започнало да се правят и зидани печки за отопление. За строителен материал се използвали огнеупорни тухли. Този тип печки е правен само в стаята, където се спи.

Домашното огнище (оджак)

Пиростия – различни форми

Газени лампи

Полица за съдове

Глинени съдове

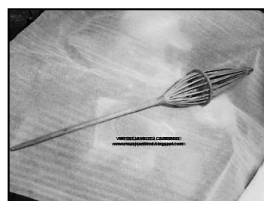
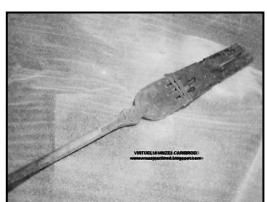
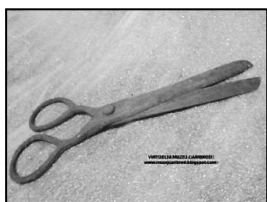
Кантар

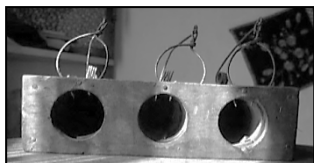
Кафемелачка

Ракла за брашно

Капани за мишки

Най-често използваните предмети в бита на село

Вечер за осветяване се използвал огъня в открития оджак. По-късно се използвали лосените свещи, които отстъпили мястото на газеничето. В началото на XX век в бита навлиза и газената стъклена лампа.

Електричество в Изатовци се прекарва през 1963 година.

Семейството е имало отделна стая за спане, където се събирали всички. Земленият под, в тази стая, е заменен с дъски, върху които се поставя рогозка и върху нея се поставя сламеник напълнен със слама. Възглавницата е била една обща, дълга, напълнена с вълна. Завивката е също обща за всички. В тази стая са се съхранявали и дрехите на цялото семейство. Обикновено това е ставало на една от стените или гредите, на които се забиват пирони и дрехите се окачват на тях, отгоре се покриват с бял чаршаф. Чеиза на момичетата и новите дрехи се съхранявали в специални сандъци – *ракли*. Те са били и място, в което се пазели и поскъпоценните неща, като златните накити на жените, пари.

Водоизточници

В землището на село Изатовци, както и в цялата старопланинска част, има реки и подземни води. На територията на самото село е имало подземни води. Като водоизточници в Изатовци са ползвани малки горски и полски изворчета. Характерно за Изатовци, е, че почти във всеки двор има изкопан кладенец (бунар), който задоволявал битовите нужди. В центъра на селото се намирал бунар, разположен до паметника на Муртизан, но не се е използвал поради липса на вода.

Кладенче, което е било най-често посещавано е Нешин бунар. През 1948 година е направен каптаж, затворен отгоре с камена плоча донесена от реката в Сенокос, а отпред са поставени две тръби на различно ниво, по които да изтича събраната вода в малко корито.

Нешин бунар

Надвечер този извор е събирал младите моми, бабите и жените от селото, които са точили вода и са разменяли приказки, а след това са се връщали по домовете, с пълни стомни с вода.

Водата в коритото се използвала и за водопой на животните. В ранните сутрешни часове тук са идвали да охлаждаат прясно издоеното овче мляко моята баба Цека, баба Руска, баба Симка Власачина, баба Тика Решеткова, баба Симка Павлова и Роза Илийна. (по спомени на д-р Томислав Еленков).

Изворът “Буковица” е разположен до нивите в местността “Подпадеж”. Близо до някогашния манастир е имало друг извор “Расовача”.

Такъв тип “чешми” е имало и в съседните села Каменица, Брайкевци, Славиня, Вълковия и Болъев дол. Водата от кладенците, които е имало във всяка къща, не се е използвала за пиене, а само за битови нужди. Подземната вода е била на малка дълбочина не повече от 3-4 метра.

Река Височица

През селото преминава река Височица, която извира в България, а с вода пълни Завойското езеро (язовир) в Сърбия. Дължината на река Височица, на българска територия, е 16,7 km. Височица е река в Западна България и Източна Сърбия, ляв приток на река Темщица (Темска). Извира под името Сребърна под връх Камара в Берковския дял на Стара планина и тече на юг. Приема притоците Куратска река, Средна река, Камарска река. При село Комщица прави завой на запад и навлиза в котловината Висок и след няколко километра напуска територията на България.²³ Тук е известна и като Бърлска река, по името на село Бърля или Комщичка. Над село Комщица реката преминава през каньон, с красиви скални образувания. Там могат да се намерят фосили от юрския период: амонити, белемнити, миди.

В сръбска територия реката навлиза близо до с. Долни Криводол. Тя тече през Горни и Долни Висок и приема десните притоци: Търгурички поток, Врела бара, Свиновска река, Воденичка река, Градештица, Карибански поток, Болъевска бара Криводолщица.

При Височка Ръжана се влива Йеловичка река, Росомачка река, (село Славиня) и Дойкиничка река в Долни Висок. Минава през селата Ръсовци, Пъклещица, Велика Луканя и при село Нови Завой се влива в река Темщица.

Общата дължина на Височица е 71 km.

Водите на реката пълнят Завойското езеро, образувано през 1963 година в резултат на свличане на земни маси и преграждане на коритото на реката.

²³ Енциклопедия България, т. 1 А-В, Издателство на БАН, София, 1978.

Река Височица край Изатовци

Формиране на водните количества на р. Височица в района на Висок

Река, водомерна станция	F	Q_{sr}	Q_{min95}	$Q_{max,1}$	q_{sr}	q_{min}	q_{max}
	km^2	$m^3 \cdot s^{-1}$			$L \cdot s^{-1} \cdot km^{-2}$		
р. Височица, с. Изатовци	156	1,05	0	6,92	6,73	0,00	44,36
р. Височица, с. Брайкевци	227	1,61	0	11,1	7,09	0,00	48,90
р. Височица, с. Височка Ръжана	403	5,59	0,344	32,5	13,87	0,85	80,65
р. Височица, с. Паклештица	458	6,45	0,522	39,2	14,08	1,14	85,59
р. Дойкиначка, с. Височка Ръжана	137,5	3,26	0,386	16,4	23,71	2,81	119,27

Има две части от басейна на р. Височица ($574 km^2$), които са ясно разграничени. В първата, по течението на водния профил Паклештица, е създаден язовир “Завой”. Втората част, от речния басейн, обхваща горното течение на Паклештица.

Площта на речния басейн Височица, който се простира до Паклещица е 446 km² и 26% от него се намира в България. Речният басейн е заобиколен от североизток от Стара планина (върховете: Ком 2016 m над морското равнище, Сребърна глава 1932 m, Добро Ютро 1678 m, Три Кладенца 1967 m), от югозапад от планина Видлич (върховете: Градище 1088 m, Голи Връх 1371 m, Басарски Камен 1377 m), от северозапад от вододела, който свързва върховете на север от Три Кладенца, над Мрамор (1760 m) до Басарски Камен на юг.

През 1963 г. масивно свлачище прегражда реката и създава естествено езеро дълго 500 метра, което наводнява село Завой в Долни Висок. Това езеро е пресушено, но на негово място е създаден укрепен язовир – Завойско езеро с дължина около 17 km, и на него е построена водноелектрическа централа “Завой”. Завойското езеро има площ от 5,53 km², надморска височина от 612 m и дълбочина от 60 m. За жителите на потопеното село Завой е построено село Нови Завой на по-високо място.

Река Височица преминава през село Изатовци и го разделя на две не равни части. На левия бряг на реката е разположена Лисичковата махала, а на десния бряг се намира горна, долна и средна махала и махалата Радевица.

Преминаването през реката, от единия на другия бряг, се осъществява с помощта на дървени, грубо сковани, малки мостчета, които по време на пълноводие на реката не са били редки случаите да бъдат отнасяни.

Завойско езеро

Пътища

В миналото не е съществувала добра пътна инфраструктура, в този район. Една от причините, е, че това са погранични населени места, които многократно са преминавали в границите на България и на Сърбия. Несигурността не е мотивирала съответната държава да влага средства за изграждане на добра пътна мрежа. Всички пътища, които водят за и от село Изатовци, са били лоши, кални, тесни и по тях трудно се разминавали две селски каруци.

Връзката със съседните села също не била добра, както и с Цариброд, който бил най-близкият град. Особено труден е планинският преход през Козарица и планината Видлич. Придвижването до Цариброд ставало само с каруци и коне. Посещението на този град е единствено за продажба на селскостопанска продукция и за закупуване на най-необходими неща свързани с бита – сол, газ, платове и дрехи. На пазара в Цариброд се търгувало със зеленчуци, вълна, животни, жито, брашно.

Между селата не е съществувала друга редовна връзка. От тези гранични села до Цариброд и Пирот се е ходило само по работа до държавните институции или за търговия. През това време е имало и хора от селото, които никога не са напускали Изатовци. През 1963 година селата в този край са електрифицирани, а през 1989 г. е изградена асфалтова пътна инфраструктура през планинския терен на Козарица. Сега пътуването до тези места, от Цариброд, е по-бързо и удобно. Но за съжаление селата вече са обезлюдени. Единствените останали жители са пенсионери, които са се върнали по родните места и се занимават главно с градинарство.

Улиците в Изатовци

Население

Населението на Изатовци е българско. За броя на къщите и населението на Изатовци, по време на турското робство, няма запазена информация. Достоверна статистическа информация, за броя на населението, съществува от 1891 година.

Промяната на числеността на населението в селото е различна през годините.

• 1891 – 340 души (47 къщи)	• 1991 г. – 56 д.
• 1900 г. – 322 д.	• 2002 г.–31 души, от тях 24 българи (77.41%), 7 сърби (22.58%)
• 1905 г. – 349 д.	• 2011 – 28.(30.09.2011)
• 1910 г. – 349 д.	
• 1921 г. – 386 д.	
• 1948 г. – 366 д.	

Посочените данни от проведеното преброяване показват, че растежа на населението в селото е неравномерен. От данните за 1891 година в Изатовци е имало 47 къщи с 340 души, които значително намаляват до 1900 година до 322 души. През първите двадесет години, макар и слабо, населението на Изатовци нараства от 322 души през 1900 година на 386 души през 1921 година. Това увеличаване на населението е било свързано и с увеличаване броя на къщите. След 1921 година започва постепенно намаляване на населението за да достигне през 2002 година едва 31 човека, които са предимно възрастни хора или пенсионери завърнали се по родните места. Данните от (30.09.2011) показват, че населението на Изатовци продължава да намалява и сега е 28 човека.

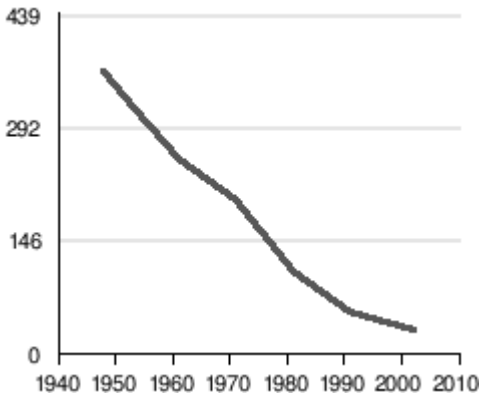
За периода от 1900 до 1905 година прирастът на населението е от 25 души, който се запазва и за следващите пет години, без промяна. За следващите 11 години прирастът е 37 души, което прави средно по 3 новородени деца на година.

По разказа на дядо Нацко Николов от Изатовци (роден през 1913 г.) през 1916 г. в Изатовци е имало 84 къщи с население от 404 души. Това означава, че средно в една къща е имало по 4-5 човека.

Прави впечатление, че след Втората световна война населението на Изатовци чувствително започва да намалява. Четири години след завършване на войната – 1948 населението на селото е намаляло с 20 човека. През следващите години тази тенденция не само се запазва, но и засилва за да достигне през 2011 година население едва от 28 човека. Техният брой също е намалял според разказа на дядо Нацко до 7 обитавани къщи. Най-младият между тях е на 70 години.

Основната причина за този бърз темп на намаляване на населението е икономическата обстановка в Сърбия. Раждаемостта в селото силно е намаляла, а младите хора масово напускат и се насочват към градовете и вътрешността на Сърбия. До голяма степен икономическата изостаналост на този пограничен район е умишлено поддържана от сръбските власти за да се принуди българското

население да мигрира към вътрешността на тогавашната ФСР Югославия. По този начин не само се обезлюдява този край, но и се постига целта, че тук няма българско малцинство. Днес селото е почти обезлюдено. Къщите са изоставени и повечето от тях са полуразрушени. Дворовете обрасли с трева, дуварите, с които са оградени, паднали, входните врати затворени и завързани с тел. Всичко говори за постепенно загиване на това село.

Демография		
Година	Жители	
1948.	366	[25]
1953.	319	
1961.	25	
1971.	201	
1981.	106	
1991.	56	
2002.	31	

Брой на домакинствата 1948-2002.

Година	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Брой домакинства	66	66	66	59	41	30	18

Средната възраст на населението е 69,7 години (68,2 при мъжете и 70,9 при жените). В селото е имало 18 домакинства, а средния брой на домакинствата е 1,72. Етнически състав според преброяването през 2002²⁴ включва българи 24 (77,41%), сърби 7 (22,58%).

По време на османското владичество сред населението в Изатовци е имало и немюсюлманска част, наречени Войнуци, записани в регистър на войнушките бащини от 1606 г. Войнуците (или наричани още и войнугани или войнегани) е специална категория немюсюлманска част от население в Османската империя, задължено да отглежда конете на султана, да коси, суши и събира сено за султанските конюшни и да помага на обоза, като инженерни части по време на нескончаемите походи. Срещу службата си в обозните и инженерните части на османската армия те получавали правото да владеят наследствени земи – т.нар. „войнушки бащини“. Били са освобождавани от някои райетски данъци и са се

²⁴ Popis stanovništva, domaćinstava i Stanova 2002. Knjiga 1: Nacionalna ili etnička pripadnost po naseljima. Republika Srbija, Republički zavod za statistiku Beograd 2003. ISBN 86-84443-00-09.

ползвали със статут на “свободни поданици” на султана при цялата условност на това понятие за Османската империя.

Домакинства по брой на членовете при преброяването от 2002²⁵

Брой членове	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10+	Среден брой членове
Брой домакинства	6	11	1	-	-	-	-	-	-	-	1.72

Население до и над 15 години, семейно положение и пол

Пол	Общо	Неженен неомъжена	Оженен Омъжена	Вдовец Вдовица	Разведен
Мъже	14	-	11	2	1
Жени	17	1	10	6	-

Жители според занаята²⁶

Пол	Общо	Земеделие, лов, дърводобив	Преработка
Мъже	11	10	1
Жени	10	10	-
Общо	21	20	1

Всяка войнуганска част се състояла от 3-ма или 4-ма души, като всеки трябвало да отбие 2-годишен срок на служба. Като останалите, наричани “ямаци”, обработвали земите на служещия, осигурявайки семейството му и плащането на данъците към държавата. Така оформената група от 3-ма или 4-ма войнуци е образувала “гъондер” (“копие” на персийски език). Броят на ямаците във всеки гъондер зависел от издържането на конник (4-ма души) или на пешак (3-ма души).

Няколко “гъондера” образували “орда”, която се командвала от “черибашия” (турски “чери” – войска, и “башъ” – глава, началник – военачалник) и неговия пръв помощник “байрактар” – знаменосец.

Знамето на войнуците (войниганите) е: бяла ръка, обърната с дланта насреща, върху зелен кръг, който е разположен върху правоъгълен червен плат. Това може да се разглежда, като прототип на българския национален трибагреник.

²⁵ Кънига 2, Становништво, пол и старост, подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд, фебруар 2003.

²⁶ Кънига 9, Становништво, упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, подаци по насељима, Републички завод за статистику, Београд, мај 2004.

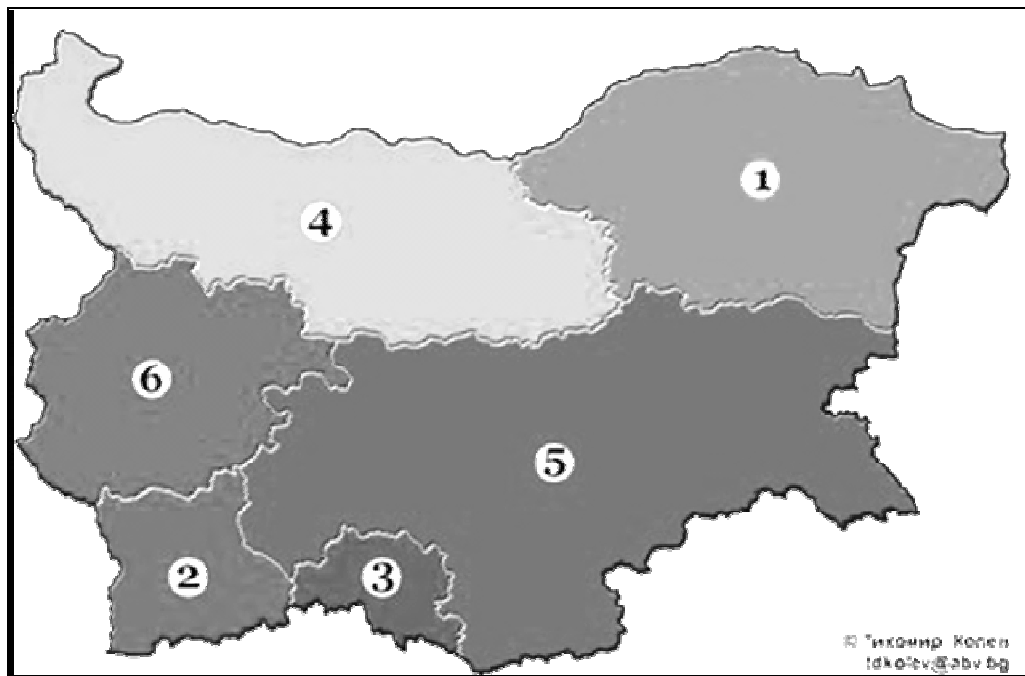
Войнуците от Изатовци са 11: Пешо Янчин, Джурдже Димитре, Стоян Станко, Йото Пенин, Милко Пенин, Стоян Тонин, Милко Илин, Петре Джуджин, Мито Пенин, Никола Станко, Стойко Лачо и Илия, син на Димитри.

Войнуганският институт е унаследен от османците, които го заварват в земите на средновековна България, Сърбия и Византия и го намират за доста удачен и работещ, запазвайки го до 1839 г., когато е отменен с Гюлханския хатишериф, но за някои български земи (Знеполско) остава дори до Освобождението.

Етнографска принадлежност

Терминът “етническа група” се използва отдавна в етнографската наука, но с различно съдържание. Това е част от етнос, която се е откъснала поради някакви исторически причини, живее с други етноси, но е запазила своя език, културно – битови особености и различно етническо съзнание, говори езика на основния етнос, но има свои диалекти и културно-битови особености.

(*“Етнография на България, 1980, т. I, с 25).*

Етнографските области в България

- 1 – Добруджа, вкл. Лудогорието, 2 – Македония, 3 – Родопите, 4 – Северняшка област (Мизия, Северна България), вкл. Тимошко, 5 – Тракия, вкл. Станджанско, 6 – Шопска област (Шоплък).

В етнографско, езиково и верско отношение днес съществуват различни етнографски групи: гагаузи, помаци, шопи, торлаци (турлаци).

Извън пределите на страната през 1994-1999 живеят 27 хиляди българи в днешна Република Сърбия – Цариброд (Димитровград) и Босилеград.

При 290 000 население с български произход, преди Берлинския конгрес от 1878, днес това население значително е намаляло. Тогава 6 нахии с българско население в т. нар. торлашко по течението на р.Тимок, Нишка област, част от Кулско, Трънско, Зайчар минават към Сърбия. През годините върху това население е упражняван натиск относно тяхната национална принадлежност.

През I хилядолетие в Северозападна България са живеели тракийските племена мизи и трибали. Вътрешните междуособици и движение на племената наложило строежа на крепости, кули, градища по високите части на планината. Трибалите заемали частта между Дунав, р. Морава и Стара планина. (Тончева 1973; 99–106). След идването на римляните през II–IV в. и във връзка с развитото рударство по земите в Чипровско тези съоръжения се поддържаха от тях. Римляните организирали военна охрана на Горна Мизия (Горна Мизия обхваща Североизточна Сърбия и Северозападна България до р. Цибрица, а Долна Мизия от р. Цибрица до Черно море). Идването на славяните тук през V в. променили завинаги границите на Горна Мизия.

Автентичният диалект на село Изатовци спада към т.нар. Белоградчишко-трънски говори, известни в Сърбия и като Тимошко-лужнички. Според някои местното население спада към етнографската група на т.нар. *торлаци*, макар че това название не е много популярно сред изатовчани.

Торлаците живеят от двете страни на Западна Стара Планина, на териториите на България и Сърбия. Това са общности живели в перифериите на Римската, на Византийската и на Турската империи, което е изиграло и своята положителна роля в опазването на тяхната етническа идентичност.

С влизането в сила на Решенията на Берлинския конгрес от 1878 г. се променят границите на торлаците и техните поселения, където са обитавали векове наред. Тяхната граница е по билото на Стара планина от Иванова ливада (1576 m) до връх Ком. Изсконни български земи минават в пределите на днешна Сърбия. Още в края на XIX век Симеон Христов в книгата си “Пиротският окръг и неговото население” отбелязва, че “почти цяла Западна България се нарича не съвсем вярно Шоплук”. Част от този Шоплук заема и Пиротски окръг с център Пирот. Отсам Балкана, в Пиротския окръг, населението се определя като торлаци. В резултат от новото държавно деление през 1878 г. е изчезнало името на областта, но са налице говор, обичаи и спомен за богатото ни наследство.

Това е християнска православна група.

Днес все още няма единно мнение, къде се намира територията на торлаците и шопите.²⁷ Някои автори, изучавайки този въпрос, поставят знак за равенство

²⁷ Христов, П. 2004. Границите на “Шоплука” и/или Шопи без граница.

между *шопи* и *торлаци*. Според други лингвисти има достатъчно елементи, по които тези две етногрупи се различават. Така например Милићевић (1882) смята, че “... на юг от планините към Нишава и Пирот се нарича *торлаци* или *торлачко*, а хората *торлаци*”.²⁸ Според същият автор гребенът на Стара планина той приема, като граница между “*загорци*” и “*торлаци*”. Територията, която обхващат торлаците, според Милићевић, се простира от Цариброд до Губеш, което е последното торлашко село. Намиращото се срещу него село Гинци вече принадлежи към шопите. Отличителен белег на шопите е говора, облеклото от торлаците и българите.

На запад торлаците достигат до Бела Паланка, а на юг до Лужница. Според други автори тази територия достига Ниш и Знеполе.²⁹

Според Иречек (1888) населението от Царибродския и Пиротския край, за разлика от шопите, се нарича *торлаци* (*Торлаци*). Това наименование по-скоро се приема от населението, като подигравка.³⁰

Феликс Каниц отбелязва, че “цялата балканска верига между Ниш, Цариброд и Трън и Темштице при Губеш по-рано се е наричала Торлак, а нейното население и днес се нарича *торлаци*. Те, по език и носия се различават от шопите, които живеят на територията от Гинци до южно от София”.³¹

Христов (1894, с.310) посочва, че неправилно населението в западните покрайнини се причислява към етническата група шопи. Според някои автори шопите са етнографска група в днешна Западна България, Източна Сърбия (Поморавието и Западните покрайнини) и в Североизточна Република Македония (Кумановско и Паланечко). В Сърбия и Република Македония някои от шопите имат сръбско и македонско национално съзнание. Областта, която населяват шопите, се нарича Шоплук или Шоплък, понякога и Шопско.

Според различни изследователи шопите водят своя произход от разселени по тези земи съюзни местни родове, особено по време на Втората българска държава. Етнографите делят общността на Голям и Малък Шоплук, според други общността се разделя на Бял и Черен Шоплук.

В българската етнографска литература от началото на XX век, макар да се говори за единната “шопска етнографска група”, като част от българската народност, се разграничават редица локални групи със свои етнокултурни особености. В Стара София и в Софийското поле – *полянци*, в Трън и околията – *знеполци*, в Пернишко и Брезнишко – *граовци*, в Радомирско – *мрачани*, в Поморавието – *нишавци*, от двете страни на Стара планина – *торлаци*, в Северо-западна Република Македония – *шаренодрешковци*, в Косово – *горанци*, в Румъния *крашовани*.

²⁸ Милићевић, М. Ђ. 1981. С Дунава на Пчињу (листићи из дневника), у: Пирот и срез Нишавски 1801-1918, књ. I (1801-1883), Пирот, 592.

²⁹ Милићевић, М. Ђ. 1884. Краљевина Србија, Београд, (= Милићевић, Краљевина).

³⁰ Jireček, K. 1888. Crsty po Bulharsku, v Praze, №. 9.

³¹ Каниц, Ф. Србија II, 233-234.

В балканските етнологии няма еднозначно становище не само по отношение на населението, обозначаващо като “шопи”, и неговия произход и етногенезис, но и относно границите на “Шоплука”. Съществуващите теории се различават по броя и значението на различните етнически елементи, участвали в етногенезиса на местното население – романизирано местно антично население, славяни, печенези, а според последните теории и прабългари (Сефтерски, Р., 1984).³²

Все още е трудно, строго научно, да бъдат очертани етнокултурните характеристики на шопите, обозначаващи в българската етнология, като етнографска група, част от българска народност (Вакарелски, Хр., 1942: 236-258).³³

Един от най-ранните извори на торлашкия диалект е Темския ръкопис (1764). Патриархът на българската литература Иван Вазов увековечи торлака в “Белимелецът” и “Грамада”, макар че неправилно ги отъждествява с шопите.

Според С. Христов не се знае, кога и как са се заселили торлаците, а някои сръбски автори пишат, че “за торлаците се знае още преди 300 г. не само в близките околности, но и до Цариград и Влашко, там където са стигали печалбарите от торлачко”. В народните предания в Пиротския край се посочва, че торлаците се настанявали в планинските терени. По отношение на границите на торлаците все още няма единно мнение. Както отбелязва Христов (1894) тя е “по-горе от Цариброд (днешен Димитровград) до с. Губеш (Годечко), на запад до Червена река, а на юг до Лужница”. Според същият автор торлаците са клон от шопското, и се намират зад гората. Торлаците смятат, че белодрешковското мъжко облекло е повлияло на името им. Дори и свещениците ходили облечени с Белодрешковско облекло. Освен с белите беневреци, торлакът се отличава с късо дорамче везана и шита кошуля, с черен калпак, момите са с дълги плитки отзад.

Женската носия е сукманена и двупрестилчена.

Стоян Марков, автор на книгата “Град Фердинанд”, отбелязва, че белодрешковската носия се е запазила до 20-те г. на XX в. и торлаците са от планинските селища, с беневреци и елечи без ръкави (Марков, 1944; 98).³⁴

Според Деян Кръстич (1998, с.51) в Стара планина от селата Мали Извор в Зайчарска община, до линията Горна Каменица–Репушница в Княжевичка община се намира население, което се идентифицира като торлак.

Живкович (1994) приема Пирот за средище на Торлашко в първата половина на XIX в. и е населено с торлашко население. “Торлак”, “торлашки” са думи с арио-алтайски произход. Според някои автори “торлак” е славянизираното наименование на тракийското племе трибали. Други изследователи свързват употребата на названието “турес” с тракийско, дако-мизийското му значение на кула,

³² Сефтерски Р. 1984. Софийските шопи като историко-етническа формация в светлината на последните изследвания. – В: Народната култура в София и Софийско. София, БИД, с. 55-65.

³³ Вакарелски Хр.1942. Групи на българската народност от битово гледище. – Известия на Българското географско дружество. Кн. 10, София, 236-258.

³⁴ Марков, Ст. 1944, Град Фердинанд. с. 98

крепост, замък. До днес се употребява от това население думата “турла” за откритата, висока, кръгла кошара.

Карта на районите с торлашки говор в Република Сърбия

Учени, като И. Басанович, Евг. Тодоров, Ив. Коев, М. Николова въз основа на физическия тип, расови белези, език, топонимия, остатъци от старинни вярвания и представи свързват торлаците с древно тракийско население, обитаващо тези места. Изследователи, като Р. Сефтерски на базата на древно-тюркския произход на думите “тор” – мрежа, примка за ловене на дивеч и “торчи” – човек, който поставя мрежи, определят “торлаците”, като наследници на прабългарско население с войнско предназначение за охрана на границата. В района на Кукуш с “торлаци” се обозначават бели шаечни мъжки гащи, като спомен от времето на белодрешното мъжко облекло, съхранено най-дълго сред торлашкото население.

В миналото, много рядко, само най-възрастните хора се самоопределят, като торлаци. Най-често хората живеещи в полето, наричат така планинците, влагайки негативен отенък за хора прости, диви, неуки. Неоспоримо е българското етническо самосъзнание на торлашкото население от Западния Балкан и в земите отвъд него в Пиротско и Княжевацко, предадени в края на XIX век, като части от българска Моравя и Нишава на кралство на СХС, с подкрепата на Русия.

Тълкуването на думата “турлак” според Речник на съвременния български книжовен език (1959, с. 418) означава название на селяни от планинските райони. А според Български тълковен речник (1973, с.1016) “торлак” е простак, селяндур. Другото обяснение за думата “турла”, която означава висока, кръгла, открита кошара, свързана с основния поминък на торлаците – животновъдството.

Според Вук Караджич торлак “*е човек, дето говори ни сръбски, ни български*” (Живкович, 1994, с. 45). В сръбския “*Велики рјечник страних ријечи*” (1966) торлак, торлаче, торлаци е турско название със значение на човек дето се хвали много.

За торлаци споменава и Васил Кънчев в “*Македония и книжовното наследство*” – “*прилепчани наричат селяните от Мариково на присмех торлаци, прякор, който означава прост, диви хора*”, а в Кукуш също казват торлаци, като спомен от белодрешковското им облекло.

Наименованието торлак означава още кошара. Освен “турла”, за открити кошари с кръгла форма, се среща “търло, търляк, одим на торло” – откритите заграждения, които се правели за лежане на овците в планината – както и при торлаците в днешна Източна Сърбия. Както споменава Живкович (1994, с. 56) с “турля” си служат и до днес в с. Топли дол, Крупац, Гостуша, Белана, както и между Пирот и Заековац и над Крупац, източно от Басара.

Според В. Живкович и Д. Кръстич в сръбската литература се говори за торлаците през втората половина на XIX в. Къщите им са били връшкари (с връх).

От торта, която била в изобилие от многото животни, правели навеси, заслони по 2 метра високи, с дървени диреци, покрити, оградени с огради и покрив.

Изследванията на Деян Кръстич, от музея в Зайчар, фиксират торлаците, като регионално название, съществуващ от няколко века. А според В. Живкович днес името “торлаци” е изчезнало, останало е наименованието на областта, говор, обичаи, споменът. Те са постоянна православна християнска етническа група, които се чувстват, като братя по кръв, вяра, език, обичаи. Днес потомците на турлаците, според В. Живкович, са високо ерудирани учени в сферата на науката, културата и занаятите, имат предприемаческия дух и гените на торлаците от миналото. Торлашки диалект е общо наименование, с което се обозначават славянските диалекти в Източна Сърбия в т.ч. и част от Косово, северозападната част на Република Македония (Кратово–Куманово), Западна и Северозападна България, както и *крашовените* в Румъния, които са емигрирали още след 1370 г., както и гораните в Косово и Албания.

Днес се смята, че торлашкият говор е към западно – българските говори. Ка-то Белоградчишко-Трънски на територията на България са обособени Белоградчишки, Годечки, Трънски и други така наречени – Подговори. Според Стефан Младенов те са преходни – у – говори, които представляват преход от български към сръбски език, но все пак български по отношение на по-голяма част от своите характеристики.

Преходните говори обхващат земите от двете страни на днешната българо-сръбска граница и представят постепенен преход между български и сръбски език. От тях към българския език отнасяме ония, които влизат в границите на България преди 1918 г. – говорите в Белоградчишко, западно Берковско, Царибродско, Трънско, Брезнишко и Босилеградско, известни под общо название Белоградчишко-Трънски говор. А към сръбски език се отнасят говорите, разположени отгътък границата в Княжевацко, Пиротско, Лесковацко и Вранско.

Българските учени проф. Б. Цонев и проф. Ст. Младенов смятаха, че западните преходни говори изцяло принадлежат към българския език, и това е мотив тяхното население да бъде присъединено към България. Сръбските учени пък начело с проф. А. Белич ги смятат за старо-сръбски и твърдят, че тяхното население трябва да бъде включено в границите на сръбската държава. А всъщност, те са преходни. Тая гранична област е била ту под българска, ту под сръбска власт до XV в., а след това до 1878 г. е образувала политическа, административна и икономическа цялост. И в нейните диалекти се пазят следи от такива връзки между населението на отделните земи, които днес не съществуват.

Общо взето, тия преходни говори имат редица фонетични и граматични черти, едни от които ги свързват с българската, а други със сръбската езикова система. Все пак трябва да се изтъкне, че по основните си граматични особености те са по-близо до българската езикова система, отколкото до сръбската. Това показва и първичната принадлежност на населението. Сръбските диалектолози обаче твърдят обратното. Те наричат тия говори само призренско – тимошки, а не преходни и смятат, че са сръбски по своята основа и първични черти. Според тях ония черти, които са типично български, като задпоставен член, разпаднало се склонение, аналитично изразяване на степените за сравнение не са последица дори от българско влияние, а били балканизми, появили се под влияние на асимилирано романско население, поради включването на тия първично сръбски говори в балканския езиков съюз. А всички други изоглоси, които свързват тия говори с българската езикова група, според сръбските диалектолози хронологически са вторични, много по-късни. Новото, което сръбските диалектолози приеха, е схващането, че въпросите за развитието и диалектната принадлежност на тия говори не трябва да се свързват с въпросите за националното съзнание на техните носители. Ония носители на преходните говори, които са в пределите на България от границите до 1918 г., са българи, а ония, които са в пределите на Югославия, са сърби. Според Стойко Стойков (1993) границата на преходните говори е границата преди 1918 г. – подговорите Трънски, Брезнишки, Белоградчишки, Западно-Берковски, Царибродски, Босилеградски са български, а Княжевацки, Пиротски, Лесковацки и Врански – сръбски. Това определение на автора е под влияние на комунистическата идеология през този период в България, което е дало отражение и в неговото заключение, че *“Говорите по западната българска граница, които ние наричаме “преходни”, през последните няколко десетилетия бяха обект на великобългарския и великосръбския шовинизъм. Бъл-*

гарските и сръбските политици се стараеха с помощта на диалектологията да доказват, че говорите в пограничните области са чисто български или чисто сръбски. При това българските езиковеди поставяха границите на българския език далеч на запад – от устието на р. Тимок през Зайчар, Болевац, Сталац, Прищина до Призрен. А сръбските езиковеди смятаха за източна граница на сръбски език р. Искър и дори ятовата граница”.

За торлашкия говор са характерни всички основни белези на българския език отсъствие на падежни форми и заменянето им с предлози, отсъствие на неопределено наклонение, употреба на члена в края на думата и други.

В торлашкия диалект в северозападните райони творителен падеж преминава в родителен, местният падеж и родителния преминават в именителен.

Отличителна черта на торлашкия е отсъствието на Х (врѣ – врѣх). Торлашките диалекти са запазили до голяма степен старото сонорно (л), което както и (р) може да служи като сричково ядро.

В сръбски, хърватски и босненски (л) в (у) или (о). При торлаците няма “ф” и “ъ” влк, дрт (дѣрт) (по Анюта П. Каменова-Борин, 2002). Освен това торлашкият език има определителен член –ѣт, тя, то.

Според сръбските лингвисти западният български говор е част от “призренско-тимошкия говор”, което означава да се приеме като част от сръбския език. Някои от тях смятат, че границите на сръбския език се пренасят от река Тимок далеч на изток – до Искър и Струма, че шопите, населяващи тези територии, говорят на развален сръбски език. Историкът Стоян Новакович, през средата на XIX в., прокарва теорията за източната граница на Сърбия между Ихтиман и Белово. Днес, сръбските лингвисти не са отrekli тази теория.

Тези трактовки на сръбските изследователи имат само една цел – да се утвърждава в литературата и в общественото съзнание, че в Западните покрайнини има етнически общности различни от българите. Възмутен от шовинистическите позиции на западните ни съседи Христо Ботев във в. “Знаме” (бр. 20 от 29 юни 1875 г.) пише: “Вам беше твърде приятно да ни пеете от една страна медоточивата песен на братството и на съединението и да ни лъжете с добрите си намерения на “южно-славянския Пемонт”, а от друга страна да сеете прозелитизъм в западните краища на нашето отечество и да плетете своята етнографическа и политическа кошница”.

Боян Пенев в своята книга “Сръбският шовинизъм” (1915) казва: “Като се вглежда човек по-внимателно в миналото на Сърбия, в психиката на сръбския народ, в методата на неговото възпитание, ще разбере ясно, че краят не е могъл да бъде друг. Тук няма нищо за учудване. Пътят, по който бе тръгнала Сърбия, по който вървя толкова години, като създаваше болни поколения, отровени още в люлката от шовинистична зараза, можеше да изведе само до един край – до тоя, на който сме свидетели днес”.

Не трябва да се забравя, че старото население на Моравската долина, известно още като “моравци”, започва своята миграция по воената граница на Авст-

рийската империя до 17-18 век. След превземане на Белград през 1521 година, голяма част от старото българско население насилствено е изселено от Белградска област. Завладяването на Поморавието и Подунавieto от османските завоеватели през 15-16 век, тези райони остават рядко населени, но отново се заселват с българско население, след Карпошовото и Чипровското въстание.

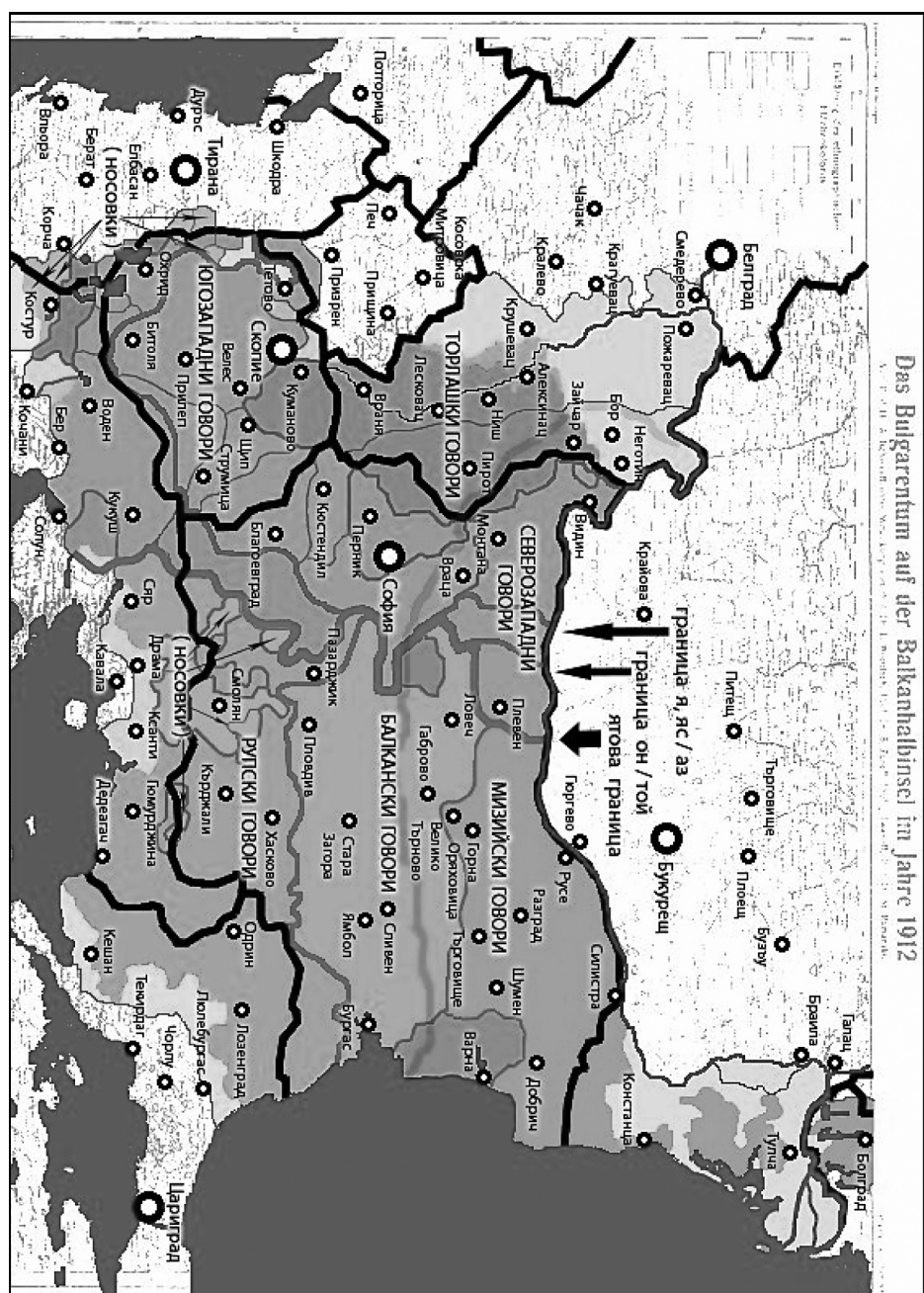
Торлаците са българска етнографска група, която живее в планинските райони. По вероизповедание се определят, като православни християни. Торлашката традиционна народна култура – материална и духовна, е богата, самобитна, с дълбоки древни корени. Торлаците живеят високо в планинските селища, т. нар. сгруппиран тип селища. Къщите са гъсто наредени, имат малко дворно пространство, улиците са тесни. Ниви, ливади, кошари са имали далеч в планината. Този белег на живот, събран с говора, определят тяхната етнокултурна идентичност през вековете.

Основен поминък при тях е животновъдството (едър и дребен рогат добитък) и земеделие. Освен на вертикален, торлакините тъкат и на хоризонтален стан – шаяци, кенарени платна, престилки, кърпи, черги. Торлаците са терзии, абаджии, а кожарите разнасяли кожи из европейските пазари и Америка.

Физическият тип на торлаците е смесен. По цвета на кожата, косата и очите у жените преобладава средният тип между русия и мургавия. Те са по-скоро с ниско телосложение. При мъжете също преобладава смесеният тип, срещат се и много светли типове с руси коси и сини очи, както и тъмни. Височината при мъжете е средно около 170 cm и по-висока – 180, 190 cm. Планините, които ограждат и затварят торлашките села, спомагат за съхраняването на старинни черти в традиционната култура и изкуство.

Събор на торлаци от Сърбия и България в Чипровци, 2011 г.

Стопанство

В годините на своето съществуване населението на Изатовци се занимавало главно със земеделие и скотовъдство. Кой, каквото е успял да произведе, с това се е прехранвал. Нивите, с които разполагало местното население, са извън селото. Там са били изградени и кошарите за овцете.

Дълги години хората са работили изключително за самозадоволяване, или ако някой е произвел повече от необходимото му, то е било давано на други семейства на разменни начала.

Основният поминък на населението в Изатовци е земеделие и животновъдство. Традиционно основните земеделски култури, отглеждани в Изатовци, са пшеница, ръж, ечемик, овес (овъс). От окопните култури – царевича (муруз), фасул (васуль, пасуль), слънчоглед, картофи. В градините, разположени край река-та, се отглеждат домати, пипер, зеле, тикви, краставици и други зеленчуци.

Като важен клон, земеделието във Висок, се развива интензивно през 30-те години на XIX век. Това е времето след освобождението от турската феодална система и постепенно усвояване на капиталистическите начини на производство и отношения.

Климатичните и почвени условия, в района на Висок, са твърде разнообразни и са предпоставка за отглеждане на различни видове селскостопански култури. Със земеделие, в района, са се занимавали над 80% от населението.

Обработваемите земи в Горни и Долни Висок са предимно планински, в сравнение с тези разположени покрай река Нишава и около градовете Цариброд и Пирот, които са по-плодородни. За обработката на планинските ниви е полагано много повече труд при обработката и прибирането на реколтата. Обработвани са значително големи площи, които да гарантират добра реколта и количество, което да изхрани семейството. Отглеждането на различни култури е създавало допълнителни трудности, главно при тяхното прибиране. Трудностите са възниквали от липсата на подходяща техника – трактори, комбайни, вършачки, при обработване на земите и селскостопанската продукция. В повечето от случаите това е ставало ръчно.

Земите, в този район, са от VI-VII категория, трудно достъпни, без пътища до тях, трудно обработваеми без механизация. Получените резултати са незадоволителни и не гарантират нужните доходи на населението. При тези условия на обработка на нивите се ангажират по-голям брой работници. В селскостопанската работа се включва цялото семейство, което не е решавало проблема и се е налагало взимането на допълнителна работна ръка на помощ.

В Кралството на сърби, хървати и словенци повече от 80% от населението в този район, се е занимавало със земеделие.

Обработване и торене на земята

Обработването на земята през миналите столетия е ставало по полупримитивен начин. Ниският клас на земеделските земи във Висок, които са бедни на минерални вещества, е изисквало допълнително наторяване, което да гарантира добивите. През този период все още не е познато използването на изкуствени торове. Вместо тях е използван естествения оборски тор. Отсъствието на подходящи пътища до нивите е затруднявало превозването на овчия и говежди тор до тях. Затова в практиката се внедрява торенето на място от самите животни. Този начин на торене е известен, като торене на “егрек” (јегрек). Практикува се през лятото на “егрек”, а през зимата на “поята”. Преди да бъдат пуснати овцете се прави заграждение от тръни на единия край на нивата и в него се пускат овцете за няколко дни. Броят им е в зависимост от големината на нивата и заграденото място. Това заграждено пространство е наречено “егрег” или “трло”, “трљак”. Затворените в него овце през тези дни торят нивата. След 2 – 3 дни оградата се премества на друго място и така докато цялата нива бъде обходена от овцете за определено време. По този начин са торени нивите оставени на “почивка (“одмор”). През пролетта или есента те се разорават и засяват с различни култури – ржж, царевица, ечемик или овес. Този начин на торене е гарантирал един добър добив от декар площ.³⁵

Основни земеделски сечива

Използват се различни оръдия и съоръжения в зависимост от характера на извършваната дейност, видът на обработваемата култура и качеството на почвата.

Основни земеделски сечива са дървеното рало и мотиката. След 1906-1910 година започват да навлизат железните плугове и веячките.

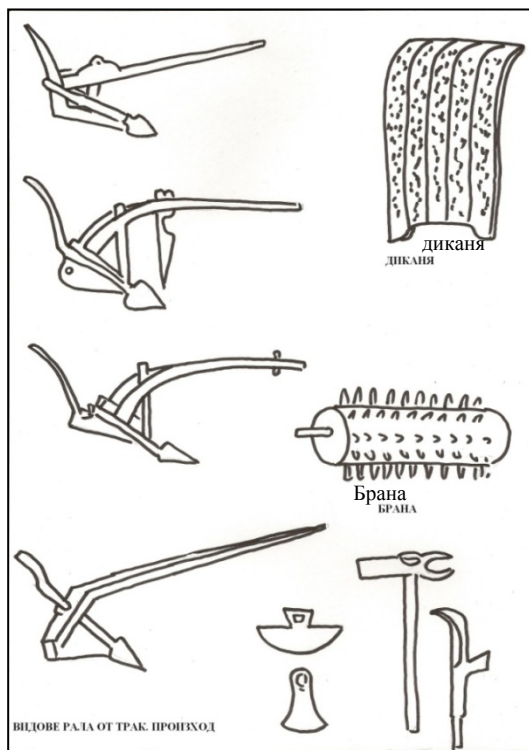
Най-стария запазен писмен документ на сръбски език за ралото, като оръдие за разораване на земята, е запазен в превода на Византийския Закон за земеделието от XIV в. В чл. 59 на този закон се посочва наказанието за кражба на “орала”, “ралник”, “брана”.³⁶

³⁵ Стојановић, Велибор. Народна (Традиционална) земљорадња, пределу Висок (Пиротски крај).

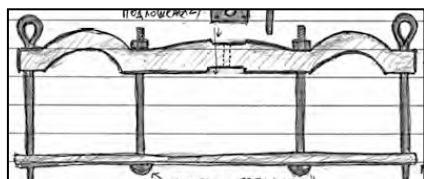
³⁶ Bratanić, Branimir. 1953. Oraće sprave centralnog dijela Balkanskog poluotoka, Зборник Етнографског музеја у Београду, 1901–1951, Београд, 55

Оръдията се делят на окопни (мотика, копачи, гребла, вили, лопати) и рални, като основна теглителна сила при тях е волът и кравите. Почти всяко семейство има чифт волове за оран, за извозване с каруца на снопи, жито, дърва, строителен материал. По воловете се познава добрият стопанин. Ако са охранени и силни е добър, ако ли не, безспорно, е лош.

Рални оръдия

ка на почвата и нейното подготвяне за засяване или засаждане на различни култури. Основна функция на ралото е да преобърне повърхностният слой на почвата, правейки я по този начин мека и рохкава, облекчавайки по-нататъшната ѝ обработка и сеитба, извличайки на повърхността хранителни вещества и заравяйки в земята плевели и остатъци от предходните култури, които така се разграждат по-бързо. Разораването също аерира почвата и подобрява нейната способност да задържа влагата.

Обработваемата земя е разположена в различни местности, разпределена в отделни парцели – ниви. Нивите на отделните стопани са отделени една от друга със *синори* – тясна ивица необработваема земя, обрасла с трева. Като основен поминък земята се обработвала много добре. Първото оране се извършвало през пролетта. През късна есен – октомври – ноември нивите се засявали със зимница. Посяване на семето е ръчно. В едната си ръка сеячът държи *крин* пълна с жито, от която взема семената и ги разпръсква. Така се засявала цялата нива. Населението на Изатовци обработвало земята, прибиравало реколтата и пренасяли плодовете по примитивен начин. Основно оръдие за обработка на земята било дървеното рало. Рало, наричано също плуг, е устройство, използвано в земеделието за първоначална обработка

Разораването на нивите е с помощта на волове или крави. С орането се занимавали само мъжете.

Неразделна част от ралото е *копралята* – дълъг, прав прът с бод (забит малък пирон на

върха на пръта), с който се подкарвали воловете. В долния, дебел край на пръчката се монтирала метална плочка, с която орачът от време на време почиствал ралото от полепналата кал. Традиционното дървено рало е снабдено и с *хомот* – две хоризонтално и успоредно поставени едно към друго дървета, закрепени неподвижно с две пръчки. Горното дърво, същинският хомот, е по-дебело и с придадена динамична форма. Често са използвани за оран чифт волове или крави.

Видове оран

При оране с рало нивата се бразди. Палешникът разорава пръстта, а ушите равномерно я отхвърлят. С рало дълбочината на оранта достига до 15–20 см. Започва се от единия край на нивата, по дългата страна, изкарва се една бразда, след това ралото се обръща и се започва друга бразда до вече изораната, но в обратна посока.

Урок по оране

(картина от френския художник Франсоа-Андре Венсан, 1793-1798. Музея Бордо, Франция)

При работа с плуг пръстта се отхвърля само на една страна. Затова след изкарването на първата бразда той не се обръща подобно на ралото, а се прекарва в другия край на нивата, откъдето се започва втората бразда в обратна посока. Налага се през изораната нива (угарта) да се прекара една или няколко по-дълбоки бразди, които са задължителни ако нивата има по-голяма денивелация, за да се отича водата по-бързо при силен дъжд.

Задължителен инвентар на всяко семейство е колата, с която се транспортирала получената реколта. Колите са дървени.

Засяване на културите

В зависимост от вида на отделните култури засяването се извършва през есента или през пролетта. Преди засяването нивата се изорава. Оранта т.нар. угар, която предхожда сеитбата, е важна за по-високия добив. По църковния календар сеитбата започва от Кръстовден и завършва до Петковден.

Разораване на нива с дървено рало

Засяването се е извършвало на ръка. За семе се избира най-качественото от реколтата на засяваната култура. Хвърлянето на семе става от к р и н а. Ръката трябва да опише полукръг с плавно движение, като завършва към тялото.

Ечемикът се засява по-рядко от пшеницата, тъй като образува голяма коренова система и от едно семе порастват няколко класа. Това явление се нарича *братене*. Сеитбата на царевица и слънчоглед се извършва едновременно с набраздяването на нивата. Орачът прокарава с рало бразда, а след него сеячът пуска равномерно зърната на около педя разстояние. След като се засее браздата, сеячът изчаква, а орачът се връща и с рало зарива семената. С това прави новата бразда, отива при сеяча и отново двамата тръгват. По този начин се засява цялата нива. Техническите култури изискват повече труд. Слънчогледът, царевицата се плевят от два до три пъти. Заедно с това се прекопава един или два пъти. След ръчно засяване се налага разреждане на засятата култура.

Сезонната селскостопанска работа, в района на Висок, не започва по едно и също време. През пролетта, когато започне вегетационният период в Горен и Долен Висок и планинската част на Висок, тогава започва и сезонната селскостопанска работа.

панска работа. Засяването на овеса и ръжта е от края на март до края на април. След Гергьовден се засява и царевицата.

Разораване на нивите с коне и плуг

Първите трактори

Навлизване на механизацията в селското стопанство

Зърнени култури използвани във Висок

През втората половина на XX век в района на Висок 50% от всички зърнени култури се падат на пшеницата. Второ място в посевите заема царевицата, докато ръж, ечемик и овес са застъпени по-малко.³⁷ Предпочитанията към пшеницата са резултат от нейното използване, като основен източник за прехрана на семейството. Използвани са различни сортове пшеница. В този район е засяван банатският сорт “црвенку” и “шишуљу”, познати под общо име – “банаћанка”. Нивите, засявани с пшеница, са на различна надморска височина, която може да достигне и до 1000 m.

³⁷ Костић, Коста Н. 1904. Стара српска трговина и индустрија – студија из културне историје српског народа у Средњем веку, Београд 1904, Висок, стр. 1–2.

Непосредствено след пшеницата, от икономическа гледна точка, засята площ се заема от царевицата. Тази култура се използва, както от хората, така и като храна за добитъка. В зависимост от местоположението на нивата и характера на почвата, са използвани няколко сорта царевица. В Горен и Долен Висок най-често се засяват ниви със “зубан”, който е най-приспособен към климатичните особености на района. Бялата царевица (брзозрелац) е засявана върху ниви разположени в планинската част. Посочените два сорта са стари сортове известни в различни части на източна и югоизточна Сърбия. Овесът е засяван върху площи бедни на минерални вещества и рядко торени. Преди Втората световна война, тази зърнена култура е била основна и използвана, като основна храна за конете във военните обози. С намаляване на броя на впрегатните животни постепенно намалява и производството на тази зърнена култура. През втората половина на XX век площите, които заема тази култура, достигат едва 800 хектара.

Като хлебна култура, и като храна за животните, във Висок е отглеждан и ечемик. Сее се на ниви, които се намират в планинската част на надморска височина 1500 метра. Това е култура, която най-ранно съзрява. Най-добри резултати се получават, когато се отглежда на ниви разорани за първи път или на оставени на угар ниви.

Ръжта заемала много по-малки площи. Сравнително големи площи от нея са засявани в Дойкинци, предимно в планинската част на Висок от 1200-1300 метра надморска височина. До втората половина на XX в. тази култура е засявана във Височка Ръжана, Топли Дол и Дойкинци.

Жътварски оръдия

Прибирането на реколтата, от различните култури, се извършвало предимно ръчно. Най-типични представители на традиционните жътварски оръдия, употребявани са: *сърп, паламарка и коса*.

Сърпът е ръчно земеделско сечиво с къса дървена дръжка и извито острие, наподобяващо формата на полумесец. Някои сърпове имат усукан и леко подвит връх за по-добро хващане на класовете. Острието на сърпа е винаги назъбено по посока на дръжката. Назъбените сърпове са с различна големина. При жънене със сърп винаги се използва *паламарка*, която представлява дървена ръкавица за последните три пръста на ръката. Предназначението на паламарката е да обхваща повече класове и да предпазва ръката от наранявания със сърпа, тъй като при работа с него класовете се режат непосредствено под хваналата ги ръка. На върха паламарката завършва със закривено навътре рогче, дълго 6-10 cm. С помощта на рогчето се извършва и връзване на снопи. Паламарката има три отвора в основата си за именния, безименния и кутрия пръст. Палеца и показалеца са свободни.

Косата се използва предимно за косене на сено, но става и за жънене. Състои се от дълго метално острие, леко извито навътре и дълга дървена дръжка. На дръжката има една ръкохватка, за по-добро захващане. Обикновено краят на дръжката се държи от лявата ръка, а ръкохватката е за дясната. Дължината на косата е около 180 cm. Препоръчва се, косата да се заточва с *бруст* на всеки 3-5 минути работа с нея, като това се прави с тясната страна на бруста двустранно и под малък ъгъл, в посока от петата към върха ѝ. Брустът трябва да е мокър. Желателно е косата да се клепа след работа. Клепане се нарича метода на заостряне на режещата повърхност на косата. Той се прилага при незакалена стомана и представлява вид студено закаляване. След ухабяване на острието косата се поставя върху твърда равна повърхност – метална наковалня, която представлява масивен метален паралелепипед завършващ с шило, което се забива здраво в земята. Наковалнята трябва да е гладка, а чукчето да е с тегло между 300 и 500 грама. Клепането става с постъпателни, еднакви по сила удари с чукчето върху крайните 3-5 mm от острието на косата.

Жътва

Жътварският сезон започва обикновено около Петровден. Точно определен ден за него няма, тъй като жътвата е в зависимост от узряването на житата.

Първа започва жътвата на ечемика, след това на ръжта и пшеницата. Жъне

се откъм гърба на класовете в посоката, в която са полегнали. Жътварят обхваща и заделя със сърпа снопче класове, обхваща ги с паламарката в лявата ръка и със сърпа от ляво на дясно ги отрязва. От 3-4 снопчета всеки жътвар прави *ръкойка*, която полага на земята. Жетвата със сърпове най-често се е извършвала от жени “жътварки”. За 1 ha са използвани 15 жътварки.

Връзвачите, които връзват след жътварите, събират ръкойките и ги връзват на *снопове*. Обикновено от 7-8 ръкойки се прави един сноп. За завързване на снопите се приготвят, още преди да е започнала жътвата, наскубани стръкове жито, вързани откъм страната на класовете. Връзвачът преплита краищата на стръковете, затиска ги с крак на земята и поставя събраните ръкойки

така, че класовете да бъдат от дясната му страна. След това с коляното на левия крак натиска ръкойките, събира двата края на “въжето” от стръкове и ги засуква, подпъхва под него паламарката, закачва с рогчето ѝ усукания край и го издърпва така, че да мине под “въжето”. С това снопът е вързан. Снопите се нареждат един върху друг, с класовете навътре в *кръстец*. Понякога пшеницата, ръжка и ечемика се жънат, преди да се узрели достатъчно. В такива случаи ръкойките се оставят няколко дни да съхнат и след това се връзват на снопове.

Обикновено отделното домакинство само успявало навреме да ожъне нивите си. През време на усилената работа, по прибирането на реколтата, стопаните на отделните домакинства се уговарят и взаимно се подпомагат, обикновено между роднини, близки и комшии.

Жътварки

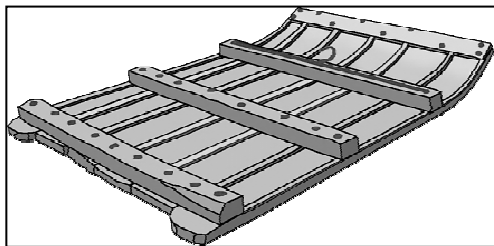

Детските години на нивата

Вършитба

След жътвата започвало извозването на снопите до къщата, където ще се извършва вършитбата. Мястото за вършитба се наричало *х а р м а н* разположен в *гумно*. Преди вършитбата хармана се почиства, земята се изравнява. В средата на хармана се забива кол – *стожер* и на площадката се разтоварвали снопи-

те. Когато снопите са разпръснати се впрягат животните – един или два чифта коне. Животните са завързани за кòла и обикалят бавно и от стъпките стъблата на пшеницата се разкъсват на по-малки парчета, а класовете се оронват и зърното пада под сламата. Вършитбата се извършва и с помощта на *диканя*. Наименованието и произлиза от турската дума *diken* – шип. Тя е традиционен уред за вършитба. Диканята е направена от 4-5 дъски, поставени една до друга и прихванати напречно с дебели дървета с дървени клинове. Отпред диканята е извита шейнообразно, за да не завлича сламата, а двете ѝ странични дъски имат по един израстък (ухо), с който уредът се хваща при пренасянето. Отдолу в шахматен ред са набити по дължина остри, плоски кремъчни камъчета, които служат за оронване на зърното и нарязване на сламата. Тъй като през време на работа диканята се тегли от добитък, в средата на предното напречно дърво е направен прорез, в който се поставя тегличът.

Направляването на животните, през време на вършитба, се извършва от седнал на диканята човек, който същевременно изпълнява и ролята на тежест.

Когато харманът е готов първо се определя посоката на вятъра. След това овършаното зърно и сламата се събират на купчини около забития кол. Няколко души с дървени, четирироги вили гребват от купата с жито и се прехвърля нагоре, срещу вятъра.

Вършитба с диканя

Вършитба на гумно с коне

Събиране на зърното след вършитба

Градинарство

Градинарството в Изатовци е свързано с отглеждане на зеленчуци за нуждите на всяко едно семейство. Най-често това са били земи разположени покрай река Височица.

При домашното зеленчукопроизводство основната работна сила са жените.

Мъжете само подготвят почвата за градината, като изорават мястото рано на пролет или още през есента.

През първата половина на XX в. засяването на картофите намира все по-широко приложение в условията на Стара планина. В района на Висок до 1600 m. надм.в. са отглеждани два сорта картофи – “месечари” и “бинте”, устойчиви на заболяване и измръзване. Освен картофите са отглеждани и други зеленчуци включващи: праз лук (зелени лук), пипер (шушпа), домати (петлићање), бяла ряпа (ћишир), зеле, краставици, бял лук, бял фасул (васуљ), шарен фасул и зелен фасул (иглија васуљ). Сортите от тези зеленчуци са доставяни от Ниш, Алексинац и Лесковац. Поникналият разсад се вади на открито през май и се седи със специално градинарско сечиво (Г-образно дървено шило прилично на бастунче с размери 20 cm на 30 cm, заострено в по-дългия край). Работата по насадените зеленчуци се свежда по нататък до редовното им прекопаване и напояване, докато станат готови за бране.

През март се сядат спанак, салата, марули, лук, чесън, моркови, картофи, зеле, магданоз и копър; през април – тиквички, краставици; през май – пипер, домати, патладжан, карфиол, бамя, праз лук; през юни – боб и моркови за зимата, целина; през юли – зимно зеле, ряпа. Засаждането става на различно разстояние на стръкчетата за различните зеленчуци – от 10 cm за лука до 90 cm за краставиците и тиквичките. Подправките се сядат на снопчета близо до вода. Най-често се сядат – магданоз, чубрица, копър. Грижите за засадените зеленчуци се свеждат до плевене, гърлене, прекопаване, правене на лехи и напояване. Плевят се разсаждат и по-гъсто насадените зеленчуци. Гърлят се зеленчуците, на които корените мръзнат по-лесно – пипер, домати, патладжани. Прекопаването става обикновено 2-3 пъти с мотика. Зеленчуците се напояват последователно по площи, винаги в зависимост от времето – дъждовно или сухо. Доматите и краставиците се нуждаят от много вода. Недостатъчното поливане на краставиците създава горчивия им вкус понякога. Прекомерното поливане ги кара да растат бързо, пожълтяват заради ускореното зреене и се влошава качеството им.

Събирането на различните зеленчуци от градината става според времето на засаждането им: през април и май – салати, марули, лук, спанак, репички, тиквички; през юни и юли – картофи, зелен фасул, краставици, домати, пипер, бамя, патладжан; към края на август и през септември се прибират зимните картофи, моркови, целина, а през октомври – последните зеленчуци: зеле, репи, праз. Лук, чесън и пиперки се нанизват на върви или сплитат на венци и се закачват под стрехите да изсъхнат добре.

Овощарство

Овощарството в района на Висок е с изключително малък икономически ефект. Широко разпространена в този край е сливата, която през първата половина на XX в. е заемала $\frac{3}{4}$ от всички овощни дървета. Най-разпространени сортове са “чанарика”, “јесењка”, “белвица” и “мацарка”.³⁸

От проведените изследвания в района на Висок през 2000 година е установено, че най-рано съзряват “Чанарика”, “јаралица”, “аралица”, јаралка”. След тях съзряват “белвица” и “жолтарџа”, около Илинден. Най-късно съзряват сортовете “црвеница” и “мацарка”.

На второ място, след сливите се нареждат ябълките. При тези овощни дървета се наблюдава едно силно кръстосване с дивите форми и е трудно да се определи сорта. На практика се различават кисели и сладки ябълки. Дивите и полудивите сортове ябълки във Висок се наричат киселици (ћисалице), при питомните са “јаблан” и “врбова јабука”.

На трето място се нареждат крушите и то предимно дивите сортове, които са издръжливи на измръзване и имат приятен аромат и вкус. Използват се за направа на ракия, известна като “крушковац”. Есенните сортове круши са “зимоваче” и “калуђерке”.

Съхраняване на селскостопанската продукция

По време на феодализма, в района на Висока, животновъдството е било преобладаващо занимание на населението. През този период не е имало изграждане на специални допълнителни помещения за съхранение на селскостопанската продукция и нейната преработка. Изградени са сравнително просторни къщи, за пребиваване, както и отделни пристройки за животните и селскостопанската продукция. По време на интензивна селскостопанска работа са изработвани “кошеви” с кръгла основа за събиране на житото. Брашното се е съхранявало вкъщи в ношви (*нџви*) или в дървени сандъци “*пресек*” (под шупу). Плодовете от ябълки, круши и сливи са сушени на слънце. Осушените плодове се наричали ошав (*воћка*).

Съхраняването на сушените плодове е ставало в платнени торби, а в по-ново време и в книжни кесии. Значителна част от реколтата от овощните дървета (сливи, круши, ябълки) е използвана за направа на ракия. Печенето на ракия се е извършвало в бакърени казани. Многолюдните фамилии са имали свои казани за печене на ракия. По-късно се създава от няколко семейства един казан. Цялата

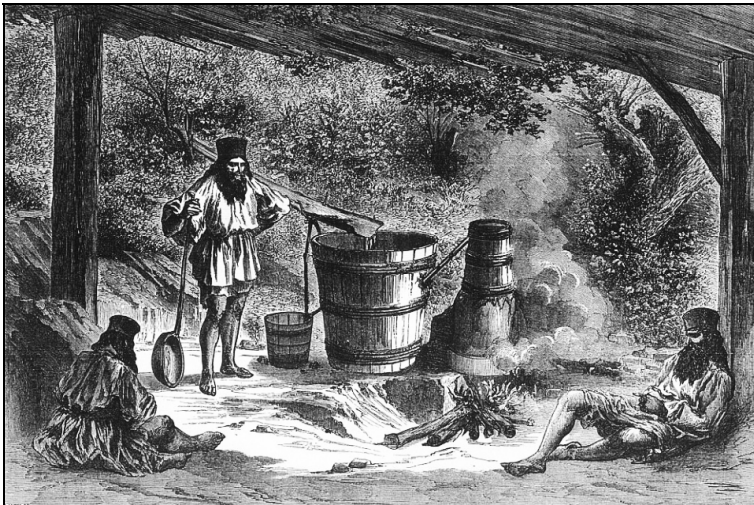
³⁸ Стојаковић, Велибор.2000. Српска шљива ранка, каталог изложбе, Етнографски музеј у Београду, Београд, 21.

инсталация за получаване на ракия се е помещавала в специално направено помещение.

В по-ново време са използвани т.н “машински казани” (лампеци). Ракията, която се получава, е предназначена за ползване от цялата фамилия. Около 10% от получената ракия се предоставя на “кирия”, на тези които не разполагат със собствен казан. Готовата ракия се съхранява в дървени бурета, а по-късно се прехвърля в “шуле” – глинени, гледжосани съдове или в стъклени шишета.

Казан за варене на ракия във Височка Ръжана

Варене на ракия в Троянския манастир

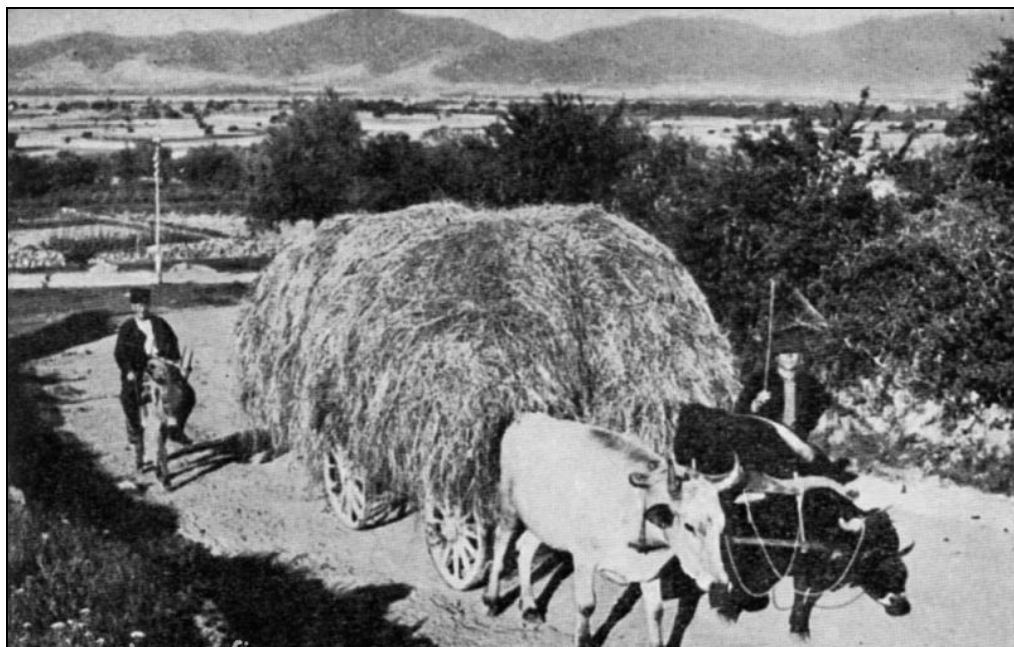
Косене на сено

В миналото сеното, като основна храна на добитъка, се добивало предимно от естествени ливади, за които не се полагали специални грижи (напояване, торене). В дъждовни години те давали 3-4 реколти. Първата коситба е през май или дори по рано. Основният уред за косене е била косата. При работа острието на косата се захабява и за това се налага да се клепа (изчуква), а след това да се заглажда с брус (точиларски камък). Клепенето се извършва с чукче, заострено от двете страни, и малка желязна наковалня, с формата на пресечена пирамида. Когато косата се захаби, наковалнята се забива в земята и върху нея се поставя острието. Косачът, като го придържа с едната ръка, удря с чукчето и постепенно изтънява острието. След това взима точиларския камък и го наточва.

Косенето се извършва по следния начин: косачът хваща с лявата ръка края на држката, а с дясната – ръкохватката и със силни замахвания отдясно наляво отрязва тревата. Повалената с един замах трева се нарича *откос*. Коси се на редове, а после се събира на купчинки. Окосената трева се оставя да изсъхне, като неколkokратно се преобръща, с двуроги и трироги дървени вили изработени от стопаните. Взимали разклонен прът и го поставяли в специална рамка, за да се придаде на пръта желаната вилообразна форма, и накрая добавяли третия зъб по средата. Накрая сеното се събира на огромни купи високи до 4 m. Преди да се започне трупането на сеното на купа се поставя дървена скара от няколко успоредни дървета, над тях се поставя други пресичащи долните на кръст. Това се прави за да се отдели достатъчно сеното от земята, предпазвайки го от влагата. За да не се разпилява от вятъра, купите се притискат с колове. В средата се поставя дърво, около което се трупа сеното.

Окосената и изсъхнала трева събрана на купчини преди извозване

Транспортиране на сеното

Съхраняване на сеното на купи

Животновъдство

Овцевъдство

Наред със земеделието населението в Изатовци отглеждало и животни. Планинският характер на Висока е предлагал благоприятни условия за развитие на животновъдството на високопланинските ливади. Видовият състав на тревната растителност по пасищата, използвана предимно от дребния и едър добитък, се отличавал с голямо богатство. Тревата по високопланинските пасища е давала отражение върху вкусовите качества на агнешкото месо и млякото.

Симеон Христов (1894) описва Висока, като място бедно на обработваема земя, но богато на пасища.

Във Висока няма много земя за обработване, но за това има пакъ богати пасбища (совати) за добитъка. Тези пасбища Митхадъ-паша ги усвои за държава, а после се продаваха на тръргъ на онези търговци, които имаха нужда да пасатъ свой добитък. Соватите се намерватъ по Стара-Планина отъ Бабинъ-Зъбъ до Сребърна. Те са следните: Беланъ, Въртибогъ, Бислава, Меджа-Планина, Бата, Поноръ, Говеждо лице.

Животновъдството с бързи темпове се развива през XIV в. по времето на Стефан Душан, в сравнение с други държави или райони.

В Изатовци е имало около 5000 глави овце. С най-многобройни стада са били няколко фамилии – Ботини, Йовинци и Власачани (Т. Еленков, 2013). Отглеждането и развитието на животновъдството е било главен поминък на населението и източник на средства за преживяване на населението.

Като погранично село, съставено от българско население, не е било в приоритетите на сръбската власт да развива икономически тези райони. С годините селата във Висок постепенно започват да замират, поради напускане на младите хора и тяхното заселване в градовете. Намаляването на работната ръка води до намаляване и на отглежданите животни. С всяка изминала година хората от селата, в пограничните райони, напускат домовете и търсят препитание в градовете. Така се поставя началото на ликвидиране на един вековен отрасъл във Висок. Останалите да живеят в селото хора са поддържали по няколко овце за собствени нужди. В годините, когато селото е разполагало със стотици овце, се е създавала добра организация за изкарване на стадата на паша. С настъпването на пролетта

няколко семейства събират стадата си и след Гергьовден те се изкарват на паша в планината.

Стадата се извеждали на паша по ливадите след коситба и по угарите след жътва. След ожънването на нивите и прибирането на снопите животните пасели и по стърнищата, а през есента – по поляните и горите, тъй като нивите се подготвяли за засяване. През време на свободната паша не се спазвал особен режим на хранене на овцете. В горещите летни дни те пасели през ранните утринни часове, след което животните се събирали и преставали да пасат, докато премине горещината. Надвечер отново се извеждали на паша докъм полунощ. През горещите месеци често къпели овцете, като ги прекарвали през реката.

Велкова кошара (поята) за овце в Изатовци

На водопой се водели два пъти дневно – сутрин и вечер. За хранене на овцете най-често използвали корита, правоъгълни съдове, сковани от дъски. В тях се насипвал зърнен фураж. Съдовете се поставяли направо на земята и се укрепявали отстрани със забити дървени колчета или се повдигали над нея. В четирите им ъгли се заковавали малки крачета. Каменната сол, за овцете, се поставя на кол, завършващ с чатал или върху пън с набити по краищата му пръчки или в някой

тъгъл на коритата. Овцете нощуват в овчарници, формата и видът, на които зависят от сезона и мястото, където денонощно прекарват овцете.

През времето, когато се извеждат на паша извън селото, нощуват в кошари (пояти), които представляват неголямо оградено открито пространство и в повечето случаи имат временен характер.

Овцете, които се водели на паша в смесени стада, всяка вечер се прибирали за нощуване в селото. След като броят на отглежданите животни намалява, стопаните преминават предимно към домашно отглеждане на животните. Нощуването им вече става под сайвант, навес в двора на стопанина.

Стадата имали различни звънци. Козите се водели в места с дървесна растителност. Стадата се охранявали от кучета. Овчарските кучета пазели стадото от вълци и от хора. Овчарите са млади мъже, облечени в селска носия, с бели навушца. През кръста имали пояс. Понякога тази роля изпълнявали и децата от семейството.

Заплождането на овцете ставало късно през есента (около Димитровден – 8 ноември). Преди това храната на животните се подобрява – дава им се обилно зоб и друга по-силна храна. Това продължава и през периода на мърлянето (заплождане). За оплодените овце не се полагали особени грижи.

Обагването на овцете е ставало през ранна пролет, когато времето се затопля и тревата пониква. Това улеснявало собствениците при отглеждането на агнетата. Зелената паша осигурявала и добра млечност на овцете-майки. Затова и ранните агнета се колели за месо, а по-късните се отглеждали. Обагването ставало обикновено в кошарата.

След раждането те се отлъчвали от майките в отделно помещение и се пускали при тях само да сучат. Постепенно те се захранвали със смлян зърнен фураж, който се насипвал в малко корито от сковани дъски. След като поотраснели, агънцата започвали да се захранват и със сено. Пускането на агнетата при другите овце и извеждането им на паша се извършвало около Гергьовден.

Доенето на овцете започвало след Гергьовден, когато агнетата се отбивали да не сучат от майките. До този ден млякото се оставяло за новородените агнета.

Доенето на овцете в смесените стада се извършвало два пъти дневно – сутрин, преди да се изкарат на сборното място, и вечер, след като се приберат в дома на собственика. Към края на лятото млякото на овцете постепенно намалява. Доенето на овцете се прекратява през септември.

Млякото се използвало прясно и кисело. От него се получавало масло, сирене и кашкавал. След 1880 г. във Висок започва производството на кашкавал в открити мандри. През 1953 година в землището на Изатовци е основана кооперативна скотовъдна ферма “Висок”, в която влиза и бившата селскостопанска задруга в Каменица, в която работят и много каменичани. През 1990 година. в нея се отглеждат 4077 овце, но през 1995 г. те са намалели до 800.

Стрижбата на овцете се извършвала ръчно с ножици, правени в миналото от местните майстори-железари. Те представляват две срещуположно поставени

ножовки, в задната част извити, за да пружинират при работа. Към края на първото десетилетие на XX в. започнали да се произвеждат и фабрични ножици, които по форма били близки до ръчно изработените. През ранна пролет (април) овчарите остригвали овцете – майки, като внимателно обирали с ножици вълната под корема (около вимето), задницата и опашката. Това се правело с цел да не се замърсява вълната и да не се запарва животното през горещините. Подстригването на вълната около вимето улеснявало бозаенето на агнетата и доенето на овцете. Редовната стрижба на овцете обикновено се извършвала към края на май и началото на юни. Стригането започвало от корема на животното и вървяло към гърба. Подстригвачът повдигал с една ръка вълната, а с другата я стрижел. След като острижел едната страна на тялото, обръщали овцата и започвал другата. Остриганата от една овца вълна се нарича *руно*.

Доене на овце

Всяко стадо си има овца водач. Тази овца винаги е начело на стадото и се радва на особена почит и уважение от овчаря. Когато овцете се изкарвали на паша, водачите на стадото и на тези, които имали навик да се отделят от него, овчарите поставяли звънци.

Говедовъдство

Отглеждането на едър рогат добитък – волове и крави е било от голямо значение за поминъка на изатовчани, тъй като този добитък имал съществено икономическо изражение за семейството. Всяко домакинство отглеждало впрегатния

си добитък самостоятелно – волове, крави. В отделни семейства имало и по няколко чифта коне и волове.

Храната за говедата се поставяла в ясли, наредени неподвижно край едната стена на обора. От 20-те години на XX в. за прибиране и ношуване на говедата през зимата започват да се използват обори, които се изграждали отделно от къщата. Подът в обора винаги се застилял със слама, която редовно се почиствала сутрин, след като добитъкът се нахранил. С вила около животните подривали – събирали боклука и подменяли замърсената слама. След това почиствали добитъка с волски гребен от ламарина, извита под прав ъгъл, на единия край на която има зъбци, а на другия – дървена дръжка.

Коневъдство

Навлизането на конете в стопанския живот на населението в Изатовци не важи за всички социални слоеве. В бедните домакинства коневъдството е твърде слабо застъпено, тъй като полезният труд, който дава конят в дребното стопанство, не може да покрие разходите по неговото отглеждане. Конят бил ефективно заместван от едър рогат добитък – волове.

Названията на конете, през различните възрастови периоди, са следните: кон – общо название за възрастно мъжко животно; кобила – за женско, което е вече раждало; конче – малко, до 1 година, без разлика в пола; жребче – мъжко до 2-3 години, а след това – жребец или ат; кобилка, женско животно до 2-3-годишна възраст. Най-често конете се отглеждали, като средство за придвижване от едно населено място към друго.

Птицевъдство

Отглеждането на домашни птици е имало във всяко семейство, с което са задоволявали нуждите с месо и яйца. Полозите (гнездата) за снасяне на яйца се поставят на различни места – в курника, в яслите на обора, когато добитъкът е навън, както и на други закътани места из двора. За положите се използват стари кошници, дървени сандъчета, на дъното на които се поставя малко слама, в някои случаи и едно яйце за примамка. Понякога се случва и птицата сама да прави гнездо, да снесе в него яйца и да се излюпят пиленца.

Жените в къщата наблюдават редовно дали някоя кокошка не е изпаднала в размножителен период (разквачване).

Квачката трябва да закрива под себе си всички яйца. Броят на яйцата, които може да се поставят под нея, зависи от размера на птицата и от размера на яйцата. Под кокошката се поставят 15-17 кокоши яйца, а под пуйката 21-25 броя.

През първите два дни квачката не трябва да се безпокои, даже и ако не излиза от гнездото да се храни. В следващите дни квачката се пуска от гнездото 1-2 пъти на ден по 10 минути. Ако не излиза от гнездото, тя трябва да се занесе до хранилката и поилката и това се повтаря, докато не започне да яде сама. Напускатки гнездото, квачката обикновено се безпокои и се връща към него. Ако обаче не се върне след 20-30 минути, тя трябва да се постави в гнездото. През втората половина на мътенето на яйцата (след 16 денонощия) кокошката по-често напуска гнездото и за по продължително време, което не е опасно за яйцата. Залагането на яйцата и квачката (насаждането) става вечерно време. На топло, затъмнено място се слага сандъче, застлано с чиста слама или с меко сено, в което се помещават яйцата и квачката. Поставянето на две квачки една до друга е недопустимо, тъй като те се безпокоят една друга. Необходимо е да се провери дали всички яйца са покрити-непокритите се отделят. При излизане на птицата от гнездото то трябва да се почиства и да се проверява състоянието на яйцата. Пукнатите и силно замърсените яйца се махат. След 20 – 21 ден пилетата се излюпват. Излюпените малки трябва да се изсушават под квачката. След това те се отделят от нея и се поставят в сандъче на топло и сухо място, докато се излюпят всички пилета.

Селски двор

Отглеждани довашни животни

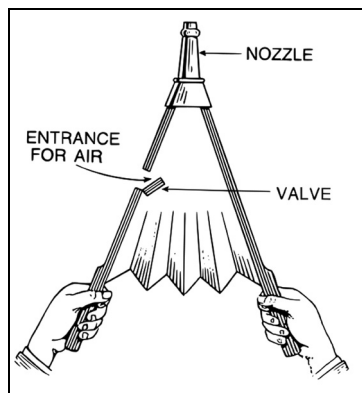
Занаяти

Ковачи

Това е една от най-древните професии в битието на човека. Главен материал за работа на ковача са металите. Преди обработка металите се нагряват в огнище, в което има разпалени дървени въглища. Разпалването и поддържането на огъня се постига с помощта на *духало*. Духалото е приспособление от кожа, сковано върху специална рамка, притежавашо подвижен всмукателен клапан, за създаване на въздух под налягане. В ковашките занаятчийски работилници се използва и популярното название *мех* или *мях*.

Ковачница

Мех за разпалване на огнище

Предназначението на това приспособление е създадената от него въздушна струя да разгаря дървените въглища в огнището на занаятчийските работилници при горещата обработка на метал. Ковашкият мех обикновено е голямо стационарно приспособление, което се задвижва с физическата сила на работещите. Такова приспособление е използвано и в античната металургия.

Обработката на нагорещения метал се извършва върху наковалня. Те от своя страна биват еднороги, двуроги и безроги. В ковачниците са се изработвали подкови за животните (коне, волове), сърпове за жънене, вериги, маши, сачове, както и някои оръдия за обработка на земята. С настъпването на индустриализацията и възможностите на промишлеността да задоволява тези потребности, ко-

вачите се занимават предимно с ръчно коване и изработване и ремонт на селскостопански сечива и инструменти.

Ковачите в Изатовци са били двама – Герман Попмладенов в Горната махала и Коца Гаков от Средната махала. С обезлюдяване на селото и замиране на селскостопанската работа в района на Висок, този занаят постепенно изчезва.

Сарачи

Сарачите са занаятчии, които изработват седла за коне или магарета, хамути, юзди и други изделия от дебела обработена кожа. Наименованието на занаята сарачество произлиза от арабската дума *сарач*, което означаваща *седло*. Има три разновидности на занаята:

- седларство: изработване на ездитни седла и товарни седла (самари);
- хамутчийство: изработване на ремъчните принадлежности за впрягане на коне, магарета – юзди, оглавници, хамути;
- тапицерство: обшиване на седлата с подпльнки от слама, вълна или други омекотяващи материали.

Конят във Висок е бил единственото транспортно средство за придвижване от едно населено място до друго. Тези животни са използвани освен за извършване на преходи, но и като транспортни животни за пренасяне на товари. За тази цел и изработката на самарите е била различна – за езда и за товари.

Самар за коне

Самар за езда

Коларо-железарство

От края на XVIII в. за превоз са използвани коли, в които се впрягат само крави или биволи. В края на XIX в. и началото на XX в. се появяват коли с железни оси и шини, теглени от коне – *каруци* или *талиги*.

Майсторът – колар владее уменията на ковачи, дървостругари и дърводелци, тъй като направата на колата, съчетава всички тези занаяти. Направата на каруците и техния ремонт е било задължение на всеки стопанин.

Работилница за изработка на каруци

Единствено са търсили услугите на майстори за направа на колелетата. Такава работилница в Изатовци е имал Перко Йовин. И този занаят вече е останал в историята.

Бакърджийството (медникарството)

Познато от древността. Развитието му през вековете и усъвършенстването на техниката на изработка носи отпечатъка на социално-икономическите отношения в обществото.

По време на Възраждането, при оформената диференциация сред металооб-

работващите занаяти, бакърджийството се специализира в производство на домашни съдове и църковна утвар. Причината за това се крие във факта, че медта е най-ковък и мек от всички метали, които се използват в народните занаяти. Освен това, медта е най-топлопроводимия метал в занаятчийското производство. В най-старо време бакърджиите сами са леели медта на кюлчета и от тях изчуквали листове, от които изработвали съдовете. По-късно, в средата на XIX в., започва вноса на медта на листове от Цариград. От листовите се правят, както стените на съдовете (пеливро), така и дъната. С изчукване се предава нужната форма на стените и дъното. След това се извършва събирането им.

Обущари

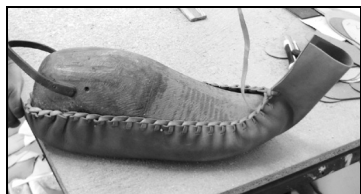
Населението в Изатовци и района на Висок масово е ползвало цървулите (опинците) от животинска кожа. Материалът, от който са правени е предимно от свинска и телешка кожа. Кожата, от едър добитък, се обработвала специално. Прясно насолена и изсушена, се нарязвала на ивици – по-широки за хората с големи крака и по-тесни за децата. Най-здрави цървули ставали от кожи на диви прасета (глигани).

Изработка на цървули и обувки

Опънчар с калфи

Калъп за опинци

Нарязаната кожа за цървули понякога бръснели или я оставяли небръсната. Във всяко семейство бащата или майката били специализирани в направата на цървули за всички от семейството. Кожата се надупчвала и след това се навървяла с тънки кожи или дебели кълчищни конци, кръстосани отпред с върви и кожени тасми. Така обработени, цървулите били готови за обущане.

Свинските цървули са били нетрайните. Когато се продънвали ги замрежвали с тънки ивици от същия вид кожа. През лятото, когато се стягали от жегата и притеснявали краката, ги наквасвали вечер във вода и до сутринта те омеквали. До появата на гумените цървули овчарите, дюлгерите, всички вкъщи – жени и деца, се обували със сурови цървули.³⁹

Икономическото положение на населението във Висок не е позволявало замяна на свинските цървули с гумени. Най-често се правели от дърво и гума от употребявани автомобилни гуми.

Калайджии

Това също е един от старите занаяти. Наред с дървените съдове населението, на Изатовци и Висока, ползвало и бакърените сахани, купи, тасове, черпаци, тави, казани. Те били разнообразни, както по функция, така и по видове. Тази посуда изисквала ежегодна поддръжка – почистване и калайдисване. Бакърените съдове намират приложение в домакинството след допълнителна обработка, която предпазва хората от отравяне.

Окисляването на медта води до образуването на сулфат, който е опасен за здравето. За да се предпазят от това окисляване, бакърените съдове, от вътрешната страна, се калайдисват. Тези съдове са използвани в домакинството главно за приготвяне на храна и нейното съхраняване, както и за вода. От този метал са правени и легени за хигиенни нужди.

Кожухари (Кюркчии)

Развитието на кожарския занаят във Висока е в зависимост от разцвета на животновъдството и особено на овцевъдството и козарството, които са основният източник на суровини за производство в този занаят. Кожарството (табаклъкът) е главният източник на материал за другите занаяти, свързани с обработката

³⁹ Barishich, Ranko. 2013. Opanak-makers craft in Serbia in the 19th and 20th century. International fair of traditional crafts "Etar", Gabrovo, t. 8, Edit. "Faber".

на кожи, като сарачеството, чехларството (папукчийството), общарството (кундурджийството) и цървулджийството (опинчарството, чаръкчийството), кюркчийството (кожухарството – изработка на дрехи от кожи: кожуси, контоши, джубета, калпаци и други кожени изделия).

Обработката на кожи е характерна за бита на всички народи, при които преобладава скотовъдството. Прабългарите, които идват на Балканския полуостров, донасят със себе си изкуството за обработването на кожата. Всичко в техния бит е било подчинено на изделията, които се правят от кожа. Жилищата им, съдовете, в които са съхранявали течности и хранителни продукти, облеклото им и всичко останало, което е касало техния бит, е било от кожа.

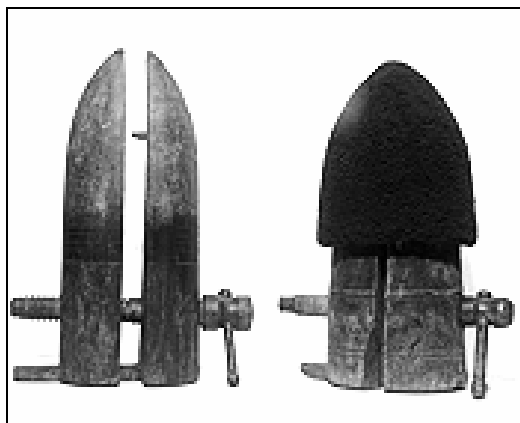
Когато се заселват трайно на Балканския полуостров, прабългарите предават културата и технологията на славянския етнос, който вече трайно се е бил установил по тези земи. Близостта до Византия и наследството на Траките оказват своето влияние върху изкуството за обработка на кожа.

Кожухарите обработват агнешки кожи за калпаци, овчи кожи – за кожуси и други дрехи, и дивечови кожи. От обработените кожи, майсторите обикновено шият дрехи, каквито носят хората по селата. Това са: джубета, горни дрехи от черно сукно, подплатени с кожа, за булките: контоши, женски дрехи изработени от черно сукно и обточени с дивечови кожи; носени в по-големите градове *бонжури* – горни женски дрехи, ушити от чоха и обточени с лисича кожа; кюркове, мъжки горни дрехи от сукно, подплатени с овчи кожи – горната част на кюрка се шие от абаджиите, а кожарите я подплатяват; шуби, мъжки дрехи от овчи кожи, при които кожата е отвън, а отдолу се поставя подплата; калпаци в две форми: качулати, островърхи и плоски, дъс, равно дъно.

Освен посочените дрехи са изработвани още ямурлуци с качулка за пастирите и работещите на открито по полето. Изработвани са дисаги и торби за “зобене” на конете. Тези артикули са правени от козено сукно, което се отличава с по-голяма здравина. За покриване на конете са изработвани специални “покривала”.

Майстори калпакчии

Калъпи за калпаци

Грънчарство

“Някога Свети Спиридон пръв се опитал да направи съд от глина. Мъчил се, мъчил се, но не успял, защото глината се лепяла по ръцете му. Тогава се разплакал. Сълзите паднали върху глината и той разбрал, че за да източи съд на колелото, трябва да вземе вода. Замесил глината с вода и направил първия съд. След това го опекъл. От тогава започнал грънчарският занаят и затова светецът се тачи от грънчарите”.

В античността майсторът грънчар е очиствал суровия материал от влияние на злите сили. Така глината ставала годна да служи на човека. Вероятно затова в митологията на Индия, Месопотамия, Египет богът е грънчар или герой, който сътворява хората от глина и вода. Митът съществува и в библейската легенда за сътворяването на света и е много близък до представите за магическата сила на майстора ковач, боравещ с очистителната стихия на огъня. Работата на грънчаря е свещена. Според народното вярване овладяването на този занаят представлява тайнство, което ревниво се пази в рода. Едва през 18-19 век тази норма се нарушава. За усвояването на занаята се изискват не само труд и старание, но и “дар божий”.

По своето предназначение керамичните съдове следват особеностите на медните и често пъти се покриват като форма. Особени глинени изделия са сватбените крондири (съдове за вино, сватбарски), плоските (съдове за ракия, носени в пояса), ръкатките (за носене на храна на полето).

Някои грънчарски произведения са без украса и неглазирани. Но други – стомни, паници, крондири, купи – са истински произведения на изкуството. Украсата им е с минерални бои в познати от Средновековието цветове: жълта, зелена, кафява, червена. Мотивите са свързани с народните вярвания. При керамика-та магическа функция изпълняват не само изображенията на змии, розетите, концентричните кръгове или кръстовете, но и колоритът. Така например магии могат да се правят само в зелена паница, а болните от “самодивска болест” пият вода само от зелено крондирче.

Глинените съдове са намирали голямо приложение в бита на българина и в западните покрайнини.

Използването на глинени съдове при приготвяне на храната дава определени вкусови качества, които не могат да се постигнат при използване на съвременните съдове.

Сравнително по-добри вкусови качества, при приготвянето на гювеч, боб или ястия, е възможно само при използване на глинени съдове. Глинената стомна, в която се съхранява питейната вода, се отличава освен с външната си красота, която им придава разноцветната гама от шарки, но и с поддържане на вкусовите качества на водата и запазване на нейната температура. Това е правело стомната един от най-използвани домашни предмети за носене на вода на жътварите и орачите. В най-горещите летни дни водата в стомната не се затопля. Друг

широко използван предмет по време на жътва и оран е “ръкатката” (рукатка) за подквасване на мляко и отнасяне на нивата за обяд на жътварите. Приложение са намирали глинениите “пловски” за ракия, глинени чинии, тепсии и други предмети от бита на българина.

Стомна и рукатки

Делви

Грънчарите изработват разнообразни изделия, обслужващи бита и стопанската дейност. Съдовете за приготвяне и съхранение на храни са най-многобройни. Гърнетата са тумбести съдове с една дръжка от страни, без украса, глазирани отвътре. Използват се за готвене на различни гозби. Гювечите имат форма на голяма, разлята паница, с удебелен горен ръб. Предназначените за печене гювечи на различни ястия, се гледжосват отвътре, но без украса. Ръкатките (рукатки) по форма приличат на гърнета с удължено устие, което преминава в дръжка, за да може съдът да се носи удобно. Използват се за пренасяне храна по време на работа в полето, както и за квасене на мляко. Ръкатките се гледжосват отвътре.

Делвите, куповете са големи съдове за съхранение на различни храни, като петмез, вино, сирене, туршии и други продукти.

Стомните, разпространени в района, са два вида. Големите, побиращи от 5 до 10 литра, се използват за носене на вода по нивите, затова се наричат жътварски. Те са с удължено устие, без украса и негледжосани. В по-малките стомни се носи вода за пиене, за което някои от тях имат на дръжката специално място. Обикновено са негледжосани, за да запазват водата студена.

Според сезона се търсят различни изделия. През пролетта се търсят ръкатките за кисело мляко, неглазираните стомни за вода – жетварски, големите паници за хранене, свързани с лятната работа на полето.

През есента селяните купуват съдове за зимнина: купове за туршии, делви, гърнета, паници, а също и малки панички за курбан, тъй като това е “времето на курбаните и на сватбите”.

Днес повечето от тези глинени изделия се продават, като сувенири, които да напомнят за живота на нашите прадеди и живота на село.

Пчеларство

Пчеларството е традиционен поминък на славянското население по българските земи още преди създаването на България. В района на Горен Висок пчеларството е било разпространено и с традиция. Макар, че селата в този район са разположени в пределите на Стара планина и основното занимание е земеделието и животновъдството, пчеларството е било с установени традиции. През времето, когато овцете са изкарани на паша, в планинските пасища, членовете на семейството, които не са били ангажирани с това са оставали вкъщи и тяхното задължение е било да се грижат за кошерите и пчелите. Използваните за тази цел кошери са били твърде примитивни, наричани *тръвнар* (кошарище), с конусовидна форма и се изплита от върбови или лескови пръчки. Отвън се измазва със смес от глина, дървена пепел и говежда тор. Покрива се с шапка изработена от слама или папрат. Така, този тип кошери, се предпазва от неблагоприятни метеорологични условия.

Тръвните се разделят на големи – 70 cm, средни и малки – 50 cm височина. Тези кошери се изработват лесно от подръчни материали и за пчелите не се полагат особени грижи. Техен недостатък, е, че питите са прикрепени неподвижно, което не позволява да се прави преглед на пчелите. Отглеждането на пчели в такива кошери е имало в Славия и в Изатовци.

Технологията на изваждане на меда е твърде примитивна. Устройството на кошера не е позволявало изваждане на питите без да се засегне конструкцията на кошера. Това не е позволявало да се следи кошера и неговата повторна употреба. В съвременното пчеларство се използва нов тип кошери. При събиране на меда кошера не се разрушава и това го прави използваем многократно. Медът е бил част от живота на народите от Египет, Индия, Китай и неговите необикновени свойства познавали древните цивилизации в Месопотамия, Шумер и Асирия. В древна Елада го възпявали като “храна на боговете”. Лечителите го наричали “еликсир на младостта”. Шест хилядолетия пр.н.е. индианците го използвали за храна и лечение.

От запазени документи на учени и пътешественици се вижда, че пчеларството било развито по нашите земи още преди основаването на българската държава през 681 г. Още преди създаване на българската държава славянските племена в началото събирали мед от диви пчели. По-късно започнали да ги отглеждат в кошери, както и да приготвят омайната медовина – слабоалкохолна напитка с признати лечебни качества. Когато българите, предвождани от хан Аспарух, се заселили на Балканския полуостров, те донесли своите умения в областта на пчеларството. Според летописеца Йоан Екзарх пчеларството било добре развито у

нас още през IX век. Абу Хамид и чужди историци споменават, че България поддържала оживена търговия с Генуа, Венеция, Дубровник, Византия. Между стоките, които изнасяли имало големи количества мед и восък.

Кошери тип “тръвнар”

Пчелни кошери на Видлич

Домашно тъкане

Вълна, с различно качество, се получава според времето на стригане на овцете. Дребна вълна се получава от подстригването на овцете в началото на месец Април, както и от остригването на шилетата в началото на август. Същинската стрижба става в края на месец май, началото на месец юни, а получената дълго-влакнеста вълна се нарича *руно*. Вълната се разпределя по цветове и се съхранява в чували до есента, когато започва обработката ѝ. Остриганата вълна, преди употреба се изпирала на реката и се отнася вкъщи, суши се на слънце, като се отделя по цвят и качество. Вълната от руното е с по-добро качество. От нея може да се преде тънка нишка, която да се използва, както за основа, така и за вътък на пояси, торби, вълнени месали. От по-дребната вълна се приготвя по-дебела прежда, използвана само за вътък при тъкане на по-груби или по-плътни тъкани, а също и за плетене на връзки за торби и престилки, плетене на чорапи и други тъкани. Качествената част от руното се влечи на *дарак*. Той представлява трапецовидна рамка, в чиято горна част са поставени тънки метални шипчета, наречени зъби. Малко вълна се хваща с двете ръце, набобдала се на изправените остри шипове на дарака и се опъвала в страни. Така става издърпването на най-дългите влакна. Действието се повтаря няколко пъти. От извлачената вълна се правели *къдели*, от която се преде и прави основата за тъкане.

Предене, вкатяване, усукване

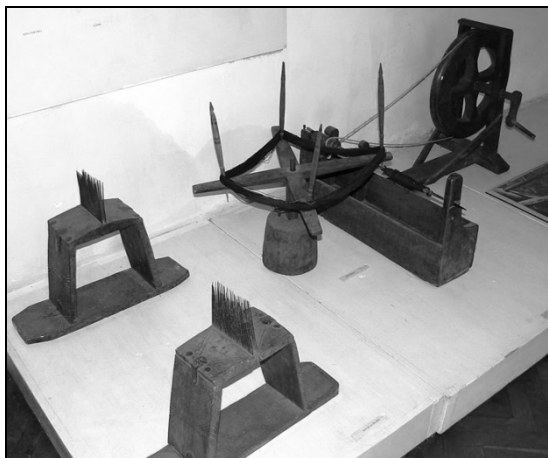
За предене се използвала хурката и вретеното. За предене на по-тънка нишка се използва висящо вретено. То представлява дървена стругована пръчка, която в горната си част е изтънена и завършва с мъничко удебеление, *пъпка*, а в долната – с конусовидно удебеление, служещо едновременно и за обтежаване. Най-използван е начинът за предене с хурка и вретено. Хурката представлява пръчка с диаметър около 3-4 cm и дължина – 80-90 cm. Хурките са три вида – напоясни, ръчни (ликатки) и стоящи (сталки). Най-разпространени са поясните хурки. Къ-

делята се закрепва на хурката с парче от дебел плат или кожа. Преденето се извършва, като жената затъква хурката от лявата страна на пояса си. Най-напред тя изтегля от къделята тънко влакно, което завива в средата на вретеното, и го усуква. След това с лявата ръка постоянно издърпва нишка, която изравнява с палеца, показалеца и средния пръст, а с пръстите на дясната ръка върти вретеното. През свободното време же-

ната винаги предяла. Това правела дори по време на прехода до нивата.

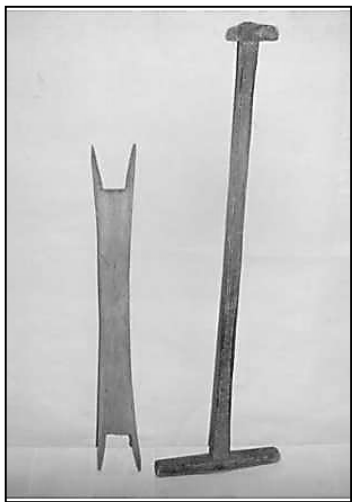
Умението за предене се овладява в семейна среда, като майките започват да учат момиченцата си още от 5-6 годишна възраст. Най-напред се обучават да въртят вретеното, а едва след това им дават къделка.

Ръчен дарак за влачене на вълна

Мотаене на мотовилка

Изпредената нишка се прехвърля от вретеното на *мотовилката*. Тя представлява дървен инструмент, чийто край завършва с вило-образно разклонение, а от другата страна е закована напречно дъсчица. Дължината на мотовилките се измерва в лакти: големите са два лакътя и половина и са предназначени за навиване на основа. Мотаенето става, като един държи вретеното, а друг навива нишката на мотовилката. Преждата се намотава надлъжно, по дължината на ствола, преминавайки между двата рога на вилообразното разклонение горе и върху перпендикулярната дъсчица долу. Така намотаната прежда се нарича *чиле*.

Според дължината на мотовилката жената можела да определи, колко прежда има и колко плат може да се изтъче от нея. Намотаната на мотовилката прежда се намокря с вода, за да не се свива, след като бъде отделена от мотовилката.

Боядисване на готовата прежда

Това е дейност, която в домашни условия е извършвана от жените, най-често през лятото и есента. Тогава времето е топло, материалът съхне бързо, а освен това и естествените багрилни средства обикновено се събират през тези сезони. Нашите предци с голяма вещина са познавали и използвали местни естествени багрила от растителен, животински и минерален произход. Тези бои носят обобщеното название *дървени бои* и се отличават с устойчивост на слънце и вода. Основно се ползвали за вълнени прежди. Вещото познаване на багрилните свойства на местните растения (корени, стъбла, листа, семена, треви, цветя, кори от дървета и други растения) и отличната технология – време на бране, сушене, времетраене на боядисване, са причина за голямото колоритно разнообразие на изделията.

Боядисването става най-често на огнище в двора, като се използва голям меден съд. Най-често са боядисвани вълнени прежди, като са използвани багрилоносните части от различни растения. Събраните листа и клонки се варят, за да се извлече пигментът. Отварата се отцежда и в нея се потапя предварително намокрената в студена вода прежда, за да може цветът да хване равномерно.

Преждата се вари и кисне в този разтвор, а най-накрая се загрява отново и се поставят закрепители – сол, оцет, зелева чорба или син камък.

Факторите, от които зависи силата на багрилото и получения цвят са много: климатичните условия през съответната година, в кой етап от развитието на растението е събран багрещия материал (избира се периода, в който пигмента е най-силен), време и температура на извличане на багрилото и багренето на вълната, цвета на вълната, подготовката на вълната за багрене.

Боядисване на прежда при торлаците

Червен цвят се получава от корени на Бояджииски брош (*Rubia tinctorum*), Червен бакам (*Heamatoxylon campechianum*), Кармъз (*Phytolacca decandra*), кори от Глог (*Crateagus monogyna*).

Зелен цвят – Орехова шума (*Juglans regia*), Черница (*Morus*), Коприва (*Urtica dioica*), клончета на Зеленика (*Vinca*).

Син цвят – Индиго (*Indigofera tinctoria*, *Indigofera suffruticosa*), цветовете на Синчец (*Centaurea cyanus*).

Цвят **охра** – листа на Дюла (*Cydonia vulgaris*), Риган (*Origanum vulgare*), семе от Захарна метла (fodder plant) и син камък (CuSO_4)

Кафяв цвят – отвара от орехови шушулки, зелени листа и черупки (*Juglans Regia*), Глог (*Crateagus*), корени на Цер (*Quercus cerris*), кора на Елша (*Alnus glutinosa*).

Сив цвят – зрял Боб (*Phaseolus vulgaris*), кори на Елша (*Alnus glutinosa*), Осен (*Fraxinus excelsior*).

Розов цвят – цветовете на Сардела (*Pelargonium roseum*), зелен камък (FeSO_4), цветовете на див Мак (*Papaver rhoeas*), клончета на Синя слива (*Prunus domestica*).

Жълт цвят – отвара от Млечок (*Euphobia cyparissias*), vinegar, кори от Киселица (*Pirus malus*), кори от Смардлика (*Rhus cotinus*).

Черен цвят – Смардлика (*Rhus cotinus*) и зелен камък (FeSO_4), кори на Орех (*Juglans regia*), Осен (*Fraxinus excelsior*).

От багрилата с **животински произход** използвани най-често за домашно боядисване са кошенил и сепия.

Минералните бои се извличат от почвата. За оцветяване на текстилни материали народът е приспособил и някои други вещества, като например вар, сажди, пепел.

При използването на естествените оцветители, нюансите на цветовете се образуват в зависимост от вида на използвания закрепител, както и от времетраенето на варенето на преждата в отварата с пигмента. За по-светлите нюанси то е по – малко, а за по-тъмните повече.

Тъкачни уреди и технологии

Тъкането се осъществява чрез взаимно перпендикулярно преплитане на групи от нишки, при което се формира мрежеста фактура. Еластичният характер на текстилните материали налага необходимостта от опъване на едната група от нишки, т.е. образуване на основа. Конецът, който преминава през основните нишки и се преплита с тях, се нарича *вътък*. Важен компонент на същинското тъкане е наличието на механизъм, с чиято помощ основните нишки се разделят на две части, горна и долна, и образуват *зев*, *уста*.

Тъкачен стан (разбой)

Хоризонталният стан е основен за домашното тъкачество. Конструкцията на стана се изгражда от две странични рамки, които са свързани с дебели дъски.

Предните крака са с височина около 40 cm, а задните – 10 cm, така че стана е наклонен назад. Неговата дължина достига до 200-230 cm, а ширината му е около 100 cm. Системата за обтягане на основата се състои от две кросна с цилиндрична форма и завършва с кубичен издатък. В него са пробити на кръст четири дупки, където се поставят частите за обездвижване. Предното кросно, има издълбан прорез по цялата си дължина, откъдето минава изтъканият плат. На задното кросно, е направен само улей, в който се слага пръчка с основата. При монтирането на основата на стана и при тъкане задното кросно се обездвижва с дълъг прът. Предното – също се затяга и обездвижва с дървен механизъм. Основната част от зевобразуващия механизъм са *нищелките*. Те се изработват от силно пресукана конопена или вълнена прежда, която предварително се отърква с восък. За направата на нищелките е необходима една гладка дъска, която в задната си част е леко стеснена. По дължината на дъската се поставя по-дебел конец. Конецът, от който ще се изработват нищелките, се впримчва на иглата и след това с него се обикаля около дъската, за да се получат примки. Нищелките се правят от жените. В горната си част нищелките се свързват със скрипци, в долната си част се свързват с педали.

При тъкане основните нишки минават през специален дървен гребен, чието название е *бърдо* и се поставя в дървена рамка. За да върви равномерно основата, да не се заплитат нишките, както при сноването, така и при тъкането, се поставят тънки гладки пръчки.

Работа с хоризонтален стан

Сноване

Подготовката на преждата за сноване е началният момент от технологичния цикъл. Тя се състои в навиване на преждата за основа върху цеви (масури) с помощта на чекрък. Премерването на дължината на основата, предхожда същинското сноване. Това се прави на голямата мотовилка или с лакътя на ръката.

Самото пресмятане става, като осем навивки са равни на една мотовилка. Когато жената премери необходимата дължина на конца, тя поставя белег, като връзва червен конец или парцал.

Най-сложната работа е подготовката на преждата за тъкане – *сноване*. Съобразно дължината на подготвяния за тъкане плат на равно място в двора или на някоя ливада се набиват малки колчета в една или две редици. В края, който се смятал за начален, се набиват две колчета едно до друго на 70-80 cm. В страни от тези колчета на земята или на предварително подготвена дъска се набивали пръчки, а по-късно върху дъската пирони. Броят на пръчките (пироните) е толкова, колкото са масурите. Над скрипеца, върху пръчката, се поставят масурите с

навитата върху тях прежда така, че да може да се върти свободно около пръчката. Всички нишки от масурите се събират и завързват за крайното колече, което се приема за първо. Жената, която снове преждата, се движи изправена покрай колчетата и с едната ръка издърпва преждата, а с другата я поставя върху колчетата. При двете начални колчета преждата се разкръстосва. Отиването и връщането на жената се повтаряло, докато се наснове всичката прежда. Наснованата прежда се изважда от колчетата и се навива на дълга плетка, и с дебел конец се запазват кръстосванията на нишките.

Навиване на основата върху кросно

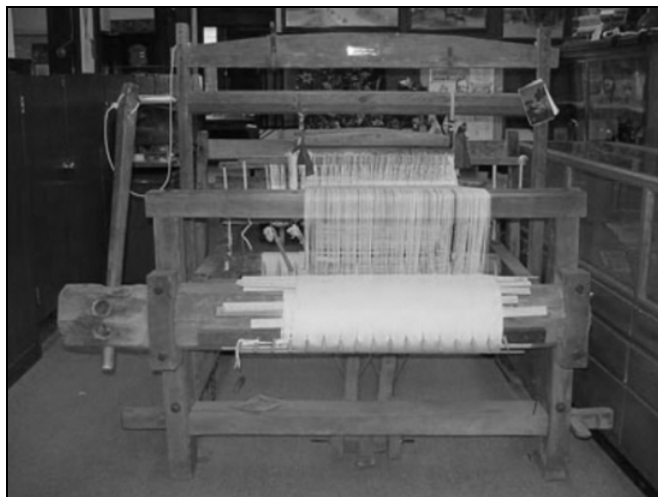
Навиване на основата върху задното кросно

За предпочитане е тази операция да се изпълнява на широко и стръмно място. В земята се забиват два кола на разстояние, почти колкото е дължината на кросното. Зад тях се поставят два голям камъка, на които се поставя самото кросно. За него се завързва разстланата нашироко наснована прежда. Поставят се за разделяне на кръстосаните нишки две плоско издялани пръчки. На няколко метра от кросното се поставя дървено корито с камъни и завързвали плитката от наснована прежда. С помощта на върток кросното се върти бавно, а преждата се разпределяла равномерно. Навиват две или три жени. Едната от тях разрежда нишките и върти кросното с тояжка, а другите – оправят основата.

Вдяване на основните нишки в нищелки и гребен

Следващата операция е вдяване и привързване. То се извършва, като нищелките се връзват една за друга с дебела връв и се премятат върху тояга, подп-

ряна на два кола. Отдолу, върху чисто парче плат, се поставя навитото кросно. Вдяването се извършва от две жени. Едната жена подава последователно всяка нишка, а другата я прекарва през котълците. След това над нишелките се закрепва бърдото и основата се вдява в зъбите с игла за плетене на чорап. В двата края се слагат по две или четири нишки в зъб, за да се получи хубава и здрава ива.

Хоризонтален стан

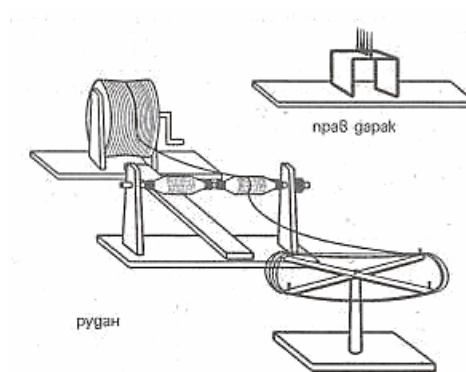
Вертикален стан

След вдяване на нишелките следва вдяването в бърдото. Видът на плата определя, колко нишки да бъдат вдянати в един зъб от бърдото. Последната операция е привързването. Краищата на вдянатата в бърдото прежда се завързва в малки групички. С помощта на върток кросното се върти периодично, с което платът се поддържа винаги изпънат по дължина.

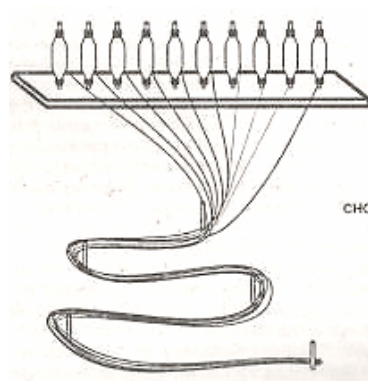
Монтиране на основата в стана

Монтирането на основата в стана е началният момент от същинското тъкане. Задното кросно се поставя на място, нишелките се свързват със скрипците и подножките. На предното кросно се завързва тояга, пръчка, на която се привързват.

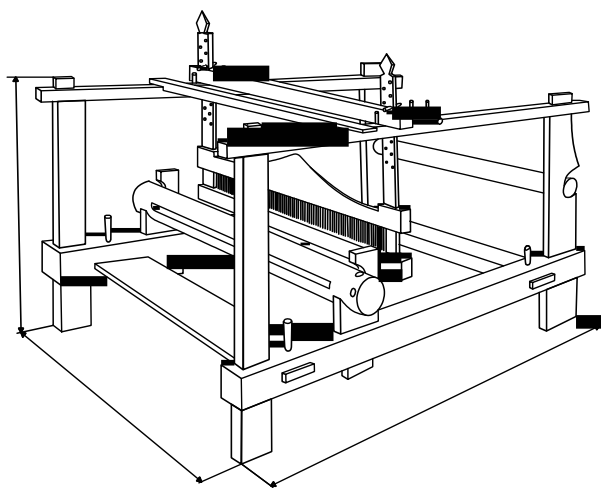
Тъкането се извършва, като се настъпи едната подножка и основните нишки се разделят на две, т.е. получава се *уста* (*зев*), през която се прокарва совалката с поставения в нея масур. След това подножките се отпускат, устата се затваря и се удря с бърдото. При самото тъкане голяма роля имат подножките – малки, изрязани по формата на стъпалото на крака дървени плоскости, с дупки по ширината. Горните предни краища на подножките се завързват с връв за нишелките. При натискане с крак на подножките, нишелката се вдига нагоре. Тъкачката натиска ту едната ту другата подножка, и по този начин между опънатите нишки се отваря “уста”, през която се прекарва совалката с вътъка (преждата).

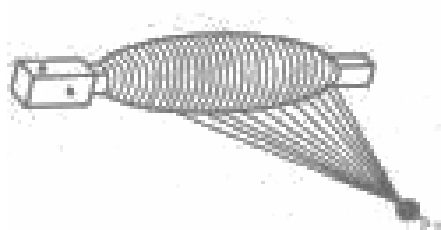
Прав дарак и чекрѣк (рудан)

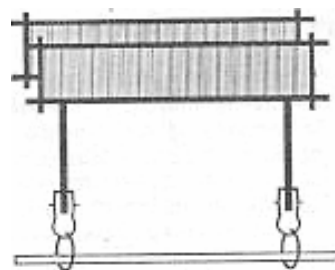
Сноване на прежда

Хоризонтален стан

Кросно

Нишелки

Тепавици (Валявици)

Привършването на тъкането е последният технологичен момент. След изтъкването на цялата основа изработеният плат се реже от дясно на ляво пред бърдото. Той трябва веднага да се изтегли напред през прореза на предното кросно. По този начин, в домашни условия, се тъчели платове за аби, навои, сукмани, елеци, ризи, месали и пешкири. Платовете предназначени за елеци, черги, месали се тъчали на шарки. Изтъканите платове се боядисвали. Най-много се боядисвали платовете в кафяво или черно, които се използвали за облекло на село. Населението в района на Стара планина е известно и с производството на сукно, наричано “пъртенице”, което се е изкупувало за ушиване на униформи за турската

армия, а по-късно и за българската и сръбската армия. Това производство е ангажирало повече работна ръка при обработване на сукното на тепавиците (валявице), построени на различните притоци на река Височица. Този начин на заздравяване на сукното се е използвал още през XX век.

Тъкане на хоризонтален стан (разбой)

Уреди за преработка на вълна

Търговия и търговски взаимоотношения

Търговия със селскостопанска продукция

Есенна търговия

За задоволяване на потребностите си населението от Изатовци и Висок ползва търговското търсене на пазарите в по-големите населени места – Пирот и близките около него села в Нишавската котловина, както и в Цариброд. Като земеделски район, където се отглеждат житни култури, дава възможност на населението да продава част от получената реколта. След вършитбата и почистване на зърното, от плевелни семена, част от реколтата се подготвяла за продажба. Транспортирането на зърното се извършвало в бурета натоварени на волски каруци и доставяни до населеното място, където се разменяло за стоки, които не се произвеждат в Изатовци. Предлагащото зърно се разменяло за вино, грозде и царевича. Тази търговска размяна се извършвала през есенния период.

Пролетна търговия

През пролетта търговията се извършва в обратна посока, от големите населени места към селото. Производителите от Нишавската котловина на плодове, като череша, праскови и кайсии предлагат своята продукция на селата от Горен Висок. В замяна те получават качествена вълна, сирене, кашкавал, извара и яйца.

В търговски отношения с населението от селата във Висок се включват и циганите. Те предлагат най-често своите произведения от дърво използвани в домакинството: дървени лъжици и вилици, вретена и хурки, както и дървени съдове за сирене (залупци).

Търговските взаимоотношения се основават на натуралната размяна. След Втората световна война, в търговските взаимоотношения, започва да се налагат паричните знаци. Всяка предлагана стока има своя определена цена от производителя. В повечето случаи при покупката е правен и “пазарлък” за закупуване на дадена стока. Двете страни – продавач и купувач, са достигали до съгласие за цената на продаваната стока, която е различна от първоначално обявената.

Търговски взаимоотношения са съществували между населението от Висок с това от Забърдо и Бурел. За производството на царевича, в района на Забърдо, е имало по-добри почвени условия, които са гарантирали производството на качествена царевича, която е заменяна за дървен материал и млечни продукти от Висок.

Търговските взаимоотношения с Бурел се отнасят до спазаряване на майстори строители при изграждане на къщи в Изатовци и околните села. Бурелските майстори са привлечани от Височани при изграждане на помощни сгради за животните, изграждане на хамбари за съхраняване на реколтата и други помощни помещения обслужващи дадено семейство.

Търговия с животинска продукция

До освобождението от турско робство търговията в района на Висок се е извършвала чрез размяна (трампене) на стока. Този начин на търговия се запазва до средата на XX век.

За характера на този вид търговия и артикулите, които са били обект на размяна, подробно е описал в своята книга “Трагови у времену” д-р Томислав Еленков (2013). Авторът е роден в Изатовци и много добре познава търговските взаимоотношения на населението в този район и видовете стоки, които са предлагани за продажба.

Районът на Висок е известен с производството на висококачествени млечни продукти. Както посочва Еленков (2013) още в края на 14 в. популярност е имало влашкото сирене – “*брънза*”, произвеждано в района на Стара планина от каракачаните, наричани още “черновълнци”. Произвеждали са различни видове сирена, известни като старопланинско, пиротско и сенокоско, които са се отличавали с високо качество, вкус, масленост и трайност. Местното население е произвеждало сирене “*манур*”, което каракачаните са пренасяли в мехове. Сиренето предлагано в мехове е познато, като “*мъхъб сиренита*” и е търсено извън границите на Висок.

Добър пазар е намирало и произведеното във Висок “биено или чукано” сирене. Този вид сирене успешно се е реализирано на пазарите в Цариград и Солун.

В района на Стара планина и Висок успешно се е развивало и производството на кашкавал. Този млечен продукт е един от най-търсените заради неговите вкусови качества. Кашкавалът се е получавал от високо качествено мляко от овце, крави и кози, отглеждани по високопланинските пасища на Стара планина. След Втората световна война по пасищата на Стара планина са отглеждани около 500 000 овце. Високо качествените млека, които са получавани от тези пасищата, се дължат преди всичко на разнообразния видов състав на тревната покривка.⁴⁰

Според някои предания производството на кашкавал идва от Турция, но технологията на производство се приписва на каракачаните, наричани Куцовласи, Църновунци (Kucovlasima ili Crnovuncima). Всъщност кашкавалът трябва да

⁴⁰ Ostojić, M. Lazarević, V, Topisirović, L & Relić, R. 2012. Karakteristike flore i vegetacije koja ima značaj za stočarscu proizvodnju sa kojeg potiče pirotski kačkavalj od kravljeg mleka. Opština Piro, Fond za razvoj poljoprivrede.

се разглежда, като вид твърдо сирене произвеждано в Италия. В района на Стара планина и Висок неговото производство започва с въвеждането на реформите от Селим II. Технологията за производство е пренесена от Адриатическото крайбрежие и с това са постигнали резултати, с които да се направи млечен продукт с трайност, която позволява по-дълго транспортиране и продажба. Така производството на кашкавал завладява целият Балкански полуостров.

За съжаление трябва да се отбележи, че след 1955 г. броят на говедата и овцете е значително намалял. Драстичното намаляване на тези животни в Пиротския окръг е през 80-те години на миналия век. Говедата са намалени с 50%, а тези на овцете с 49%.

Днес, най-голяма концентрация на говеда има в Krupac (416), Pirot (338), Crnoklište (273), Poljska Ržana (254), Izvor (237) и Veliki Jovanovac (208).

Отглеждането на овце е в района на Krupac (1376), Gostuša (1373), Pirot (846), Temska (780), Nišor (691) и Izvor (596).

Козите са обект на отглеждане в района на Pirot (296), Barje Čiflik (253), Staničenje (239), Krupac (235), Gnjilan (220) и Sukovo (211).

Годишно производството на мляко възлиза на 21.775.000 литра, от които краве мляко 19.000.000 литра, овче 1.600.000 литра и козе 1.175.000 литра.

Качеството на полученото мляко се дължи главно на богатия видов състав на тревната маса, която се развива на планинските пасища. Регистрирани са 90 тревни вида на пасища с надморска височина 900 метра; 44 вида на 1200 метра и 25 вида на 1400 метра.

От общата площ на растителната покривка на пасищата на 900 m надм.в. 67% се пада на тревните видове, 30% на други видове и 35% на бобовите растения.

На 1200 m надм.в. от общата площ на растителната покривка на пасищата 55% са тревните видове, 32% други видове и 13% на бобовите растения. На 1400 m надм.в. 80% от растителната покривка на пасищата е тревна растителност, 15% на други растителни видове и само 4% на бобовите растения.

Дневната продуктивност на пасищата на 900 m надм.в. е 17,84 kg/ha биомаса; на 1200 m 13,78 kg/ha, а на 1400 m 23,67 kg/ha биомаса.

Енергийните запаси на сеното получено от пасища на 900 m надм.в. е 13,48-16,92 MJ/kg; на 1200 m od 16,24 -16,92 MJ/kg и на 1400 m od 16,00 -16,98 MJ/kg.

На базата на посочените данни може да се направи извода, че с увеличаване на надморската височина, в района на Стара планина, нарастването на тревната покривка се увеличава и за кратко време нараства и биомасата. Тази особеност е тясно свързана с видовия състав на тревната растителност на високопланинските пасища.

Произвеждането на кашкавал от такива качествени млека го прави търсен млечен продукт не само на територията на Република Сърбия, но и зад нейните граници. Старопланинският или Пиротски кашкавал е намерил добър прием дори при изхранването на обитателите на Белия дом в САЩ.

За съжаление днес производството на кашкавал няма нищо общо с оригиналната технология. Спазването на технологията и отлежаването на кашкавала го прави скъп продукт, който става нерентабилен. В района на Понишавието днес се произвежда полуиндустриално кашкавал наричан *“mešanac”* или Пиротски кашкавал, който няма нищо общо със Старопланинския кашкавал.

Отглежданите овце в района на Стара планина, освен качественото мляко са давали и вълна, която е търсена суровина за развитие на килимарството в Пирот. Добър прием и търсене е имала тази вълна на пазарите в Дубровник. През лятото търговци от Дубровник са посещавали Висок и договаряли закупуването на вълна по време на стрижене на овците. Предпочитана и скъпо платена е вълната от стрижене на малките агнета. Според Гаврило Видановић Сазда във Висок население-

то от паметивека е имало две реколти. Първата е след Гергьовден, когато овците се стрижат и балите с вълна са товарено на кervани от камили за Солун и Истанбул. Втората реколта, за този край, е след Димитровден, когато отново кervани са товарили кашкавал и занасяли за продажба в Османската столица.

Населението от Горни Висок е пласирало своята стока на урежданите всяка година панаири в по-големите населени места. Основно се търгувало с животни и кожи. Производители от Горни Висок са предлагали традиционални дървени съдове за домакинството. Най-популярни между тях са дървените купи с капак (залупци) за сирене, които са носени от овчарите. Предлагани са дръжки за коси и лопати, дървени лъжици и вилици, вретена.

По панаириите са продавани и хранителни продукти – солено сирене в качета, кашкавал. Населението от селата се е снабдявало с газ за осветление, сол, сапун, захар, цигари, цървули и някои видове дрехи.

Джелепи

Джелепите са онази категория от населението, която е имала задължението ежегодно да доставя в османската столица определен брой овце за продажба по утвърдени цени. Основна грижа на Османската империя е било снабдяването на населението и войската с храна. За да се предотврати недостига и спекулация с цените, държавата е въвела монопол в търговията и други ограничения, с които е

предотвратявала спекулацията, в търговията. През 16 век тя въвежда и задължителен откуп на жизнено важни стоки, като жито и овче месо.

Климатичните условия на Висок са благоприятствали развитието на овцевъдството, което османската държава включва в своята данъчна система. Това е наложило създаването на нова категория сдружаване на хора от населението – *джелепи*, които са имали специален статус ежегодно да снабдяват централната власт с определено количество овце за изхранване на населението и войската.

За тази си дейност джелепите са били освободени от определени данъци.⁴¹ Всички джелепи са били регистрирани, с което властта е контролирана доставката на определен брой овце от всеки един от тях.^{42,43}

Периодично списъкът се е обновявал поради настъпващи промени в местоживеенето на даден джелеп, или поради смърт. Тяхното място са заемали нови лица. Одобряването на лицата за тази длъжност е ставало от местния кадия.⁴⁴

В Пиротския район е имало значителен брой джелепи поради добре развито овцевъдство.

В запазените документи от 1581 г. за джелепите от Пиротския кадилук са посочени населените места и джелепите от всяко населено място и броя на овцете, които трябва да закупи. Те са разполагали с достатъчно средства за да могат да закупуват овце и да ги транспортират до столицата на Османската империя. Тази дейност са упражнявали и войнуците за да избегнат военната служба. Джелепите са се ползвали с привилегии, които са им позволявали да прекарват стадата си през земите на спахиите, които трябвало да заплащат данък докато стадата преминават през тяхна територия. Овцете са продавани на централната власт по фиксирани цени, които са били много по-ниски от тези на пазарите за животни. Въпреки строгият контрол, от страна на властите, някои от джелепите през 16–17 век са се опитвали да продават част от стадото на пазарни цени, с което са се обогатявали.

Списъкът с имената на джелепите от 1581 година се отнася за Пирот, Брезник, Кюстендил, Радомир, Сиришник, София, Дупница, Пловдив и Татарпазарджик.⁴⁵ Сравнително голям брой джелепи е имало регистрирани в Пиротския край.⁴⁶ Регистрирани са 380 джелепи, които са били задължени да представят на

⁴¹ Cvetkova, B. 1970. Les Celep et leur Role dans la Vie Economique des Balkans a l'Epoque Ottomane (XVe-XVIIIes.), Studies in the Economic History of the Middle East, Oxford, p.172-173.

⁴² Грозева, М. 2000. Джелепите, фактор за стопанското развитие на българските земи през XV век, Минало 3, р. 30.

⁴³ Numaralı Muhimme Defteri (966-968/1558-1560), Ozet ve Transkripsiyon, Ankara 1993, h. 1363.

⁴⁴ Numaralı Muhimme Defteri (978-979/1570-1572), Ozet, Transkripsiyon ve Index, II, Ankara 1996, h. 810.

⁴⁵ Списъкът се съхранява в Архива в Истанбул, в сбирката *MaliyedenMudevver Defteri (MAD)*, със сигнатура MAD 4075.

⁴⁶ Катић, Татјана, Амедоски, Драгана.2012. Попис целепи пиротског кадилука из 1581 године. Мешовита грађа, кн. XXXIII, pp. 143-170.

централната османска власт 12,865 овце. Средно всеки от джелепите е трябвало да представи по 25 глави, но е имало и такива, които са събирали по 80 и 100 овце.

Тук ще приведем имената на джелепите, които са събирали овце от селата в Горни Висок и от района на Цариброд. Ще бъдат отбелязани и някои близки до сръбско-българската граница населени места в България.

След името на всеки джелеп има цифра, която показва броя на овцете, които е събирал от населеното място. В списъка са запазени имената на джелепите произнасяни по местонахождението.

Село Каменица – поп Влайо 30 овце,

Село Смиловци – Стале Бойко са Брайо Продан 60, Райка Стойкин 50, Петър Никола 50, Бошко Джуджин 30, Новал Стайка 50, Ранко Стоян 35, Общо: 275

Село Висока Ржана – Петко Радивой 25, Михно Дабижив 25, Общо: 50.

Село Бърля (България) – Петар Лалин 30.

Село Разбоиште (България) – Пейо Йован 50, Петко Радин 50, Неделко Милич, 50, Дмитър Станко 25, Продан Дойин 40. Общо – 215 овце.

Село Поганово – Тоша Стоян с брат си – 80 овце, Тоша Дмитър 25, Общо: 105.

Село Мали (днес Долни) Криводол – Лазар Йован 50

Село Жеюша – Михаил Дамян 25, Райко поп Максин 25, Дойча Димитре 25 Общо: 75.

Село Лукавица – Коца Станислав с Кръсто Кръстинин 50, Дане Ковач 30, Общо: 80.

Село Претопопинци – Йово Пеин 25, Дойке Койин 30, Нешо Джурин 30, Ставче 35, Общо: 120.

Село Ропот – Йован Драйке 50, Стоян Тодор 50, Общо: 100.

Село Сенокос – Лале Стойин 45, Иван овчар 50, Пейо Дойин 30, Йова Драгин 45,

Петко Стоин 30, Джурка Лалин 30, Ника Дойкин 30, Сина Йовикин 35, Общо: 295.

Село Бърлог – Радивой Ковачин 30, Койо Пейин 25, Общо: 85.

Село Мазго – Тодор Драган 30.

Село Радейна – Йова Джуджин 30.

Село Гоин дол – Михаил Марко 30, Радоин Йовко 30, поп *оштећено* 30, Дойа Николин 45, Общо: 135.

Село Славиня – Дано Стайко 25, Стоян Дмитър 25, Никола Пайин 30, Общо: 80.

Село Цариброд – Тодор Дайчин 30.

Село Извор субаше (днес Беренде в България) – Михаил Стоян 25, Огнян Стайке 40, Стойко Пайин 25, Общо: 90.

Село Комштица (в България) – Петар Никин 45, Йован Стайке 25, Джуджо Петар 25, поп 30, Дмитър Витомир 25, Общо: 150.

Село Годеч (в България) – Дмитър Йован 25, Петър поп 30, Стоян Радослав 30, Общо: 85.

Село Драгоман (в България) – Дмитър Михин 25, Бративой Костадин 25, Пейо Лазар 25, Вулчо домазет 25, Общо: 100.

Село Дойкинци – Йова Дойин 50, Джуджа Дойкин 50, Ралка Добрин 30, Келка Дойкин 30, Петър Братуй 25, Джуджа Моша 40, Райка Радой 25, Общо: 250.

Село Калотина (в България) – Степан Борин 30, Петар Радивой 40, Радивой Йовин 30, Общо: 100.

Село Гуленовци – Добре Райке 25.

Село Росомач – Пейо Перин 25.

Село Йеловица – Новак Джуричин 35, Стоян Радивой 50, Общо: 85.

Арабаджии (Кираджии)

Арабаджиите превозват товари с волски каруци. Този вид услуга е била широко разпространена в Царибродско и района на Висок. Най-честите услуги, които се правени на населението, е транспортирането на стоки, дърва за огрев, както и стротелни материали при изграждането на нови къщи – пясък, вар, тухли, керемиди, цимент и дървен материал. Снабдяването с тези материали е ставало от Пирот или от ж.п гара в Цариброд.

Арабаджии превозват дърва в Цариброд

Царибродските арабаджии са известни в района с техните прякори. След Първата световна война в Цариброд броят на арабаджиите е значителен. Извест-

ни арабаджии са били Пеца Јовшин, Ташко и Истатко Боровски, Лека Велин, Лека Гогов-Шошејин, Георги Грбин (извозвал е сметта), Стојча Цицурката, Петар Давидков-Кајкацата, Јордан Марков – Баја, Слава Ђаков Пржоин, Ђора Каменов, Цена Станков, Арса Пејчев-Шушњара, Гоша Душков, Митко Градински, познат повече, като “бързия влак”, Јова Ражански, Влада Каменов, Стојан Станков-Црнијат и известния Лака Велин, Коља Кирков, братята Петар и Кола Ташкови-Китините, Цветко Глигоров-Биволъар, Асен Гогов-Пуна, а касније и Света Голомеја, Спасен Скрвенички, Стојан Драговитски, Јордан Георгиев-Коштрна, Станко Ђатата (имал е конска каруца), Ђока Мулето, както и Колча Костов-Угљарев. Последния “мохиканац” в този занаят е Спасен Гогов-Шошеја.

Товарите, които са превозвали, са в значителни количества и тяхното транспортиране е изисквало впрегатния добитък да бъде силен. Най-използваният превоз е била волската кола. Впрегатните волове са били добре гледани и са достигали тегло до 1 тон.

Арабаджите са най-търсени по време на строителство на къщи, както и за превоз на различни стоки от първа необходимост. Те са извършвали транспортирането на хранителни продукти – захар, ориз, сол, брашно, олио. Към предлаганите услуги е влизало и превозването на дърва и въглища за огрев.

Още на самата гара арабаджиите се спазаряват с търговците за цената на услугата. Натоварената стока веднага се е доставяла на търговеца.

По време на изграждане на гимназията до църквата в Цариброд в продължение на четири години Петар и Кола Китин, Арса Шушњарев и Колча Угљарев са превозвали всички строителни материали от гарата в Цариброд.

Дървеният материал са доставяли от Пирот от същите арабаджии. Към тях се е присъединил и Верда Драговитски.

Пътуването до Пирот се е организирано вечерно време по две съображения. С пътуването през нощта се избягвали горещините през деня. Пристигането в Пирот е било в ранните утринни часове. Връщането на натоварените каруци отново е било през вечерните часове. По време на това пътуване единственото, което може да се чуе, в нощната тишина, това е скърцането на колелата, шегите и смехът на арабаджиите.

Услугите на арабаджиите са ползвани и от населението на Висок. Този район е обслужван от Колча, Лака Велин, Коља Кирков, Јова Ржански, Ђура Каменов, Петар Давитков-Кајкацата и Лека Шошеја.

Различни стоки са превозвани от арабаджиите и за съседните села Смиловци, Мойнци, Мазгош, Криводол, Сенокос. Пътят до Висок е планински, труден. По време на прехода натоварените каруци са спирани за почивка на Видлич, до Марина чешма. Тук воловете се поят със студена планинска вода, почиват и после отново на път, до планинските села на Висок.

В спомените на Колча ще остане случаят с превозването на цимент за селата от Висок. По време на прехода по пътя ги застига голям дъжд. Предвидливите арабаджии предварително са покрили товара още при тръгването. За съжаление

единствената открита каруца била на Лека Шошеја. Намокрен цимента не е бил годен вече за използване. Лека Шошеја се помни, като весел човек, дребен на ръст, слаб, но работлив. Често той е развеселявал арабаджиите в селската кръчма с песни, които се запявали от всички присъстващи. Освен товарите и стоката, която е превозвал, той не е отказвал да вози и хора, болни жени да различни ма-настири и свети места. Това е дало основание на съселяните да му измислят пря-кора “трамваят”.

Лака Велин е определен от Колча, като добър човек, едър на ръст и страстен пушач. По време на прехода до Височките села той е изпушвал много цигари. Работлив човек, който след добре свършената работа е обичал и добре да си пий-не. А за Аса Пунин се знае, че е бил доста висок и малко прегърбен, с дълги ръце, големи длани на ръцете и сравнително дебел нос. Негова слабост са картите и жените, както и хубавата компания с мезе и пиене.

Забележителна личност между арабаджиите е бил Коля Кирков, който вън-шно е имал голяма прилика с италианския артист Марчело Матроияни.

Арабаджията Петар Давидков Кайкаджата е познат, като кротък, малко не-марлив но почтен и работлив човек, който е отгледал децата си и им е дал обра-зование.

Работата на арабаджиите е била през пролетта, лятото и есента. Зимният се-зон е бил за почивка, както за хората така и за добитъка. Празникът на арабаджи-ите е 11 февруари – Власов ден. Празненството се е организирано в кафене “Шу-мадия” на Петар Брезнишки с тържествена вечеря и веселие до полунощ. За нас-троение на празнуващите е свирила Смиловската музика и трима гайдари от Ро-сомач. В деня на празника се е посещавала църквата, където се носят два колача – единият за живите, вторият за умрелите. След църква в Строшена чешма праз-ненството продължава с хора. На този празник се реже колач за здравето на во-ловете и на всеки вол се дава парче от колача. На рогата им се пали свещ.

Традицията на арабаджиите е продължена по-късно единствено от Спасен Гогов Шошеја, внук на Лека Гогов–Шошеја. Той е специализиран в превоза на дърва за огрев в населените места в Царибродска община. Но времената се менят и днес този начин на превоз вече е заменен от бързо навлизащата техника.

Воловете вече са заменени с трактори.⁴⁷ Така постепенно замира този най-използван начин на транспортни услуги в Царибродско.

Печалбари (Гурбетчи)

Сезонните занаятчийски миграции извън родния край (“по чужбина” – срв. араб.-тур. *gurbet* = “чужбина”; оттук според Н. Геров “ще иде на гурбет” = “ще

⁴⁷ Вацев, Властимир. “Рабаджиите” от книгата Брод към Цариброд

иде в чужбина”, а “*гурбетчия*” = “чужденец”) са засвидетелствани в историческите извори още от средата на XIX век, като традиционно печалбарство.

Генезисът на гурбетчийството може да бъде търсен в упадъка на добре организираното и поощрявано в ранните векове на османското господство от държавата овцевъдство, с оглед нуждите за изхранване на армията.

Разпадът на аграрната система в Османската империя довежда, в планинските региони, до намаляването на пасищата и пустеещите земи. В това специфично развитие на социално-икономическите условия в Османската империя се корени и последвалото масовизиране на мъжкото гурбетчийство/печалбарство в централната част на Балканския полуостров, след първата четвърт на XIX век. Сезонната миграция на планинското мъжко население “*у печалбу*”/“*у работу*” към другите региони на Балканите, на свой ред допринася за устойчивостта на *задругите* (комплексните домакинства).

Гурбетчийството включва широк спектър от стопански дейности. В селско-стопанската сфера гурбетчийството се изразява най-вече в придвижване на работна ръка от планините към богатите равнини в сезоните на прибиране на реколтата (*слизане на Ромъня*).⁴⁸ През XIX и първите десетилетия на XX век се характеризира със сезонно-наемното пастирство/овчарство по празниците Гергьовден–Димитровден, съчетано с аграрен труд.

Както посочва Манолова-Николова, Н. (1997: 159-173) посоките, маршрутите и характера на сезонния труд на гурбетчийските мъжки групи се сменят няколко пъти през XIX и първите десетилетия на XX век. Тези промени се дължат на променливата и не еднозначна историческа съдба на тази част от Балканите.

До Освобождението от османска власт (1878) основни притегателни центрове за печалбарските тайви (тайфи) от Църнотравско, Трънско, Царибродско, Пиротско, Лесковачко, Вранско и Лужнишко и свободните по това време княжества Сърбия и Влашко, а в границите на Османската империя – областта Загоре (около Видин и Лом), Добруджа и османската столица Истанбул. Към столицата на османската империя тайфите са тръгвали на някой от големите пролетни празници – Младенци (Св. 40 мъченици), Джурджовдън (Гергьовден), а в Знеполе – на Чист понеделник, след Поклади. До празника Св. цар Костадин (Св.Св. Константин и Елена) те вече са “*у работу*”. За Влашко печалбарите се събирали в Годеч и през Петроханския проход, Лом и пристанищата Турну Северин и Чета-тя, на румънския бряг на Дунава, се озовавали в селата на днешна Южна Румъния. Миронова-Панова, С. (1971: 69-70) описва техния труд по тези места, като строители на известните “*биеници*” – къщи от трамбована пръст, особено популярни сред местното влашко население. В редица села в Тимошко, Заглавак и Висок (Николић, В., 1910: 28), Царибродско и Годечко в края на XIX век мъжкото население свободно е приказвало румънски, научен на гурбет.

⁴⁸ Бродел, Ф. Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II. Кн. I, София, 1998, с. 30.

Печалбарите от Тимошко ходели във Влашко предимно, като селскостопански работници и ратаи (Првановић, С., 1963: 141).

В Сърбия преди 1878 г. сборните пунктове са били Смедерево, Парачин, Ягодина и Чюприя, от където *дунћерите* се разпределят на групи по цяла Шумадия. Жените изпращали своите мъже и синове далеч извън чертите на селото. При изпращането *у работу* от двете страни на домашната порта, заставала най-старата жена от къщата, която посипва жар от огнището, през която мъжете трябва да преминат (Миронова-Панова, С., 1971: 181). Този обичай се е спазвал и по време на традиционната сватба в този край, когато са изпращани сватбарите от мъжка страна (огледници), за да вземат невестата и нейната *руба* (чеиз).

Хората в Трънско разказвали на К. Иречек, че “*в турско време ходили през лятото редовно по 5000 мъже в Сърбия като дюлгери*”. И той допълва: “Тук, както и в Северно-Радомирско и в Краище, има покрайнини със скитници дюлгери, които работят повече на тайфи от 40 до 50 души...” (Иречек, К., 1976: 559).

Всяка пролет тайфите/тайвите на печалбарите носели тежкия си гурбетчийски кръст “от Стамбула до Белграда”. След дълго отсъствие те се прибират по родните домове, едва в началото на зимата. Според Цвијић Ј. (1906: 194) легенди се разказват за уменията на тези хора, способни “*и бълхата да подковат, и гъона на девет да разцепят*”. През 1856 г. поп Младен Бусински ще запише в преписка към Бусинското Евангелие за тежките строителни повинности на местното християнско население.: “*...градеше се Ниш, Цариброд и Сливница. Зло виде рода християнски...*” (Миронова-Панова, С., 1971: 65).

След Освобождението на България (1878 г.) новопровъзгласената столица София се превръща бързо в притегателен център за строителите-печалбари от Трънско и Царибродско (тогава в България), от регионите на Црна Трава и Пирот (в Сърбия), както и от останалите в границите на Османската империя региони.

Сезонните миграции на *печалбарите*, в периода след Кримската война, са свързани основно с упражняването на строителния занаят (*дунћерство*) и грънчарството. Мъжете обикалят “от пролет до късна есен” из целия Балкански полуостров – “от Сърбия (Моравско, Шумадия и Белград) и Влашко до Стамбул и Мала Азия (Смирна)” като *дунћери* (строители), *зидари*, *циглари* (керемидчии), *грънчари* (калявци) и *црепари* (правещи подници/црепньи за изпичане на хляба), а от определени села – и като каменоделци.

През последното десетилетие на XIX и първото на XX век (до 1912 г.) в София от Сърбия са идвали ежегодно по 8000 души, от които около 2000 – само от Пиротски окръг (Петровић, Ј., 1920: 28). В редица села на Югоизточна Сърбия до ¼ от мъжкото население е било в България “у печалбу” – до 1890 в Сливница, а след това – най-вече в София. В първото десетилетие на XX век (след 1905 г.) в Пиротските села са били в равно обръщение и българските, и сръбските банкноти (Петровић, Ј., 1920: 27). Това е времето, когато българската столица е “залята” от трънските майстори и от *дунћери* от пограничните планински западни села.

От началото на двете Балкански войни и по време на Първата световна война много от печалбарите от централните региони на Балканите емигрират в Америка, за да избегнат военната повинност. Една част от “американците” се завръщат по родните си места през 20-те години, но значителна част от тях остават в Америка, като емигранти.

Дюлгерски групи, от двете страни на българо-сръбската граница, са възприемани от околното население, като специфична затворена общност. За тях Николић, Р. (1912: 231; Миронова-Панова, С. (1971:65) посочват, че **църнотравци** в Сърбия, и **трънчани** в България са наричани традиционно *къркавци* на диалектното название за жерави, а техните сезонно придвижващи се групи “от ранна пролет да късна есен”, са сравнявани с ятата на прелетните жерави.

Войните между балканските държави, от края на XIX и първите десетилетия на XX век, стават причина за изселване на печалбарите и техните семейства от родните места, поделени от новите политическите граници между България и Сърбия. След Освобождението (1878 г.) Трън/Цариброд и Пирот си разменят население с просръбска или пробългарска ориентация (Hristov, P., 2002: 72-73). Преселени в големия град, печалбарите от тези региони запазват дълго време спецификите на регионалната си субкултура и изграждат постепенно пословично ефикасна роднинско-земляческа мрежа за взаимно подпомагане. В повечето случаи те се и заселват компактно. В началото на XIX век дошлите от Ниш, Враня и Пирот бежанци формират известните със своята консервативност, културно-диалектна затвореност и брачна ендогамия “*торлашки*” села Баница, Яинце, Раковица и Мокри Луг, в околностите на Белград. Цвијић, Ј. (1922: 175, 219) посочва, че преселниците от Трънско са образували в Смедеревския окръг в Сърбия, същата затворена общност. Преброяването в края на 1920 г. в София показва, че основната маса преселници/бежанци от Пиротско и Царибродско се заселват на ул. “Пиротска” и в “Царибродския” квартал на столицата.

Печалбарството не е било патент само на мъжете. На “*гурбет*” са тръгвали и жените, предимно младите, главно на сезонна работа свързана с окопаване на царевица, а в Пиротския край и окопаване на лозята. На сезонна работа младите жени са отивали по време на жътва. Много от тях са преминавали границата и са достигали чак до Загоре. През зимния период, когато селскостопанска работа не се извършва, жените са тъкали черги по домовете. Най-бедните между тях са се пазарили, като домашни прислужници в по-заможните градски семейства (Еленков, 2013). Бързото развитие на София, като голям град, създава от началото на XX век нови форми и на *моминското гурбетчийство*. Сливането на “женската челяд” от планината към полето “на Ромъня” – прибиране на реколтата по време на жътва, постепенно изменя своята посока и същност.

Слугинството в богато градско семейство се превръща във важен момент от живота и социализацията на селското момиче от торлашките села. От западните планински краища на България – Трънско, Царибродско, Годечко се набира и основния контингент момичета (10-15 г.) за слугини в по-заможните столични

семейства.⁴⁹ След I Световна война слугинският пазар става важен за българската столица. Всяка година за две седмици, след Гергьовден и Димитровден, на площад “Св. Крал”, а по-късно и на съседния пл. “Трапезица”, където ежедневно е била организирана “*дюлгерската пиаца*” за гурбетчиите, били “спазарявани” новите слугини.⁵⁰

Печалбарството във Висока също има своята дългогодишна история. На печалбарство са отивали много мъже от селата във Висок още от времето на разпада на Османската империя. Печалбарството, като временна трудова заетост на “*гурбетчиите*”, може да бъде поделено на три вида в зависимост от времето, продължителността и отдалечеността от родния край и дом.

По време на печалбарството е възможно да се прави известно прекъсване и отново връщане към договорената работа. Отиването на гурбет е рано през пролетта до началото на коситба и започване на вършитбата на ожънатите ниви. Тогава гурбетчиите прекъсват своята работа, връщат се по домовете и помагат за прибиране на сеното и на овършаното зърно. След това те отново се връщат на работа и остават до късно през есента.

Към втората група спадат занаятчиите, които напускат домът през пролетта и се завръщат по домовете през късна есен. Към тази група спадат *дунћери*, зидари, грънчари и млекари.

Третата група са “американците”, които са напуснали родния край по време на водените Балкански войни. Една част от тях след спечелени средства се завръщат в родината, докато по-голямата част от тях остават, като имигранти в Америка. В своята книга “Трагови у времену”, Т. Еленков посочва, че такива печалбари не са били малко от селата във Висок – Сенокос, Изатовци, Славиня и Болъвдол. От рода на Йовините има такива печалбари, които са останали постоянно далеч от родина и дом. Това е Мита, син на Васе Власачин и Тодор Тасов, вуйчо на Т. Еленков от Изатовци. Тодор емигрира през 1918 г.

⁴⁹ Христов, П. 2003. “Гурбетчийството/печалбарството в централната част на Балканите трансграничен обмен.” – В: Карамихова, М. (Съст.) Да живееш там, да се сънуваш тук. Емиграционни процеси в началото на XXI век. София, с. 223-235.

⁵⁰ Георгиев, Г. 1983. София и софиянци 1878 – 1944. София, с. 74, 90.

Бит и душевност

Селска кухня

Храненето на населението на село има установен целесъобразен сезонен ред, търпящ промени само в зависимост от имотното състояние и възможностите на отделните семейства. С малки изключения хората са се хранели с това, което сами са си произвеждали или чрез обмяна на продукти, които са били в повече.

Старата воденица в Изатовци

Хлябът е бил основна храна и е приготвян от чисто пшеничено брашно. Смилането на житото е ставало на воденици, задвижвани от вода. В Изатовци е имало такива водни мелници, които са обслужвали местното население и вероятно и някои от близките села.

Замесването на хляба е ставало в дървени ношви. Преди замесването брашното се пресявало със ситно сито. Омесеното тесто се завивало добре и оставено да втаса. В подготовката на хляба са използвали квас. В миналото хлябът се печал направо в огъня. Каменната плоча, в огнището, се почиства от жарта и пепелта, след което оформеното тесто се поставя, а отгоре се покрива с пепел и жар. По-късно при печенето на хляба се използва *връшник* за покриване на тестото и върху него се събирала жарта.

Няма точни данни, кога в селото се появява пещта. В къщата на Еленко Манчев е имало изградена такава зидана пещ, направена непосредствено след кладенеца до реката.

Подобно на сегашните хлябове тестото се е разпределяло на малки хлебчета (самуни) с тегло не повече от 2 kg. Пещите се зареждали с повече хляб да има за цялата седмица. Това се е правило с цел домакинята да не бъде ангажирана всеки

ден да пече хляб. Преди да бъде поставен хлябът за печене, фурната се почиства от жарта и пепелта, след което се забърсва с влажен парцал. Така фурната е готова да поеме тестото за печене.

След зареждане фурната се затваряла с железен капак и замазва наоколо с говежда тор за да бъде задържана вътре цялата топлина.

Подготовката на тестото за необходимото количество хляб на едно семейство било най-тежката работа за жената. Вечер след вечеря, когато всички лягали да спят, стопанката замесвала хляба. На сутринта ставала първа за да изпече хляба и заедно с другите от семейството да отиде на нивата.

Най-трудоемко е било за жените приготвянето на хляб, замесен с квас (мая). Технологиията за приготвянето на такъв хляб включва: затопляне на вода, пресяване на брашното, тестото се забърква с топлата вода. Към получената рядка каша се придърпва по малко брашно, сипва се постепенно топла вода и непрекъснато се замесва брашното, като се внимава да не остава полепнало тесто по стените на нощвите. Когато по стените на нощвите има полепнало тесто то се остъргва и смесва с останалото тесто. След всяко остъргване на нощвите те се поръсват с брашно. След замесване на цялото количество брашно, месенето продължава с две ръце, докато се получи однородна плътна маса и по повърхността на тестото започне да се появяват мехури. Добре измесеното тесто се завива с чиста кърпа и се оставя на топло място за няколко часа да втасва, докато започне да се подува и изпълва нощвите. При недобре втасало тесто хлябът става сбит и не се изпича добре, при превтасване хлябът е напукан, безформен и безвкусен.

Тестен продукт, които е съпътствал живота на село е *качамака*. Приготвя се от ситно смляно и пресято царевично брашно. Във вряща, леко посолена вода, по малко се пуска царевичното брашно, като непрекъснато се бърка с дървена лъжица, така че да не се образуват тестени топки и да не загаря на дъното на съда. Съотношението на количеството на водата и царевичното брашно трябва да бъде такова, че при пълното му увиране кашата да не бъде нито много гъста, нито много рядка, добре сварена, за да не мирише на сурово тесто. Бърка се непрекъснато на тих огън докато замирише на хубаво, кашата се сгъсти и започне да прави мехури, които да пукат. Качамакът се консумира солен на вкус. Към него се прибавя запръжка от ситно нарязана сланина или пръжки. Качамакът може да се консумира и с прясно мляко или с поръсено надробено сирене.

Попарата се е използвала за закуска. Това е надробен сух хляб залят с гореща вода или прясно мляко, надробено сухо сирене.

Друг вид тестена храна на село е била юфката приготвена от пшеничено брашно, яйца, изсушена на слънце.

Компотът от ошав (сушени плодове) от круши, ябълки, сливи е част от менюто на хората от село.

По време на празници и при спазване на стари традиции и обичаи се вари царевица и жито. Баниците често са съпътствали трапезата. Зимно време и ранна пролет се приготвял тиквеник. За него освен разточените кори е необходимо и настъргана на ренде тиква, към която се прибавят настъргани ябълки, орехи, захар и канела. Всичко това добре се разбърква и с него се поръсва първата кора, върху която се поставя втора и така докато свършат всички кори.

За баниците се изисква домакинята да може да точи корите. На това майките са учили момичетата от рано. Тестото за точена баница се прави от отлежало пшеничено брашно, пресято с най-ситното сита. Забърква се с топла вода, към която се прибавя малко сол и малко сода за хляб. Тестото се омесва добре, без да полепва по ръцете. Поставя се в съд, завива се с кърпа, на топло място за около 1-2 часа, след това се разделя на малки топки, които с помощта на точилка се точи на тънки листа. Приготвя се съответния пълнеж в зависимост от сезона, вкуса и желанието на домакинята. Най-често за солените баници се използва пълнеж от надробено сирене и разбити яйца. За пълнеж на баниците се използва още лапад с надробено сирене и разбити яйца.

Разточените кори за баница се поставят върху хартия (вестник) поръсва се с мазнина и пълнежа, след което единия край на вестника се повдига и кората с пълнежа се навива на руло, което се поставя в намазана с мазнина тава. С първото руло се прави малко кръгче в центъра на тавата, а другите навити кори се навиват около него, докато се изпълни тавата.

В някои погранични села се приготвя мезе от прясно овче сирене наречено "Бел муж". Бучка прясно овче сирене се пържи в дълбок калайдисан тиган на тих огън. Добавя се царевично брашно и се бърка непрекъснато с дървена лъжица, докато започне да се сгъстява и разтяга, като дъвка и започне да отделя масло.

В менюто на село се включвали и някои растения – коприва, лапад. В зеленчуковите градини се отглеждали лук, чесън, марули, фасул, картофи, магданоз и тикви. В края на двора, близо да реката, се намирала зеленчуковата градина на семейството на Еленко Манчев.

Пиперът изпечен и залят с оцет и сол, е консумиран както в къщи, така и на нивата. В прясно състояние, поръсен със сол, са консумирани и червените домати. Селската трапеза се разнообразява с готвене на чорби, постни ястия със закусават, гозби от зелен боб и червени домати. През всички сезони на годината белият боб е бил една от основните храни. За неговото варене са използвани пръстени гърнета, нарязан лук, една – две сухи люти чушки и парче сланина, на тих огън. В отделни случаи вареният боб се е консумирал и във вид на каша – триен

боб, поръсен с червен пипер и стрит на ситно сух гъзъм, с прибавка на чесън и запържен с нагорещена мазнина.

В миналото, всяко семейство в селото е имало собствено производство на прясно и кисело мляко и на сирене. Вместо саламура за сиренето използвали прясно мляко.

Към кухнята на населението от Висок трябва да се прибавят и ястия, като пълнени чушки с месо и ориз, яхния от пилешко месо и пикантен сос, зелен фасул с телешко или свинско месо.

Към специалитетите се отнасят печено агнешко месо под “сач” или на фурна, печено прасе. Най-често използваните питиета са медовина, сливова домашна ракия или ракия от диви круши.

На трапезата на височанци присъства кашкавала, сиренето, овченик, овче кисело мляко. В менюто не е липсвала рибата и дивите гъби, печени на скара. По време на празници и чествания на трапезата е имало печено пълнено агне с дреболии. Всички дреболии от бял дроб, сърце, бъбреци, очистени черва се нарязват на ситно и към тях се добавя ориз, праз лук и всичко добре се разбърква. С така приготвената смес се пълни агнето, зашива се и се пече.

Почти всяко семейство в селото отглеждало и прасета. По стара традиция в навечерието на Коледа се колят прасетата. От сланината правели мас, използвана през цялата година за готвене. Приготвяла се и солена сланина, бутове. Месото се осолявало в дървени качета. Бутовете се закачвали в комина на огнището за сушене и опушване. По този начин те консервирали месото за по-дълга употреба през годината.

В далечното минало на село хората се хранели на земята. Върху постлан на земята месал или по-голяма кърпа, близко до огнището се нареждала посудата и до тях парчета хляб. Хлябът не се режел, а разчупвал на ръка. По-късно в бита навлиза и паралията – ниска, кръгла масичка.

При консумация на чорба се използвала дървената лъжица. Семейството се нареждало около паралията на малки възглавнички или ниски трикраки столчета. При многолюдните семейства храненето ставало на две групи: възрастните – на паралията, а децата – встрани, върху месал или постлана кърпа. До началото на XX век в домакинството се използвала дървената лъжица. Около първото десетилетие на XX век тя била заменена с метална, а по-късно започнала употребата и на вилцата.

В миналото нашите предци са обичали да консумират вкусни, но лесно приготвящи се храни. Освен това по традиция и навик, поради условията на живот, са били свикнали повече със сухата храна, задоволяване с това, което имат, без претенции и стремеж към чревоугодничество.

Хората на село, през по-голямата част от времето, са прекарвали вън от домовете. В дисагите е имало парче хляб, сланина, бучка сирене, кромид лук и сол. Това е ежедневната храна на овчарите. По традиция и навик, най-голямото количество консумирано месо е свинското, малка част от него в прясно състояние, по

Коледа, осолено – сланина и месо през лятото. Ограничена е била консумацията на агнешко и ярешко месо.

Храната на село е била здравословна, защото е била приготвяна без много запръжки и подправки и никога не е била консумирана с преяждане. Набавяла се с много труд, но е употребявана с пестеливост.

Селска къща

Хамбар за зърно и навес за инвентар

Празници и обичаи

Народната култура определя народностната принадлежност на всяка регионална общност. Описаните по долу народни обичаи и празници ясно показват, че те са част от българската народна култура, което е неоспоримо доказателство за народностната принадлежност на българите от Западните покрайнини, като част от българската нация, откъснати против тяхната воля и в полза на сръбската държава.

Системната държавна политика на бивша Югославия да промени народностното съзнание на българското население в Западните покрайнини от българско на сръбско, като им наложи против волята ново име, което не ги прави истински сърби, но ги откъсва от българското население. Сръбските етнолози причисляват това българско население към някаква етно група “сърбо-шопи”. За тази цел е създадена и теория за “Шопски” регион, който се простира от двете страни на българо-сръбската граница, според която населението в този район има малко българско и повече сръбско.

Въпреки тези безпочвени твърдения празниците и обичаите на населението, в Западните покрайнини, са безспорно доказателство за празници, обичаи и фолклор, като част от общобългарската народна култура, както и самото население през тези години, извън територията на България, е показвало своята принадлежност към българската народност и българската нация.

Селски събори

Селата от Царибродския район, където попада и село Изатовци, са имали своите ежегодни селски събори, които са своего рода със социално и психологично значение (Еленков, 2013). Всяко село е имало свой селски събор посветен на някой от църковните светии. Изатовчани са празнували Свети Никола. С налагането на комунистическия режим в Югославия на местното население е забранено да празнува тези празници. Вместо традиционно установения събор за Св.Никола държавната власт е наложила да се празнува 7 юли.

Съборът в Изатовци се е провеждал на открито място непосредствено зад селската задруга. Това са ливадите собственост на Методи Еленков и Ангел Бошков. Преди празника ливадите се косят и се правят навеси от върбови клони. За настроение свири селската музика. Съборът се посещава не само от местното

население, но и от близки роднини от съседните села, Цариброд, Забърдо и Бурел. Празненството продължавало до късно вечерта, с богата трапеза от печени агнета.

В Изатовци съборът се е празнувал три дни. В деня на празника, най-близките роднини на домакинята идват да помагат в подготовката на традиционните за целта ястия. Посрещането на гостите е ставало с греяна ракия, с което се е изразявало уважението и сърдечност към госта. През целият ден на печката има чайник с ракия, за да може всеки новодошъл гостенин да бъде почерпен, в знак на добре дошъл.

Обядът започва с прочитане на молитва, палене на свещи, а наздравица се вдига с чаша греяна ракия. Домакинят поздравява гостите с добре дошли, като им пожелава да се чувстват като у дома си.

В менюто на такъв ден се включва супа или чорба застроена с кисело мляко. В основното меню е включено кисело зеле с телешко, пълнени чушки, запечен боб в керамични гърнета, печено, салати, черно вино и сладкиши. Не са пропуснати баницата със сирене или с тиква. По време на обяда се вдигат и наздравици. За торлаците най-често се пожелава *“да живеете дълго, и бъдете чисти, както Стара планина”*.

В Изатовци в дома на Методи Еленков, по време на обяда се вдига наздравица:

Живели.

Овај пијал`к,

није за гледање,

него за пијење

Ајде нека је сретна слава,

за много година.

Свети Никола да помогне.

Домаћину здравље и берећет,

а гостима пријатан ручак

На гости и на обяд на този ден идват най-близките роднини на домакиня и приятели на семейството. След обяда гостите благодарят на домакиня за гостоприемството и отиват да посетят други свои роднини и приятели. Това посещение е израз на уважение към приятелите и роднини, с почерпка с чаша вино и сладкиши. Този празник на селото дава възможност на близки и приятели, познати и роднини да се видят, да разменят приказки за проблемите, здравето и новостите в селото. А на мегдана (у средорек) свири музика и се вият хора през целия ден на празника. Така празненството продължава до късно през вечерта.

Традиционен календар

Василовден и Сурва

Първият ден на всяка Нова година е ден на Свети Василий. За този празник обичаят е да се прави баница, в която се поставя дрян за здраве. В навечерието на Новата година младите гадаят, какво ще им донесе новата година и дали това ще бъде годината, през която ще се оженят. Според народните обичаи първото парче от баницата момите поставят под възглавницата. Първият сънуван, с когото ядат заедно баницата е знак, че двамата ще се съберат през годината.

По Василовден момите гадят ще има ли сватба през годината. За да узнаят това преди лягане младите (моми и момци) поставят зад вратата котле с вода и в него потапят пръстен и китка от босилек. На сутринта се проверява положението на босилека. Ако той е мръднал от първоначалното положение, в което е поставен, това е сигурен знак, че ще има сватба.

По Василовден момите се опитват да узнаят, какъв занаят ще има бъдещият им съпруг. През нощта момата става и тръгва към гумното, където обикновено се оставя колата. Със затворени очи и протегнати ръце тя тръгва към колата и в зависимост от това, какво първо ще докосне определя професията на бъдещия съпруг. При докосване на ярема мъжът ще бъде орач, земеделец. Ако ръцете докоснат остена, ще се омъжи за говедар, но ако пипне колелото на колата това ще бъде търговец.

Според народният обичай в навечерието на Василовден домакинята прави баклава, за да бъде годината сладка. В тази вечер семейството се храни обилно, за да бъдат сити през цялата година. На сутринта при първи петли тръгват сурвакарите, които посещават всяка къща в селото да сурвакат и пожелаят здраве и късмет. Сурвакарите са предимно момчета на възраст до 15 години. Всяко момче от сурвакарите носи дрянова пръчка, с която удрят по гърба домакините и пожелават здраве и дълъг живот. Сурвакарите благославят домакините с:

“Сурва, сурва, година,

весела година,

Да сте живи да сте здрави, до година до амина.”

Така сурвакарите обикалят всички къщи в селото, а домакините ги посрещат и даряват с орехи и сушени плодове.

Някои от сурвакарите, сутринта преди да тръгнат по селото, начупват на дървника пръчки, наречени “пилци”, “пилища”, които разнасят по къщите с песента:

“Добро утро домакине,

подмладила ти се млада годин

с ярища, пилища, пчелина, жребищина,

а най- много с мужска дечища”.

Стопанката взима подадените пръчки “пилища”, поставя ги върху долапа в къщата и дарава сурвакарите с парà. Сурвакар без “пилища” не се допуска в дома.

След обиколка на къщите в селото, сурвакарите се събират и броят събраните орехи, ошав и парите. Сушените плодове се изяждат, а орехите и парите носят по домовете си. Обичаят изисква до Ивановден орехи да не се ядат. Събраните пари дават на бащата, който купува халва или бонбони за семейството.

След приключване на обиколката сурвакарите закачват сурвачките на някое високо място, където те остават до Богоявление. След този празник те откъсват малко клонче, което според поверието притежава особена сила, пазят го през годината, а сурвачката изгарят.

Сутринта на Василевден се прави баница от кори препечени на връшника. Готовите кори се нареждат в тава и всяка от тях се намазва с мазнина и посипва със ситно стрито сирене. В баницата се поставя монета, дряново клонче и сламка. Баницата се пече върху глинена “црепня” покрита отгоре с връшняк. На когото се падне парчето с паратà ще е богат, а дряновата клонка ще бъде здрав като дряна.

Йордановден (Водици)

Празнува се на 6 януари, известен като Богоявление. Това е денят на кръщаването на Иисус Христос. На този празник попа на селото ръси със светена вода и босилек всяка къща. Домакините пускат в котлето на попа монета. След ръсенето е краят на “неръсените дни”, след които може да се ядат орехи. На този ден жените нищо не правят, готвеното е постно ядене. По традиция на този ден се варят свински крака и уши и се приготвят *питиѐ* (пача). Свареното месо се отделя от костите, надробява, добавя се чесън, дафинов лист и се оставя навън през нощта. На сутринта по пътиите домакинята гадае за здраве и болести през годината. При приготвяне на пътиите трябва да присъства само домакинята и никой друг от семейството. Разпределянето на пътиите трябва да бъде в четни съдове, за да няма в семейството вдовици.

Богоявление е най-студения ден в годината. Ако водата в оставеното котле навън замръзне това означава, че годината ще бъде суха и ще има голям берекет.

След постите първото ядене, което се яде са *питиѐто* с топла *турта* (пита) омесена от стопанката сутринта. В черквата се отслужва тържествена литургия. След завършването начело с попа, хоругви и икони, кръста с босилкова китка и калайдисано котле със светена вода, хората се отправят към реката. На този ден се хвърля кръста в реката. Попът благославя дървеният кръст и го хвърля в реката. Момците се хвърлят в студената вода в надпревара, кой ще хване кръста. Щастливецът, хванал кръста, излиза от реката и го подава на попа. Попът ръси насъбралите се край реката с босилкова китка и светена вода от котлето. След

изваждането на кръста се служи тържествена литургия, наречена Велик водосвет. На нея се обновява светената вода в храмовете. От нея всеки носи вкъщи. Тя пази от болести и пречиства душата. Пази се през цялата година за тежки моменти в семейството, ако някой легне болен.

От ритуалните измивания и пръскания с вода на Богоявление тръгват и обичаите, свързани с поливането и мокренето на всички именници, независимо от годишното време. Ако на Йордановден времето е студено и сухо – годината ще бъде добра и плодородна.

Замръзне ли хвърленият във водата кръст, годината ще бъде здрава и плодородна. Вярва се, че този, който е извадил кръста от водата, ще бъде здрав и щастлив.

Ивановден

Ивановден е един от 12-те най-големи християнски празници в календара. Празнува се на 7 януари и е народен празник, празнуван в чест на Св. Йоан Кръстител, който предрича идването на Исус Христос и дава Свето кръщение (Богоявление) в река Йордан. Според народното вярване Св. Йоан е покровител на кумството и побратимството. Обредното къпане за здраве на Йордановден продължава и на Ивановден. Празникът се нарича още и Женски водици, защото се къпят младоженките и момиченцата, които са се родили през годината.

В българската народна традиция обредите и обичаите на Ивановден са свързани с очистителната сила на осветената, предния ден, вода. Периодът на т.нар. мръсни дни е отминал и всеки обръща поглед напред към сбъдването на предсказанията за добро здраве, берекет и щастлив живот.

Ивановден е празника, който продължава с обредите и обичаите, свързани с вярата в чудодейната сила на водата. За здраве и хубост се къпят малки и големи, във водата се потапят и всички младоженци и пеят:

*“Замъчи се Божя майка,
от Игнажден до Коледа
тя бързала град да стигне,
но стигнала отвън порти
нам родила Млада Бога
Млада Бога и Божича.
Никий няма около нея
Само ми е Свети Йован.”*

Един ден преди празника е заклано прасе, омесени са погачи, баници, приготвени са вино и отлежала ракия. Направена е подготовка за посрещане на гости, каквито на тоя ден има във всяка къща.

Сутринта рано на празника стопаните стават и почистват къщата и я подготвят за гости, след което слагат да се пече прасето. Гостите трябва да бъдат добре посрещнати и нахранени, за да не се посрами селото. В очакване на гости-

те мъжете в къщата пият грейна ракия. Гостите се посрещат от мома или млада невеста, която им поднася филджан с ракия. На обяд домакинята слага на масата *ручакът*. Нарездат се туршия, кисело зеле, нарязано и поръсено с червен пипер за мезе. После се слага топлатата погача, която се разчупва с парче за всеки от гостите. Накрая на масата се слага и печеното и се налива вино. Донася се баницата със сирене и “зелеяник” (баница със зеле), а накрая орехи и ошав.

В центъра на селото свири музика. Всички са облечени празнично. Около хорото са събрани гостите и местните хора да погледат как играят младите.

Антоновден

Чества се на 17 януари за предпазване от болести. Жените правят и раздават питки, намазани с мед. Това честване е свързано с народната представа за Свети Антоний, като покровител на чумата и всички болести.

На този ден жените не шият и не плетат, защото се вярва, че ако се убодат няма да зарасне лесно. Не варят боб и леща, за да не се разболеят децата от шарка. Месят се содени питки, които се раздават за здраве на роднини и приятели. Една питка задължително се закача на тавана. Тя се нарича “за белята” или “за лелята”, т.е. за чумата. Затова и Антоновден е известен още като Лелинден.

Атанасовден (Средзима)

Християнски празник, на който се почита паметта на Свети Атанасий Велики. Преданията гласят, че Св. Атанас е светеца, който пази снеговете и ледовете. Празнува се на 18 януари, когато Св. Атанас сваля кожуха си и облича копринена дреха. По кошуля излиза на планината и се провиква:

“Оди си, зимо, да дойде лято!”

Зимата чула тези думи започва да се стяга и си отива. Затова Атанасовден е наричан още и Средзима. На този ден се коли черно пиле или кокошка, което се приготвя с ориз и се раздава на съседни и близки против болести.

Атанасовден, както и Антоновден, се почита като празник на ковачи, железари, ножари и налбанти, а заедно с това, и като празник за умилюствяване на чумата.

Бабинден

Български празник, отбелязван на 21 януари в чест на бабата акушерка в селото. Празникът е свързан със семейните обичаи. Празнуват жените родили през годината и бабите, които са бабували при раждането на децата.

Обредността през този ден е подчинена на желанието да се засвидетелстват почит и уважение към възрастните жени, които са “бабували” на родилките. По стар обичай жените стават сутрин рано, за да не бъдат децата им мързеливи. Баба̀та с китка босилек и котле с вода, обикаля къщите, където е бабувала. Малките деца се къпят от бабата, а по-големите се поръсват с китката по очите и бабата нарежда: *“Да растеш и пораснеш, да си бело и червено, да си благо като меда̀ц, да си работно като пчелица”*. След тези думи бабата помазва детето с мед. На момите бабата пожелава: *“Да си сладка на ергените като мед”*. На булките: *“Да си сладка на мъжа си като мед”*.

След като е обиколила всички къщи, на които е бабувала, бабата се прибира и се облича празнично в очакване на гости. Гостите са всички жени, на които е бабувала. На обед булките и невестите се събират на празнично угощение в дома на бабата-акушерка. Всяка жена носи прясна погача, баница, варена или печена кокошка и бѣклица с ракия или вино. Целува ръка на бабата и ѝ подава подноса с храната. Дъщерите и снахите на бабата подреждат дълга и богата трапеза, около която сядат всички присъстващи.

След празненството жените къпят бабата на селската чешма или символично с поръсване, при което жените наричат: *“Она е къпала нашите деца, сега ний че я къпеме”*.

Трифоновден (Зарезоят)

Български народен празник в чест на свети Трифон. Чества се от лозарите, соколарите, градинарите и кръчмарите на 14 февруари по григорианския календар. Рано сутринта стопанката омесва хляб – пресен или квасник, готви кокошка, която по традиция се пълни с ориз. Кокошката се вари цяла, а след това се препича. В нова вълнена торба се слага питата, кокошката и бѣклица с вина. С такива торби на рамо мъжете отиват на лозето. Този ритуал се нарича *“зарязване”*. При всяко изливане на виното се изрича: *“Колко сажди по комина, толкова грозде в лозето”*.

На този ден земеделците гадаят, коя храна ще се роди най-много през годината. На ралника се поставят въглени, предварително наречени на отделните зърнени култури – пшеница, овес, ечемик. На другата сутрин проверяват как са изгорели въглените. Който въглен е изгорял напълно и е станал на пепел, това зърно ще даде бекет през годината и то трябва да се сее.

Празничната трапеза трябва да бъде приготвена с необходимото внимание от страна на домакия̀та. Още в ранни зори тя става, за да приготви прясна пита. Брашното се пресява, за да остане само най-чистото от него. След това трябва равномерно да се посоли и от него да се замеси тесто, като се прибавят 2 чаени чаши хладка вода. Тестото се меси докато започне да образува шупли.

Направената пита се изпича.

Благовец

Благовещение се чества на 25 март всяка година – един от постоянните празници. Той съвпада с Великия пост, но на този ден Светата православна църква разрешава да се яде риба, зехтин и да се пие вино.

В народния календар този ден е известен като Благовец или “половин Великден”, защото поверието гласи, че както Св. арх. Гавраил съобщил благата вест на Пресвета Богородица, че ще зачене и роди син, така долетелите кукувици и лястовици известяват на хората благата вест за идващата пролет. Всички през този ден, преди да чуят кукувичия песен, гледат да са нахранени, парà да имат в джобовете си и добро настроение на сърце, за да са сити, паралии и весели през годината. Заедно с кукувиците идват и змиите, самодивите и други духове. За да бъдат прогонени змиите, с маша от огнището дрънкат и обикалят двора с викове: *“Бягайте змии да дойде Благовец”*.

За да посрещнат лятото на чисто, стопаните измитат дворовете и къщите срещу Благовец, а боклука винаги запалват, за да изгорят и болестите през годината. Народът вярвал в пречистващата сила на огъня. Затова възрастните разрешавали на децата и младежите да го прескачат за здраве.

За да има добра реколта през годината и плодовете и зеленчуците да узреят рано, на Благовец се сеят овощните дръвчета, лук, цветята и тиквите. Макар и празничен този ден, усилено се работи в градините. На Благовец се орат нивите, които са оставени за засяване с царевица. От незапомнено време е останала и приказката “дойде ли Благовец, хващаме се за зелено”. Поникнали са първите ядливи растения и ще има храна за семейството.

В миналото на този ден, както на всички тачени празници, се събирал целият род. Слагала се богата, макар и постна трапеза. Задължителна била обредната питка и рибата, защото се вярвало, че за здраве “поне с кокал от риба трябва да си почешеш зъбите”. Стопанките месели и лучник, а на трапезата имало каша от прясна коприва, салата от лук с вече набол джоджен и магданоз.

Празници и обичаи в зависимост от Великден

Месни покладе (Заговезни покладе)

Това е първият ден на великденските заговезни, винаги в неделя 8 седмици преди Великден. Името на празника идва от това, че се заговява (пости) с месни ястия. Заговява се с месо, затова празничната трапеза е само от месни ястия. За последен път се яде месо. Децата палят огньове и ги прескачат. От Ивановден до месни покладе се блажи всеки ден, без сряда и петък. Последната седмица разрешава и през тези два дни да се блажи.

Сирне покладе (Заговезне, Сита вечеря)

Празникът има предхристиянски корени, като всички народни обичаи. Този специално е посветен на изпращането на зимата. Според старите традиции продължава цялата седмица с различни ритуали за всеки ден от тях. В седмицата след “Месни заговелки” (Сирни заговезни) се яде много извара, масло и яйца. На Месни заговезни се приготвят баница с мас и извара, кокошка, яде се свинско месо. През седмицата – в сряда, петък и неделя се връзват люлки и момците и момите се люлеят за здраве. Също така през цялата седмица се палят огньове и пак за здраве се прескачат. После около тях се играят хора и се пеят песни. Затова празникът се нарича и Поклади. Разпространен е обичаят оратници – това са факли от слама, които всеки стопанин завърта около главата си, така се прогонват бълхите от всяка къща. Правени са от чепат или счепен прът, в който се натъпква слама. Оригиналният възглас, който се вика е “орото-копото”, докато се въртят оратниците. Но с времето е станал на “ората копата”. Ритуалът е за гонене на злите духове и е езически, а думите са магьоснически. Празнува се и от двата пола, включват се всички възрасти. Думите които изричат са:

*“Ората, копата,
дай ми дедо момата,
да не ти палем брадата”.*

Това заклинание е отправено към бащите на момите. След казаните думи момъкът хварля оратника в двора на момата.

Когато сламата в оратниците догори и падне на земята, пръчките на оратниците се захвърлят надалеч, разравя се сламата и се изричат думите: “Ората, копата, бегайте боле у младе невесте”. След тези думи всички се разбягват, без да се обръщат назад.

За трапезата на Заговезни се приготвят баница със сирене, варени яйца, варено жито, бяла халва с ядки. На трапезата се извършва и обичаят хамкане (амкане). На червен конец се привързва и се спуска от тавана парче бяла халва. Най-възрастният мъж завърта конеца в кръг и всеки се стреми да хване халвата с уста. Който успее, ще бъде жив и здрав през цялата година. След “амкането” конецът се отвързва и се пали на части, като за всяка част има наричане – за здраве в къщата, наричане за всеки член от семейството, за плодородие, за добитъка. Според продължителността на горенето на конеца се гадае за здравето, за плодородието и добитъка. Дългото горене на конеца означава, че наречения ще живее по-дълго. Бързото изгаряне на конеца означава много жито и царевица през годината. При силен пламък ще има берекет, докато при слаб или ако угасне няма да има плодородие.

На Сирни заговезни по-младите обикалят по-стари роднини и близки – свекър, свекърва, тъст и тъща, кумове, по-възрастни братя и сестри и навсякъде по-младите искат прошка и целуват ръка на домакините, като изричат традиционни-

те думи на прошката: “Прощавай, мале, тате...”. “Просто да ти е, Господ да прощава” е задължителният отговор. Затова празникът се нарича още и Прощка. Последният ден преди Великия пост е широко известен като “неделя на всеопрощението”. На този ден се четат Христовите думи: *“Ако не простите на хората съгрешенията им и вашият небесен Отец няма да прости съгрешенията ви.”* (Мат. 6:15). През тази вечер всеки иска прошка от другите чрез “ритуала на прошката”, за да може да влезе в поста, който е време за очистване, размисъл, усъвършенстване и примирение със събратята.

След като са получили прошка цялото семейство сяда около масата и се храни добре, защото му предстои дълъг пост. От тук и названието Сита вечеря.

Славянската митология за възникване на празника гласи:

В стародавни времена Карачун (Чернобог, бог на зимата) се скарал с останалите богове и за малко не превърнал земята в мъртво, заснежено царство. Когато най на края се споразумели, решили през част от годината на земята да царуват Карачун и върнатата му спътница Зимата, след това да идва Пролетта и така да започне кръговрата на годишните времена.

Но когато дошло време старицата Зимата да си ходи, тя се заинатила. Не искала да се прибере в тъмното подземно царство.

– Няма да си тръгна! – тропнала тя с крак и подгонила по земята най-свирепите и студени вихрушки, които и били останали.

– Не и докато не ме изпратят подобаващо! И то така, че сама да не мога да си го представя! А, и още искам във всяка къща да свети по едно слънце!

Боговете се разтревожили. Зимата искала невъзможното. А ако не успеят да я умилостивят и да я накарат да си тръгне, ще измори хората с глад и студ. Чудили се как да постъпят и изведнъж светлата Лада възкликнала:

– Знам какво да направя!

Превърнала се в синигерче и слязла от небето на земята.

В определеното време Зимата се явила на изпращането си. И онемяла от изненада – във всеки дом на трапезата имало блюдо с нещо кръгло, изпускащо сладък аромат. И всяко светело, като слънце. Това била баницата със сирене, които Лада научила хората да приготвят.

А хората се веселили. Гощавали се, пеели и танцували. Чествали Зимата и я наричали ласкаво щедра, хлебосолна, весела, почтена. Тя била толкова потресена от доброто отношение, че си тръгнала без всякаква съпротива.

Дошла Пролетта, но оттогава хората ежегодно изпращат Зимата тържествено, устройват и празник и пекат баници.

Подобни ритуали и празненства за изпращане на зимата имат не само славянските народи, а в цяла Европа. А обичаят с искането и даването на прошка е възникнал по-късно, под въздействие на църквата.

Чисти понеделник

Това е началото на Великите пости. Това е понеделника след поклади. В деня след Сирница се предприема основно почистване на съдовете от остатъците на блажната храна. Всички тенджери, тигани и чинии се изтъркват с дървесна пепел, затова и денят се нарича “чист понеделник”. От този ден се заговява от всякаква блажна храна, всичко се готви без олио и започват дългите дни на Великите пости.

От “чист понеделник” започват най-дългите пости, които продължават седем седмици, и затова се наричат “велики” така, както и цялата седмица, предшестваща Възкресение. От този ден се запазват редица забрани, които са особено валидни за първата, третата и последната седмица на поста. През това време не се разрешава половото общуване между мъжа и жената, а през останалите дни на поста само в сряда и петък, както изобщо през годината. През целия Велик пост не се разрешават венчавките, а през първата седмица и помените. Тези забрани не включват работата на полето, тъй като настъпва най-усилният сезон по обработката на земята.

През цялата седмица до Тодоровден не се пие вино и ракия и в семейството не трябва да се карат.

Тодоровден (Конски Великден)

Църковен празник, празнуван в съботният ден от първата седмица на Великия пост. На този ден Църквата възпоменава паметта на Св. Теодор Тирон. Празнува се за здраве на конете, да се жребят и да не ги хваща “жабица”. На този ден жените рано стават и си умиват косите, за да не ги боли през годината глава. Младите булки носят в черквата колач с жито. Стопаните с коне се събират на едно място. В Изатовци това е Костич. Конете са почистени, накичени с маниста и низи от ошав. За здравето на конете се организира надбягване. На кобилите дават сварена царевица да се жребят. Според обичаят при главоболие трябва сутрин на Тодоровден да се измие главата с вода, в която има поставена подкова. Вечерта жените носят в църквата колачите и солените питки, да им чете попът и палят свещ, която занасят вкъщи.

Лазаровден

Християнски празник, който носи името на Свети Лазар. Името Лазар е символ на здраве и дълголетие.

Лазаровден се празнува на осмия ден преди Великден. Поради това, че Великден се определя по лунния календар, а не по слънчевия. Лазаровден се пада всяка година на различна дата, но винаги в събота.

На този ден се изпълнява обичаят Лазаруване. Младите моми (13-14 годишни), наречени “лазарки”, берат цветя за венците, които ще оплетат за празника Цветница (на следващия ден). Момите са пременени в традиционни фолклорни носии.

Те обикалят къщите на селото, пеят обредни лазарски песни и благославят за здраве, щастие и берекет. Стопанинът на дома ги дарява с яйца, пари, плодове и дребни подаръци. В миналото на Лазаровден момците от селото са поисквали ръката на своята избраница.

Всяка къща в селото трябва да бъде посетена от лазарките, но само веднъж. Пред къщите лазарките пеят песента за Лазар:

*“Ой Лазаре, Лазаре,
що избърза, че дойде?
Кошула ми е на кросно,
сукното ми на руно,
ален чембер на пазар
златен пояс на златар,
нямам що да облечем
тебе да посрецнем.”*

За стопаните на къщата лазарките пеят:

*“Тува първо дойдомо, мому и
момче найдомо.
Я момиту жените,
я момчето годите
на цървене перашке
и на вакло ягнище”*

Когато лазарките отиват в къщата на мома те пеят, като в песента споменават името на момичето.

*Огрело е ясно слънце,
Лазаре, Лазаре,
у Велини равни двори,
Лазаре, Лазаре,
не е било ясно слънце
Лазаре, Лазаре,*

най е било мома Вела,
Лазаре, Лазаре,
с бело лице под трендафил,
Лазаре, Лазаре,
с тънка снага кат топола.

Лазаруване

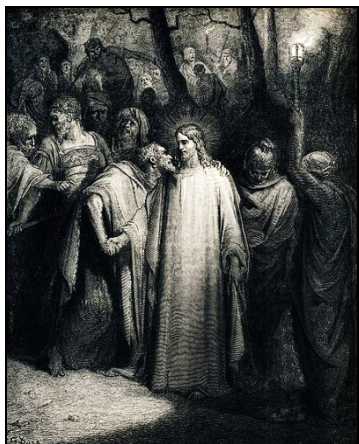
Лазарските песни са съпроводени от ритуални хора и ръченици. Лазаркините влизат във всеки дом, като пропускат само къщите, в които има починал през изминалата година. Момите изпълняват специални обредни песни, адресирани към всеки член от семейството според неговата възраст, семейно и социално положение. Пее се за стопанина, за стопанката, за млада булка с бебе, за старата баба, за терзия, за овчар, за свещеник.

Домакинята на къщата посреща лазарките с усмивка и поднася подаръци: бонбони, яйца, ябълки.

Празнува се в чест на нивите, пасбищата и гората. За този ден са характерни някои много интересен, жизнерадостен и поетичен момински обичай – лазаруване. В него се откриват следите на древни езически обреди, които се отнасят към пролетното събуждане на природата, към надеждите за благоденствие и задомяване. Моминското лазаруване е разпространено във всички български земи. Празникът носи пролетно настроение и се очаква с нетърпение, както от участничките, така и от жителите и гостите на селата. Вярвало се е, че мома, която не е

лазарувала, не може да се омъжи. Затова е било задължително всяко момиче от селото да лазарува.

Цветница (Върбица)

Целувката на Юда
(гравюра от Гюстав Доре)

Последният голям църковен празник преди Великден, който се пада в неделята след Лазаровден и е един от най-хубавите пролетни празници. Посветена е на тържественото посрещане на Иисус Христос в Йерусалим с маслинови и лаврови клонки. Затова на този ден всички отиват на празничната църковна литургия с върбови клонки (които заменят палмовите клонки – сякаш отново посрещат своя Спасител), китки от здравец и други пролетни цветя. След като свещеникът освети върбовите венчета, те се отнасят вкъщи и се поставят пред домашната икона за здраве и предпазване от болести и зло. Заради киченето с върба, наричат празника Върбица. На този ден се прави основно почистване на къщата за предстоящия Великден.

Велики четвъртък

Чистият четвъртък или Велики четвъртък е четвъртия ден от Страстната седмица. На този ден са се случили три от най-важните събития от Христовите страсти:

- Тайната вечеря на Иисус с неговите ученици,
- Иисус произнася молитва в Гетсиманската градина под Елеонския хълм,
- Предателството на Юда.

Сутринта рано преди изгрева на слънцето домакинята приготвя всичко за боядисването на великденските яйца. Според традицията те се боядисват рано сутринта на Велики четвъртък или на Велика събота, преди Великден. Първото яйце трябва да се боядиса в червено. С него се прави кръстен знак върху челата на децата, а после и на всички останали от семейството. Това яйце се оставя на страна от другите и с него се подменя миналогодишното, което през цялото време е престояло в къщата – да носи здраве, радост и щастие на нейните обитатели.

По традиция на Велики четвъртък се замесват и козунаците за празника. Козунакът е сладък обреден хляб, който символизира тялото на Иисус Христос, така както боядисаните в червено яйца, символизират кръвта му. Обикновено се

прави в кръгла форма и се украсява с плетеници, като в средата се слага червено яйце. Според разпространеното схващане, историята на козунака започва в началото на XVII в. във Франция, откъдето се пренася и в цяла Европа.

Козунак с боядисани великденски яйца

Велики петък (Разпети петък)

Денят, в който е разпнат Божият син Иисус Христос за да стане изкупителна жертва за греховете на човечеството. На този ден от Страстната седмица постът в Православната църква е особено строг – тогава нито се яде, нито се пие (дори вода). В петък вярата повелява да не се подхваща, каквато и да е работа. На този ден вярващите отиват на църква, за да преминат под плащеницата, целуват разпятието и взимат цветя за здраве.

На специално издигнато място, в средата на храма, се издига символичен гроб Христов, украсен с цветя, а на престола се поставя Плащеницата – платът, с който е било завито мъртвото тяло на Христос след свалянето му от кръста.

Плащеницата представлява парче плат, на което е извезан образът на положения в гроба Спасител. Молещите се пристъпват към нея и се покланят пред Бог и преминават под Плащеницата.

С преминаване под Плащеницата се изразява преклонение, смирение и скръб пред гроба Господен, но също и благодарност, че Христос е изкупил и гре-

ха на човечеството. Това е истинското значение на “минаването под масата”. На този ден се правят покупки за Великден и от селата слизат до Цариброд, където става голям пазар, където се купуват обувки, шамия, стомна, паница или гърне.

Преминане под Плащеницата

Великден

Първият и най-големия от празниците на новозаветната църква е Великден, или Възкресение Христово. На този ден се отбелязва възкресението на Иисус Христос – Божият Син, който със смъртта Си изкупил греховете на човечеството, а с възкресението Си дал надежда за живот след смъртта.

Обикновено православният Великден се чества между 4 април и 8 май. Източната православна църква ползва Юлианския календар. Освен това, Великден не трябва да се празнува преди еврейската Пасха. Католиците се придържат към Григорианския календар и празнуват Възкресение през първата неделя след първото пълнолуние от пролетното равноденствие, т.е. между 22 март и 25 април. Денят на празника е определен на Първия вселенски събор през 325 г.

Традицията повелява в полунощ, събота срещу неделя да се ходи на църква за тържествената литургия. Когато зазвънят камбаните се поздравява с “Христос възкресе!”, а отговора е “Во истина възкресе!”, пожелават се здраве и щастие, пали се свещ и се носи мълчешком до вкъщи.

В неделя се ходи на гости на кумовете и кръстниците. Носят се Великденски хлябове и боядисани яйца. На този ден всички се чукат с яйцата, като този, у когото остане здравето яйце, ще бъде най-щастлив през годината.

Великден се празнува три дни, през които не трябва да се работи. Това са три дни за гости и събиране на хората. В селата, където няма църква на Възкресение всеки е в дома си до късно, в полунощ се поздравяват с “Христос воскрес”, чукат се с яйца. На сутринта не приемат блажно, докато не изпият чаша вино за комка. Сутринта майката с “перашка” потрива лицето на децата с думите: “*Да си бело и цървено, като перашку*”.

Тези, които са постили рано сутринта отиват на църква да приемат причастieto.

Първото блажно ядене, след великденските пости, е червено яйце. По традиция първото яйце не се изяжда цяло, а се разпределя между членовете на семейството.

По Великденските празници всяка къща е почистена, украсена, хората се обличат с нови дрехи, символ на новия живот през пролетта и Възкресението на Христос, а трапезата е отрупана с вкусни ястия и сладкиши. На този празник в повечето места се яде агнешко месо. То се свързва с Христовата смърт, тъй като в деня на Възкресението в жертва е принесено агне. В други места на масата се слага печено прасе. Трапезата се прекажда с тамян.

На гости винаги се носи и подаряват великденски яйца. Боядисани яйца се изпращат и на кумовете и на роднини. Кумът от своя страна изпраща яйца, козунак и колачи.

На Великден се споменават и мъртвите. След обяд жените посещават гробищата, преливат гробовете на близките с вино и раздават яйца и сладки.

Поздравът “Христос Воскресе” се използва до Спасовден.

Спасовден

Християнски празник известен още като Възнесение Господне, Възнесение Христово или Спасовден. Празникът е 40 дни след Възкресението, винаги се пада в четвъртък – 39 дни след първия ден на Великден.

От този ден поздравя между хората е “Добър ден”. На този ден се дава курбан от хора, които са имали някакво премежdie.

Според християнските вярвания, след смъртта и Възкресението си, в продължение на 40 дни, Христос се среща с учениците си, за да им разказва за Божието царство. На 40-ия ден, придружен от тях и от Дева Мария, той се изкачва на Елеонския хълм до Ерусалим, и от там, пред очите на всички, се възкачва на небето (Евангелия от Лука 24, 50-53; от Марко 16, 19).

Спасовден, е свързан с култа към мъртвите. Според поверието на този ден се прибират душите на всички покойници, които са на свобода от Велики четвър-

тък. Според българските народни вярвания на 40-ия ден от Великден идват и самодиви. Те берат и се кичат с цъфналия в нощта срещу Спасовден росен. С не-го могат да се лекуват болните. Болните ходят за росен, лягат до цветето и поставят до главата си някакъв дар за русалките – лечителки.

Народните вярвания гласят още, че само в нощта срещу Спасовден може да се излекува безплодие. Безплодната жена трябва да преспи тогава под растението росен. Но не сама, а с придружител, с когото няма кръвна връзка. Преди това двамата поставят върху червен месал спасова пита, варена кокошка и бъклица вино. Около полунощ те трябва да легнат под росена и да мълчат.

Малко преди първи петли, около 2 часа през нощта, трябва да оставят храната там и да хукнат към селото, без да се обръщат назад. Смята се, че безплодието остава под росена. Вярва се още, че ако на Спасовден вали дъжд – годината ще е богата, а реколтата – обилна.

В Цариброд на Спасовден се почита Крст. Сутринта на този ден стопаните се събират на полето и заедно с попа обикалят нивите. Отпред върви човек с байрака, след него е попа, следван от всички в шествието. При обикаляне на нивите се пее:

*“Крст ти носим Бога молим,
Господи помилуй, господи помилуй,
Да се роди жито, просо,
Господи помилуй, господи помилуй,
От два класа три шиника,
Господи помилуй, господи помилуй,
Да зароси ситна роса,
Господи помилуй, Господи помилуй”.*

След завършване на обиколката на нивите шествието се връща в Цариброд. Посрещат ги жените с баници, гозби и сито пълно с жито, в което има поставено цвете селим. Попът ръси жените и хвърля от житото на всички страни, за да има берекет по храните. След това разчупва и носения колач със същата цел.

Джурджов дан (Гергьовден)

Денят, в който се чества Свети Георги Победоносец, мъченик за християнската вяра загинал през 303 г. при управлението на римския император Диоклециан. Официално учреден на 9 януари 1880 г. с указ № 5 на княз Александър I Батенберг. По-рано на 1 януари с указ №1 е учреден и военният орден *За храброст* – отличие, с което се удостояват извършилиите подвизи на бойното поле.

В българския народен календар Гергьовден е един от най-големите празници през годината и най-големия пролетен празник. Чества се във всички територии населени с българи. Гергьовден се празнува в чест на Св. Георги, традици-

онно схващан като повелител на пролетната влага и плодородието (отключва изворите и влагата, побеждавайки ламята; обхожда и наглежда полята и посевите), покровител на земеделците и най-вече на овчарите и стадата.

В нощта срещу празника, преди да пропеят петлите, хората отиват на някоя ливада или поляна, където се търкалят в утринната роса, защото народното вярване твърди, че по това време на годината всичко е “повито с блага роса”, като по-рано търкалянето в росата се е правело на голо. Някъде само ходят боси по росата или си мият лицето и ръцете с нея, другаде пият роса. Къпането в росата се прави от хората, за да са здрави и да не ги боли кръст през годината. Къпят се в роса и неплодни жени с вярата, че така ще станат плодови. Друг обреден момент, свързан с росата е събирането и носенето ѝ вкъщи. Вярва се, че събраната по Гергьовден роса има особена целебна сила.

След къпането в росата, на връщане към домовете си, хората берат свежи зелени клонки (здравец, бук, коприва, люляк), с които окичват вратите и праговете на домовете, оборите и кошарите, слагат се на завивките на децата и на хомотите на добитъка, правят се венци и се слагат на главите на домашните животни. Вярва се още, че рано сутринта на Гергьовден билките имат особена лечебна сила и затова се берат и билки. Един ден преди Гергьовден стопаните, които имат овце, отиват преди изгрев слънце да берат билки за лекуването на стадото. С брането на билките се пее:

*“Джурджоване, беру ли те моме?
Беру, беру, кико да не беру.
Цвеке брала Елена девойка,
бугар води бугарску девойку,
сърбин води сръбкину девойку,
турчин води туркину девойку”*

Цветя се берат един ден по-рано от моми и деца. Събират се в село и момата, която ще ги води, казва: “Айде на цвеке за ведро”. Брането се извършва от всяка мома отделно, като всяка се стреми да набере най-много и най-красивите цветя. Бере се здравец, иглика, от които се сплитат венци. От набраните цветя вкъщи се свиват два венеца: единият е за агнето, определено за курбан, а втория за овцата, която ще бъде издоена първа. Прави се и венче за ведрото, в което ще се доят овцете.

Според народните представи св. Георги освен покровител на земеделците, е и най-могъщият покровител на стадата, затова голяма част от обредните практики и обичаите, изпълнявани на този ден, имат за цел да осигурят здравето и плодovitостта на живата стока. На Гергьовден рано сутринта се извършва ритуалното извеждане на животните на първа зелена паша (*на попас*), като стадото се подкарва със зелена пръчка. На този ден се прави и първото обредно *мълзене* (доене) на овцете. Овчарите отварят вратата на кошарата, и която овца излезе първа, украсяват главата ѝ с предварително подготвен венец и я издояват (другаде се дои първата оагнила се овца). Ведрото, в което се дои овцата, е украсено също с

венец или различни зелени растения. Когато издоят първата овца, овчарят гърми няколко пъти с пушка. На Гергьовден става първото вкусане на мляко и млечни продукти през годината. Повсеместно разпространен из цялата българска етническа територия е обичаят на Гергьовден да се коли агне. На този ден всяка къща, независимо дали притежава или не овце, трябва да заколи агне. На жертвеното агне за Свети Георги предварително е поставен венец, стопанинът прочита молитва и го прекадява с кадилницата. На двора има изкопана малка яма, в която се събира кръвта от агнето и след това се заравя. Венецът на жертвеното агне се хвърля в реката, за да дават овцете повече мляко през годината. Преди да се заколи агнето му се дава да близне сол и да откъсне от тревата. На жените не е позволено да гледат, когато се коли агнето. На това място се одира агнето и се приготвя за печене. Докато агнето се пече младите връзват люлка на високо разлистено дърво и момците люлеят момите, като това е съпроводено с песни и диалози, имащи скрита брачна насоченост.

Първото обредно мълзене (доене) на овцете

Освен люлеенето, почти из цялата българска етническа територия, на разлистени дървета се окачат кантари, на които хората се теглят, вярвайки, че това е един от начините да бъдат здрави и жизнени през годината.

Празничната трапеза е общоселска. Прави се извън селото някъде на зеленина – обикновено при оброчище, параклис или манастир (ако има такъв в близост). В Изатовци този празник се слави на оброчния кръст в местността Голямата ливада. Опечените агнета (*джурджил*), обредните хлябове, прясно издоеното мляко и подсиреното от него сирене, квасено мляко се носят на това свято място.

На този ден за първи път през годината се яде пресен чесън, който задължително присъства на трапезата.

Преди да започне обядът попа минава, прекадява цялата трапеза, чете гергъовската молитва и взима от всяка къща полагащото му се: дясната плешка на агнето, порязаница от колачите и бучка сирене. Всичко, което е сложено на трапезата трябва да бъде изядено. След обяда домакинята прибира всички кости, а по гръдната кост се гадае дали ще има смърт в къщата и берекет по нивите.

Вечерта, в чест на Св. Георги, се събират роднини и близки приятели на вечеря. Пият ракия, разчупват колач. Веселието е задължително по време на целия празник.

Люлки на Гергьовден

Еньовден (Св. Йован Билебер)

Български празник, който се чества на 24 юни всяка година. Празникът съвпада с лятното слънцестоене, затова и много от поверията и обичаите са свързани с пътя на небесното светило и култа към него. На Еньовден започва далечното начало на зимата – казва се “Еньо си наметнал кожуха да върви за сняг”. Вярва се, че сутринта на празника, когато изгрява Слънцето “трепти”, “играе” и който види това, ще бъде здрав през годината. Точно по изгрев, всеки трябва да се обърне с лице към него и през рамо да наблюдава сянката си.

Отразява ли се цяла, човекът ще бъде здрав през годината, а очертае ли се наполовина – ще боледува.

Смята се, че на Еньовден различните треви и билки имат най-голяма лечебна сила, особено на изгрев слънце. Затова е най-добре да се берат рано сутринта, преди изгрев слънце. Жените – баячки, магьосници, ходят сами и берат билки, с които после лекуват и правят магии. Набраните за зимата билки трябва да са “77 и половина” – за всички болести и за „болестта без име”. От набраните билки, между които на първо място е еньовчето, жените правят еньовски китки и венци, вързани с червен конец. От набраните билки увиват венец, през който се провират всички, за да са здрави през годината. В него се вплитат 77 и половина лечебни, магьоснически, любовни и разделни билки, колкото са и болестите по човека. Еньовденският венец се пази до следващата година и с неговите билки се лекуват заболялите през годината хора и животни. Знае се, че момината китка има голяма любовна сила. Свита в нощта срещу Еньовден от седем, девет или дванадесет билки, тя има силата да привлича и омайва избраника на момата. В нея задължително присъстват моминските билки – божур, седефче, иглика, невен, босилек, ружа, здравец, а за да ги любят ергените, момите добавят още любиче, омайниче, лепка.

Според народната вяра от този ден продължителността на деня започва да намалява, а годината клони към зима. Преди да поеме дългия си земен път, то спира да си почине, и окъпано в “живата вода”, изгрява много рано сутринта на Еньовден, за да се прости със света, който няма да види до догодина, а в нощта срещу празника водата придобива особена магическа сила.

Букет на Еньовден

На Еньовден се откъсва и първия клас от нивата и се поставя в хамбара за плодородие. Момите, преди зората, отиват в гората и събират роса, с която си мият косите, за да не падат.

Еньовден е най-дългия ден в годината, изпълнен с надежда и вяра в добрите сили на природата, ден за прозрения и равностетка. Еньовден е по същество празник на слънцето и водите. Това е изпращане на плодоносният бог по обратния му път към зимата. Не напразно народът казва, че на този ден “Еньо си намества кожуха да върви за сняг”. Емпиричното наблюдение, че “слънцето се завъртва на зима” е повод за прощаване с щедрата благодат, която небесното светило е оставило в зачатия, покълнал и зреещ плод на земята. Това прощаване започва всъщност от последните пролетни празници в народния календар, посветени на светците градушкари Вартоломей и Варнава (11 юни) и Елисей (14 юни). Тъкмо в тези дни по схващането на народа “слънцето започва да се върти на зима”, а “истинското му обръщане” ставало тъкмо призори на Еньовден.

Илинден

Денят, в който се почита Свети пророк Илия, 20 юли. Според народните вярвания ако на този ден гърми, орехите и лешниците ще бъдат кухи и изгнили. Народната традиция повелява на този ден да не се работи, за да не се разсърди Свети Илия, който е почитан като господар на летните небесни стихии, гръмотевиците и градушките. В народните представи той препуска по небето със златна колесница, от която изпраща огнени стрели.

В чест на светеца празнуват кожарите, кожухарите, самарджиите, керемидчиите, майсторите и калфите, заедно се гощават и веселят. Керемидчиите правят колела от глина, символ на колелата от небесната колесница, с която светецът се възнесъл към небесата.

Трябва да се празнува и да се принесе на светеца жертва – старият петел, “бащата”. Вече е време и той, както и огънят да бъдат подновени. Петелът се коли на прага на къщата, и по него може да се гадае. Организиран се общоселски сборове, при които курбанът е мъжко животно, най-често бик, вол, овен. Жертвоприношението трябва да умилюва светеца и да предпази от градушка и наводнения. Прави се молебен за дъжд и плодородие.

Пече се погача “боговица” и “колач за св. Илия”. Трапезата се прекадява от най-възрастния. На общите трапези ястията са от курбана – колят агнета, петли, кокошки.

За земеделците Илинден е началото на есента. Ако до този ден царевицата на нивата не е прегоряла от слънцето, вече нищо няма да ѝ стане.

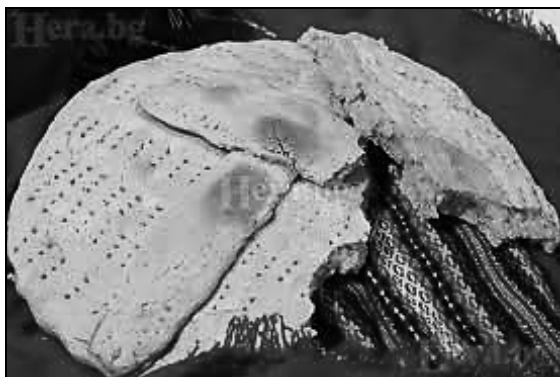
Според народните поверия на този ден винаги се дават жертви. На този ден се прави общ курбан в селото под някое дърво. Всеки получава от сварения курбан и може да отнесе и в дома си.

Кръстовден

На този ден православната християнска църква празнува един от своите най-важни и тържествени празници – “въздвижение на Светия животворящ Кръст Господен. Народът нарича празника Кръстовден не само заради “честния кръст”, а защото денят “се кръстосва с вечерта” – настъпва равноденствие; жените кръстосват (загърлят) цветята в градината, а мъжете си пазят кръста поради застудяването.

Според фолклорните представи от Кръстовден слънцето “тръгва назад” – вече е есен. Този празник е наречен още гроздоберник, защото започва гроздоберът. В народните вярвания, Кръстовден се свързва с началото на есенния сезон, с време за сеитба на зимните култури, време за гроздобер. Смята се, че гроздето преди Кръстовден не е добре узряло, на този ден се плетат и кошниците за гроздобер.

Обичаят включва поръсването със светена вода на къщата и хармана, поднасянето на трапеза, на която свещеникът полага църковния кръст върху нова тъкана покривка. Стопаните даряват попа с варива и зеленчуци и най-вече с жито от новата реколта. За празника се раздават пресни пити–тази “житна жертва” умилюва стихиите, за да дарят стопанина с берекет. Първото откъснато грозде се освещава в черквата и се раздава за здраве и плодородие. По традиция на Кръстовден се спазва строг пост в чест на Кръста Господен. Обредна трапеза: зелник с праз лук, печена тиква.

Обреден хляб с кръст

На този ден най-възрастната жена в домакинството, опича Кръстова пита (кръсташка) – обреден хляб с украса от кръст върху него. Когато се съберат домашните, го разчупва над трапезата и го нарича “Кръстец кръст да боли, мене кръст да не боли”, цялото домочадие повтаря словата. Смята се, че от този ден Слънцето се връща назад към зимата, деня и нощта се кръстосват, студа наближава и може да те боли кръста. За това с тези ритуални

думи всички смятали, че се предпазват от болки в кръста, през идната година.

Това е времето, когато се обират зеленчуковите градини и брулят орехите. Обира се и царевичата.

Петковден

Петковден е един от големите народни празници, с които българите отбелязват края на топлото време и настъпването на зимата. Обикновено на Петковден става пускане на кочовете при овцете и заплождането на домашните животни, известно сред народа като “мърлене” или “овча сватба”. Докато трае заплождането, жените не бива да подхващат никаква работа – не плетат и не шият, не перат и не месят тесто, за да се роди здрав и пъргав добитък. Затова пък след оплождането на овцете те изпичат пресни пити, които раздават помежду си в селото или махалата.

Петковден бележи края на земеделската работа – последната есенна сеитба, прибирането на реколтата. До тогава всичката земеделска работа трябва да е приключила, за това и народа казва “На Петковден ралото да ти е под стрехата”.

Зимният Петковден не е само празник в чест на св. Петка (Параскева), като закрилница на децата, но и дава началото на почитта към покровителя на семейството и рода. Народът отбелязва този ден, като начало на зимните празници – правят се оброчни курбани и сборове. Жените раздават питки за здравето на животните. Св. Петка покровителства брака и плодовитостта. На Петковден се месят колачи, като най-големия от тях се нарича на св. Петка. Хлябът и къщата трябва да се поръси със светена вода и цялото домочадие да се поклони трикратно на погачата.

Обредна трапеза: овче месо, курбан чорба, яхния с праз, сарми с лозови листа, обредни хлябове.

От Петковден до Димитровден (26 октомври) не се работи с вълна, не се крои и не се шие – вярва се, че ако човек облече дреха, шита между тези два големи празника, ще се разболе.

Димитровден

Това е народен и православен празник, отбелязван на 26 октомври, в памет на свети Димитър Солунски. Според народните представи от Димитровден започва зимата, народна поговорка гласи: “Георги носи лято, Димитър – зима”. Според легендата Св. Димитър е покровител на зимата и студа и е по-голям брат на Св. Георги. Той язди на червен кон, а от дългата му бяла брада се изсипват първите снежинки – “Дойде ли Димитър идва и снегът”. Като предвестник на зимата и студа светецът се свързва със света на мъртвите. Затова около празника е една от най-големите Задушници. На Димитровден се прибират ралата на сухо, редят се дървата за зимата, очакват се първите снегове.

На Димитровден започват годежите и сватбите, момите извиват сгледно хоро пред ергените и техните родители. В старопланинските райони следят ако

срещу празника месечината е пълна, пчелите ще се роят и кошерите ще са пълни с мед, а кошарите ще са пълни с агънца.

На Димитровден на трапезата се приготвя курбан или гювеч от овнешко, яхния с пиле или петел, ако именника е мъж, и с кокошка ако е жена. Сервират се зеленчуци. Също на масата се слага варена царевича, пестил, пита с ябълки или печени ябълки, тиква.

Архангеловден (Вадидушник)

Християнски празник, който се чества всяка година на 8 ноември в чест на “съборното единство на ангелските чинове”. В съботата, преди празника, се прави Архангелската (Рангеловската) задушница – една от най-големите през годината, което е в пряка връзка в представата за Свети Архангел Михаил, като ангел на смъртта. За задушницата, както и за патронния празник на светеца, се приготвят специални обредни хлябове. С червено вино се преливат гробовете на починалите, раздава се жито, пали се свещ – да озарява пътя на душата в отвъдното.

Най-възрастният човек в дома разчупва хляба на кръст и изрича думите: *“Свети Архангеле, Свети Никола и вси светци, помагайте ни, почитаме ви и сечем колач да се роди ръж до тавана!”* Сипва отгоре вино от пръстена паница, а домакинята събира с шепи виното и го разпръсква навсякъде в къщата за берекет.

Тя също изрича думите:

“Свети Архангеле, Свети Никола и вси светци, помагайте ни, почитаме ви и сечем колач да се роди жито до пояс! Сега с що можяхме, а догодина с що искаме! Сега с паница, догодина с бакъра!”

На Архангеловден българите колят курбан в чест на светеца покровител на мъртвите. Обикновено се жертва мъжко животно – овен или шиле.

На Архангеловден (Рангелов ден) за първи път се коли прасе. До този ден клането на това животно не е позволено, консумира се овнешко и говеждо месо. Пригответените обредни хлябове се отнасят на “кръст” – оброчище.

Андреевден (Едревден)

На този ден – 30 ноември Българската православна църква чества паметта на Св. Апостол Андрей Първозвани. Вярва се, че от този ден денят започва да расте (“наедрява”), колкото едно просено (царевично, грахово) зърно, с което е свързана обредната практика в навечерието на този празник да се варят в ново гърне различни зърна – жито, грах, царевича, боб, леща, за да наедряват.

Жените раздават от варивото из махалата, за да е плодovitа годината. Вярва се още, че светецът прогонва зимата и дългите нощи.

Този ден празнуват в чест на мечките, като се вярва, че Свети Андрей е те-хен господар. Според народното предание светецът победил мечката, впрегнал я в рало и изорал земята. По тази причина от сварената царевица се хвърля в коми-на с думите:

“На ти, мечко, варен “морус”, да не ядеш суровия и да не ядеш човеците и стоката!”

Вечерта срещу Андреевден с варена царевица се оставя на вѣн на керемидата. Оставя се и пита, намазана с мед. Вярва се, че по този начин всички болести влезли в дома, ще отидат при мечката.

На Свети Андрей не се работи къщна работа. Не бива и да се перат дрехите.

Варвара (Женска Коледа)

На този ден Църквата почита паметта на светата мъченица Варвара. Свети-цата е живяла по времето на император Максимилиан, в гр. Илиопол. Заради вя-рата си в Бога, тя претърпяла мъченическа смърт за Христа, от ръката на собст-вения си баща. В народните представи Варвара и сестра ѝ Сава, чествана на дру-гия ден, са двете сестри на св. Никола. От тях Сава е по-добрата, винаги върви след Варвара и я моли да не пуска от ръкава си ледени зърна по нивите. Двете сестри подготвят празника на Св. Никола, затова се казва: “Варвара вари, Сава пече (меси), Никола гости гошава”.

Широко разпространено е поверието, че Св. Варвара е покровителка на дет-ските болести (и на шарката). За здраве, за омилоствивяване на болестите и за да бъде отнесена надалеч Баба Шарка, жените месят пресни погачи, приготвят и обредно вариво и го раздават с мед по махалата.

На този ден се вари царевица, леща и грах, които наричат варвара. Щом вар-варата заври, отделят от нея няколко лъжички и запазват варивото в съд. Отде-лената варвара се използва, като лек за болни свине.

Празникът се наричал още Женска Коледа, тъй като девойките се пременя-ли, обикаляли домовете и пеели песни за здраве. Всяко момиче носи паничка, в която стопанката на посетената къща слага царевица, фасул, орехи.

До деня на Света Варвара расте нощта. Този празник е по време на Ко-ледните пости, затова за него се приготвят постни ястия.

Свети Никола

Празнува се на 6 декември (Никулден) и на 9 май – (Св. Николай Летни). Посветен е на Свети Николай Мирликийски, който се почита, като избавител на пленниците и покровител на моряците, пътешествениците, търговците и банке-рите. Според народните вярвания, когато шестимата братя светци си разделяли

света, на Николай се паднали всичките води. Отредено му било по вода да ходи, кораби да води, по морета ветрове да спира.

Основното ястие на този празник е рибата. Тя се приготвя по различни начини в различните райони, но винаги от всички риби се отдава предпочитанието на шаран, смятан за “слугата” на Св. Никола. Шаранът се пълни с лук и орехи – това ястие се нарича “рибник”. Никулденската риба трябва задължително да бъде прясно уловена и с люспи. На 6 декември шаранът не е просто гозба, а ритуал – своеобразно жертвоприношение към светеца, благодарност за закрилата в преждия, надежда за добруване и радост, молитва за здраве и берекет. На масата се поставят и различни обредни хлябове и много постни ястия. Преди да започне обяда масата се прекадява. Трапезата не се вдига цял ден и до късно през нощта е на разположение на домакини и гости. Защо на Никулден ядем риба, шаран? Легендата разказва, че веднъж светецът направил чудо, като запушил пробойна в кораб с риба и така спасил хората от сигурна смърт.

След Никулден не се ходи на риболов. След Никулден, смята народното поверие, започва истинската зима.

Подредба на маса на Свети Никола

Игнажден

Ден, в който се почита паметта на свети Игнатий Богоносец, чествана на 20 декември. Обикновено с Игнажден започват коледните празници. Най-характерен за празника е обичаят “полазване”. От това, кой ще влезе пръв в къщата на

Игнажден, се гадае каква ще бъде и следващата година. Ако “сполазът” е добър, то и в къщата през цялата година ще има благоденствие и успех във всичко.

Когато “сполазникът” влезе в двора, той поздравява с новата година и преди да влезе в къщата взима от дръвника някоя пръчка. С нея разбърква огнището и пожелава: *“Добро утро домашине, подмаладила ви се млада година с ягница, с пиленца, с яренца, с жребетинка и телчинка. Да сте живи, да сте здрави, догодина до амина”*. За благословията си полазника е обсипван с пшеница и сушени плодове – за плодородие. Стопаните поканват полазника да седне, за да им седнат и сватове, и го гощават. Забранено е да се изнася от къщи каквото и да било – предмет, храна, сечиво. А всеки, който излизал, на връщане трябвало да бъде с “пълни ръце”. Обикновено хората внасяли по малко слама и я трупали зад вратата – вярвали, че така кокошките ще носят цяла година и ще се множат. На Игнажден жените не излизали от къщите без работа, за да не се разпръсне тамазлъкът им. Срещу празника момите приготвяли овесени зърна и ги поставяли под възглавницата. Този, който се яви на сън заедно да жънат овеса, това означава, че ще се омъжат същата година.

Според православните, родилните мъки на Богородица започват от Игнажден. Затова жените не работели на този ден – ястията приготвяли в навечерието на празника.

На Игнажден е и първата кадена вечеря, която е постна.

За старите българи Игнажден е бил един от най-важните празници. Огнят, който палели, символично привличал слънцето. На този ден се ядат постни ястия, но без боб, за да няма градушки през годината. Хубаво е на трапезата да има сарми, царевича, картофи с праз, орехи, мед, варено жито.

Бъдни вечер

Масата на Бъдни вечер

24 декември е един от най-светлите, семейни, празници – Бъдни вечер или Малката Коледа. Празникът е посветен на дома, огнището, семейството и на починалите предци. На 24 е Малката Коледа (Бъдни вечер, първа кадена вечер). На 25 е Голяма Коледа, Божиц, а на 26 е празникът на най-близките на Младенеца.

За хората Малка Коледа е денят, в който се е родила Младя Бога. Според народното вярване божията майка се е замъ-

чила на Игнажден и е родила на Малка Коледа, но е съобщила за това на другия ден, както това се прави при всяка майка първеския.

Още от сутринта започва подготовката за вечерта. Домакинята първо замесва тестото за баницата с тиква и я полива с олио. Омесва пита, в която поставя парà. През това време мъжете отиват в гората за дърва. Едно по-голямо и подебело дърво се определя за бъдник. В царибродско се прави и зелник, в който в едната половина има плънка от зеле, а в другата тиква.

По стара традиция, преди да се нареди празничната трапеза на Бъдни вечер, стопанинът на къщата запалва специален пън в огнището, наречен бъдник. Отначало разбърква с него огъня, наричайки: *“Колкото искрици, толко пиленца, шиленца, теленца, дечица в тоя дом!”*. На бъдника се издълбава дупка, която се запълва с орехи, бял лук и тамян. Така приготвен коледният бъдник, (наричан още коледник или прекладник), се смята за миросан и осветен и вече може да бъде принесен в жертва на божествата. По искрите от огъня пък се гадае каква ще е годината. Колкото повече са те, толкова по-богата ще е реколтата, кравите помлечни, а прасетата по-тлъсти.

Вечерята започва с прекадяването на трапезата, стаите, оборите и градината, за да се прогонят злите духове. Стопанинът чете молитва, после разчупва питата с паратà и първото парче от нея оставя пред иконата – за Бога. Вторият къшей е за къщата, а останалите се разпределят на всеки член от семейството. Вярва се, че на когото се падне паратà, той ще има най-голям късмет през годината. Обичаят повелява по време на яденето да не се става. Трапезата не се прибира, защото се вярва, че починалите идват да вечерят и да се погрижат за благополучието на живите. Върху трапезата се нареждат нечетен брой постни ястия – 7, колкото са дните на седмицата, 9, колкото трае бременността на жените, 11 или 12 ястия, колкото са месеците в годината.

Сред тях са пълнени чушки с ориз, сарми, боб, леща, варено жито, баница с тиква, ошав. Според традицията, колкото повече са ястията, толкова по-богата ще е годината. Под трапезата стопанката слага слама, която замества сламата в яслата на новородения Христос. Тази слама не се изхвърля, а се поставя в градината, под плодните дръвчета, за да раждат повече. Не се изхвърля и пепелта от бъдника – голямо дърво, което гори в огнището цяла нощ, за да се помогне на раждането на новото слънце, на новия Бог, да му даде енергия и светлина.

Тази вечер е начало на празненството, славещо Христовото рождение. Бъдни вечер е и последният ден от 40-дневните коледни пости.

Когато настъпи полунощ и Коледа, тогава ще дойдат коледарите, тогава ще се роди Христос, но и тогава според народните вярвания, започват Мръсните дни. Дванадесет мръсни дни започват от Коледа до Йорданов ден. Народът ги нарича още погански или вълчи нощи, защото от 25 декември до 6 януари границата между земята и небето изчезва. Разделението между този и онзи свят временно се заличава. По време на поганските дни духове на умрели идват в света

на живите. Битува страхът, че някой от тях може да си хареса човек от фамилията и да го отнесе със себе си.

Коледа (Божич)

Рождество Христово, също Божик или Божич е един от най-големите църковни празници в християнския свят. На него християните честват рождението на Сина Божий Иисус Христос. Според Евангелието от Лука това станало в град Витлеем, провинция Юдея. Отбелязва се на 25 декември (по григорианския и новоюлианския календар). В западните български покрайнини се празнува на 7 януари. Името Коледа представлява побългарена форма на римското Календе. С “календе” римляните означавали първия ден на всеки месец. По силата на фонетични закони календи в българския език станало Коледа. За това много спомогнала и народната етимология свързваща я с глагола “коля”, нали за празника се коли прасе.

С Божич завършва постенето и започва блаженето. Специално за този празник почти всяко домакинство е отглеждало прасе, което коли в навечерието на Божич.

Сутринта всички празнично облечени отиват на църква, след което на селския мегдан се извива хоро.

Основното занимание на домакинята е да приготви обяда. Готви се свинско месо с кисело зеле. За втория ден, когато ще дойдат гостите се пече и прасе. Обядът на Божич се приема за обреден и в къщата е цялото семейство. Най-напред се прекадява приготвения от предния ден хляб – къща. После се пие вино и чак тогава се пристъпва към обяда.

Вторият ден на Божич е ден за гости. Роднини и близки си гостуват и целият ден е за ядене и пиене. На този ден гостите се дочакват с греяна ракия, а по време на обяда се пие вино.

В ранни зори, започват да ходят коледарите. Според традицията коледарите са само момци, които са готови за женене. Облечени в нови дрехи, заметнати с ямурлуци, с калпаци, украсени с китки, коледарите обхождат всички домове. Коледарите поздравяват най-напред домакина с думите:

Добро утро, домакине.

И изпяват песента:

*“Стани нине, господине,
отвори ни чемшир порти,
че идеме от планине,
от планине, от родине,
и носимо добри вести:
козо ти су прояриле,
все козленца виторожки,*

*овци си ту изблизниле
все ягненца златорожки...”*

Домакинята предварително е приготвила едно сито с жито, и когато поканените коледари влязат в дома, тя ги посипва с жито, като казва: “Да се роди!”

Коледарите носят със себе си дъбови клонки и оставят от тях във всяка къща, като пеят:

*“Добро, утро, домакине,
Бог се роди снощи вечер,
Снощи вечер, на вечеру.
От Бога ви много здраве,
колко здравец у гората,
толкоз здраве в тази къща,
колко пясък у морето,
толкоз жито у хамбаре,
От Бога ви много здраве.”*

Най-често се пее от коледарите:

*“Ой Коладе, мой Коладе,
Родило се Божи чедо.
Кравай скача
Ври котленце с кървавица
Покачи се, бабо, на полици,
Та ми дай сушеницу”.*

По селата и в Цариброд децата ходят да коледуват и поотделно. Когато влязат в някоя къща, казват:

Добро утро, домакине. Подмлади се Млада година с млади ягнища, млади прасчина, млада жребича, с мед и масло, живот и здраве. Къде одила, късмет носила.

След тези думи, детето хвърля дъбовите клонки и казва:

– *Кът, кът, бабина пилища. Къде одила все у скут носила.*

На някои места децата, когато влязат в една къща казват:

– *Славите ли Млада Бога?*

– *Славимо, славимо* – е отговора.

След това приближават огъня, разбъркват жарта с дъбовите клонки и произнасят:

– *Колко искрици, толкоз ярета, ягнета, жребета, пилета, а най-вече живот и здраве на мъжки дечица. Амин.*

Домакинята хвърля над децата жито, а те отговарят:

– *Да се роди! Да се роди!*

Коледарите се дарават с колачи, които домакинята е омесила сутринта рано. Колачите са изпечени на глинена “црепня” под връшник. На коледарите се дават още сушени плодове, орехи, колачи, дребни пари, месо, сланина, брашно, боб,

лук, вино. Колачите се нанизват на връв, която те носят през рамо, останалите дарове слагат в торбата. С част от събраното коледарите си устройват угощение.

През тези три дни на празнуване Господ слиза на земята и влиза в тази къща, в която има светлина. Затова през тази нощ лампите не се гасят.

Традиционното доставяне на Коледните подаръци с шейната

Сръбска слава или български събор

Историческите реалности на Балканите от XIX и първата половина на XX век превърнаха Западните български покрайнини в периферия на социалните и културните процеси в Република Сърбия и Република България. Направеното изкуствено разделяне с Ньойския договор на единната до тогава в социокултурна перспектива област, доведе до забавяне на развитието от двете страни на границата. По този начин се наруши вековното историческо и културно единство на населението в Западните покрайнини с България. Това даде възможност за различни манипулации от страна на великодържавните амбиции на Сърбия и България. При използването на етнографски “аргументи” и факти, от страна на Сърбия и България, един български регион е превърнат в бързо обезлюдяваща се територия след средата на XX век.

През 60-те и 70-те година на XIX век, Милош Милоевич в своето съчинение “*Путопис дела Праве-Старе-Србије*”, издигна принципа “Где је слава, ту је Србин!”.⁵¹ Този негов принцип става водещ в изграждането на сръбската национална стратегия, при която славата е превърната в етно-идентификационен белег и в дипломатически аргумент в отношенията след промените настъпили на Балканите в резултат на Руско-турската война 1877-78 г., Сан-Стефанския мирен договор и Берлинския конгрес (1878). Тези политически събития са с последствия за Трънско-Цариградско-Пиротския край, които са в основата на напрежението между България и Сърбия.

Както посочва Вълчинова, Г.(1999; 103-107) местното население в Западните покрайнини и неговата народна култура и традиции, отличаващи се с местна идентификация, културно единство и християнска православна принадлежност се оказват в ситуация на “време разделно”,⁵² като резултат от подписването на Сан-Стефанския мирен договор и Берлинския конгрес. Населението в Западните български покрайнини, в условията на изключително политическо напрежение и натиск, трябва да изяви своята национална идентичност.

Характерните особености на местната култура, от двете страни на Стара планина, с нейните семейно-домашния светец, фамилно-родовия оброк със задължителния курбан (молитва), общоселския събор, заедно с местния диалект,

⁵¹ Милоевич, Милош. Путопис дела Праве-Старе-Србије. Београд 1871-1877 г.

⁵² Вълчинова, Г. 1999. Знеполски похвали. Локална религия и идентичност в Западна България. София.

разглеждан, като “преходни говори” между българския и сръбския език, са в силна политическа конфронтация и етническа алтернативност.

Дискусията за славата, като домашно-семеен обичай, като етнонационална идентификация на населението в Западните покрайнини, се разраства в края на XIX и началото на XX век. Мнението на Цвијић за славата, като обичай най-добре е представено в неговото съчинение “Балканско полуострво и јужнословенске земље”. В това свое произведение авторът посочва, че обичая “слава” е белег за патриархалност и е характерен само за сърбите, или за южнославянското племе, в което той включва Сърби, Хървати, Словенци, Шопи и Македонци (Цвијић Ј., 1922; 264, 276; Цвијић Ј., 1931; 14, 25, 113, 140, 142, 174).^{53,54}

В сръбската историко-етнолошка литература започва дискусија за произхода на славата, която продължава и до днес (Влаховић П., 1998; 24).⁵⁵ Но според Миленко Филиповић (1985), че обичая слава е само сръбски е “...заблуда на романтичното и патриотично граѓанство и ... заблуда, од којато је само Српство имало више штете, него користи”.⁵⁶

По-голямата част од сръбските истражуватели, како В. Чајкановић, П. Влаховић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, Д. Бандић, изтъкват обврзаноста на славата с култа към предците. Како посочва Петровић, П. (1963: 260) аналогиите во българската служба/светец и сръбската слава во Западните български покрайнини треба да бъдат разглеждани не како взаимни влияния и/или разграничаване, а како доказателство, че “за сърби и българи този обичай е бил общ во далечното им минало”.⁵⁷

Събор во село Лукавица на Св. Троица, 1910 г.

⁵³ Цвијић, Ј. 1922. Балканско полуострво и јужнословенске земље. Књ. I, Београд.

⁵⁴ Цвијић, Ј. 1931. Балканско полуострво и јужнословенске земље. Књ. II, Београд.

⁵⁵ Влаховић, П. 1998. Крсна слава и њена улога у породичном и друштвеном животу код Срба. – В: Етно-културолошки зборник. Књ. IV, Сврљиг, 23-32.

⁵⁶ Филиповић, М. 1985. Слава, служба или крсно име у писаним изворима до краја 18. века. – В: О крсном имену. Београд, 151-192.

⁵⁷ Петровић, П. Ж. 1963. О проблему крсног имена. – В: Известия на ЕИМ. Кн. VI, Софиа, 259-269.

Оброчни места и оброчни кръстове

Привързаност към родното място, силни родови връзки, родовите празници, патриархалност във взаимоотношенията, са характерни за хората от Висок.

Оброците са традиционни народни култови обекти, характерни за цялата българска етническа територия и са важна част от традиционната българска култура, продукт на синкретизма на християнската религия и митологичните представи и полиатеистични вярвания на хората.

Древните представи за света, обожествяването на Слънцето, Луната, природата и нейните стихии, трябвало да бъдат заменени с библийските разкази за сътворението на света, а всички божества – с един единствен Бог, създател на всичко небесно и земно. Но, най-трудно от всичко, се оказало изкореняването на старата езическа практика на жертвопринасяне, характерна за почти всяка религия и категорично отричана от християнските канони.

Местата, на които били извършвани тези жертвоприношения, са известни под названията *оброчище*, *църквище*, *курбанище*.

Семейно-родственият ритуален процес, в чест на светеца-закрилник на родовия участък земя и плодородието ѝ, се извършва колективно в селата, от двете страни на границата между България и Сърбия при *оброчния каменен кръст*, с кръвно жертвоприношение (*курбан*).

Както посочва Богдановић, Н. (2002: 87), в някои село в Пиротско може да се чуе и *заветина*, и *запис/оброк*, както и само *крс*, както и новите наименования *сеоска/родовска слава*.

За почитане на светците в Пиротския окръг информация намираме в книгата на Симеон Христов (1894), в която той пише:

“Всеки пиротчанинъ си има свой светецъ, но най-много се почитатъ: Архангеловденъ (8 ноември) и Св. Никола, а по малко Св. Димитри или другъ някой светия. На тоя день занася се въ черква коливо съ колачъ, на което отгоръ е забучена една свецъ, гдето следъ свършването на литургията свещеникътъ благославя хлеба (колачъ) и пиеницата, като отчита молитва, и зима половината отъ колача и по некая пара, а по заможните викатъ свещеника дома си, гдето е сложена трапеза, а на средата – коливо съ колачъ и една чаша вино. Свещеникътъ отчита молитва, благославя, разсича колача кръстообразно и прелива съ виното надъ коливото и го разчупва. Отъ колача зима половината и си отива. Другата половина се изяжда отъ членовете на семейството. Тамъ, гдего не успее до обедъ да отиде свещеникътъ, стопанинътъ самъ или, ако има,

някой по старъ човекъ изпълнява ролята на свещеника, само че не зима половината отъ колача. Предварително срещу деня или заранъта на този денъ пращатъ званица (покана) до своите по-близки, да ги канятъ да заповядатъ на обядъ. Но освенъ поканените, следъ черква ще се върволетъ на визита всички познати и непознати, отъ които някои и артисватъ тукъ-таме и обядъ. Това се продължава и следъ обядъ”.

В Царибродските села Радейна, Градине, Смиловци, Драговита може да се нарича още *оброк*, *курбан*, *крст*.

Както посочва Христов, П. (2001: 28) в община Бабушница обикновено названието *светъц* покрива и ритуалния комплекс, изпълняван в полето при общоселското оброчище, и фамилно-родовия обред с рязане на *колач*, изпълняван зимно време по къщите.

Под *оброк*, *курбан* или *крст* се разбира както култовото място, белязано най-често с *миросано* дърво и *каменен оброчен кръст*, така и самият колективен обред, изпълняван там на празника на съответния светец-покровител на родово-селското землище.

Старинността на изпълняваните обредни практики, както и на самите оброчни места, като култово-ритуални центрове за съответните семейно-родствени групи не подлежи на съмнение. В Сърбия най-старият *оброчен кръст* е този в м. *Горешляк* в населеното с българи село Петърлаш (Царибродска община), посветен на Кирик и Юлита – на *кръста* е изписана дата на поставяне 1722 г. (Попова Е., Манолова-Николова Н., 2004: 33).

Както посочва Rengstorf, K. H. (1993: 860) общобалканският термин *курбан* за обозначаване на обредната кръвна жертва навлиза в езиците на балканските християнски народи чрез турския, но е известен и в езиците на много народи от Източното Средиземноморие, в различни епохи. Това название има арамейски произход и визира Авраамовата кръвна жертва в Стария завет – *qorban* (Ророва А., 1995: 145). За *курбана* се говори и в Новия завет, когато Исус Христос укорява евреите за тяхната жестокост към родителите им, задето ги лишавали от възможността да правят *корбан* (Мар. 7; 11).

В Царибродско и Пиротски окръг в Сърбия службата на кръст (*оброк*, *миро*) включва няколко задължителни обредни момента, устойчиви във времето за този регион.

Оброчните кръстове най-често са пръснати из селското землище (вкл. и в центъра на селото), посветени са на определен светец от пролетно-летния литургичен цикъл, разположен между Гергьовден (6.05.) и Димитровден / Архангеловден (26.10/ 8.11.), а ритуалните действия около *каменния кръст* са обредно задължение (*оброк*, *завет*, в смисъл на ‘обет’) на една (по-рядко – няколко) семейно-родствена група (фамилия) от селото, в чието работно землище се намира и самият кръст. Ритуалният комплекс включва, като задължителен елемент кръвната жертва – агне, по-рядко шиле или ялова овца, от която се приготвя обредното ястие, носещо и в България, и на места в Сърбия названието *курбан/молитва*.

Семейно-родствената група, обрeкла се да служи на кръста, дава този *курбан* не само за своите членове, но и за цялото село. За служба на кръст не се кани специално, а на всеки от присъстващите на ритуала се сипва от обредната храна (*молитва*), независимо от наличието или не на родствена връзка с фамилията, която служи.

Макар обредното задължение (*оброк*) да се предава по права мъжка линия (на патрилинеен принцип) подобно на наследяването на *бащинията* и приготвянето на *курбана* да е задължение на възрастните мъже от фамилията, на обряда при кръста присъстват и жените от отделните домакинства. Те носят за обредната трапеза: обреден хляб (*колач*), варено жито (*пченица*), *свещ* (една или три) и вино, с което се “прелива” *колачът*.

Ритуалът се извършва преди обяд на самия ден на светеца-патрон на оброчния кръст. Всички присъстващи се подреждат на запад от кръста, в строго определен ред по родствени фамилии, ред, спазван и при всеки от кръстовете, и на гробищата при *задушниците*, с лице на изток.

Особено характерен е примерът на с. Обреновац, Пиротско, където заветният кръст е само един и на него са били извършвани ритуалните действия за всички светци в селото – за *Джурджевдан*, Св. Троица и *Йовановдан*. На камъните-столове, наредени около кръста, намиращи се до гробището, са се подреждали жените и за *задушница*, отново на семейно-родствен принцип. За разлика от надгробните кръстове, лицето с надписа на *оброчните кръстове* е от западната страна, за да е с лице към участниците в обряда, обърнати на изток. В двора на черквата на с. Чиниглавци, Пиротско, има *заветен кръст* с две лица – едното посветено на Св. Георги, а другото – на Св. Димитър.

Начело на подредбата (до кръста вдясно или пред него) застава най-старият мъж – представител на семейно-родственото обединение, което служи. Най-често основните обредни действия с прерязването и “преливането” на *колача* с вино се извършват от свещеника, но в много от отдалечените малки села и махали, където няма поп той е замества от *домакинт* (най-старият мъж) на фамилията, която служи. След като се прережат (на кръст или в единия край) обредните хлябове (*колачите*) и се прелеят с вино, на всички присъстващи се раздава по парче от тях, от вареното жито (*пченицата*) и се сипва от *курбана/молитва*. На фамилните оброчни кръстове рядко излизат млади и рядко след ритуала има веселие (оро). В село Радейна, Царибродско вареното жито (*пченицата*) за крс житото “*се кълца у чутуру*” и се приготвя със сол, а не със захар, като за *задушница*.

Герлах (1876: 267) през 70-те години на XVI в. присъствал на празничната трапеза за храмовия патрон на Гергьовден в черковния двор на Куручешме между Пирот и Ниш (днес в Сърбия), бил трогнат, че при съвместното раздаване на обредната храна и на него му подарили два хляба.

Службата на *оброчен кръст*, извършвана на семейно-родствен принцип в Годечко-Драгоманско-Царибродския регион, е най-яркото проявление на възплъ-

тената в колективните ритуали патриархална семейно-родова идеология и основа за родствената идентификация на индивида, в рамките на описваната социална система на селото.

Както посочват, в своите изследвания Тодоров, К. (1987: 91-94); Попова, Е., Манолова-Николова, Н. (2004: 32-33), обредното задължение може да е останало като “наследство от старите” (с. Радейна) или е обещано (обречено) при преодоляване на лична или колективна беда, нещастие, болест, неплодородие при хората или по добитъка (т. нар. “*говезжди*” *кръстове*). Може да е поето, и като религиозно задължение по “видение” (най-често на сън). Обредното задължение (*оброк*), както и самото място (*оброк/кръст/миро*) се предава, като наследство по пряка мъжка линия на патрилинеен принцип. В село Радейна след делбата обредното задължение да служи на оброка приема само най-стариият син или този, който остане в бащината къща и догледа старите.

Единствено в с. Радейна, Царибродско, има *оброчен кръст* на фамилията Малинови за Спасовден, предаден от майка на дъщеря, по женска линия. В този дом и бащата, и мъжът, са били “*призетени*” и дъщерята е “*приванула да слави*” на кръста от майка си, която е догледала. Патрилинейният принцип само се потвърждава от изключението, произтичащо от факта, че в две генерации в този дом са раждани само момичета.

През втората половина на XX в. обредното задължение и службата се случва вече да бъдат предадени от бащата и на дъщерята, останала единствена в селото след миграцията на синовете в града.

През есенно-зимния период няма ритуални излизания на кръст в Царибродските села и в Пиротско. Почти е изчезнал и празникът зимен *светъц/кръсна слава* в дома: “*Ми немамо тука у село кръсну славу како има по светът!*”. Според свещеник Ал. Джорджевич, чиято парохия е цяла Царибродска община от Сенокос до Врабча, този празник вече го няма. Само в село Желюша всичките светци се празнуват в къщи и в селската мера няма оброчни кръстове.

Единственият празник и оброчният му кръст, който е общ за цялото село, и на него жертвата-курбан не е на фамилен (патрилинеен), а на общоселски принцип, това е Гергьовден (*Джурджевдън*) на 6.05.: “*Тамо сви су газде!*” През първата половина на XX в. на общоселския *Джурджевски кръст* всеки стопанин е излизал самостоятелно с жертва – печено “*на рожън*” агне, а стопанката – с *колач* и вино, като при подреждането на обредната трапеза отново стриктно се е спазвал семейно-родовият принцип. За целия Царибродски регион Гергьовден (*Джурджевдън*), с изнасяните на *кръст* печени агнета-жертви, е един от най-важните моменти в празничния календарен цикъл на селата. Освен като най-голяма и обща служба за всяко от селата, на обредната трапеза при кръста за Гергьовден става и легализацията на новия социален статус на новобрачните – на *Джурджевския кръст* се извеждат за първи път от свекървите и биват представени пред селския колектив (обредно, с целуване на ръка на по-възрастните и дар от тях) младите невести, оженили се в селото през изтеклата година. Само в село

Барье (Царибродско) “представянето” на новите невести пред селото ставало на Св. Четиридесет мъченици (Младенци).

Празнуването на *Джурджовден* в Пиротския край много добре е описано от Симеон Христов (1894):

“На Гюрговденъ непременно всякой заможенъ стопанинъ овцевъдецъ трябва да си заколе едно агне, и до преди тоя день селянинътъ не хапва агнешко месо, нито сиренье. За този день заколватъ си агне, което укичватъ съ кукурегъ, подсирватъ ново сиренье отъ мляко, издоено въ същия день и се събиратъ въ черква или на оброчището, гдето дохожда свещеникътъ и свети вода или само чете молитва за курбана и за сгъстяване на млякото, а после благославя и прерязва кръстообразно обредния хлябъ, сиреньето и плешката отъ агнето, като зима за себе си половината отъ хляба, четвъртината отъ сиреньето, кожата, плешката и челюстьта отъ агнето. Следъ това свещеникътъ благославя трапезата на селяните, и сядватъ после, та ядътъ”.

Тази смесица от народни и християнски представи и обредни практики в ритуалния комплекс служба на *оброчен кръст* в селата от двете страни на границата между България и Сърбия се вижда и в полифункционалността на селските оброчища, като сакрални центрове. До 30-те години на XX век във Височко Одоровци и Драговита не е имало черква и всички църковни ритуали – кръщенета, венчавки, опело, са били извършвани от свещеника под открито небе, при селския *оброчен/заветен кръст* до свещения “*миросан*” дъб. В Пиротските села са записани редица вярвания и легенди, доказващи архаичността, както на описаните обредни практики със съвместно кръвно жертвоприношение (*курбан*), така и митологично-паганистичната база за тяхното осмисляне. Както посочва Петровић, П. Ж. (1998: 182) старото си име село Еленковци (дн. с. Лисина) в Краището е дадено на елена, който сам идвал всяка година да бъде жертван при оброчището. Според Петровић, П. Ж. (1998: 326) този тип вярвания, са познати от редица региони в България и Сърбия. А според Беновска-Събкова, М. (2000: 35) могат да имат античен балкански, а според Петрухин, В. (1995: 182) и старославянски произход.

Близики или сходни с описаните обредни действия в тимошките (“торлашки”) и царибродско-годечките села, от двете страни на границата, са наблюдаваните празнично-ритуални комплекси, извършвани в чест на светците-покровители на дома, родовото землище и на цялото село в останалите региони от българо-сръбското пограничие.

Както посочват Младеновић, О., Радовановић М. (1988: 218) стремежът всеки фамилно-родов колектив да има свой *оброчен кръст/заветина/завећина* в имота си е съхранената вяра, че заветните кръстове пазят селището от природни стихии и неблагоприятия: “*На сваки вршак по крстак, па не бије град у село!*”. И макар в съвременността семейно-родовата *завећина* да има “повече социален и по-малко магически и религиозен характер”, дори през Титово време се е клало агне, като обща жертва (*молитва*) за Герговден.

Крстић, Д. (2001: 106) посочва, че в “торлашкия” дял на Стара планина в Сърбия кръвната жертва на *завећина* отдавна е изоставена.

В книгата на Симеон Христов (1894) “Пиротският окръг и неговото население” е представена картината на празнуване на светците в този край.

“Празнуването на тези светци беше твърде съсипително за населението. Имаше случаи, бедният да зима пари подъ лихва или да си продава мило и драго, само да се отсрами на този день. За прекратяване на това зло въ 1872 година, струва ми се, по инициатива на читалищните членове, се настоя предъ владиката да се запрети черковно правенъето обеди и вечери по тези дни, като се ограничи празнуването само въ извършване черковните обреди. Следъ една проповедъ, държана въ черквата, се запрети това разкошество. Запрещението се и усъществи съсъ заляганъето на читалищните членове, и остана само разязнъето на колачъ.

По селата пъкъ иматъ си свои оброчища и кръстове, при които извършватъ своя обредъ (курбанъ). Таквизъ оброчища има и другаде въ Българско, и няма нужда да се описватъ подробно, защото е известно, че селяните излизатъ тамъ единъ пътъ въ годината или, ако е лятото бездъждно, повикватъ единъ или трима свещеници, които извършватъ обреда водоосвещение, а после благославятъ коливото и заклания курбанъ (две, три или повече агнета или овци), сядатъ да изядътъ курбана, веселятъ се цялъ день и се разотиватъ вечеръта”.

След Втората световна война, е предприетото от новите комунистически власти и в България, и в тогавашна Югославия, репресивно “ограничаване” на традиционната обредност и най-вече в периода на масовата колективизация на земята през 50-те години на XX в. След въведената забрана, за честване на тези празници и обичаи, е започнало пренасяне на лятната родово-семейна слава в домакинството след изсичането на славските дървета и събарянето на каменния кръст (*запис*) за Гергьовден (*Ђурђевдан*) на рода Тополовци в с. Ошляне (Тимошко, Сърбия) от новата власт (Крстић, Д. 2001: 100), и в с. Калотина (България) службата от семейния *оброк/кръст* на Димитровден (*Митровдън*) от полето вкъщи – там се готвела молитва и се режел *колач* (с вино). Според Benovska-Subkova M. (1996); Беновска-Събкова М. (2001: 273) тази “доместикация” и “приватизация” на религиозното поведение е “спонтанна стратегия за адаптиране към рестриктивната и репресивна политика” на новата комунистическа власт.

Анализът на ритуалните действия в дома и при оброчния кръст на полето, свързани със семейно-родовото жертвоприношение (на “communio”, с наличие или липса на кръвна жертва) в чест на светеца-патрон и покровител, показва сакрално-ритуалните отношения между семейно-родствената общност и принадлежащите ѝ дом и земя, предавани патрилинейно в наследство, като *бащиния* – една архаична аграрна идея, сигурен белег за старинността и традиционността на целия ритуален цикъл.

Първите писмени сведения за оброчищата и извършваните на тях езически обреди се появяват след масовото навлизане на християнството по българските

земи, като естествен резултат от сблъсъка между паганистичните представи и новата християнска религия.

Ценен извор за българската история от времето на княз Борис I и приемане на християнството са *“Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите”* (866 г.). Папата настоява да се забранят езическите обичаи и ритуали и да бъдат обявени за ерес, но това да стане постепенно, давайки си сметка, че населението трябва да бъде приобщено към новата вяра, като специфичните местни обичаи трябва да се съчетаят с християнската идеология.

Според създадения през IX в. *“Закона за съдене на хората”*, член 1 гласи:

*“Всяко село, в което се извършват езически треби и заклинания, да се отдаде на Божия храм с всичките си имоти. Ако ли в това село има господари и те извършват същите обреди и заклинания, да се предадат заедно с всичките си имоти, а цената да се раздаде на бедните”*⁵⁸

Константин Иречек цитира в своята *“История”* откъс от текст от XIV в., който съдържа информация за съществуването на оброчища и извършването на жертво-приношения:

*“Избягалият от Цариград калугер по име Теодорит уснял, гордеейки се с медицинските си познания, да убеди да приемат учението на исихастите мнозина и от знатните, и измежду простия народ. Той наново оживил още не напълно изчезналите остатъци от езичесвото и даже наредил да се отдават божески почести на един дъб, под който се принасяли в жертва овце и агнета, докато най-после не се явил сам св. Теодосий и не отсякъл дървото.”*⁵⁹

Съществуват множество легенди и предания, съхранени в колективната памет на хората, които съдържат информация, както за възникване на селищата, така и за разработване на селските землища и тяхното стопанисване. Обредите, извършвани на оброчището, са част от това стопанисване и много легенди са свързани именно с тези сакрални топоси. Първите данни за съществуването на оброчищата и съпътстващата ги обредност получаваме от чуждестранните пътешественици, преминавали през българските земи. Още през 70-те години на XVI в. немският пътешественик Стефан Герлах описва в своята книга *“Дневник на едно пътуване до османската порта в Цариград”* присъствието си на храмов празник на Гергьовден край Пирот с обща трапеза и раздаване на обредна храна.⁶⁰ През XVIII в. французинът Кузинери съобщава за провеждането на обредна трапеза на оброчище, посветена на светите апостоли и в Македония.⁶¹

⁵⁸ Ангелов, Димитър. 1980. Богомилството в България. София: Наука и изкуство.

⁵⁹ Иречек, Константин. 1978. История на българите (с поправки и добавки от самия автор). Под редакцията на проф. Петър Хр. Петров. София: Наука и изкуство.

⁶⁰ Герлах, Стефан. 1976. Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград. Подбор, превод, увод и коментар М. Киселинчева. София: Отечество фронт.

⁶¹ Цветкова, Бистра А. (ред.). 1975. Френски пътеписи за Балканите XV-XVIII в. (Чужди пътеписи за Балканите 1). София, Наука и изкуство.

Оброчищата са изградени в рамките на населените места, а доста често и извън тях – сред нива, в гората. Те имат защитна функция и предпазват от нападения, от болести, от врагове. Почти винаги оброците са в близост до извори и кладенци или чешми. Задължителен елемент, в облика на оброците, е присъствието на вековно дърво, най-често дъб.

В района на Западните български покрайнини са установени голям брой оброчни кръстове, които свидетелстват за вярванията на населението в този край в отдавна отминали времена.

Оброчен кръст Св. Тарапonti, с Пъртопопинци

**Оброчен кръст на Св. Никола
с. Бребевница**

Оброчен кръст с. Брайкевци

Оброчен кръст, с. Радейна

Оброчен кръст от с. Горни Криводол

Оброчен кръст Възнесение Господне, с. Ропот

Поставянето на оброчни кръстове води своето начало от паганския период, когато на определени места наречени „оброчища“ са принасяни в жертва на определено божество.

Тази паганска традиция се е съхранила и по-късно, като средство за защита, отправена към християнските божества.

Най-често оброчни кръстове са поставяни в непосредствена близост до църкви, стари „църквища“ или в близост до „миросано“ вековно дърво. Най-старите оброчни кръстове в района датират от 18 век. Значителен брой от тях са поставени и през 19 век. Божествата (Светците), на които са посветени оброчните кръстове, най-често са на Св. Георги, Св. Димитър, Св. Троица и на Богородица.

На всеки кръст има определена информация. На западната част от кръста има надпис, който показва за кой светец е изработен този кръст, неговото име. Тук е посочено и името на този, който е поставил кръста и годината на поставянето. Оброчните кръстове имат и добре изработена орнаментака.

Оброчищата, като свети и окултни места, са от голямо значение за проучване на духовността и културата на населението от западните български покрайнини. Наличието на голям брой оброчни кръстове, в района на Висок, показва наличието на добър духовен живот на населението в този край. Тяхната духовност и религиозност отразява тяхната вяра, че семейството ще бъде защитено от светеца, закрилник и защитник от несполуките в живота. Признателността на населението във Висок се изразява с поставянето на оброчни кръстове, което е израз на уважение към обожествения светец от една страна, и семейството от друга страна. Тези места са свети за населението, където те се събират по време на празник, посветен на този светец на обредна „молитва“, с която се изразява тяхната благодарност и надежда за по-добро бъдеще.

Оброчните кръстове водят своето начало още от времето на паганизма, когато са принасяни жертвоприношения с желание да се получи защитната сила на светеца. От паганските традиции този обичай се е запазил и до днес, като обожаване и очакване на защита, от християнския светец.

В границите на Царибродска община са намерени повече от 150 оброчни кръста в различни села. Тази цифра не трябва да се приема за окончателна защото не всички села и местности около тях са проучени за наличието на оброчни кръстове. Такива райони са Бурел и Дерекул. С най-много оброчни кръстове е районът на Висок и Забърдие. Сравнително по-малко, от тези окултни паметници, са установени в долината на река Нишава. Най-много кръстове са установени в село Радейна – 14 броя. Разположението на оброчните кръстове е в кръг около селото и по този начин изгражда “защитен щит”. Сравнително голям бой оброчни кръстове се разполагат в непосредствена близост до населеното място, на малки възвишения или вековни дървета. На такива места в горна Невля е поставен оброчен кръст на Св. Илия, във Вълковия на Св. Петър и на Св. Георги във Височки Одоровци.

В село Желюша е поставен оброчен кръст на “църквище” в чест на Свето Възнесение Господне. В Гойн дол в апсидата на стара, разрушена църква има кръст на Св. Онуфрии.

Оброчни кръстове са намерени и в непосредствена близост до църкви и гробищни паркове. Такива са посветени на Св. Иван във Височки Одоровци, на Св. Илия в село Лукавица и на Свето Възнесение Господне в Градина, който е в близост до обновената църква и стар некропол от времето на турското робство.

В село Долни Криводол оброчен кръст на Св. Никола е поставен и на старо “градище” от ранно византийския период. Друг оброчен кръст в селото е издигнат в чест на Св. Илия върху праисторическа могила.

Поставянето на оброчните кръстове е ставало през различни периоди на 18 век. Годината на тяхната изработка и поставяне е издълбана на старославянски език. Оброчният кръст в село Гуленовци на Св. Никола е поставен през 1795 г., в Брайкевци на Св. Илия през 1797 г., в Горни Криводол на Св. Архангел през 1797.

По-многобройни са кръстовете от 19 век. Такива са оброчните кръстове в село Невля на Св. Георги от 1818 г., в село Бачево на Св. Петка от 1855 г., в село Желюша на Св. Възнесение през 1864 г., в Цариброд на Св. Димитър през 1889 г.

На голяма част от намерените кръстове не е поставена година от техния създател, или под въздействие на климатичните фактори част от годината вече е заличена.

Поставянето на оброчни кръстове през 20 век е значително по-малко. Такива кръстове са поставени на Св. Онуфрии в село Гойн дол през 1909 г., на Св. Богородица в село Борово през 1937 г. и на Св. Възнесение през 1987 г. в село Прача.

Някои от старите кръстове са разрушени или повредени с времето и на тяхно място са поставени нови кръстове.

От светците с най-голям брой оброчни кръстове е Св. Георги – 22 броя, следван от Св. Възнесение – 15, и Св. Богородица – 13. Светците, на които са издигнати оброчни кръстове и се срещат най-често са на: Св. Илия, Св. Петка, Св. Никола, Св. Архангел Михаил, Св. Петър, Св. Димитър, Св. Иван и Св. Троица.

Сравнително по-малък е броя на оброчни кръстове посветени на Св. Павел, Св. Васил, Св. Кирик и Свето Въведение. Единични оброчни кръстове са поставени на Св.Елисей, Св. Тарапонт, Св. Апостол Лука. За сега е установен само един оброчен кръст посветен на Св. Апостоли Петър и Павел.

Отличителен белег на оброчните кръстове е тяхната орнаментика. Всички страни на кръста са еднакви или обединени във формата на венец. Общото между всички оброчни кръстове е наличието на името на светеца, винаги на западната част от кръста, на който е посветен и името на човека издигнал този кръст.

Главният орнамент е поставен в централната част на кръста. Това най-често е стилизирано цвете или е изобразено слънцето. Най-често се наблюдава само кръста без каквато и да е орнаментика в средата. При повечето от кръстовете се наблюдават издълбани инициали ИС, ХС, НИ , КА, които са поставени в горната част на кръста, над неговата централна част, или горе или долу, в ляво и дясно от централният орнамент. До тези орнаменти или инициали се намира името на светеца или празника, на който е посветен оброчния кръст. В случаите, когато орнаментика липсва това име се поставя в централната част на кръста, или в ляво или дясно от централната орнаментика.

Името на създателя на оброчния кръст може да се намира на различно място. То може да бъде изписано в централната част на кръста или под тази част, както и в основното стъбло на кръста. Годината на изработване на кръста също може да се установи на различни места. В някои случаи годината е поставена в горната част на основното стъбло на кръста, в неговата долна или централна част.

Много рядко при някои от оброчните кръстове може да се види човешка фигура, издълбана в основата на кръста. Такъв случай има върху оброчен кръст установен в село Вълковия и посветен на Св. Петка. Край Цариброд е намерен оброчен кръст посветен на Св. Апостоли Петър и Павел с конник от едната страна и Св. Димитър на другата страна.

Всеки от оброчните кръстове е свързан с определена фамилия, която по време на празника приготвя “трапеза”. Приготвянето на яденето за “трапезата” е задължение на семейството, което е поставило оброчния кръст и не се допуска друг да направи това. Прочитането на молитвата пред оброчния кръст се прави от бащата или от негов наследник. В повечето случаи синът наследява бащата за прочитане на молитвата. По време на празника оброчният кръст се украсява с цветя и се запалват свещи за здраве и благоденствие и след това се поставя “трапезата”, която е приготвена яхния от агнешко месо. Когато е период на пости яденето е постно. Пред кръста се поставя и обреден хляб, жито и вино. На празненството присъства и свещеник, който освещава “трапезата” със светена вода и босилек, прекадява с тамян. Тази церемония се прави най-напред на семейството, което е поставило оброчния кръст, а след това осветява трапезата и на всички останали присъстващи.

Обичаят предполага всеки от присъстващите да вземе от “трапезата” на оброчния кръст.⁶²

Посещаването на такива свети места става и по повод на други празници. Така по време на Гергьовден, Спасовден, Св. Троица и Св. Петка цялото село излиза на “крст” и всяко семейство носи печено агне.

Поводът за поставяне на оброчни кръстове е свързан с необходимостта от запазване на семейството. Най-често това са семейства, в които трудно са оцелявали децата. След поставянето на такъв оброчен кръст и отправена молитва към светеца, тяхната молба е чута и в семействата се раждат деца или родените вече деца оцеляват. В местното население е съществувало поверието, че такива свети места помагат и в случай на бедствия сполетели селото. В случай на суша населението прави литийно шествие до оброчните кръстове, в района на селото, с молба за помощ от своя светец.

Районът на Висок не прави изключение по отношение на налични оброчни кръстове. И днес някои от тях могат да се видят край Изатовци, Славиня, Брайкевци и Долни Криводол.

Според Коста Костић⁶³ такива оброчни кръстове са разположени на десния бряг на река Височица. Тези свои заключения авторът излага в книгата си “Прилог етноисторји Торлака”, на база на установените артефакти в района на Славиня. Според Т. Еленков (2013) това заключение на Костић не се потвърждава за намерените оброчни кръстове в Изатовци. От запазените до наши дни оброчни кръстове край Изатовци, два са в равнинната част, един близо до селото до овощна градина на Методи Еленков Манчев, на левия бряг на река Височица, в местността Калуджере. Този оброк често е бил обект на иманярите, които са разкопавали мястото около него, в търсене на закопано имане.

Според преданията тези оброци са поставяни от отделни семейство, като място където на Гергьовден се е събирала на обяд цялата фамилия с близки роднини и приятели, да отбележат настъпването на пролетта.

Оброчният кръст в местността Голямата ливада е място, където населението се е събирало да празнува Гергьовден. Този празник се е празнувал ежегодно в Изатовци. В чест на Свети Георги всяко семейство от селото е приготвяло печено агне на фурна, наричано “джурджил”. Печеното агне се отнася в местността Голямата ливада, където се намира оброчен кръст. Поставя се тавата с агнето на каменната плоча пред кръста, където попа на селото прочита гергьовска молитва. След молитвата, по път взима предната дясна плешка на агнето, като благодарност за свършената работа, и я поставя в дисагите на коня. След тази церемония започва празничния обяд, в чест на светеца.

⁶² Николова, Весна. 2009. Гласник Етнографског музеја кн. 73.

⁶³ Костић, Коста. 1995. Прилог етноисторји Торлака. Нови Сад, второ издание.

При избиране на място за поставяне на оброчен кръст са избягвани места, които могат да бъдат заливани при пълноводие на реката, край която са поставени, както и заблатени и мочурливи места.

Голяма част от населението не е знаела, какво е точно предназначението на тези каменни кръстове. Въпреки това те са се отнасяли с уважение и страхопочитание, приемайки ги като християнски символи. Сред някои от местните селяни е съществувало и вярването, че това са обозначени места, където има заровено златно съкровище оставено от кърджалиите при тяхното бягство след извършения грабеж.

Еленков (2013), в своята книга “Трагови у времену”, отбелязва, че на такива свети места са сключвани и бракове от младите хора. През 50-те години на миналия век младежи от Изатовци са сключвали брак с девойки от село Йеловица, Росомач, Ръсавец, Ръжана и Дойкинци. По спомените си този автор съобщава за такива двойки, като: Коля Пунчин и Ягода – село Ръсавец, Пера Шећер и Грава – с. Ръсавец, Александър Панайотов и Гордан от с. Бърлога, Митко Ничин и Дафинка – с. Росомач, Новко Петрин и Нада – с. Височка Ръжана, Тацко Петрин и Елка – Височка Ръжана, Йова Йовин и Слава – с. Бърлога и Санда Лисичков и Моравка – с. Бърлога.

Като вече посочихме издигането на такива оброчни кръстове е под влияние на паганизма. Паганисти са онези, които почитат древните предхристиянски богове на нашите предци и земи. Първоначално думата паганист е обозначавала преклоняване пред боговете на п а г у с, което на латински означава *околност*. Паганист също така е дума, която християните употребяват в смисъл на “*обитател на провинция*”. Термините, местни духовни вярвания, келтски духовни вярвания, европейска традиционна религия, древна вяра и стара религия също се използват за обозначаване на религиите на паганизма. Религията на паганизма се основава на учения, предадени ни посредством мита в продължение на хиляди години. Религията на паганизма е навсякъде около нас – сред пейзажа, който ни заобикаля, превърнат от предишни поколения в свещени хълмове и недокоснати от времето камъни, в свята земя, приютила костите на покойниците и в свещените планини, места, където са вървели поколения наред, отдавайки почит на боговете на своя народ и своята земя. Въпреки, че формите на почитание на божествата са най – различни, съществуват достатъчно общи черти между тях, за да определят себе си, като част от нарастващото духовно движение, наречено паганизъм.

Популяризирането му съвпада и до някъде е свързано с упадъка на Християнството в Европа и нарастването на интереса към древни традиции и култури. И въпреки, че Европа остава Християнска, боговете на Паганизма присъстват в Християнството. Паганизмът днес, е смесица от всички открити стари традиции, съчетани с добавките на социалните идеи и морал. Пагански организации има по цял свят. Факт е Паганската федерация положила началото си в Обединеното Кралство през 1971 (Pagan Federation 1971, UK), Pan-Pacific Pagan Alliance (f. 1991, Australia) и много други.

Оброчни кръстове на пътя за Завойския язовир, 1843 г.

Оброчен кръст, с. Мъзгош, 1795 г.

Днес, тези уважавани празници, от нашите предци, са запазени, но много рядко се празнуват от съвременното поколение. По-голямата част от оброчните кръстове е в лошо състояние, други увредени от времето, някои вече са изчезнали или счупени. Значителна част от тях е забравена от наследниците, които не посещават тези свети места. Една част от тези семейства са без наследници, други са далече от родното място и местата с поставените от техните предци оброчни кръстове. През втората половина на XX век този обичай е съвсем забравен или забранен от властите. В отделни случаи тази традиция се е поддържала в някои села от възрастното население и то до оброчни кръстове разположени в близост до селото. И днес старите хора, когато минават покрай такъв оброчен кръст спират, свалят шапка, прекръстват се в знак на уважение към тези свети места.

Макар и плахо на много места се правят първите стъпки за възстановяване на тази традиция. Оброчните кръстове, освен със своята обредна функция, имат и своята художествена стойност за майсторското оформление на камъка с орнаменти и издълбани имена.

Облекло

Националната носия води своето начало от древни времена, отдавна запазила основните характеристики и много бавно се променя. Носиите се различават по материали, компоненти и начин на украса, а дори и по цветове. Мъжката носия е изключително рационална и много подходяща за планинския климат. Мъжките дрехи са скромно украсени – красив костюм от бяла тъкан, вълнен плат, типични за Стара планина. Свободно прилягащ панталон или беневреци около талията и дълги елеци, чрез който се заобикаля тъкан пояс. На главата носят черни калпаци, и на краката типични свински цървули. Носят се все още опанджак, навуша (дебело платно, което се увива около краката през зимата).

Дрехите, които традиционно се носели на село, се изработвали от растителни и животински материали. Сред основните материали, от животински произход, са вълната и козината. В миналото, всяко семейство е отглеждало овце и кози. Вълната е материал, който всяко домакинство получава от остригването на собствените си овце.

Във връзка с основната функция на облеклото – да предпазва човешкото тяло от въздействието на природните фактори, е съобразена и структурата на селските носии. Те могат да бъдат отнесени към четири основни типа при жените и два типа при мъжете.

Материята, от която се правят дрехите е вълнена и съобразена с климатичните особености на планинските райони. Те са здрави и практични за селскостопанска дейност с интензивни физически движения, с каквито е изпълнено ежедневието на селяните. Дрехите са стегнати в кръста с пояс, с което се постига устойчивост на тялото при работа, а широките ръкави, свободната пазва и разширени поли спомагат движението. С тези свои качества народните носии носят белезите на селско трудово облекло. Във функционално отношение носиите показват явна връзка с двата основни поминъка на село-земеделието и животновъдството. На-всякъде, където земеделието е главен поминък, престилката се използва много рационално от жената.

Мъжкото облекло е белодрешно и чернодрешно – според цвета на горните, дрехи. Всъщност те не се приемат, като разновидности, обособени по географски принцип. Това се приема, като два етапа в развитието на традиционното мъжко облекло. За най-старинен приемаме костюма от дълга риза със свободно пуснати поли над белите вълнени или памучни гащи, препасани с пояс или колан.

Мъжката белодрешна носия

Белодрешното мъжко облекло се запазва до късно при тях. Почти до средата на XX век възрастните мъже в селата носят своите бели одежди. До края на XIX в. и свещениците са белодрешковци и само брадите и дългите коси издават техния духовен сан. Мъжката носия е известна под името “белетине”, и произлиза най-вероятно от цвета на плата, от който се ушиват дрехите.

Белетине – Белодрешковци

За най-старинен се приема костюмът, който се състои от цяла, дълга риза със свободно падащи поли върху бели вълнени или памучни гащи, препасани с пояс или колан. Този консервативен тип облекло се е запазил за дълъг период от време поради своята пригодност към условията на тогавашния основен поминък – земеделието и животновъдството.

Мъжката белодрешна носия включва туникообразна риза, гащи и горни дрехи (“дорамче”) от бяла тепана тъкан. Гащите са в две разновидности – с тесни и дълги крачоли или с широки и къси крачоли, допълнени с отделни обвивки за долната част на краката. Основната съставна част на мъжкото облекло е ризата – “кошуля”. В по-старо време тя се изработва от конопено (калчищено) платно, сетне от мелезно (коноп и памук) или изцяло от памучно платно. Кройката е туникообразна, със среден пазвен разрез, с ниска яка и широки, без маншет ръкави, с дължина до под коленете.

Украсата е от семпло, дребно вземо по яката и пазвата. Мъжките гащи са два вида: *беневреци* и *димиш*. Беневреците са от бял, тепан, вълнен плат. Те са с тесни ногавици, с отвори за крачолите от вътрешната страна, с плитко, тясно дъно, с две цепки отпред (“пролобъци”) и два джоба отстрани. Украсата е от черни гайтани. Интересното при беневреците са двата “пролобъци”, отпред, точно под кръста или колана (гащника), с който се завързват за тялото. Димиите са с широки и къси крачоли.

В празничния костюм слагат ногавици, правоъгълни парчета вълнен плат, пристегнати под коляното с “тканици” – тъкани, цветни ивички с ресни. Горните мъжки дрехи джамадан, дорамче, долактеник са от бяло бало, с дължина до под пояса с гайтанена украса. Върху тях обличат “дреа” дълги до колената, бели вълнени дрехи, с дълги ръкави и гайтанена украса.

Поясът е задължителен, декоративен, предимно червен. Завива се стегнато около кръста на мъжа.

Като връхна дреха е известно дорамчето, съставна част на белетините. Дорамчето, както всички дрехи, има проста кройка. Състои се от прав гръб и две предници. На последните се слага по едно вмъкнато парче, което позволява двете предници да се премятат. Дорамчето е без ръкави с два джоба, обшито с черен гайтан в краищата при специалните цепки.

Връхните мъжки дрехи са кожух от овча кожа със и без ръкави, с вълната отвътре и опанджак, направен от козина и вълна, с или без ръкави, с качулка, дълъг до глезените. Към принадлежностите за обуване спадат плетените вълнени чорапи, калцуните, ушити от бял, тепан плат до коленете; опинците от волска или свинска кожа и обувки (чели) за празник – кожени, черни, с капаци отпред. Цървулите, (опинци) са традиционните обувки на българския селянин.

Белодрешното мъжко облекло е с доказан славянски произход и е разпространено из цялата етническа територия от двете страни на Стара планина.

Появата на другата мъжка носия – чернодрешната е част от процес на потъмняване на мъжкото облекло, който е особено изразен през периода на Възраждането. Тази тенденция е резултат от новите социално – икономически и културни условия. От края на XVIII в. до към средата на XIX в. дрехите на мъжа вече не се изработват от бяла аба (вид вълнен плат), а от вълнен черен шаяк, като кройката и на гащите, и на горната дреха се променя.

Гащите (потурите) били широки и украсени с черен гайтан, и колкото по-набрани и с по-ниско надиплено дъно били, толкова по-заможен бил притежателят им.

Горните дрехи при тази носия (елек, аба, антерия) са с прави очертания и къси, до кръста. Поясът е плътно завит около кръста, много широк, червен на цвят, от вълнена материя. Другите елементи от мъжката носия – колан, кожен калпак и цървули, са характерни и за двете разновидности.

За единството на двата мъжки костюма говорят носиите от двете страни на Стара планина, които са смесица от бели беневреци и тъмносини горни дрехи. За налагането на чернодрешната носия допринесъл масово упражняваният абаджийски занаят. Този вид носия е плод на стоковото абаджийство през Възраждането. Отмира при конкуренцията с градското облекло. Впоследствие и чернодрешният костюм отстъпил пред европейската мода. Но и този вид носия постепенно отстъпва на градските дрехи. Тенденцията към изживяване се наблюдава първо в по-големите селища от градски тип, където европейската мода има сериозно влияние.

Женско традиционно облекло

Женската носия са “литаци”, “забъни”, “ризи”, “джубета”, престилки, шалчета, тканици, чорапи и цървули. Старият женски литак е скроен от две цели прави парчета, наречени задница и предница, с вмъкване на две странични, мал-

ко разкроени в долната си част парчета (“кличета”), които се носят точно под мишниците, за да дадат ширина на полата. Предницата е изрязана по средата за минаване на главата в продълговато правоъгълно деколте, което жените наричат “пазуке”, а задницата е съвсем права. Тази женска дреха е без ръкави, какъвто е и по-късният литак. Литакът се прави от тънко черно вълнено платно, различно украсен, най-вече по гърдите и в долната част. Старият литак, е богато украсен с пъстри красиви шевици покрай пазукето и по полата от вълнени конци – червени, лилави, модри, сини с шевове и фигури по вкуса на жената, а по-късно бродирани с коприна. Литакът е сравнително къс – до под коленете. Освен с вълнени и други конци той е украсен още със сърмени конци, лъскав гайтан, пулове (жълти металически кръгчета) и ширити.

Литак

В Забърдие и в една част на Висока декорациите са от гайтани и ленти, най-вече златисто жълто и наситен червен цвят, в съчетание с цветни вълнени прежди. Забънът се изработва в черно или кестеняво кадифе или от домашен памучен плат, така наречен “алидже”, но има част изработена от коприна. Забънът е без ръкави, широко разкроен в долната част или изцяло отворен. Декорациите са най-вече от сърма или шевове, с гайтани около джобовите и подгъва. Кърпи или шамии, обикновено са изработени от фин памук, коприна или маркизет. Най-често това са бели, кафяви или зеленожълта така наречена “зејтинлија”, но има и от нежнорозов цвят.

Отделните видове женски народни носии се различават основно по своята кройка и начина на обличане на горната дреха. Женското облекло е два вида, принадлежащо към двупрестилчения и сукманения тип народен костюм. В композиционно отношение това са съответно облеклата с меки, заоблени форми и с издължен силует, по-

лучен от наслаgването на отделните съставни части на носията. Основните части на женската, двупрестилчена носия са: риза, две престилки (закрепени на кръста, едната – отпред, другата – отзад) и колан. Големи полета от ръкавите, предницата и гърба на ризата са украсени с фина, гъста везба. Двете престилки (или завески) са изработени от домашна декоративна тъкан – задната с дипли и набори, предната – едноплата или двуплата с хоризонтален или отвесен шев.

Основната съставна част е ризата – “кошуля”. Изработва се от конопено, домашно тъкано платно. На границата на XIX и XX в. е от памук, а празничните ризи от този период са от коприна. Кошулята е с туникообразна кройка, среден пазвен разрез и широки ръкави. Украсата е от финни геометрични или стилизи-

рани растителни или животински изображения от коприна, с леки, нежни тонове розови, бледо зелени, сини, лилави.

Украсата по полите, пазвите и ръкавите е с много дребен, полегат и кръстат бод и геометрични мотиви с багри, като при кошулята. При женските ризи от памук или коприна, в началото на XX в., кройката се променя. Тя е с малък отвор. Кръгла вратна извивка и платки на раменете с набор или баста на гърдите и гърба и широки ръкави. Декорацията е от бяла фабрична дантела. Задната престилка “завеска” е вълнена, двуплата, ситно плисирана, с украса с вписани един в друг разноцветни ромбове “търкула” (в по-стария тип) и на “трупчовци” – правоъгълни орнаменти в ярки тонове (по-новия). В първите десетилетия на XX век задната престилка е от черен, лито тъкан плат, с опростена украса от ивица черно кадифе в долния край.

Сукманената женска носия. Сукманът (“сукно”) при торлашката женска носия е два вида – от типа на **късоклинест** (с веревно разположени клинове, спускащи се от кръста) типичен за Западна България, от черен тепан вълнен плат, в по-ново време.

Дрехата е без ръкави, с объл пазвен отвор. Украсата по пазвите е богата с редуващите се ивици от сърмен ширит, разноцветно вълнено везмо, гайтан, фабричен ширит. В по-стария тип сукмани украсата е семпла. Червена чоха, апликирана по пазвите и ръкавния отвор и пестеливо, рехаво везмо с геометричен мотив върху нея. В по-ново време (края на XIX – началото на XX в.) украсата на сукманите е от пришити ивици плат с растително везмо, кръстат бод, от бели, розови, зелени конци, като тя обхваща задните ръбове и клинове на дрехата.

Най-яркият, централен елемент на *сукманата носия* е престилката. Украсата ѝ е богата, с ярки цветове, контрастираща с черното на сукмана. Престилките са двуплати или тесни, дълги, едноплати, с разноцветни ивици с втъкани пъстри геометрични и схематизирани растителни мотиви. Няколко реда сърмен ширит, фабрична дантела, гайтан по краищата и пришити монетки по основното поле придават прелест и завършек на престилката. Поясът и коланчетата са вълнени, лито или четворно тъкани с основно поле и надлъжни разноцветни черти.

Горните дрехи са “джубета” от черен, вълнен, тепан плат, без ръкави, с дължина до под коленете. Предниците и полите са с линейна украса от бели конци, допълнена с везани растителни мотиви с пайети и мъниста. Момите ходят с непокрити коси.

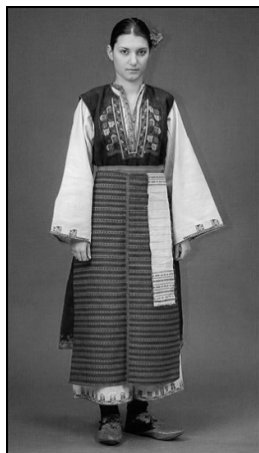
Принадлежности за обуване са вълнените плетени чорапи, с шарени ивици околоръст, опинци и кожени обувки. Цървулите са се носели и от мъжете, и от жените. Приготвяли ги у дома от сурова говежда или свинска кожа. Обували ги над вълнени чорапи или навуща, пристягайки ги с нанизани по цялата им външна дължина върви. На границата на XIX и XX в. кърпата за глава е от копринен фабричен плат, квадратна, с дантелки по двата срещуположни края. Носи се прегъната по диагонал, опъната на челото, с краища, разминаващи се на тила, и завързани отстрани на главата.

Цървулите. Цървулите, традиционните обувки на българския селянин. Ако в миналото цървулът е бил синоним на бедността, невежеството и изостаналостта, сега с него се демонстрира пиетет към родното и старината. Поговорките и обидните изрази, съдържащи думата “цървул” и нейните производни, една след друга отиват в “миналото” на съвременния български език.

Цървулите са се носели и от мъжете, и от жените. Приготвяли ги у дома от сурова говежда или свинска кожа. Обували ги над вълнени чорапи или навуща, пристягайки ги с нанизани по цялата им външна дължина върви. Леките и удобни цървули били най-подходящи за селския начин на живот и за климатичните особености на страната. Ето защо, тези заслужили ветерани изчезват напълно едва през четиридесетте години на 20 век, когато са заместени от гумените им “потомци” и различните видове фабрични обувки.

Селските дрехи на българите са най-често вълнени, благодарение на което попиват потта през лятото и запазват температурата на тялото през зимата. В този смисъл те са подходящи за страна с променлив сезонен климат. Освен това те са здрави и практични за селскостопанска дейност с интензивни физически движения, с каквито е изпълнено ежедневието на българския селянин. Дрехите са стегнати в кръста с пояс, който придава устойчивост на тялото при работа, а широките ръкави, свободната пазва и разширени поли спомагат движението. С тези свои качества българските народни носии носят белезите на селско трудово облекло. Във функционално отношение носиите показват явна връзка с двата основни поминъка на българското село – земеделието и животновъдството. Навсякъде, където земеделието е главен поминък, престилката се използва много рационално от жената и служи за слагане на семена и разсад, за събиране на зрели плодове от някои култури.

Животновъдството от своя страна, също слага специфичен отпечатък върху някои части на облеклото, които са изключително от състава на мъжкия костюм, защото мъжът е, който се занимава с този поминък. Такива части са ямурлукът, овчарската гугла. Всички те са предназначени да пазят овчарите от студ и дъжд и да им създават известни битови удобства. Като цяло, материал, състав, композиция – българското традиционно облекло съответства на начина на живот, типичен за българското село до Възраждането.

Мъжки и женски носии

Детски носии

Забън

Носия от Грънско

Литак, 1932 година

Цариброд, 1910 г.

Мъжка и женска носия на Торлаци

Торлашка носия от село Ошляне, Сърбия

Събор в село Лукавица на Св. Троица, 1910 г.

Фолклор

Българският фолклор е най-прекият път до нашето минало, до това, което сме като нация и темперамент. Неговата плетеница, изтъкана от обичаи, вярвания, музика, танци и песни, е олицетворение на българската същност.

Трудният характер и диалектът на тези българи си е намерил място в прекрасния фолклор, който е създал. В песните трудно можеш да намериш история с тъжен край, повечето песни са оптимистични, с поставен в началото проблем, който се разрешава в края. Хората са 2/4, буйни, бързи, огнени, с “натришане” – ситно пружиниране с рамене и крака. Основните движения са ситни, дребни и са съсредоточени в краката, а действителните – командните движения са едри, високи, широки и в тях взема участие тялото. Играта на торлака е лека, жива, сякаш той не стъпва на земята. Етнографите са установили 141 торлашки хора.

Популярните хора във Висок са: за пояс, кукулешта, шота, чорбаджийско, жикино, шопско, ръченица, пайдушко, еленино. През втората половина на XX век популярни стават и селските забави.

Музикалните инструменти, който са използвани са гайда, дудук, тъпан, барабан, кемане, виолина и кларинет. Разпространената някога тук еднострунна гусле е изчезнала от употреба още в края на XIX в. Важен партньор в оркестъра е тъпанът.

През зимния сезон съботите и неделите са дни на общоселски хора, които се играят на средорек (на мегдана на сред село), при съпровод на хармоника, фрула или кларинет.

Сградата на основното училище в Изатовци е място за организиране на танцови забави в събота и неделя. Това е мястото, където се събират младежите от селото на танци под зорките погледи на майките, които наблюдават поведението на дъщерите си. По време на тези младежки забавления популярна песен е Лиле, Лиле:

*Лиле, Лиле вани пиле
Дајга Бошку за кокошку
Да га носи у Загорје
У Загорје л`ко оро*

Торлаците са практични и оправни хора. Торлакът е странен човек. Чудат е не само езикът му, самобитни са и обичаите, вярванията, суеверията му. Торлакът твърди, че се кръсти не толкова пред Бога, колкото пред зверове, треви, растения. Затова си имат Мечкин ден, и Мишин ден, и Вълчи ден, и всякакви змейо-

ви празници. Празникът започва в началото на месец март и продължава от един до три дена. С кал (пръст) се маже по огнището, ъглите в стаите, а също и на прага на вратата. Това действие се извършва на затворени очи. Вярвало се е, че посредством него се мажат всъщност очите на мишката. Така тя ще остане спяпа през годината и няма да нанася вреди.

По празници, торлаците вият венци, хранят по тъмно дивите мечки с варена царевича, чупят грънци и плашат змейове и змеици, надуват дудуци, гайди, кавали, окарини, върбови пискуни, докато разиграят дърво и камък по долчинки и по баири.

Дойде ли празник, торлаците са на хорото – играят и пеят. Торлаците са весели, работливи и гостоприемни. Характерното за торлака е, че той винаги посреща гостите си с ракия и невероятно вкусна баница със сирене.

Разполагането на селищата им високо в планините спомага за съхраняване на традиционни черти в тяхната култура. И затова торлаците са вечни, като планината и вярата, и земята българска.

Най-ярък израз на това са белодрешните им носии, прочутите чипровски и пиротски килими и духовата музика.

Торлашки хумор

Торлаците умеят да се шегуват. Образен и цветист, говорът им звучи странно. Имат и много поговорки за кумовете, които много обещават. Една от най-често срещаните е *Када кум прасе и ти вречу*. Това означава: Обяви ли кума, че ще ти даде нещо, веднага разтваряй вречуту (торбата) и го вземай, докато не е размислил. Когато кумът ти подарява прасе, ти трябва да имаш готов чувал, за да го грабнеш веднага. Защото после може и да бъде късно – кумът ще размисли и едва ли ще си изпълни обещанието. Поговорката означава, че когато в живота нещо ти се дава, ти трябва да имаш готовност да го вземеш, че после може и да съжаляваш. Това показва, че торлаците са много практични и оправни хора.

Хуморът им е пиперлив, неподправен, суров – също като балканското им битие. Лакърдиите им – саморасли, стипчиви като круши дивачки, такива, каквито са ги оратели, вревели и гълчали техните баби.

Тръгне ли да се жени, торлакинята става доста претенциозна и амбициозна.

Гледа свенливо, но погледът ѝ все бяга и се стрелка към мъжките беневерци/панталони. Застане ли ерген пред момата, опъва силно горни гащи, та да го аресат. Колкото са му по-широки беневерците, толкова по-е мъж.

– А рунтави ли са му грудичи? – пита момата изпросницата (сватовницата).
– Къосав мъж торлакинята не ще.

– Рунтави са, рунтави много, синке, како на нашего Меча опаша – хвали щедро изпросницата, което ще рече като опашката на кучето.

– А, сега ти, моме, каже “мармалад” – подканят сватове бъдещата невеста.

– Конфитюр – свива уста пестеливо момата и руменее, като череша раноз-рейка. Колкото са ѝ по-малки устата, толкова по ще я искат сватовете.

Иде торлак путем предвече сокаком. У дворишту види млађу жену, па је пи-та:

– Добро вече. Да те питам нешто?

– Питај.

– Е`л мог да дојдем кночи код теб да спим?

А она му каже:

– Куј чеш ми мен требе куј не спи, а не куј спи.

Улезнал торлак у крчму и седал узо стол. Крчмар пришал и питал:

– Кво очеш да пијеш?

– Рађију. Чекај! Не знам кво ми гълча жена – дал`да попијем једну и да се врнем у 10 ил да попијем 10 па да се врнем у један.

Сега, че ви разкаем за едџн тењџ. Целу ноч по таван се грома, ко че некой камъње валя. Не може ко ората да спимо. С мойту поди џџргуту се свимо, тре-перимо, докъде се сџмну. Знам ли кво е, да дирим у тџмно! Мойта виделото кат виде, отвори си уста и појде: Дигай се, манаруту узни! Ужарту машуту напечи и беги вич брџбњяче ли громаше, или тенци на оро играше? Е, добре жената ми казуе, ама поди џџргуту кротуе. Да излезнем да проверим я. Бил сџм муж, она била жена! Муж сџм де, ама си ме стра! Знам ли џо за сџтвер е това? Покре обед я кураж сџбра. Реко си – отодим те сега! Ужарту машуту зарови, едџн нож у пое-сџт тури и узе манаруту от дворџт. Нема начин! Натисну ме зорџт! Прекрџсти се, и се прежали! А она у собу си траи! Чека, та да види кво че стане, и дали тењџџт че ме фане! Я и план напри си у главуту: пџрво се отби у магазуту, та до горе на-пџлни котлето, че от стра трепери ми сџрџето! Повтори се, и кураж доби! Кат појдо, манаруту фџрли. У еднуту руку сџс машуту, с другуту се крепим за сте-нуту, сџлбуту некако улучи! Лџко, лџко, и се укачи. А на тавџн тџмно, ко у рог. Реко си – дано ме варди Бог! Гледам, гледам, ама байдава! Нема полза, нема и файда! Я не видим дџњџом, на трезно, а на тџмно, и с котле вино, кво че видим? Нкому џепџџџт! Че му се не знае и тењџџт! Реко да се врачам, а оно ли е пџлте-ник, неверно зло, изеднуж ми рипну на грудите и појде да ми гребе очите! Из-пуџи и ножџт, и машуту, диго рукџе да вардим главуту, а оно гребе и се не спи-ра! Дека драпа, место не пробира! Дупкуту некако уџели, ама сџлбуту не улучи и надоле с главу полете! Реко си – те тука че се мре! Ама падо сгоднџ, на дупето, а по мене паде и ... мачето! Врџтну сџс опашку и бега! Я кџе само си га отгледа! Оно било е значи пџлтеникџт. От тук се шмугну право у завникџт. А мене ме бо-ли, и ме е яд! Па и све ми утџрне одзад! Целу неделџу се не дига. У одџрџт дом си полежа. С травуџаџи мойта ме налага, бабичкџини лекове прилага. Та накрай некако се опри! А жената вече си траи. И она тењџџт га познава. Свако ютро једенџе му дава. У паницу дробџи му попару – кага с млеко, кага сџс извару. А

мачето га ме види – бега! Що усеча – яд ме е на нъга! Дек ме напри за кашмер, за срам. Ама фанем ли га, я си знам!

* * *

Габровец ли е, той е балканджия и е шегажия, но дори и в шегата той е сметкаджия. За шопа знаем – всичко той може, но като каже “няма”, няма ще останетане, та ако ще чудо да стане. Сега всички ще попитате: “Що е то турлак? Като габровеца той е балканджия и шегаджия, но пък не е сметкаджия. А по работливост и инат е на шопа брат.

Поезията на торлаците също се отличава със своите характерни особености, свързани с техния живот.

Турлашка идилия

Лето е. Слънце грее. Джингаре цвърчу.
Но топракът тичи пеу. И овце блаю.
У ливадете е пълно с дърти и дечор.
Един косе, едни сбиру, и кару гу у двор.
У кошару да га спастре, та га студът фане,
целу зиму они с нъга стокуту че ране.
Вечером че се приберу, че се поизмиу,
а на масуту мужъете седну на рекиу.
А женете че посготве нещо по-набърже.
Компир некой че се свари, яйца че изпърже.
Че вечеру и че легу, малко да отморе,
що ютрото че се дигу па у тъмне зоре.
Ако па рече да вали – отиде сенцето.
За това че бегу рано, да фану слънцето.
Те тека е едън месец, догде мине зорът,
и сенцето се прибере на стожер у дворът.
Като свърши сенокосът, пойду се градине -
А у лугът, а у долът, или у дъдинье.
Компирете се изваде, пипер се прибере,
и ни краят че остане лозье да се бере.
Сгмечу тегав грозьето, прекипи виното.
Чеку, кат падне снегът, забели селото.
И тегава целу зиму с кану у рукуту
снегът пърте през час. През два до магазуту!
Докъде бурето пуца, канелката пее!
И турлакът се весели, и му се живее!
Догде цъцре, те тека е – кой како га мое.
Ама като дойде пролет, и работа пое.

Комшии

Снощи с мойтога комшию
Седемо на по ракию.
Пинумо по чашку, две,
ма не оди без мезе.
Зайчера заклал свинюту,
и гю остил у магазуту.
Там сланината, месото,
при бурето с виното.
Па със нъег се почудимо,
повъртеме се, мислимо.
Узе он накрай шишето,
и със нъега – при бурето.
Там е малко ладовина,
ама има па сланина!
Сгоджу убаву наприл!
Работу не е жалил!
Докарал си из горуту,
пънъове у магазуту.
Та на сгоду да седимо.
И шишето напълнимо.
Па пинумо по ракию,
със домати от туршию.
И резнумо от месото,
та пробамо и виното.
Убав, силен самоток,
све едно те бие ток.
Поседемо, побъбримо,
гледамо – стануло рано.
Га да станем – оно
ни сбърка това вино!
Ем ногъете ни се клате,
ем главете ни залате!
Уж дойдо у нъи обуен,
а сега съм бос и пцуюм!
Бео с капу, а сега
знам ли дека е она?
Ко съм се прибрал – не знам!
А сега ме много срам!
Та ми те тека с комшиюту
обидомо му рекиуту!

Торлаците у нас днес наброяват около 20 хиляди и населяват Западните покрайнини от двете страни на Стара планина. Още толкова са торлаците в Република Сърбия. Селищата им са съсредоточени край река Тимок. Едно време дедите им надупчили с окопи земята край границата, стеснили даже мостовете си, за да не минават комшийски танкове. Времето обаче заличило окопите, а внуците им насадили по тях ягоди и боровинки. От страна на това население в България се очаква да се отвори пропускателен пункт на прохода Кадъ Боаз, за да си пият по-често заедно виното и да си оратят, вреват и гълчат на торлашки. Защото, където и да се намира по света, торлакът пази традициите си и не изневерява на уникалната си природа. Може здраво да поработи, но след това още по-здрово ще *“поеде, попие, ще се посмее и заигра”*. Както само той си знае.

Всяка година в края на юли край прохода Кадъ Боаз торлаците от двете страни на граничната бразда се срещат, за да се прегърнат наред браздата и да разменят благи приказки и рунтави калпаци. Преводачи не им трябва. Говорът им е еднакъв, а на торлаците от сръбски Княжевац им казват *булгараши*. Не само езикът им е един и същ, едни и същи песни пеят, едни и същи хора играят – буйни, бързи, огнени, с натришане.

Дойде ли свети Прокопи, три дни и три нощи братята от двете страни на границата надигат чаши с люта джанковица, бодат с вилици крехък “бел муж”, (най-типичното турлашко мезе за ракия), въртят на шиш печени агнета и току възкликнат на висок глас, та да ги чуят комшиите шопи и власи: “Торлаци смо, юнаци смо!”

Тези ежегодни срещи се организират от Торлашко дружество “Ждребче” от Белоградчик и дружество “Тимочана – Торлака” с. Миничево, Сърбия. Така един народ, изкуствено разделен, поддържа своите традиции и обичаи, за да съхрани своята идентичност.

Имало едно време едни достойни, горди и непокорни хора. Има ги и сега. Наричат ги торлаци. Хората с белите дрехи, бели като снега по Стара планина и босилека в момината градина. Те живеят сред природата, там където Стара планина докосва небето, там където започва безкраят!

Имало ги е някога, има ги и сега, и ще ги има винаги. Те, торлаците, са вечни, като планината и вярата, и земята българска.

Седенки

Тоя стар народен обичай отдавна вече е изгубил своят старовременен характер в големите села и по градовете и се е съхранил само в малките селца. Седянката е съхранила своето първобитно значение само при торлаците и шопите, където са оцелели и множество други старобългарски обреди. Седенките започват след привършването на кърската работа. Те са очаквани от момите и от ергените,

защото им дават възможност да се виждат и да се харесват. Седенките се правят по къщите, обикновено там, където има моми.

Седенките биват зимно време. Ако селото е много малко, то жителите му се събират на една седянка. Това е било мястото, където са се разменяли приказки, шеги, закачки и песни. Така младите хора са прекарвали до късно дългите зимни вечери, помагайки на домакинята да се свърши определена работа. Често на седенките се е помагало да бъде изчепкана вълната, приготвяне на кокоши пера за направа на възглавници, изпридане на вълна за тъкане на черги, плетене.

При младите има винаги възрастни жени. Майките ходят с дъщерите си. Гостите се разполагат в полукръг. На първия ред сядат най-възрастните – бабите и майките. Зад тях, на втория ред се разполагат момите и младите жени, а зад тях на третия ред са дошлите по-късно младежи от селото. Щом момичетата захванат да пеят, момчетата (ергенчетата) се събират заедно – колкото ги има в селото – и отиват на седянката. На тези седенки те имат възможност да установят по-близки контакти с момите от селото. Момичетата седят, работят и пеят весели песни, всяка от тях се старае да покаже на момчетата своето изкуство и своята бързина и пъргавост, а момчетата си оглеждат невеста, ако не са я огледали още от детинството си. С една дума, бабите имат пълно право, когато говорят, че любовта се захваща на кладенците, а венчава се на седенките. След седенките започват и сватбите.

Домакинята предварително се е приготвила да посрещне гостите. По време на седянката тя ще поднесе на всички в седянката варени картофи, печена тиква или диви круши. Домакинята е приготвила и някои сладки за своите гости. На такива събирания най-често се предлага компот от сушени плодове, някакъв сладкиш, или варено цвекло (ћешир).

Седенки се правят и в помощ на домакините за белене на царевича. Тази седянка се прави есенно време след прибиране на царевичата. Домакинята е приготвила вечеря, сварила млечни царевичи, тиква. За “раздремка “ домакинята поднася варена царевича и тиква.

На село се правят седенки и за ронене на царевича. Зимно време моми и ергени отиват да помагат на съседи и роднини в оронването на царевичата. Домакинята прави вечеря и вари царевича на зърна. За раздремка дава царевича и сушени плодове. И тази седянка минава, като всяка седянка – със смях, песни и закачки.

Народните обичаи предават от поколение на поколение ценни добродетели, които винаги са имали значение за духовното развитие на човека.

Обичаят символизира човешката доброта, потребността да се живее, а семейство което само не може да се справи с прибирането и обработката на селскостопанската продукция, отгледана с много труд, е получавало помощ.

Така е на празник, дори да не е вписан в календара – има весела глъчка, усмивки гощавка и най-важното – топло човешко общуване, чрез което всички се

учат – възрастните предават житейския си опит, младите зареждат възрастните със своята жизненост и нестандартни идеи!

Сватби

Сватбените традиции и обичаи варират в различните култури, етнически групи, религии, държави и социални прослойки. Съхраняването на живота и продължаването на рода са най-важните ценности за човека. Затова сватбата, която отбелязва създаването на ново семейство, е особено голям празник.

Характерна за торлашките сватби е и фигурата на старокята – участник в ритуала, чиято роля е да носи байрака.

Бракът, в района на Висок, е сериозно обвързване между двама млади и понякога е с предварителни материални условия. При такива случаи са се давали животни или ниви, с цел подпомагане на младото семейство. В много от тези случаи свързването на двама души е било продиктувано от материална облага, а не от взаимно привличане и любов. Родителите задомяват своите деца по сметка или за още “два чифта работни ръце”. Те не се интересуват от мнението на децата си – дали младите се харесват, дали дори познават човека, с когото ще прекратят останалите си години, а гледат да извлекат изгода.

Патриархалното общество все още съществува, макар и човешката цивилизация да е толкова напреднала. Основните закони на това т.нар. “патриархално общество” са:

- задължително продължаване на рода (независимо от това дали младите се обичат или дори познават),
- увеличаване на имуществото,
- уважение към по-старите.

Сватбата означава почти сигурно продължение на рода и намаление на задълженията на по-старите и по-немошни членове на семейството, чрез увеличаване на работната ръка.

Преговорите за даровете на сватбата се превръщат в истински икономически спорове. Когато не е постигнат успех при преговорите, се прибегва до познато и изпитано средство – открадването на момата. Не са били редки и случаите, когато младоженикът организира “отвличане” на своята избраница. Към този начин, на свързване на двама млади, се е прибегвало в случаите, когато родителите на момичето не са одобрявали бъдещия си зет. Най-често причината е, че той е беден и семейството не е заможно.

Когато двама души се харесват първата стъпка преди сватбата е да се направя годеж. На годежа, момъкът отива да поиска ръката на любимата девойка. В дома на момичето с него отиват сестрата, братът, бъдещия кум, леля. Посещението е в късните вечерни часове, без предварително разгласяване на визитата. По-

сещението е по тъмно, за да не ги види никой, ако ги върнат без да са им дали съгласието си за момичето.

По време на вечерята се водят разговори за сватбата и се уточнява броят на сватбарите от двете страни и цялата процедура по сватбата. Първият тост е този на бащата на момичето, с който той дава благословията на бъдещите младоженци. След него думата взема бъдещият младоженец, като благодари за това, че тя е приела неговото предложение, като благодари и за получената благословия от страна на нейното семейство.

Гостите (сватовници) остават в дома на момичето през цялата вечер, до зори. След постигане на съгласие с родителите на момичето, сватовниците си отиват с дарове изработени от момичето. Добрата новина се обявява чрез гърмежи по пътя към дома на младоженика. Пристигането в дома на младоженика е съпроводено с музика, хоро и гърмежи. Научили новината комшиите и излезлите да научат новината, честитят на родителите на бъдещия младоженец. Голямо е любопитството на младите жени към получените символични дарове от бъдещата булка.

Следващата стъпка, след направения годеж, е обявяване на сватбата през следващите 10-15 дни. Традиционно сватбеното тържество започва в петък и продължава три дни – до понеделник сутринта. Петъкът е посветен на ергенската вечер на младоженика, когато той се разделя със своите приятели с ритуалното му бръснене. Това е последната вечер преди момъкът да се ожени. Всички негови другари се канят. Цялата вечер те се забавляват в дома на бъдещия младоженец. През това време сестрата или най-близката

комшийска мома меси пита, която изпича в жарта в огнището. След това младоженикът я извежда навън, където ѝ се подава “конски ам”, който тя трябва да прехвърли зад къщата, над комина. След това следва разчупване на опечената пита и подаване на парче от нея на всички присъстващи. Следва взимане на пепел от огнището, с който се поръсват всички присъстващи. Празненството на ергенската вечер продължава до късно през нощта.

В ранните утрини часове, пред къщата на младоженеца, вече са пристигнали сватбарите. Начело е байрактаря или конник с байрак в ръцете. След него са другите участници на коне и сватбарите.

Пред домът на булката ги очакват нейните родители и най-близки родственици. Почерпката е със сладко и ракия. Вдигат се наздравици. След това гостите влизат в гостната на булката, която е празнично украсена с килими по стените или тъкани шарени черги. Навсякъде в стаята има разпръснати цветя. След поздравяване на гостите с “*добре дошли*” започва гощаването. На двора се играе хоро, съпроводено с погледите на събралите се комшии и хора от селото. След хо-

рото най-близките роднини на младоженеца се даряват с дарове от булката. Дарове се дават на свекъра, свекървата, девера, кумовете. Даровете се премятат на рамото. Най-често това са дарове изработени от булката, черги и ризи. За всички останали гости на сватбата се забожда китка от чемшир, украсен с бонбони, сухи сладки.

Гостите се посрещат от приятелка на булката, която се нарича “сваја”. Други помощнички се грижат за гостите по време на тържеството всички да бъдат закичени с цвете, да не бъдат пропуснати без дарове да излязат на хорото.

След хорото гостите отново се връщат в къщата и продължават тържеството с поднесено печено, вино и произнасяне на наздрависи. Свекърът произнася тост и подканя гостите да тръгнат към дома на младоженика. В случаите, когато неговия дом е в друго село, невестата се придвижва с кола.

Когато гостите се отправят към дома на младоженика, вестител избързва да отидат преди останалите и да съобщи за идването на сватбарите и булката. Домакинята подава на вестителя “плоска” с ракия, а коня дарява с пешкир на врата. Вестителят отново се връща и включва при идващите сватбари. Приближаването на сватбарите и булката, към дома на младоженика, е съпроводено с музика. Колата с невестата спира пред входа на къщата на младоженика. Пристигането на невестата, пред дома на младоженеца, се съобщава от млада жена, която държи мъжко дете на ръце. При слизането си от колата невестата се ръкува с жената, взима на ръце детето, целува го и го пощипва по бузите, след което го дарява с плетени бели чорапи и кърпа. Свекървата пресреща невестата, подава сито с жито и бонбони. Дошлата млада булка се обръща на изток, прекръства се и “пресява” житото, което после разпръсква на четирите страни. Останалите житни зърна в ситото изсипва пред запрегнатите в каруцата коне или между главите на воловете, ако това е волска каруца. Свекървата и девера отвеждат булката до входната врата на къщата, където свекървата подава съд с мас, с която булката ритуално да смаже прагът и тглиците на вратата. След тази церемония булката влиза в къщата, черпи се със сладка напитка. В същото време девойки изваждат внимателно от сандък чеиза на булката, който показват на всички присъстващи. С това се показват ръчно изработените от булката чеизи и техния брой. Чеизът на булката трябва да бъде не по-малко от десет до двадесет на брой. След показване на чеиза той се отнася в стаята на младоженика. През това време на двора продължават хората и веселбата на гостите.

В района на Висок традиционно се поддържа мнението, че булката трябва да бъде девица. Ако булката се окаже, че не е девица това се тълкува като нещастие за семейството, смъртност на животните, семейството живее със страх да не ги сполети смърт. Целомъдрието на булката се обявява след първата брачна нощ от свекървата или кума. Традиционно е прието след първата брачна нощ сутринта да се показва чаршафа на комшиите, ако на него има червено петно. В някои села сутринта чаршафа се показва пред цялото село. След тази демонстрация се

пие кафе, ракия или вино. През този ден се подготвя посрещането на родителите на булката, в дома на младоженеца.

През вторият ден се дочакват родителите на булката на закуска. Пристигането им се известява от наета за целта музика. Гостите се посрещат с ръкостискане, почерпка с питие, сладки. Гостите се канят в гостната, която е празнично украсена. Гостите също се закичват с цвете. Кумовете идват с приготвените подаръци за младоженците. На двора, пред къщата, е поставена пейка, покрита с тъкана черга, на която се настаняват кумовете. Младоженците са застанали на 3-4 метра от кумовете, приближават до тях, целуват им ръка, ако са по-възрастни от тях. Кумовете поднасят своите дарове – легени, корита, тави и други домашни съдове. След напускането на тържеството от родителите на булката, тържеството продължава до късно вечерта. Тази вечер се поднася сладка пита с ябълки. При дегустиране на този сладкиш, всеки който взима парче от него оставя и пари за младоженците. В понеделник сутринта булката отива със стомна за вода, съпроводена с музика. На мегдана (средорек) в селото се играе хоро, булката черпи с ракия. Около 11 часа булката се връща вкъщи със стомните напълнени с вода, с което завършва тържеството.

Фолклорна група "Торлашки напевни", Монтана

Духовна култура

Образование

Няма запазени сведения за първите учебни занимания в селото. Със сигурност може да се отбележи наличието на килийно училище в началото на 19 век в Изатовци, което се е помещавало в средновековния манастира “Св. Архангел Михаил”. В килийното училище освен децата от Изатовци са учили и деца от Каменица до 1880 година, когато в село Каменица се открива основно училище. То се помещава в Голубовия хан, а по-късно в частни къщи.

Училището в с. Каменица

С разрушаването на манастира, през 1929 година при силно земетресение, се появява необходимостта от продължаване на образованието на децата от Изатовци. Това налагало в селото да бъде построена нова училищна сграда. До построяването на новото училище децата от Изатовци са посещавали училището в село Каменица.

Построяването на новото училище в Изатовци отваря врати за децата от селото. Сградата е построена на входа на селото.

През 1945/46 г. в сградата започва процес на падане на таваните в учебните стаи, на което общината и родителите не са обърнали сериозно внимание. За безопасността на децата се наложило тяхното преместване в друга сграда. Това е било къщата на Ангел Бошков, в която започва новата 1946-1947 учебна година.

След Втората световна война това е било бакалницата в селото. Помещението в ляво е служило за обучение на децата за периода от 1946 до 1947 г. Вдясно, стоята с единия прозорец, е била разположена библиотеката. В същото време тя е

служела, през 50-те години на XX век, и като клуб, в който вечерно време са се събирали младежите от селото.

Училището в с. Изатовци

Къщата на Ангел Бошков, използвана за училище

Училището в Изатовци е било четирикласно, основно и е само мъжко до 1890 г., след което в него започват да се записват и момичета. Преброяването от 1910 г. показва 108 грамотни жители на селото – 98 мъже и 10 жени.

Дейността на основните училища в цялата Царибродска околия се подпомага от Царибродското основно училище “Христо Ботев”. Такава помощ е оказва-

на през септември 1909 година и на основното училище в Изатовци във връзка с новата учебна година, с предоставяне на учебни помагала изпратени от Софийската окръжна училищна инспекция. Записванията на учениците започвали обикновено около 20 септември, а учебните занимания започвали по Димитровден. През учебната 1909/1910 година записването на новите ученици започнало много по-рано в селата на цялата околия, и учебните занимания са започнали на 1 септември.

В училището е преподавала Елена Трайкова от Кюстендил. През този период по голямата част от учителите са били от България. Но след войната и влошаване на отношенията с Югославия, сръбските власти отказват да ползват услугите на българските учители. Последната учебна година за българските учители е 1944/45 г. В селото е назначен, като учител Костадин Тасков от Славия, през учебната 1945/46 г. През учебната 1947/48 г. учител в селото е бил и Асен Рангелов, а през учебната 1948/49 г. преподава и Рамонда Кваштина. За периода от август 1941 до януари 1945 година учител в Изатовци е Боян Н. Гогов.

След завършване на четвъртокласното училище в Изатовци децата продължават образованието си в съседното село Каменица, където функционира прогимназия.

Първият учител е бил Тодор Митов от Каменица. Като учители в българските училища са били Мито Тошев, Цветан, свещеника на селото Петър Алексов, Тошко Костов от Славия (1905-1912), Димитър Ковачев от Струга (1916) и Петър Джуров от Славия. От 1921 до 1922 година учител в Изатовци е Иван Еленков Манчев. Последният български учител в Каменица, до откъсването на Западните покрайнини от България, е Иван Еленков Манчев от с. Изатовци.

В периода 1921-1941 година обучението в местното училище се провежда на сръбски език, а учителите са лица със сръбско самосъзнание – предимно от района на Висока, присъединен към Сърбия през 1878 година. През 30-те години започват да преподават и местни българи, преминали през съответните педагогически курсове.

През 1941 година, след възвръщането на Западните покрайнини към България, в Каменица се открива седем годишно училище (Прогимназия) със задължително обучение на децата от селата Каменица, Сенокос, Брайкевци, Изатовци и Болев дол. До 1952 година в сила са били старите учебни програми за завършване на седми клас и полагане на малка матура. Педагогическият съвет в училището, през 1953 година, разработва нови учебни програми, според които училището прераства в осемгодишно и малка матура следва да се държи след завършване на осми клас.

В прогимназията в Каменица са преподавали Даринка Петрова и Георги Петров. Даринка Петрова е съученичка на моя вуйчо Методи Манчев от Изатовци. Даринка е завършила с отличие и е продължила образованието си като стипендиантка на кралица Мария.

Малка част от завършилите училище в Изатовци продължават да учат в смесената гимназия в Цариброд. От запазените архиви се вижда, че в списъка на зрелостниците в смесената гимназия “Принц Кирил” в Цариброд за 1942/1943 година има само един ученик от Изатовци – Никола Димитров Матеев, роден през 1924 г.⁶⁴

След включването на Западните български покрайнини отново в границите на Югославия, положението на българските учители преподавали в училищата в Царибродско се урежда с постановление на Министерския съвет от 9.11.1944 г. Това постановление е във връзка с чл. 31 от Закона за гражданската мобилизация, и закрива всички учреждения на българската власт, намиращи се в присъединените през 1941 г. земи, считано от 09.09.1944 г. Лицата, до излизането на това постановление, които не са били уволнени или преместени във вътрешността на страната, могат да останат на работните си места не по-късно от 15 ноември 1944 г.⁶⁵ Приемането на това постановление поставя българските учители в Западните покрайнини в много неизгодно положение, които не са губели надеждата, че българските училища ще бъдат запазени. Проблемът с положението на българските учители се обсъжда в Министерския съвет на 22 януари 1945 г. Със Заповед на Министерството на просветата се възстановяват всички уволнени и съкратени български учители в Западните покрайнини. В Заповедта се посочва:⁶⁶

Отменям заповед №4275 от 2 ноември 1944 г. само относно закриването на предведомствините учреждения и училища на Министерството на народното просвещение в Западните покрайнини, селищата, които преди края на Първата световна война бяха в пределите на българската държава.

Отменя се уволнението и съкращението на всички учители и служители в същите учреждения и училища.

София, 22 януари 1945.

Министър: (п) Ст. Чолаков

На 5 януари 1945 г. Министерският съвет приема постановление №2, което не подлежи на обнародване в държавен вестник, с което одобрява изплащането на заплатите на всички учители от българските училища в Западните покрайнини, останали по местата си след 9 септември 1944 г. и продължили своята учебно-възпитателна дейност в наличните и открити български училища.⁶⁷

С това постановление се разрешава откриването на нови български училища в Западните покрайнини, като учителите да се назначават направо от министерството на народното просвещение. Заплатите на учителите се изплащат от българската държава.

⁶⁴ Райчевски, Ст.2008. Царибродските българи.Изд. Захари Стоянов, София.

⁶⁵ ЦДА, ф 177, оп 7, а.е. 196, л 16-18.

⁶⁶ ЦДА, ф 177, оп 7, а.е. 196, л 19.

⁶⁷ Пак там, л. 21.

**Брой на учениците в прогимназиите в Царибродска околия
25 февруари 1945 г.⁶⁸**

Селище	Момчета	Момичета	Общо
Цариброд	158	47	205
Петърлаш	22	20	42
Желюша	31	14	45
Каменица	87	45	132
Долни Криводол	42	23	65
Поганово	71	14	85
Борово и Долна Невля	68	27	95

**Списък на учителите в Царибродска околия, назначени преди 14 септември
1944 г. и след 15 септември 1944 г. мобилизирани от Околийския народен
освободителен комитет⁶⁹**

Име и презиме	Къде учителства сега	Образование	Къде е бил преди 14 сеп- тември 1944
Иван Еленков Манчев	Цариброд	Средно педагогическо	с. Градинье
Никифор Т. Алексиев	Цариброд	Средно педагогическо	с. Устрем
Александър Яначков	Цариброд	Средно земеделско	
Цветан Николов Васев	Цариброд	Средно гимназиално	
Асен Николов Делчев	Цариброд	Средно гимназиално	
Анка п. Спасова	Цариброд	Средно гимназиално	
Георги Атанасов Шукарев	Цариброд	Музикално	
Димитрина Горчева	Цариброд	Средно гимназиално	
Ангел Иванов	с. Петърлаш	Седми клас	
Атанас Петров	с. Поганово	Полувисше	с. Поганово
Стоилка Георгиева	с. Поганово	Полувисше	
Мирко Тодоров Алексов	с. Смиловци	Средно педагогическо	с. Смиловци
Никола Вл. Пешев	с. Смиловци	Средно гимназиално	
Цветан А. Ангелов	с. Смиловци	Средно педагогическо	с. Видлич
Костадин Гогов	с. Видлич	Средно педагогическо	
Мирко Джунев	с. Мъзгош	Средно педагогическо	
Перса М. Джунева	с. Мъзгош	Средно педагогическо	
Иван Васев Йотов	с. Д. Криводол	Средно педагогическо	
Венко Ал. Колев	с. Д. Криводол	Средно гимназиално	
Васил Делчев	с. Д. Криводол	Средно земеделско	

⁶⁸ Пак там, л. 14.

⁶⁹ ЦДА, ф 177, оп 8, а.е. 196, л 15.

Име и презиме	Къде учителства сега	Образование	Къде е бил преди 14 сеп- тември 1944
Георги Петров	с.Каменица	Среднопедагогическо	
Даринка Г. Петрова	с.Каменица	Среднопедагогическо	
Глигор В. Милев	с.Каменица	Среднопедагогическо	
Надежда Ц. Димова	с.Каменица	Среднопедагогическо	с. Славия
Боян Н. Гогов	с.Изатовци	Средногимназиално	
Александър Л. Михалков	с.Желюша	Средногимназиално	
Димитър Милков	с.Желюша	Шести клас	
Цветан Димов	с.Каменица	Среднопедагогическо	

Представените списъци са заверени и подпечатани с печата на Народен освободителен комитет Цариброд, подписани от “просветен референт” Кр. Тасев.

Последният випуск от първи-втори клас на училището в Изатовци е от учебната 1955/1956 година. Продължаване на образованието, след втори клас, е в училището в Каменица. През 50 и 60-те години на XX век, поради намаляне на децата, в много от селата в Царибродска околия, са затворени училищата. На 31 август 1979 година училището в Каменица е закрито поради липса на ученици. По това време са закрити и останалите училища в Горни Висок. Малцината останали ученици продължават образованието си в с. Смиловци, Забърдие.

Днес повечето от селата в Горни Висок се населяват от 15 до 30 човека, предимно възрастни, местни хора и пенсионери. Постепенно тези села, с чисто българско население, се обезлюдяват и може би никога няма да възстановят своя минал живот.

Училището в село Брайкевци

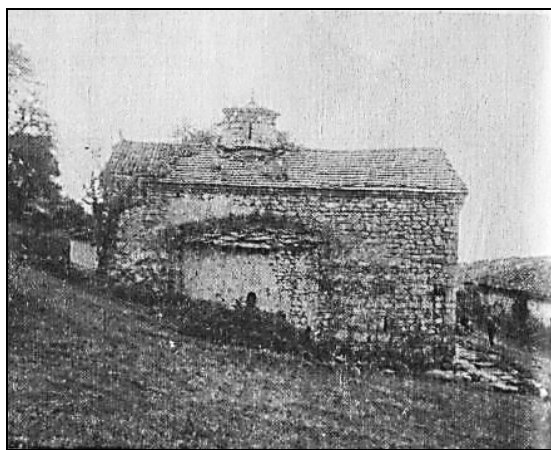

Училището в Долни Криводол

Културни паметници

Една от значителните забележителности на село Изатовци в миналото е бил манастирът “Свети Архангел Михаил”. Неговото строителство е започнало през 1841 година, благодарение щедрата помощ и дарения на богати еснафи от Пирот. Строителството е завършено през 1848 г. от Никола от с. Болъев дол. Същият майстор е строил и манастира в Смиловци.

Църквата е изградена през 1703г. от дялан камък, доставен от кариера близо до село Каменица. Църковното кубе е осмоъгълно, изградено от дялан камък. Освен църквата в манастира е имало изграден и конак с чардаци от дъбов материал.

Църквата в манастира “Св. Архангел Михаил”

От това време е останала и легендата за майстор Коле (Никола), който при завършване на строителството на църквата се е разболял, въпреки че външно не е имал признаци на болен човек. Според преданието, в края на изграждането той е установил нещо, което е пропуснал да направи, но не е споделил това с никого. Говори се, че това е причината той да се разболее и да почине. Предполага се, че в случая става въпрос за пропуск в основите на църквата, което той установява по-късно, при завършване на строителството.

През 1929 година в резултат на силно земетресение в този район, църквата и манастирските постройки са разрушени.

Манастирът е изграден в котловина на 4 km от Изатовци по пътя за с. Вълковия в гористата местност “Падеж”. Изграждането на манастира е дело на Алекси Ангелков и братя Илиеви от село Славина, които са строили и храма “Успение на Пресветата Богородица” в Пирот и църквата в Трънски Одоровци.

В подножието на възвишението се намира кладенеца “Росовач”, чиято студена вода не пресъхва и през най-горещите летни месеци. В двора на манастира е имало голям бор, достигащ приблизително около 40 метра височина.

Манастирският комплекс Св. Архангел Михаил в село Изатовци

В манастира “Свети Кирик и Юлита”, разположен край село Смиловци, на билото на Видлич, е съхранена книга Осмогласник. На една от страниците е записано, че този Осмогласник е закупен от поп Георги за дядо Ранча от Смиловци за 30 гроша. Бележката е подписана от даскал Джурджа от Пъртопопинци “що учеше децата”. В тази книга е записано и името на даскал Цветко Димитров от село Изатовци. Тази кратка бележка, в една църковна книга показва, че през 1853 г. в този манастир е имало образовани хора, които са ограмотявали децата.

Манастирът е притежавал обработваеми ниви, както и разположената над него гора. Тези земи са придобити, като дар за манастира, от хората от съседните села, когато са търсили помощ за сполетяло ги нещастие, тежко заболяване, за успокоение на душите или за излекуването от тежки болести на най-близките. В отдели случаи на манастира са дарявани и животни: овца, крава, теле или кон в зависимост от това, какво е можел да отдели търсеция утеха в манастира.

Обработваемите земи на манастира са разоравани с помощта на хората от селото. В непосредствена близост до нивите на манастира е имал нива и Еленко Манчев. При разораване на своята нива той е разоравал и нивите на манастира, по молба на свещеника Варнав. Манастирът е имал и добре поддържана овощна градина от череши, която в последствие е изсечена.

След земетресението манастирът е изоставен от монасите. Последният свещеник, напуснал манастира, е бил Варнав.

Плоча от църквата с надпис: Подигнута 1848 година

Останките от църквата в Изатовския манастир, използвани за овцеферма

Сериозно рушене започва след Втората световна война. През 1948-1949 г. започва видимо разрушаване на купола на църквата. Разграбването на манастира започва през 1952 година при съдействието на местните комунистически лидери. През 1961 година на XX век са унищожени и последните останки от манастира. Символът на манастира – 40 метровия бор е бил отсечен през 1963 година.

Разрушаването на манастира, по време на земетресението, се приема от местното население, като Божи гняв. Населението на Изатовци не е разполагало с възможности да възстанови отново манастирският комплекс. Местната власт не е била заинтересована да бъде възстановен един български манастир. Дори и след пълното разрушаване хората са посещавали мястото в празнични дни. По време на създаване на местната Земеделска задруга, по съветски образец на “колхозите”, притежателите на превозни средства (каруци и волове) са задължавани да пренасят камъни от манастирския комплекс. При това разграбване на строителни материали от манастира, е използван и т.н “свещник” – каменна плоча, на която са палени свещи от болни миряни от целия регион. Този “свещник” е откаран и вграден в стълбите на новата училищна сграда в Изатовци. При вграждането на камъка в стълбите на училището Сара Ковачева от Лисичковата махала е произнесла думите: *“Ще видите тук един ден през него ще минават болни хора”*.

Големите дялани камъни от манастира са използвани за направата на свинарник. След завършването му се случва най-неочакваното. За една нощ всички свине умират. Каменните колони са използвани за изграждане на овцеферма.

Наличните църковни книги са разнасяни от овчарите, с които са палили огън.

Паметник на Муртизан

В село Изатовци е издигнат паметник на местен наемодател, известен под името Муртизан. Легенда от 1866 година гласи, че населението на Изатовци е издигнало паметник на този човек в знак на благодарност за неговата добрина и справедливост. Може би това е единствен случай, когато един поробен народ издига паметник на своя завоевател.

Днес от този паметник няма нищо запазено. Останал е само спомена за него и името на човека, в чиято чест е бил издигнат.

Паметник на загинали в Балканската война

За увековечаване жертвите дадени от изатовчани по време на Балканската война, е издигнат паметник в гробищата на селото. Паметникът е във формата на пирамида. Съдбата на този паметник, както съдбата на всички останали памет-

ници в този край, не е по различна. Обезлюдяването на селата във Висока обреча на забрава тези български светини.

Участници от Изатовци във войните

В запазените османско-турски документи от 16 в. се съдържат имената на изатовчани взели участие в Турско-Австрийската война през 1606 г. на страната на Австрийската държава. Това са: Пешо Йоцин, Милко Илин, Турпе Димитар, Петар Ђућин, Стоян Станко, Мита Пенин, Йото Пенин, Никола Станко, Стоян Тонин, Стойко Лачо.

Недоволството на населението нараствало срещу османското робство. През 1832 Високата порта ликвидирала разложената военно-спахийска система и пристъпила към създаването на редовна армия. Заедно с това тя прокламира и аграрна реформа, която вдъхвала известни надежди на поробеното българско население, че ще може да получи земя. Реформата обаче се провеждала половинчато, а в северозападните краища на България тя останала само на книга. Това породило остро недоволство сред местното население.

Подтик за въоръжена борба дал успешният бунт на сръбския княз Милош Обренович, който през 1830 успял да откъсне някои области от Източна Сърбия и да ги постави под своя власт. Това породило надежда сред населението на Северозападна България, че чрез масово въстание и с подкрепата на княз Милош ще може да издейства от османското правителство известни свободи.

Съществуващото напрежение в отношенията между българите и техните потисници в Нишко намерило израз в нови въстания. Движението на българското население в Пиротско, насочено срещу произволите на властите, а също така и към укрепване и разширяване на самоуправленческите права, взело особено големи размери и било определено от Портата като стремеж „за обрзуване на самостоятелна република”. По онова време войвода на Пиротската кааза бил капужибашията Махмуд ага, а владика на Пиротската епархия – Йероним. Недоволството и борбата срещу безправията били оглавени от градската буржоазия и селските старейшини, сред които видно място заемал хаджи Нешо Филипович. В началото на 1836 година пиротските първенци изпратили свои представители до валията в Битоля, за да се оплачат от безчинствата на местните власти. Обаче жалбата им останала без резултат. Много хора били принудени да търсят спасение в Сърбия, между които и хаджи Нешо. Недоволният народ се събирал на чети, което вещаело скорошно започване на открити стълкновения.

Напрегнатата обстановка в Пиротско накарала румелийския валия да се намеси за предотвратяване на въоръженото надигане на народа. Той изпратил в Пирот своя секретар да разследва причините за създалото се положение и да направи възможно възвръщането на бежанците. На 6 май в Гургусовац се състояла среща между Авр. Петрониевич, Ст. Стоянович и намиращите се там пирот-

чани с пратеника на валията. Бежанците му разказали за вършените над тях произволи. Пълномощникът на валията признал, че наистина войводата е главен виновник за вълненията, но се въздържал да го смени, защото се боял, че една смяна на пиротския войвода би окуражила българите в останалите каази да се “разбунтуват също и те”, а от това можела да пламне “размирица в цяла Румелия изведнъж, която няма да може сам румелийският валия да усмири и утеши”. Още докато траели преговорите, за уреждане на размирицата в Пиротско, избухнали вълнения и в Берковско.

Първи се надигнали селяните от Берковско, Пиротско и Белоградчишко. В края на 1834 и началото на 1835 въстанали 16 села. Отказът на сръбския княз Милош Обренович да подкрепи надигналите се селяни, въстанието било преустановено. През май 1836 въстанието отново пламнало, този път в Пиротско, Царибродско и Драгоманско. Начело на надигналите се там селяни застанали местните селски първенци, предвождани от Манчо Пунин. В края на 1836 към берковските селяни се присъединило и населението на Пиротския край.

Съвместните им действия завършили с неуспех главно поради липса на въоръжение. Освен това въстаналите и този път не били подкрепени от княз Милош.

Между височаните, които са се надигнали срещу турската власт, по време на Пиротската буна, е изатовчанина Младен Ђурин. Заедно с Хаджи Нешо Филипович и дядо Стамен Царибродски са формирали чета за отбраната на пиротската кааза. Младен е един от подписалите писмото до княз Милош.

Сериозно изпитание за населението от Висок е Сръбско-българската война от 1885 година. Част от военните действия се развиват в района на Висок, където местното население не е само наблюдател, но и пряк участник в тези съдбовни за България събития.

На границата зад с. Славия е разположен Комщичкият отряд под командването на поручиците Зафиров и Караиванов. На 4 ноември 1885 г. е сформиран Смолчанският партизански отряд, чието командване поема капитан Коста Паница. Към него се присъединяват и частите на Зафиров и Караиванов.

На 6 ноември обединеният отряд на К. Паница настъпва с отделни бойни единици към годечките села Туден, Ропот и Равна. Намиращите се там сръбски сили са отблъснати и отстъпват по течението на р. Нишава към Калотина и на северозапад към селата Смолча, Вълковия и Комщица. При това сражение жертвите, които дава сръбската страна, са 30 убити, толкова ранени и 42 пленени сръбски войници.

На 9 ноември капитан Коста Паница заедно с всички части, който са разположени в Смолча, потегля за село Изатовци. Населението от Висока оказва всеобща помощ и подкрепа в бойните операции на Смолчанския отряд. В неговия състав се вливат десетина местни доброволчески чети, а също и български чети с войводите си от Македония. От Цариброд и близките му села се събират около 600 опълченци. Опълченски чети се сформират в Годеч, Голеш, Букоровци, Разбоище, Комщица, Смолча, Изатовци, Височко Одоровци. Така, към редовната

войска се присъединяват и сформираните групи от опълченци, които включват цялото останало мъжко население от селищата, намиращи се в района на боевете. Наравно с мъжете, в боевете, участва и Евда войвода от с. Брайкевци.

Селяните от селата носят информация за придвижване на сръбските войници, храна и продоволствие за войниците.

В 1 часа през нощта на 10 срещу 11 ноември пристигат в Изатовци от Южна България македонските войводи Кременлията, Иванчо Поройлията, Богданцалията, Тодор Тетимов с около 250 – 300 харамии.

До позициите на Паница се чува стрелба откъм Славиня. При Паница пристига Дюстабанов, който докладва че сърбите нападат левия фланг, южно от Славиня. По команда от Паница всички части в Изатовци се събират и заемат позиция. За този случай сам Паница пише:

“Войниците ми, (така нарича Паница доброволците) трепнаха от писъка на гранатите – пише самиятъ той – положението бе критическо, обаче левиятъ ми флангъ, дето бе ротата, командувана отъ поручикъ Зафировъ, юнашки се бореше”.

За да подкрепи центъра и десния фланг, Паница разпръсква всичките си резерви, и сам поема командването на десния фланг. Зафиров с 5-та рота подкрепя левия фланг на фронта. Сърбите нападат с по-многочислена армия и въоръжение. За да бъдат заблудени сърбите, по нареждане на Паница, Дюстабанов извежда всички селяни и жени от Изатовци и Каменица, построени в резервен ред, следват зад бойната верига на войниците. Частите на Смолчанския отряд нямат артилерия и заемат позиция на височинната равна местност “Плоска”, която е между Изатовци и Каменица.

“За честъ на Изатовчани и Каменчани – пише Паница въ релацията си – ще кажа, че те съ готовност приеха това предложение, като извадиха въ най-скоро време даже и децата си, за да помогнатъ на делото и не се уплашиха отъ курушумите, а спокойно следваха следъ веригата и съ възхищение всичкото време викаха “ура” по диктовката на Дюстабанова”.

Населението на Изатовци и Каменица с готовност се отзовава на искането на Паница, включвайки в бойните действие и децата. Под свистенето на куршумите населението плътно се придвижва зад веригата на редовната войска с постоянни викове “Ура”. Така малобройната част на капитан Паница успява да отблъсне атаката на сръбските сили и да задържи позициите си за следващото настъпление към Цариброд и Пирот. В такива моменти войниците и населението са едно цяло в защита правото си на свободно съществуване и на своя държавност.

В тази битка Паница е разполагал с една 5-а запасна рота – 200 души, 3-а Софийска доброволска дружина – 330 души, македонските харамии – 400 души, 5 чети опълчение – 550 души и 17 конници – всичко около 1500 бойци с един офицер. Срещу тази армия сърбите излизат с 4 и 1/4 батальона, 2 чети опълчение, 2 топа и взвод конница, които са двойно повече от тази на Паница.

**Възстановеният войнишки
памятник в село Вълковия,
Царибродска община**

За съжаление, това което Сърбия, с тази война, не можа да получи и да заграби български земи, го постигна в края на Първата световна война с наложения несправедлив Ньойски договор от 1919 година. С този договор “по стратегически съображения” от България бяха откъснати Царибродска, Босилеградска и Струмишка околии, както и части от Трънско и Кулско. Така новосъздаденото кралство на сърбли, хървати и словенци присвои 1545 km² българска земя с приблизително 120 000 българско население. Така част от Висок остана в границите на това кралство, по-късно преименувано на Югославия.

Участник във военните действия през 1912/1913 г. от Изатовци е редник Александър Алексиев от 10 пион. дружина, загинал на 07.08.1913 г. в град Царево село, където е погребан.⁷⁰

По време на Втората световна война и водените военни действия на територията на Югославия участие взимат и мобилизирани от Изатовци. В публикувания “Списак погинулих бораца и руководилаца из 22. дивизије у НОР-у 8 српска бригада”⁷¹ са включени имената на загинали от Изатовци. Това са: Богдан А. Йорданов загинал на 17.11.1944 г. в Лаб, Косово; Добривоје С. Алексов починал на 12.04.1945 г. в Белград и Наско Н. Алексов роден през 1925 г. загинал на 12. IV 1945 г. на река Босут.

Други участници в състава на Първа Царибродска, 8, 10 и 12 сръбска бригада, както и от 13 батальон и подразделения на НОВ на Югос-

лавия загиват по време на военните действия:

Димитър Терга Алексов, роден през 1925 г.е ранен на Сремския фронт. Умира от раните си през 1945 г. в Белград.

Никола Сотира Геров, роден през 1920 г.

Петър Гере Геров, роден през 1920 г.

Михаил Арсе Иванов, роден през 1914 г.

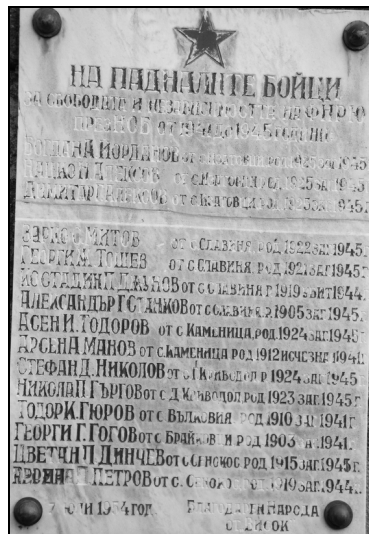
⁷⁰ Азбучен списък на загиналите през войната 1912-1913. ф.39, оп.1, а.е.1, л.4.

⁷¹ “Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941–1945”, издање ВИИ, Београд 1964.

Марин Тасе Илиев, роден през 1914 г.
Богдан Ангела Йорданов, роден през 1925 г.
Васил Германа Николов, роден през 1921 г.
Герман Бориса Панайотов, роден през 1919 г.
Славко Мирана Петров, роден през 1919 г.
Асен Гере Ангелов, роден през 1921 г.
Витомир Гере Рангелов, роден през 1923 г.
Георги Спире Стеванов, роден през 1918 г.

По време на Втората световна войната загиват и участници от съседните села. Между тях са:

Аспарух Ј. Арсенов от Радејна, загива на 12. I V. 1945 г. на река Босут.
Јордан Н. Петровић от Дојкинци, загива на 4. I I I. 1945 г., Балатинац.
Тодоровић Ј. Јордан от Дојкинци, загина на 12. I V. 1945 г., Спачва (Срем).
Михајло В. Манић от Дојкинци, загива на 12. I V. 1945 г., Спачва (Срем).
Радомир К. Тодоровић от Дојкинци, загива на 4. I I I. 1945 г., Балатинац.
Тодор В. Попов от Смиловци, загива на 4. I I I. 1945 г., Балатинац.
Васил Делчев от Поганово, загива на 4. I I I. 1945 г., Балатинац.
Јован Илић от Лукавица, загива на 25. X. 1944 г. в Ниш.
Станимир В. Јовановић от Суково, загива на 12. I V. 1945 г. на река Босут.
Васил Т. Марков от Поганово, загива на 4. I I I. 1945 г., Балатинац.
Јован Б. Марковић от Завој, загива на 12. I V. 1945 г. на река Босут.
Вукадин Д. Живковић от Завој, загива на 12. I V. 1945 г., Липовац (Срем).
Жарко С. Митов от Славиње, загива на 4. I I I. 1945 г., Балатинац.

Паметник на загиналите от Висок през 1941-1945 г. в с. Изатовци

Природата на Висок

Изатовци е разположено в подножието на Стара планина, която е част от планинската система Балкан (тур. Planina), разположена частично в Източна Сърбия и по-голяма част в България, с обща дължина 600 km и широчина 30-50 km. Числи се към Карпатско-Балканската планинска система. Най-високият ѝ връх е Миджур 2169 m.

Територията на Стара планина в Община Цариброд (Димитровград) е известна с названието Висок, където се намират осем села, включително и село Изатовци. Този дял от Стара планина се отличава с изключително богата растителност, животински свят и водосбор на множество реки. Поради това си богатство тази част от планината е обявена за Природен парк.

Природен парк Стара планина

През 1997 година Стара планина, разположена в границите на Република Сърбия, е обявена за Природен парк с граници от гребена на Видлич на север до Кадибогаз, на обща площ от 142.219.64 хектара. От общата площ на парка 61395 ha са държавна собственост, а 52.937 ha частна и друг вид собственост. В границите на селата от община Цариброд спадат 11.368 ha, в които влиза и село Изатовци.

Природният парк "Стара планина" се поставя под закрила на закона в интерес на науката, образованието и опазването на редките растителни и животински видове.

Във флората на парка са установени 1195 таксони васкуларни растения, което е 34% от общото количество на националната флора на Сърбия. Мъховете, в този район, са представени с 51 вида. Във високите части на планината се намират глациални и реликтни растителни видове. В по ниските части и клисурите все още се срещат терциерни реликтни видове растения, както и ендемични такива. В тази част на Стара планина са установените 1195 вида растения, 115 са ендемити и 40 вида са редки и защитени видове, както и 50 вида посочени като застрашени във флората на Европа. От тях могат да бъдат отбелязани: планинска съсънка, гороцвет, червен божур, храстова елша, степен английски дъб, росянка, планински явор, Петров кръст, сърцевидна дактилориза. В границите на Природния парк има установени 52 растителни съобщества. Богатството на расти-

телността включва храстови, горски, ливадни и торфени общности. Добре оформени са вертикалните растителни пояси: дъбов пояс, буков пояс, хвойнов пояс, субалпийска храстова растителност от нисък клек, боровинков, субалпийски смърч и боров пояс.

От особено значение са торфени общности, разположени в поясите на букови и иглолистни гори в Ябучко Равнище, Дойкино врело и в района Арбинье.

В Стара планина са разработени реликтни полидоминантни съобщества, които са съставени от растителни видове, с ендемичен и реликтен характер.

Тук съществуват природни резервати, със строг режим на опазване на околната среда. Тези резервати са:

“Драганище” – резерват на смърчова гора.

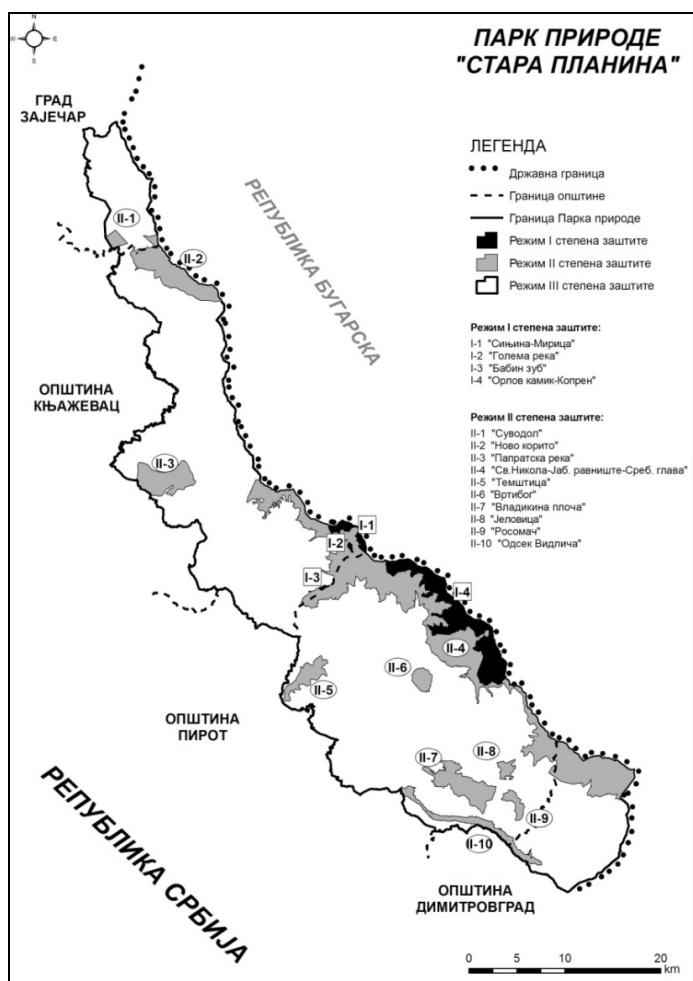
“Голема река” – девствена букова гора.

“Вражя Глава” – местност в горския комплекс на Стара планина, където може да се наблюдава спонтанно развитие и сукцесия на растенията в техния състав.

“Смрче” (Арбинье) – най-непокътната и най-красивата смърчова гора в Стара планина и в Сърбия, с типични торфени и сфагнумови общности.

“Копрен” – представлява находище на растителни видове месоядни растения.

На територията на Природния парк има многобройни видове животни. Фауната включва 116 вида пеперуди (22 новооткрити, 6 вида са глациални реликти), 18 вида от херпетофауната (6 вида земноводни и 12 вида влечуги). Ихтиофауната е представена от 26 вида. Фауната от бозайниците е представена от 30 вида, от които 20 вида са редки или застрашени видове, между които са лалугер, снежна полевка, рис и мечка.

Природен парк "Стара планина"

Най-голямото биологично разнообразие на птици в Сърбия, (бивша Югославия) се намира на Стара планина, където са установени 203 вида и 115 гнездящи птици.

Стара планина е включена в списъка на важните области с международно значение за птиците в Европа – ИВА, с площ от 44 000 хектара.

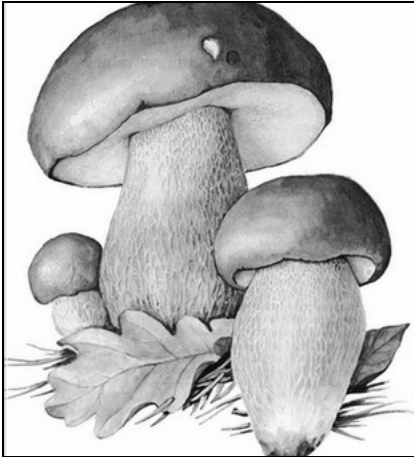
От ботаническа гледна точка важни са планинските дялове Орлов камък, Равно буче, Кадибогаз, Превој Света Недея, Миджур, Бабин зуб, Жаркова чука, Вража глава, Копрен, Три чуке, Арбине, Драганиште, Браткова страна. Планинският район, където са съхранени значителни горски съобщества са Голема река, клисурата и каньоните – Суви дол, Папратни дол, каньона Тимочке реке и Топли дол.

Agaricus campestris – Полска печурка

Cantharellus cibarius – пачи крак

Boletus edulis – Обикновена манатарка

Гъба буковица

Funaria gallica

Гъба лисичара

Иглика – *Primula officinalis*

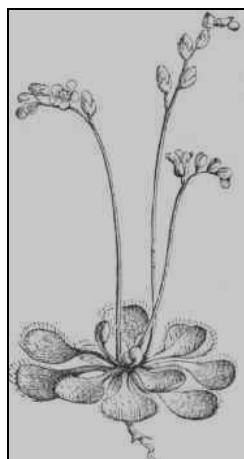
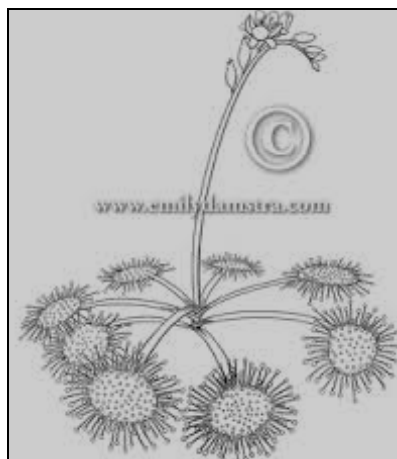
Eranthis hyemalis -Ерантис

Жълта тинтява – *Gentiana lutea*

Helix sp.

Drosera rotundifolia - Росиянка

В границите на природния парк се намират и интересни геоморфолошки образувания. Релефът на Стара планина основно е тектонски, с елувиални, делувиялни, полувиални, флувиални процеси. Като геоморфолошки образувания могат да се посочат:

Бабин зуб – изграден от кварцов пясък.

Меандрите на р. Темштица – клисура просечена от реката върху червен пясъчник, с дълбочина 160-260 метра.

Клисура Владикине плоче – между селата Росовци и Паклештица с дължина около 2 km. Тук върху юрски седименти преминава и река Височица. Има образувани многобройни меандри и около 15 пещери в клисурата.

Клисура на р. Росомачка – Разположена е между селата Росомач и Славина, върху юрски седименти. Геоморфоложкото образувание е известно като Росомачки лонци. Тук водата от реката пада от различна височина, при което се удължава речното корито.

Територията на природния парк е интересна и от геологична гледна точка. Тук могат да бъдат открити амфиболити, кварцити, мрамор и амфиболитно-биотитни гнайси от протерозоя. В геологичните пластове се откриват фосили от камбрия, както и метаконгломерати от силура. Пластовете от Карбон са представени с вулкански седименти от теригенни въглищни пластове и туфи. Наличните червени пясъчници и конгломерати са от перм.

Мезозойските пластове добре са представени в този край на Стара планина.

Трияските отложения включват теригенни седименти, теригенно-карбонатни седименти, в които се открива фосили от морска фауна – брахиоподи и черупки от миди. В юрските пластове има амонити и миди. Кредните пластове включват пясъчници, вулканични агломерати, брекча, туфи и андезити⁷²

Ждрелото на река Росомач

⁷² Станковић С. 1997. *Географија Понишавља*. Београд: Српско географско друштво.

Личности от Изатовци

В историята на Горен Висок Изатовци ще остане, като село което е дало не малко личности в различни области. Изатовци е родното място на Еленко Панайотов, който е бил окръжен народен съветник през 1914 година.

В това Старопланинско село са родени много интелектуалци, учители, лекари – в хуманната и ветеринарна медицина, юристи, агрономи, хора на изкуството, журналисти, спортисти и икономисти. За съжаление по-голямата част от тях са намерили добри условия за професионална реализация в България, а друга част е останала в Сърбия.

Забележителна личност от Изатовци е Младен Ћурин, участник в Пиротската буна през 1836 година и заедно с хаджи Нешо Филипович и дядо Стамен Царибродски той възстава срещу турските поробители. Той е един от подписалите писмото до княз Милош Обренович с молба за помощ.⁷³ Въпреки, че фамилията е известна в Изатовци, името на този изатовчанин остава непознато за неговите съселяни.

През втората половина на XX век, като първи просветител от Изатовци може да се посочи Делчо Манчев, от Йовиния род. Същият род е дал и първия интелектуалец – Иван Манчев, посветил целия си съзнателен живот и професионален опит за огромяване на населението от Горни Висок и Цариброд, като учител по български език.

През първата и втората половина на XX в. броят на образованите и професионално реализирани личности, родени в Изатовци, нараства. Професионалната си реализация те намират в различни области на обществения и политически живот, както в България, така и в Република Сърбия. Техните имена са дадени съобразно професионалната им квалификация.

Просвета и образование

Иван Еленков Манчев (26.08.1899 – 09.05.1992) – учител

Тано Делчев Манчев (07.12.1899 – 02.09. 1983) – учител

Еленко Нацков (25.01.1901– ?) – учител

Богдан Любенов Васов (14.01.1928) – учител

Милчо Асенов Николов (1928) – учител

⁷³ Костић, К. 1995. Прилог етноисторији торлака. Нови Сад, Второ издание.

Радован Методиев Еленков (13. 11.1930) – учител
Христина Любенова Васова (1930) – учител
Славица Гогова (1930) – учител
Славица Асенова Николова (1932) – учител
Марика Методиева Еленкова (1933) – учител
Катерина Сотирова (1933) – учител
Антица А. Еленкова (1934) – учител
Томислав Гаков (26.11.1935) – учител
Павлина Манова (1935) – учител
Душанка Нацкова Заркова (1935) – учител
Владимир Манич (22.11.1961) – учител
Зоран Васов (26.09.1966) – учител
Нацко Асенов Петрин – учител

Лекари

Юлия Иванова Манчева (14.11.1926-05.10.2013) – лекар
Хранислав Иванов Манчев (13.06.1933-26.03.2014) – лекар (акушер-гинеколог)
Томислав Методиев Еленков (07.03.1939) – лекар (психотерапевт)
Димитър Николов Сотиров – лекар

Медицински сестри

Рада Г. Васова – акушерка
Василка Г. Васова – медицинска сестра
Росица Нацкова Николова – медицинска сестра
Павлина Г. Цекова (1935) – медицинска сестра
Ягода Д. Николова (1932) – медицинска сестра

Ветеринарни лекари

Георги Ангелов Гаков (1930)

Агрономи

Божана А. Еленкова
Петър А. Еленков

Изобразително изкуство

Милисав Сотиров (1929-1983) – художник

Юристи

Асен Панайотов (1910-2001)
Георги Нацков Зарков (1944)

Икономика и политика

Геро Костов – земеделец, пчелар, ковашка работилница в Строшена чешма.
Младен Гюрин

Журналистика

Алекса Тошков (10.02.1946) – журналист

Църква

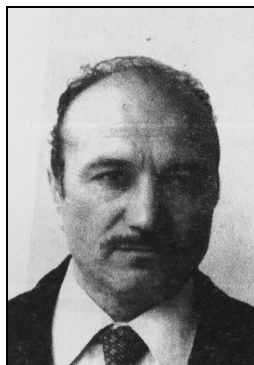
Поп Апостол Иванов – свещеник. Убит на 05 август 1930 г. на Козарица

Спорт

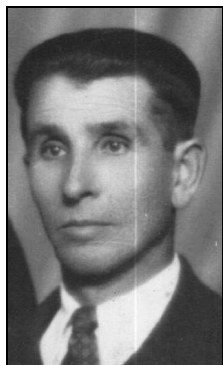
Никола Георгиев (10.02.1926) – учител по физкултура

Други специалности

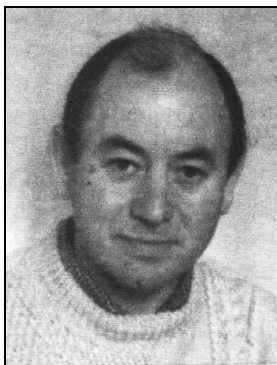
Тошко К. Гаков (1938) – техник
Петъл Манов (1938) – млекар
Борислав Любенов Васов – млекар.

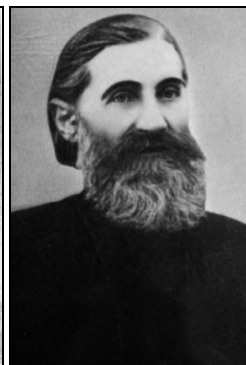
Томислав Гаков

Иван Манчев

Алекса Тошков

поп Апостол Иванов

Време на разделение и омраза

Исконните български земи, на които са живели нашите прадеди, са били разменна монета между две съседни държави. Родното място, което е приютило родоначалниците на фамилията, е преминавало през годините ту в границите на Кралство Югославия, ту се е връщало към отечеството си – майка България.

Случаите и събитията, които се описват, са от онова време на разделение и омраза. Една граница е откъснала от българската територия села и население, което с времето се топи под натиска на шовинистичната сръбска политика, спрямо Западните български покрайнини.

През годините поколенията са напуснали родното огнище и са потърсили своето съществуване в други райони и градове на днешна Република Сърбия. След завършване на образованието много от тях са продължили във висшите учебни заведения на Сърбия и след завършване на университета са останали далеч от родния дом. Някои са се заселили в Ниш, Пирот, Белград и Цариград, други съдбата ги е изпратила още по далече от родния край в други държави, като Република Сръбска. Далече от роден край и роднини една част от продължителите на рода се установяват в България – в София, Русе, Казанлък, Пловдив и Бургас. Разделени един от друг, както от граници, така и с разстояния, наследниците на Йовиния род живеят изолирани. Младото поколение живее в различни условия в пределите на една страна, която провежда своята шовинистична политика и политика на денационализация на българското население от Западните български покрайнини, с цел да промени тяхното самосъзнание и идентичност. За изминалите 95 години голяма част от българското население вече се е откъснало от българските си корени. За това свидетелстват и статистическите данни, които показват, че с времето българското население непрекъснато се топи.

За всички тях, последователите и наследниците на Йовиния род, независимо къде живеят, е посветена тази книга. Нейното послание е всеки да знае от къде е неговия корен, да опознае всички от този род независимо, кой къде е роден и къде живее.

Река Височица в Изотовци

*За да останем,
за да бъдем полезни,
за да ни има и след нас дори,
трябва да запазим родовата памет за поколенията.*

Сенките отвътре

Зима в Изотовци

Кои сме ние, откъде идваме и накъде отиваме

Проучването на родословното дърво на фамилията показва, че това е един от големите родове, отделни клонове от който са се пръснали в цяла днешна Сърбия и България.

Нашите родители знаеха много неща за рода, но поради нашата незаинтересованост и тяхната скромност, за това много малко се говореше. Това бяха години на нашата младост, когато нехаехме и малко се интересувахме от тези неща. А това, което слушахме нищо не записвахме тогава, разчитайки единствено на паметта си. Днес, от дистанцията на времето виждаме, колко много от тези спомени, времето е заличило безвъзвратно.

Трябваше да се започне отначало за да бъде възстановено родословното дърво на Йовиния род. Тази задача се оказа трудна за реализиране. При разговори с наследниците всички изразяваха готовност да съдействат, за да се направи цялата родословна схема на рода, но на практика всеки ангажиран в решаване на ежедневните си проблеми не намираше време да напише най-главното за себе си и семейството. Въпреки това, в много от домовете на наследниците на рода се пазеха пожълтели от времето снимки, спомени и предмети, които ги държат близо до корените.

Не без доза гордост трябва да се отбележи, че в домовете на роднините са съхранени “прародителски” документи и портрети, върху които времето е оставило своя отпечатък, но ревниво пазени и предавани от поколение на поколение.

В помощ, при разкриване на наследниците от различните клонове на рода, се оказва и съвременната интернет връзка за кореспонденция, благодарение на която се събра необходимата информация за многобройните наследници на рода. Една схема на родословното дърво може да е важна сама за себе си, и да представлява ценен документ, но от нея лъха нещо статистически старо, отминало и забравено във времето. Въпреки това разгледана внимателно тя извиква респект към онези, които са имали търпението, желанието, знанието и умението да я превърнат във факт, който да ни напомня за нашите предци и корена, от който произлизаме. В бъдеще тя ще се предава от деца на внуци. Това е трудна задача, която изисква да се опишат спомените, чутото и видяно от различни поколения, от своите родители и деди, за онова, което те са преживяли по време на своя земен живот. В техните спомени има и турско робство, Освобождение, няколко, и различни по характеристиката си войни, глад, борба за съществуване, живот и смърт, обич и омерзение. Когато слушаш или четеш за тези събития имаш чувст-

вото, че пред теб е роман на няколко поколения българи, опазили вярата си, обичайте си и националното си достойнство, извън пределите на своята родина – България. В техните действия те са се ръководили от някаква вътрешна нужда и чувство за отговорност пред себе си, пред децата си и пред внуците. Запазените вещи, снимки и спомени показват, че всичко това старателно е било пазено за бъдещите наследници на рода с надеждата, че ще му дойде времето, когато няма да ги има, и тогава ще оживеят картините на една красива и пошла, но едновременно с това героична действителност, в която живи персонажи са били нашите деди и прадеди – частица от българския талантлив, но многострадален народ. С надеждата ние да допишем останалото, а когато и ние си идем, това да сторят следващите поколения. За да не се заличи онова, което се нарича родова памет.

Дали във века на виртуалната реалност, в жестокото време на глобализацията, гражданите на света, с деца от смесени бракове, ще се интересуват от това, вече доста остаряло понятие – родова памет? Няма ли да им лъха на нещо старо, ненужно и излишно? Дали нашите наследници от съвременното поколение ще си задават въпроса:

Кои сме ние,

откъде идваме

и накъде отиваме?

Корените на Йовиния род

Проучванията за историята на Йовиния род датират от края на 18 в. и началото на 19 век. В село Изатовци се заселва Исак (Исаак) Колчегов, който по спомените на възрастните изатовчани се преселил от района на Украинските Карпати. Предполагам, че фамилното име неправилно е възприето. По-скоро става въпрос за руско фамилно име Колчаков. Самото име Исак е правилно да се изписва Исаак и показва, че това е руснак по националност, с еврейски корен.

Времето, кога е станало това преселение, е около 1700 година. В родовата памет ще остане неизяснен и въпроса за неговото семейно положение при заселването му в Изатовци. Вероятно той не е мигрирал от района на Карпатите сам, а заедно със семейството си.

В семейството на Исаак се раждат четири деца:

- Велюн,
- Николчо (Никола),
- Васил,
- Къбла.

И до днес с тези имена са известни всяка от фамилиите: Велюнови, Николчини, Василячини, Къблини. Фамилията на Велюнови е живяла до къщата на Еленко Манчев в Горната махала на селото. Другата фамилия, на Къблини, е живяла почти в центъра на Изатовци. Останалите две фамилии на Василячини също и Николчини са живеели в Долната махала до училището, на края на селото.

I. ВЕЛЮН (ВЕЛЯ) е имал двама сина:

- Петър
- Сава

Първият син Петър има брак с Димитрина. В семейството им се ражда син Никола.

А) Никола създава семейство заедно с Анджа и имат 4 деца:

1. Александър, роден през 1902 година. Има 4 деца.

- Антица, родена през 1928 година
Деца: Миле и Давидко
- Игнат, роден през 1934 година,
Деца: Сузана и Саша (вероятно Александра)
- Борислава (неизвестно семейно положение)
- Дженко (неизвестна съпруга)

Деца: Смиля (вероятно Смилян) и Соня.

2. Олга (неизвестен съпруг)

Деца: Евдокия и Никола

3. Роса (няма информация за семейното положение)

4. Совинка

Деца: Деса, Богдан, Гоша (Георги), Минко.

Б) Вторият син на Велюн – Сава

Сава има три деца:

– Пана,

– Мана,

– Найден.

Няма достоверна информация за тяхното семейно положение.

II. Никола (Николчо)

Има едно дете – Павле (Павел)

Павле създава семейство заедно с Мария. Раждат им се две деца:

– Ига (вероятно Игнат),

– Коца (вероятно Костадин).

От тук води началото си и Йовината фамилия, която ще бъде обект на друго разглеждане.

III. ВАСИЛ.

Има три деца:

– Иван,

– Васа,

– Тошо.

За първите двама няма данни за семейното им положение.

Тошо създава семейство с Лена (Елена). Имат две деца:

– Таско, роден през 1864 година. Няма данни за неговото семейно положение.

– Гако, роден през 1873 година. Създава семейство с Ната (Надежда).

Деца: Васил, роден 1903 г., съпруга Милена

– Ангел, роден 1905 г., съпруга Тодорка

Деца: – Георги, 1928 г.

– Троянка, 1933 г.

– Костадин (Коца) – съпруга Виктория (Вита).

Деца: – Томислав 1935 г.

– Тошко 1939 г.

IV. КЪБЛА

Създава семейство с Гела. Имат две деца:

- Неша,
 - Деца: – Матей, 1805, съпруга Мара. Няма данни за деца.
 - Пена (Пенка). Няма данни за семейство.
- Божил
 - Деца: – Гога (вероятно Георги)
 - Негови деца: Петко, Найдено, Костадин, Стоян.
 - Иван – съпруга Параскева.
 - Негови деца: Дика – съпруга Лина. Няма данни за деца.
 - Стоян, съпруга Антица
 - Деца: Кристина, Лена (Елена), Паунка, Зорка, Данка, Дара (Даринка), Сандра (Санда), Павел – съпруга Виктория (Вита).
 - Деца на Павел: Йован, Стоян, Цвятко.

Старата къща на Йова Павлов в Изатовци
Рисунка д-р Томислав Еленков

Йовиният Род

Йовиният род води началото си от фамилия, която днес е трудно да се представи. Това, което може да се каже, е, че Йова (Иван) е живял с родителите си в село Булатовац, разположено между селата Басара и Височки Одоровци, в района на Висок. Днес, тази територия се намира в границите на Република Сърбия.

Времето, през което е живял Йова, е свързано с феодалните размирици в Османската империя в края на 18-ти и началото на 19-ти век, поради което периодът е наречен “кърджалийско време”.⁷⁴ Това е най-страшното от многото страшни времена, преживяни от българите и от всички други жители на османската провинция на Балканите. Причина за появата на кърджалиите е упадък на централизираната власт в Османската империя през 1770-те и 1780-те години, както и водените от Портата поредица от неуспешни войни: руско-турската война от 1768-1774 и руско-австрийско-турската война от 1787-1792.

А. Ф. Милер (1975) приема за начало на размириците 1791 г., когато първите опити за реформи на султан Селим III подтикнали към действие феодалната реакция в империята.⁷⁵ Разбитите турски анадолски войски (обикновени войници, спахии и еничари) често не се прибират по домовете и казармите и се отдават на грабежи и безчинства. Настъпила пълна анархия, продължила около 30 години, наречена “кърджалийско време”. Селата и малките беззащитни градове били подложени многократно на масов грабеж, съпроводен с убийства на мирни жители, а съпротивляващите се били напълно унищожавани.

В обособен раздел “България”, на своите “*Записки за войната на Русия с Портата*”, княз Михаил Воронцов (1782–1856) участник в щаба на руската Молдавска армия, по време на Руско-турската война (1806-1812), дава най-ранната досега известна дефиниция на кърджалийството в българските земи.

Обект на такова нападение и грабеж е било и село Булатовац. При едно от тези безчинства на кърджалиите селото не само е било опожарено, но и неговото население избито. В една от версиите се предполага, че сред загиналите е и семейството на Йова.

До тук нещата са ясни. Това, което остава неизвестно за нас е, кои са били майката и бащата на Йова. Сред старото поколение изатовчани се предават две

⁷⁴ Мутафчиева, В. 1993. *Кърджалийско време*. София.

⁷⁵ Miller, A. F. *Mustafa pacha Baïraktar*. Bucarest, 1975, с. 108.

версии, относно бъдещето на Йова. Според първата версия той е прибран от своя дядо Павел (Павле) и доведен в Изатовци.

Ако приемем това за вярно следва, че Павел, като негов дядо, е бил баща на неговата майка или баща. В семейството на Павле и Мария се раждат две деца: Коца (вероятно Костадин) и Ига (вероятно Игнат). Ако Павле е наистина бил дядо на Йова, то неговия баща трябва да бъде един от двамата негови сина – Коца (Костадин) или Ига (Игнат). В семействата на тези двама братя и техните деца никъде не фигурира името на Йова. Следователно никой от тях не е негов родител.

В спомените на старите изатовчани се твърди, че Йова бил твърде малък и не помни своите родители. Според други Павле е негов баща, който е имал трима сина – Коца (Костадин), Ига (Игнат) и Йова (Иван).

Николић (1981) в книгата си за Пирот и пиротския регион, относно дължащите данъци на населението, в графата за село Изатовци е включено под №429 името на Јован Павловић.⁷⁶ Това, че Йова носи името на Павле показва, че той е част от тази фамилия. В случая ние не можем да бъдем категорични, какви са родовите отношения на Йова с Павле. Може Павле наистина да е негов дядо или негов баща. А възможно е, след като Йова остава кръгъл сирак, Павле да го е осиновил. За нас ще остане неизяснен въпросът за родителите на Йова.

След опожаряването на селото Йова тръгва заедно с Павел, който напуска Булатовац, и търси спасение в село Изатовци. Тук малкият Йова израства и създава свое семейство. Рождената година на Йова е 1800.

Свое семейство създава с Вита (Виктория). Родителите на Вита са Неца (вероятно Наско или Атанас) и Петра. Неца е роден в Изатовци, а Петра е от Славия. Днес има цяла фамилия в Изатовци, която носи нейното име – Петрини. Неца умира твърде млад, през 1815 година в Изатовци. В старото гробище на Изатовци има негов паметник на гроба.

В семейството на Йова и Вита се раждат седем деца – три момчета и четири дъщери: Джера (Герасим), Манчо, Стана, Магда, Петрия, Павлина и Васа.

⁷⁶ Николић, Илия. (1981). Пирот и срез Нишавски 1801-1918. Грађа. Књига прва 1801-1883. Пирот.

Ижата (в ляво) и гостната (в дъното), където е живяло семейството на Еленко Манчев

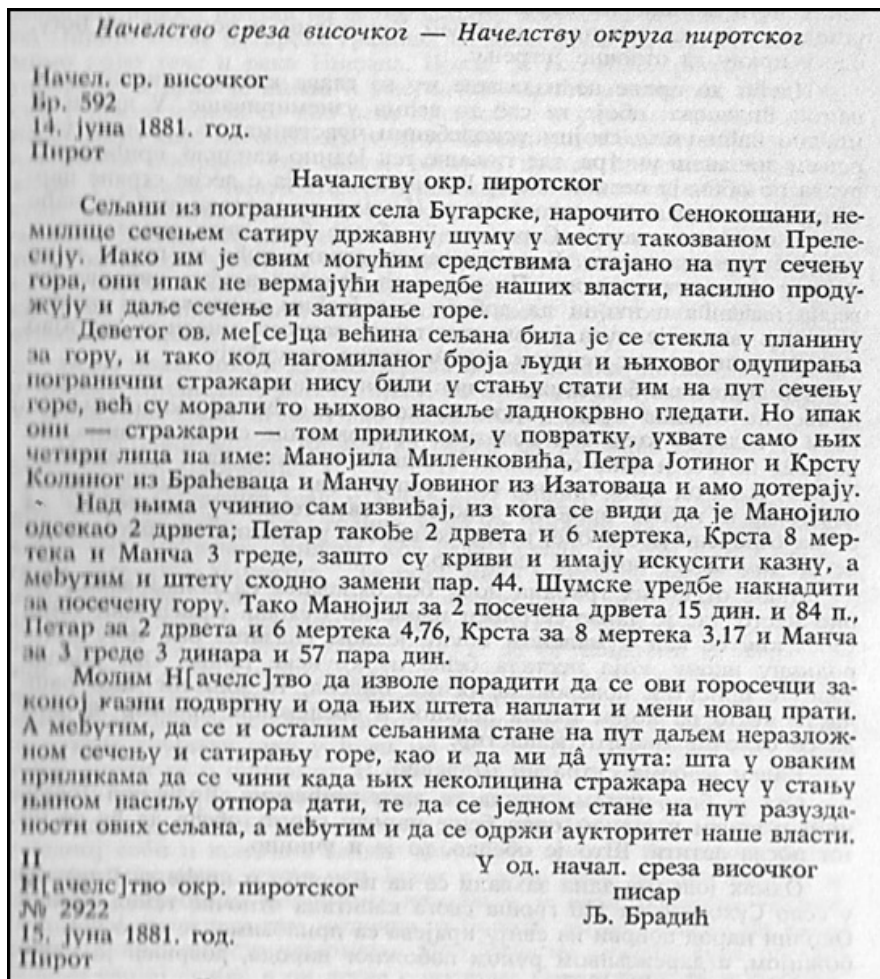

Къщата на Неца и Петра. Тук е родена Вита (Виктория) жената на Йова

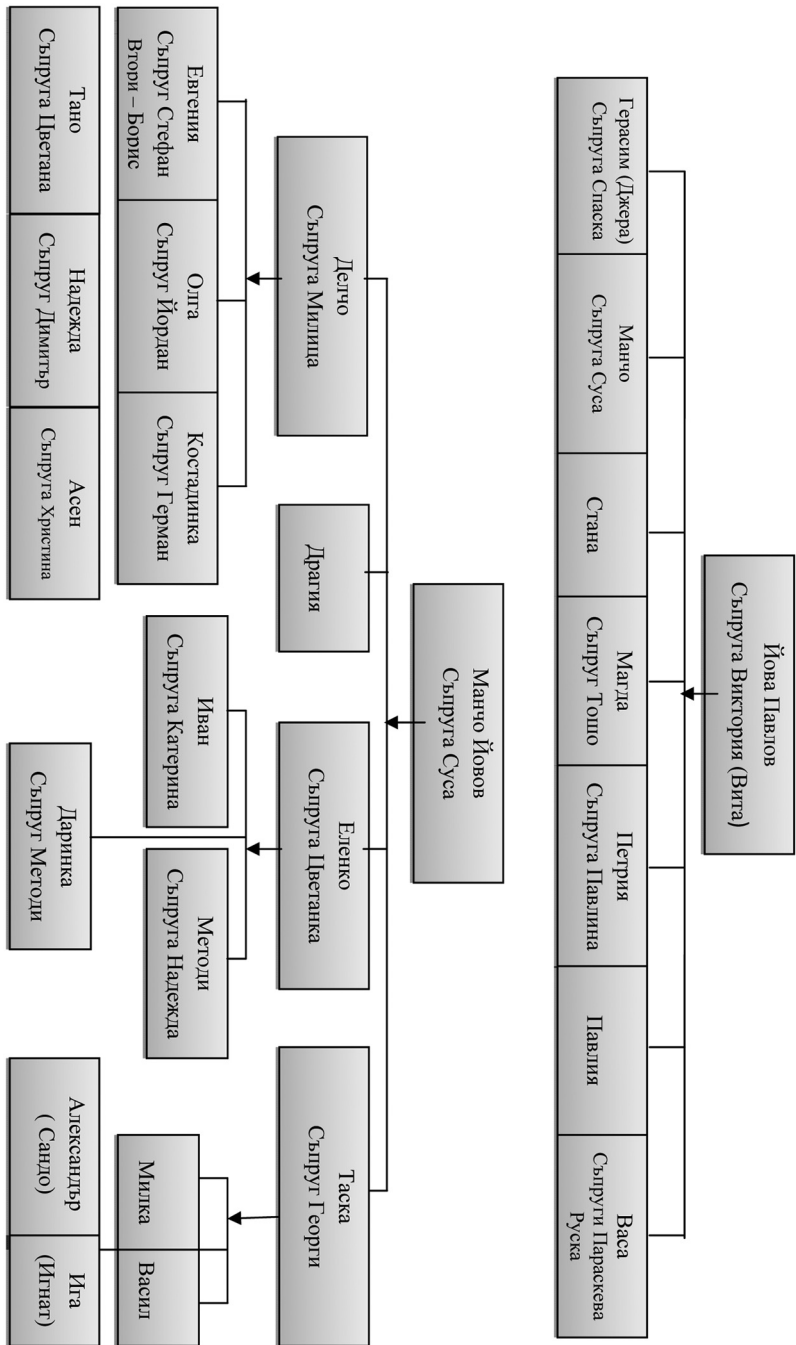
Манчо Йовов

В семейството на Йова и Виктория (Вита) първородното дете е момче. Кръстили го Манчо. Това събитие в семейството е станало през 1846 година в Изатовци. Годината на раждане се потвърждава и от избирателните списъци за провеждане на избори за 13 народно обикновено събрание през 1903 година, където под №258 е отбелязано, че Манчо Йовов е на 57 години.

От тези списъци научаваме, че Манчо не е учил и е неграмотен. Негово основно занятие е било земеделието.

В друг документ, до началника на Пиротския окрът от 14.06.1881 година, се докладва за установени нарушители от пограничните български села, които са извършили сеч на дървета от държавната гора в местността Прелесия.

⁷⁷ Подреждането в схемата, след Манчо, не е според годините на раждане.

Между нарушителите е и Манчо Йовов от Изатовци. Неговото нарушение е отсичането на 3 “греди”. За това нарушение на Манчо е наложена парична глоба от 3 динара и 57 пари.⁷⁸

Времето, в което е живял Манчо Йовов, е свързано с турското робство. Това е било време на безправие, експлоатация на българското население. Исторически доказано, че е имало физическо насилие над невинни българи от страна на лица от турското управление.

Манчо сключва брак със Суса. Според неписаните по това време закони, който напусне дома на семейството трябва да получи парично обезщетение за полагащото му се наследство. Спазвайки тези приети правила на село, Манчо е бил принуден да аргатува за да събере средства и да откупи делът на своя брат Васа.

В семейството се раждат три момчета и едно момиче. Първородното дете е Делчо, роден през 1873. Второто дете в семейството е Драгия, за когото няма данни за годината на раждане и неговия живот. Третото дете в семейството е Еленко, роден през 1875 година в Изатовци. Таска е последното дете, родена през 1880 година.

Еленко сключва брак с Цветана (Цека). Имат три деца – Иван (1892), Методи (1903) и Даринка (1910).

За Драгия няма информация имал ли е семейство.

Делчо сключва брак с Милица. Имат шест деца – Евгения (Гена), Олга, Тано, Надежда (Нада), Асен и Костадинка (Коца).

Таска има четири деца: Милка, Васил, Санда, Ига (вероятно Игнат).

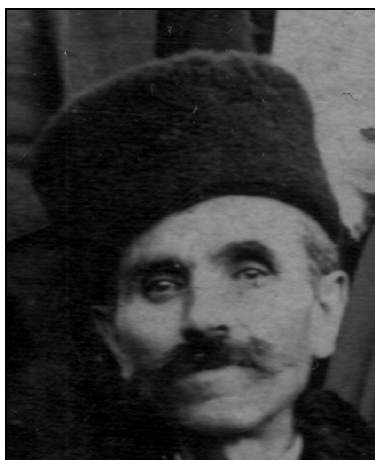
За съжаление не се разполага с друга достоверна информация за Манчо и неговата съпруга. Съхранени спомени и данни има повече за неговите наследници – Еленко, Делчо и Таска.

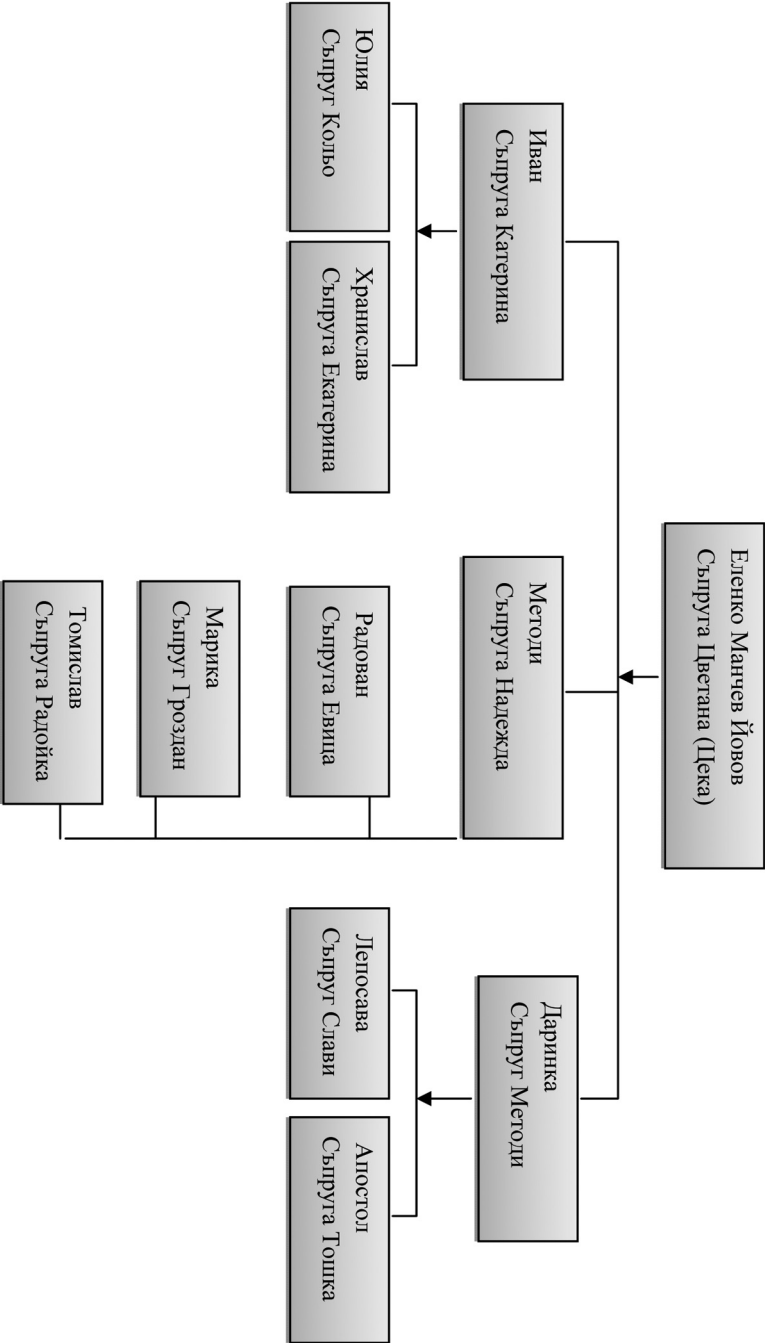
⁷⁸ Николић, Илия. (1982). Пирот и срез Нишавски 1801-1918. Грађа. Књига друга 1883-1893. Пирот.

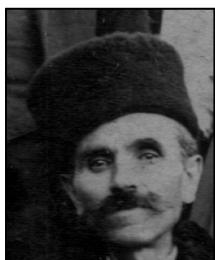
1. Цветанка (Цека), 2 – Джина, сестра на Цека, 3 – Васил, син на Таска, 4 – Игнат, син на Джина, до него с детето Геца е съпругата му Криса. 5 – Манол, най-големия син на Игнат и Криса, роден през 1932; 6 – Мака Милованка 1937; 7 – По-голямата ѝ сестра Джина, 1936 г.
8 – Йованка, сестра на Цека.

**Семейството
на
Еленко Манчев Йовов**

Еленко Манчев Йовов

В семейството на Манчо и Суса се ражда отново момче. Това събитие се е случило през 1875 г. в Изатовци. Кръстили го Еленко. Биографичните данни за него са твърде оскъдни. Това, което се знае, че е бил малко грамотен. Отдаден е изцяло на семейството и грижата за децата и имотното състояние. В ранните години на своя живот е имал заболяване, което го правило слабо подвижен. Няма точна диагноза, но се предполага, че е било заболяване на гръбначния стълб.

Еленко сключва брак с Цветанка Ангелова, родена през 1876 година, от село Вълковия. Нейният баща е Ангел. В семейството и сред най-близките роднини е наричана Цека. Има сестри Джина и Йованка.

Освен с домакинството нейно задължение е било да участва наравно с другите членове на фамилията в обработването на земята.

И при семейството на Еленко Манчев продължава традицията, по неписани закони, да бъдат обезмездявани онези от децата, които напускат семейството и не продължават да участват в поддържане на имотното състояние на фамилията. По тази причина Еленко е бил принуден да работи като келнер в кафене в Цариброд, за да събере необходимата сума, която да изплати на брат си Делчо, който се отдава на учителската си професия.

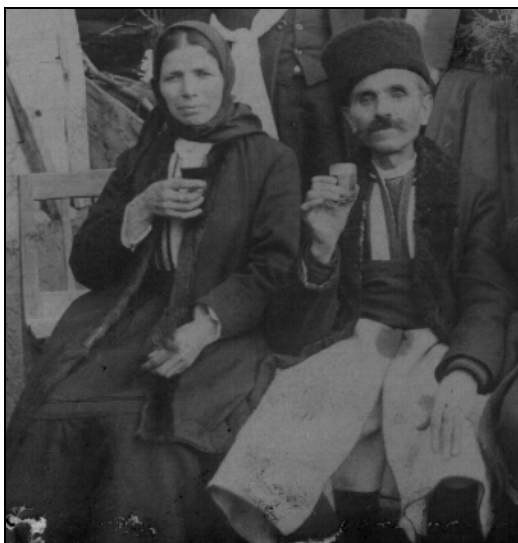
Еленко напуска земния си път през 1931 на 56 години. Цветанка доживява до дълбока старост – 86 години, и през 1962 г. си отива от този свят.

Деца

В семейството се раждат три деца. Първородното дете е Иван (1899), второто дете е Методи (1903) и третото е момиче – Даринка (1910).

Цветанка с внучите Мара и Томирислав

Цветанка и Еленко, 1925 г.

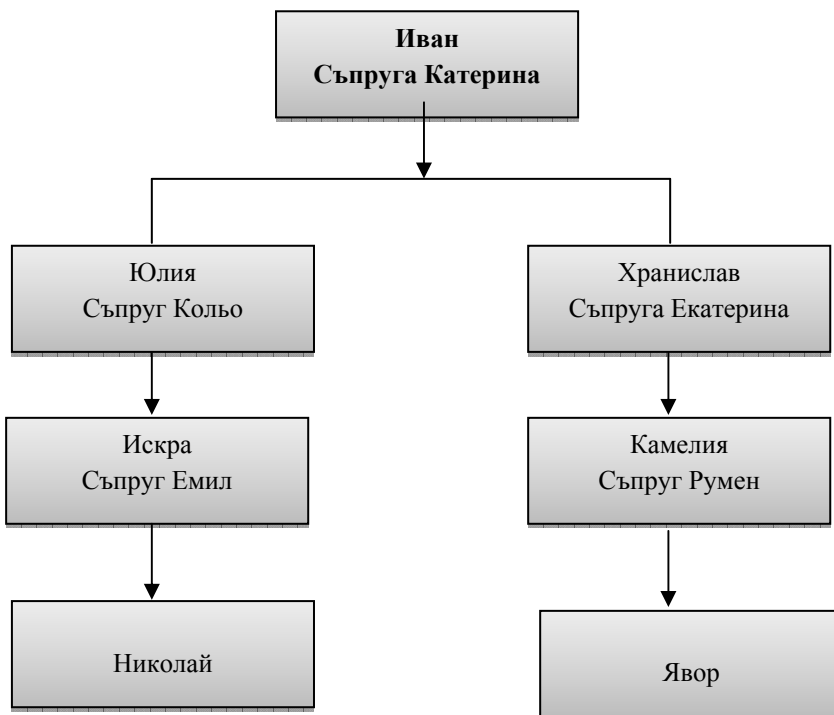

Сватбата на Иван и Катерина, 1925 г.

1 – Цветанка, 2- Еленко, 3 – Методи, сина на Цветанка и Еленко, 4 – Катерина, съпруга на Иван, 5 – Иван, 6 – Даринка, дъщеря на Цветанка и Еленко.

**Семейството
на
Иван Еленков Манчев**

Родословна схема на семейство Иван Еленков Манчев

Иван Еленков Манчев

Първороден син в семейството на Еленко и Цветанка (Цека). Това се е случило на 26 август 1899 година в Изатовци. Кръстили го Иван. Основно четиригодишно училище завършва в Изатовци. Средно педагогическо училище завършва през 1919 година в София.

Професионалната си кариера започва през 1921 година, като учител в село Каменица. От запазените ведомости за възнагражденията на учителите от Царибродско намираме неговото месечно възнаграждение.⁷⁹

През януари 1921 г. Иван Манчев постъпва на работа в училището в Каменица, с основно месечно възнаграждение от 280 лв., с 20 лева прибавка. Върху сумата от 300 лева са удържани 4% данъци и други 8%, което прави общо удържки 36 лв. Чиста сума, която е получавал е 264 лева. Като служител първа категория е получавал и 20% върху заплатата и допълнително възнаграждение от 90 лева.

Като учител в Изатовци през 1922 г. е имал годишна заплата от 3360 лева. Месечното възнаграждение е било 280 лв. с добавка от 20 лв. Имал е към заплатата и добавъчно възнаграждение от 200 лева и 40% (200 лв.) Или общо месечно възнаграждение е получавал от 700 лева, върху които са удържани 8%. След направените удържки е получавал 676 лева.⁸⁰

Иван сключва брак през 1925 година с Катерина Георгиева, родена през 1908 годна в село Славиня. Дъщеря е на известен в селото ковач Георги (Гоше). Няма информация за нейното образование. В живота си нейното основно задължение е било да отглежда децата си и да се грижи за домакинството. Семейството се установява да живее в Цариброд. Откъснат от селския живот и задължения, Иван е получил парично обезщетение от своя брат Методи за неговия дял.

Професионалната си кариера Иван, започва като учител в село Каменица от януари 1921 година. Бил е за кратко време учител и в село Изатовци.

⁷⁹ ЦДА, ф.166к, оп.1, а.е. 409, л. 8-9.

⁸⁰ ЦДА, ф.166к, оп.1, а.е. 409, л. 72.

Учителската си професия продължава в Сенокос, а след това в Куршумлия и Прокупле. В Цариброд става учител в смесената гимназия “Йосип Броз Тито”, където е преподавал български език. Преди 14.09.1944 г. е учител в Градина.

Иван

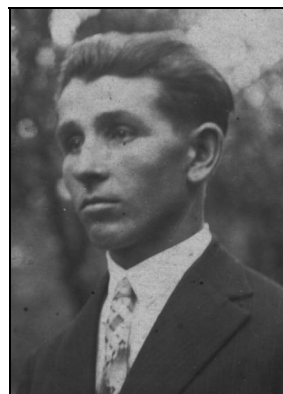
**Олга, Тано и Иван,
София, 1919 г.**

Катерина и Иван, 1925

Сватбата на Иван и Катерина, 1925 г., Изатовци

Иван Манчев

След приключване на професионалната си кариера Иван се пенсионира. Пенсионерските си години прекарва в Цариброд до 1992 година, когато почива неговата съпруга. Останал сам, той е принуден да напусне дома си и да се премести да живее в Русе при сина си Хранислав. Тук той завършва и своя земен път на 09.05.1992 година. Неговата съпруга първа си отива от този свят на 29.02.1992 година в Цариброд. Иван е погребан в Русе.

Деца

Семейството на Иван Манчев има две деца: Юлия (1926) и Хранислав (1933).

Юлия Иванова Манчева. Първото дете в семейството на Иван и Катерина. Родена е на 14.11.1926 година в Изатовци. Тук е израснала и вероятно е учила в трикласното основно училище. Гимназиално образование получава в Цариброд. След влошаване на отношенията между Югославия и България емигрира в България и се установява в София. Продължава образованието си в медицинския университет в София, който завършва през 1955 година. Професионалната си кариера на лекар започва в болницата в Тутракан. От януари 1957 г. постъпва на работа в болницата в Павликени, след което се премества на работа в град Левски. Заедно със съпруга си работят и в град Ловеч, където Юлия приключва своята лекарска професия и се пенсионира.

Юлия сключва брак с Кольо Гатев през 1955 година. Той завършва също медицинския университет в София. Професионално в лекарската си практика работи като акушер-гинеколог.

Юлия завършва земния си път на 05.10.2013 г. в София на 87 години.

Животът на К. Гатев завършва на 06 май 1993 година.

Деца

Семейството на Юлия и Кольо Гатев има една дъщеря – Искра.

Искра Колева Гатева. Единственото дете в семейството на Юлия и Кольо Гатев. Родена е на 14 юли 1956 година в Павликени. Средно образование завършва в математическата гимназия в Ловеч. Продължава образованието си в областта на фармацевтиката в Медицинския Университет в София. Дипломира се като фармацевт. Трудовата си кариера започва по специалността в аптеки в София. По-късно създава своя семейна аптека, в която работи заедно със сина си Николай.

Омъжена е за Емил Милчев през 1981 година в София.

Деца: Има един син – Николай.

Николай Емилов Милчев. Николай е роден на 23. 04. 1982 в София. От 1989 до 1997 година завършва основно образование в 74 СОУ “Гоце Делчев” в София. От 1997 г. до 2000 г. завършва средно образование в 22 СОУ “Георги Сава Раковски”, София. От 2000 до 2001 година учи една година химия в Химически Факултет на Софийски Университет “Св. Климент Охридски”. От 2001 до 2006 г. завършва висше образование по фармация във Фармацевтичния Факултет на Медицински Университет в София. От 01.01. 2007 г. до 30. 04. 2011 г. работи в частна аптека. Продължава да упражнява професията си в аптека “Зевс” на семейството в София.

Искра, 1961 г.

Искра и сина Николай

Юлия – майка на Искра

Искра, 2013 г.

Николай

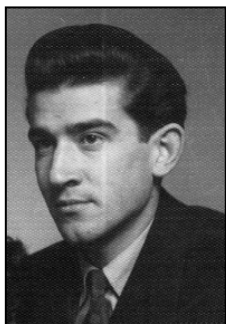

Кольо Гачев, Юлия и Хранислав

Катерина, Хранислав, Иван

Хранислав Манчев. В семейството на Катерина и Иван второто дете е момче. Дали му името Хранислав. Роден е на 13 юни 1933 година в село Изатовци. Средно образование завършва през 1952 година в гимназията в Цариброд.

През 1955 година емигрира в България. Като емигрант първоначално започва да работи в Захарните заводи в град Горна Оряховица, като обикновен работник. През същата година кандидатства и започва да учи във Висшия медицински институт в София, който завършва през 1961 година. Трудовата си кариера на лекар започва през 1962 в градска болницата в Бяла, акушеро-гинекологично отделение. От 1969 година е на работа в Окръжна болница в град Русе, в акушеро-гинекологичното отделение. Професионалната си кариера завършва през 1993 годна, когато излиза в пенсия.

Хранислав създава семейство с Екатерина Петрова Бояджиева, родена на 10 август 1933 в Две Могили. Основно и гимназиално образование получава в училище “Христо Ботев” в Русе през 1940-1951 година. Продължава образованието си във Висшия медицински институт в София.

Професионалната лекарска кариера започва в градската болница в Бяла през 1960 година. На тази работа остава до 1968 г., след което се премества в Окръжна болница в Русе, където работи до 1991 година.

Хранислав напуска земния си живот на 26.03.2014 г.

Деца

Семейството има само едно дете – Камелия.

Сватбата на Хранислав и Екатерина, 1961 г.

От ляво на дясно: Кольо Гачев, съпруг на Юлия, Ектерина, Хранислав, Юлия, сестра на Хранислав

Камелия Храниславова Манчева. Родена е на 4 февруари 1962 година в Русе. Детските години преминават в родния град. Тук завършва основно и гимназиално образование през 1969-1980 година, в математическата гимназия. Продължава образованието си през 1980-1986 във Висшия медицински институт в Плевен.

Професионалната си кариера започва след завършване на висше образование през 1986 година в Окръжна болница в Русе. Специализира вътрешни болести и кардиология.

Омъжена е за Румен Иванов Коларов, роден на 4 септември 1961 година в Русе. Средно образование завършва през 1968-1980 година в английската гимназия в Русе. Продължава висшето си образование във Висшия медицински институт в Плевен за периода от 1980 до 1986 година. Като млад специалист започва работа през 1986 в Окръжна болница в Русе. Специализира вътрешни болести и кардиология. От 2000 година създава частен кардиологичен кабинет.

Деца

Камелия и Румен имат един син – Явор.

Явор Руменов Коларов. Роден е на 7 декември 1999 година в Русе. Първокласник е от 2006 година.

Камелия, Явор, Румен

Камелия

Камелия и Румен

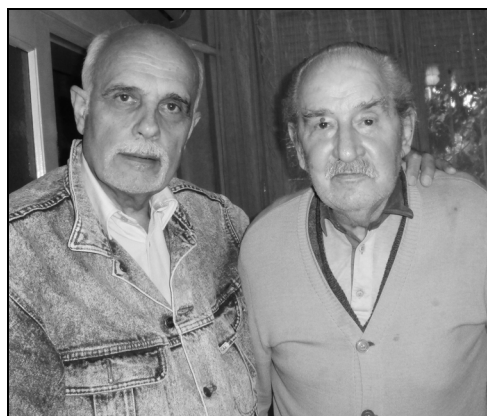
Камелия и Явор

Екатерина, 2013 г.

Хранислав, 2013 г.

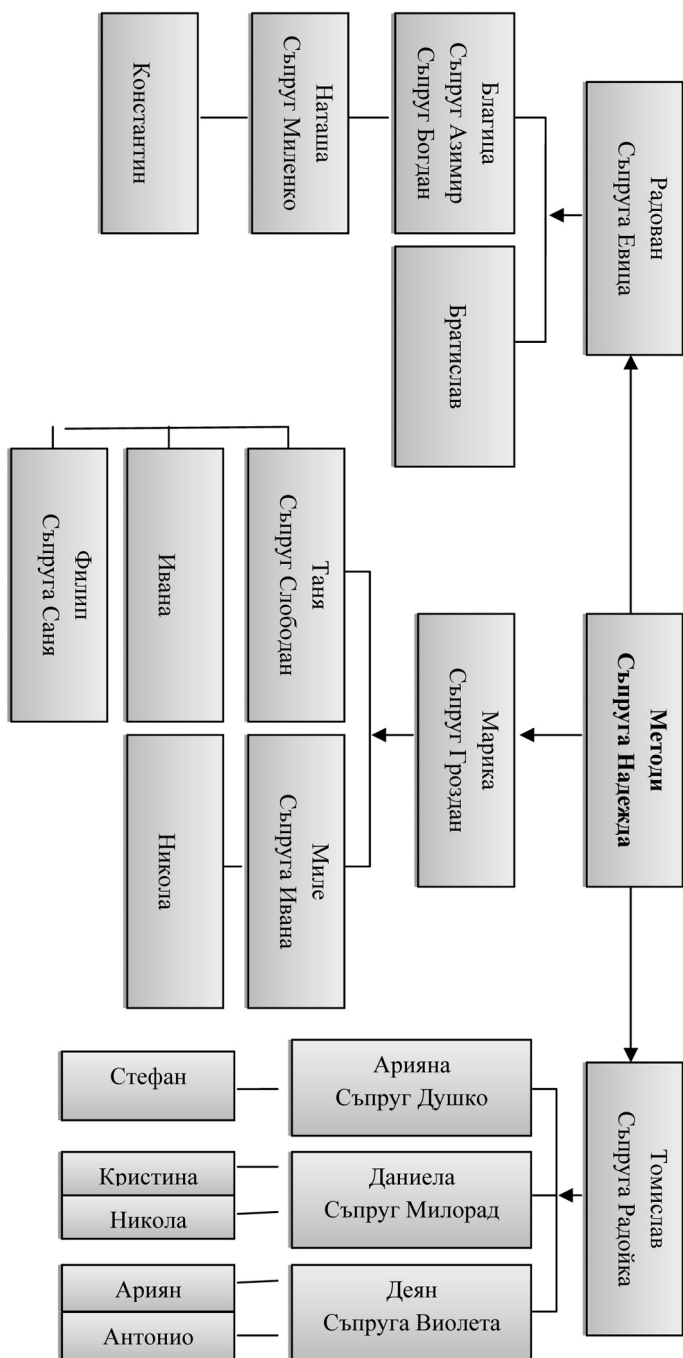
Апостол и Хранислав, 2013 г., Русе

Кольо Гатев и Юлия

**Семейството
на
Методи Еленков Манчев**

Родословна схема на семейство Методи Еленков Манчев

Методи Еленков Манчев

Второто дете в семейството на Еленко и Цветанка. Роден е през 1903 година в Изатовци. Първоначалното си образование получава в училището в Изатовци, което е четиригодишно. Завършилите продължават образованието си в Каменица, където има прогимназия, в която се обучават ученици от Изатовци, Брайкевци, Сенокос и Славия. Обучението е на български език. Според съществуващите учебни програми по това време завършилите седми клас полагат малка матура. Методи не успява да защити малката матура. Причината за това е лошото здравословно състояние на неговия баща Еленко, който е страдал от заболяване засегнало гръбначният му стълб. Методи е единственото мъжко дете в семейството, след напускане на неговия брат Иван, който се отдава на учителската си професия, извън семейството. За да запази традицията и съхрани семейното поземлено стопанство, Методи се лишава от възможността да се образова. Той поема цялата тежест и организация на семейното земеделие, отглеждането на животните и домакинските задължения. Подкрепя получава от своята майка Цека и сестра си Даринка, при обработване на земята, създава голяма сливова овощна градина, съхранява традицията за отглеждане на животни. Наред с тези задължения той се заема и с отглеждане на пчели и получаване на мед, прави раклия, кашкавал и сирене. Той е трябвало да мисли и за създаване на собствено семейство.

Негова избраница е Надежда Тасева Йонева от Болшево. Запознанството е станало чрез нейната по-голяма сестра Панка. Надежда е сираче. Нейният баща Таско умира през 1915 година.

Надежда е родена през 1903 година в семейството на Найда и Таско. След смъртта на бащата, майката поема грижите за четирите си деца. Когато Надежда е 12-годишна нейната майка се жени повторно. Вторият съпруг има също четири деца. Семейството става многолюдно, осем деца с двама родители и едно природено дете Васил.

В ранна възраст Надежда намира изход, като започва работа в богато еврейско семейство в София. Семейство Мюлер поверява двете си дъщери в ръцете на своята прислужница. От госпожа Мюлер не остава незабелязан певческият талант на Надежда. Това е повода тя да и подари и песнопойка с познати на Надежда песни. С този глас пред Надежда се отваря възможността да участва и в програмите на радио София. Узнала за намеренията на своята дъщеря, нейната майка притеснена веднага я прибира на село. Причината за тази бърза реакция е, какво ще кажат в селото когато научат, че Надежда е станала певица. В Болшево

дол на Надежда не остава нищо друго освен да продължи селския начин на живот.

Запознаване на родителите на Методи с избраницата става на Спасов ден през 1925 година, който се празнува в село Долни Криводол. Празненството е организирано на открито на ливадите в местността Малћеница. На тържеството Надежда идва с по-големите си сестри Панка и Милица.

Еленко, бащата на Методи, наблюдава извиващото се буйно младежко хоро. Развълнуван от празничната атмосфера той не може да се удържи, става от дървената скамейка и поръча на музикантите да изсвирят чорбаджийското хоро и сам повежда хорото с вдигната ръка, в която държи своя бастун с лъвска глава. Този жест означава, че той приема избраницата на своя син. След годежа на Методи и Надежда, по стар обичай, е определена и датата за сватбата. Дватама свързват живота си на 18 май 1926 година. Младата, красива и амбициозна Надежда става част от едно богато, известно селско семейство в Изатовци. Но селското богатство е изисквало и много усилия за да се поддържа. Цялото многобройно семейство е посветено на работа на нивите, ливадите и домашните животни. Снахата, като най-младия член на семейството, трябва да се съобразява със свекървата, девера, етьрвите и зетьовете и накрая със съпруга си. Единственото, на което е можела да разчита това е любовта и уважението на съпруга си.

Деца

В семейството на Методи и Надежда са се родили пет деца.

Бранислав Методиев. Първороден син в семейството на Надежда и Методи. Роден е през 1927 година в Изатовци. Първите детски години на Бранислав преминават в родното село, обграден от любовта на своите родители, на дядо Еленко и баба Цветана (Цека). Тази майчина любов и обичта на най-близките хора скоро е помрачена. Малкият Бранислав, в третата си година се разболява. Признаците на болестта са постоянна силна кашлица. Отсъствието на надеждна лекарска помощ води до по-сериозни усложнения. Случва се най-лошото. Животът напуска детското тяло, по време на хранене в ръцете на своята баба Цека. Семейството и цялата фамилия е покрусена от загубата на Бранислав.

Второто дете. Младото семейство не е изгубило вярата си да има свое дете. Две години след тежката загуба, през 1929 година радостта отново спохожда Надежда и Методи. Ражда им се отново син. Но радостта им е кратка. Раждането е в домашни условия, без присъствието на акушерка и допусната грешка при раждането, се оказва фатална за детето. С това семейството за втори път е поставено на изпитание. Този случай поражда и много приказки в селото и даване на различни препоръки, повечето от които са свързани с паганските обичаи, според които при такива случаи е необходимо да бъде сменен кума на семейството. Новороденото дете трябва да бъде оставено на улицата и този, който пръв го намери трябва да стане кум.

Радован Методиев Еленков. През 1930 година, на 13 ноември семейството се сдобива с нова рожба. Момче. Кръстили го Радован. Раждането е преминало успешно, новороденото е повито и изнесено на улицата. Първият минувач по улицата, намерил оставеното новородено е била Даринка, сестрата на Методи. Спазвайки паганското поверие от този момент тя става негова кума. Новата кума дава името Радован. За да бъдат избегнати уроки на детето, лявото ухо е пробито. Радован расте в семейството окрилян от любовта на своите родители, както и обичта на дядо си и баба си.

Марика Методиева Еленкова. Четвъртото дете в семейството на Надежда и Методи. Радост изпълва многолюдното семейство на дядо Еленко. На 28 септември 1933 година се ражда момиче, което кръщават Марика. Нейното раждане дава нова надежда и връща към спокоен живот нейните родители.

Томислав Методиев Еленков. На 07 март 1939 година семейството се сдобива с нова рожба. Това е най-младия наследник на фамилията на Еленко Манчев. Дават му името Томислав. При избора на името неговия баща се е ръководил от своите симпатии към кралската дистанция на Караджорджевите. Неговото желание е било детето да носи името на най-младия син на династията принц Томислав. Идването на Томислав на белия свят е по препоръка на доктор Кръже-невси от Годеч, който е посещавал като лекар селата от Висок. Той е настоявал пред Надежда да има отново дете, което ще спомогне за укрепването на нейното здраве.

Надежда и Методи, 1926 г.

Надежда с внуците Арияна,
Даниела и Деян

Методи и Надежда, 1961 г.

Отляво на дясно: Радован, Методи, Надежда, Цветанка, Марика, Томислав

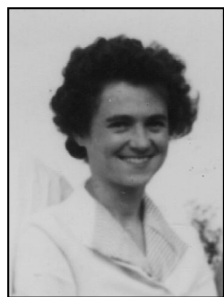

От ляво на дясно: Радован, Марика, зад тях са Надежда, Цветанка, Методи, Томислав

Радован Методиев Еленков. След загубата на двете си първородени деца в семейството на Надежда и Методи отново идва радостта. Това се е случило на 11 ноември 1930 година. Семейството се сдобива отново с мъжка рожба. За да запазят детето си семейството прибягва към паганския обичай след раждането. Новороденото е оставено на улицата в селото с поверието, че първия който го открие трябва да замени кумовете на семейството. С това поверие се смятало, че лошата поличба, която е сполетяла дома ще бъде премахната. Оставеното новородено дете е намерено от неговата вуйна Даринка, сестра на Методи. Тя му дава името Радован.

Малкият Радован расте в дома на своя дядо Еленко, обгърнат с обичта на цялото семейство. Детските му години преминават в Изатовци, където от рано се запознава със селския начин на живот и негодите, който ги съпътстват. Успешно завършва седемгодишното обучение в прогимназията в съседното село Каменица, в която се обучават ученици от Изатовци, Брайкевци, Сенокос и Славия. През 1947 година записва да учи в средната учителска школа в Цариброд, която завършва през 1950 година. Вече дипломиран учител той постъпва на първото си

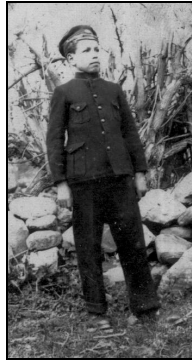
работно място в Зворник, където започва и неговото професионално израстване. След две годишно учителстване се премества да работи в Азбресница до Ниш, където преподава от 1956-1961 година. Успоредно с преподавателската си работа се записва задочно във Вишата педагогическа школа в Ниш, специалност сърбо-хърватски и руски език. От 1961 до 1996 е преподавател в Алекснац до Ниш. След 40 години преподавателска работа на 01.01. 1996 година приключва професионалната си кариера и се пенсионира.

През 1958 година сключва брак с Евица Ненад Милошевич, родена през 1936 година в Търняне, близко до Алексинац. В родното място завършва Средна учителска школа. Професионалната си кариера започва заедно с Радован в Азб-ресница, през 1957 година. Професионално продължава да се развива, като преподавател в основното училище в Търняне. Трудовата и професионална кариера завършва в Търняне, когато излиза в пенсия.

Деца. В семейството се раждат две деца: Благоица (1960), Братислав (1962).

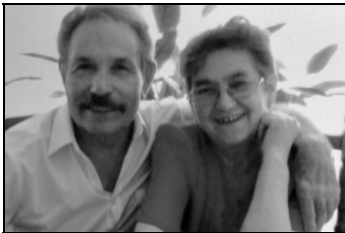
Радован и Евица

Радован

Евица, Радован, Благоица

Радован и Евица

Благоица, Евица, Наташа, Радован

От ляво: Братислав, Миленко (съпруг на Наташа, дъщеря на Радован), Богдан (съпруг на Благоица), Евица, Радован, Благоица.

Благица Радованова Еленкова. Първото дете в семейството на Радован и Евица. Родена е на 08 октомври 1960 година в Ниш. Детските години прекарва в семейна среда по месторабота на родителите. През 1976 година се записва да учи в Средното музикално училище в Ниш. Завършва през 1979 година. Продължава образованието от 1980 година във Висшата музикална академия в Скопие, която завършва през 1983 година.

През 1985 година започва професионалната си реализация в Средно музикално училище в Приедор.

Сключва брак с Азимир Зуканович, роден в Ключ. Завършил е Средно музикално училище. Преподавател по музика.

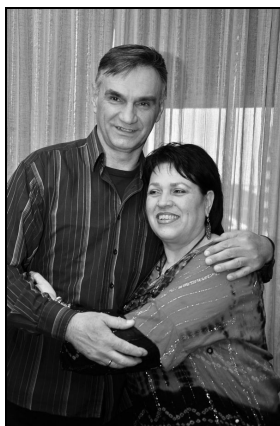
Има вторият брак с Богдан Шибар роден през 1956 в Приедор. Завършил е средно икономическо училище.

Деца

От първия брак има едно дете – Наташа (1988).

Благица с Наташа

Богдан и Благица

Благица

Наташа Азиминова Зуканович. От първия брак на Благица с Азимир имат една дъщеря, родена през 1988 година. Кръстена е Наташа.

Завършила е медицинско училище, специалност санитарен техник. Омъжена е за Миленко Радич. Имат едно дете – Константин (2013 г.).

Майка и дъщеря – Благлица и Наташа

Наташа

Наташа, Миленко и малкия Константин

Благлица

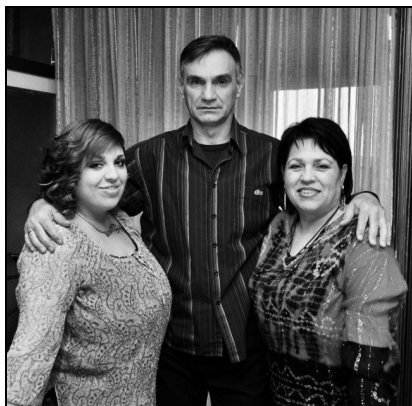

Братислав Радованов Еленков. Второто дете в семейството на Радован и Евица е момче, родено 06 октомври 1962 година. Кръсти ли го Братислав.

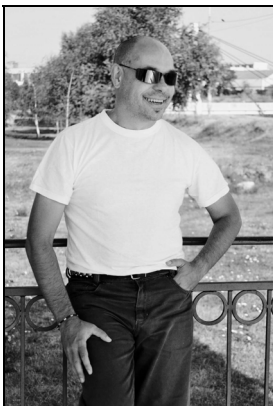
Детските години прекарва в семейството. Завършва осемгодишно училище в Търняне, където работят неговите родители.

Професионално се ориентира към Средно занаятчииско училище в Ниш.

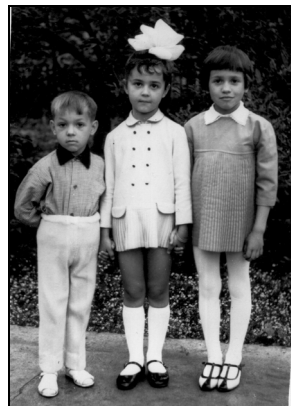
Продължава образованието и професионалната си ориентация в Школата по физиотерапия. Успешно завършва и започва професионалната си реализация, като физиотерапевт в Нишка баня.

Наташа, Богдан, Благица

Братислав

Братислав, Даниела, Благ-
геца

От ляво на дясно: Благица, Евица, Братислав, Радован

Радован, Даринка, Методи,
Евица, Лепосава, Слави

От ляво на дясно: Радован, Марика, Методи, Надежда, Томислав

Марика Методиева Еленкова. Родена е на 28 септември 1933 година в Изатовци. Това е второто дете в семейството на Методи и Надежда, след сполетялата ги трагедия с първородните деца. Марика с брат си Радован възвръща надеждата и спокойствието в семейството. Израства в Изатовци заедно с брат си и неотлъчно помага в ежедневната селскостопанска работа. От рано привиква към трудови навици и не лекия селски живот. Въпреки материалните трудности на семейството тя успешно завършва през 1948 година седемгодишното училище в съседното село Каменица, с полагане на малка матура. По време на учебния процес тя се утвърждава, не само като добра, но и отлична ученичка. С това образование тя има възможност да продължи напред. Изборът е направен. Записва се да учи в гимназия “Йосип Броз Тито” в Цариброд, която завършва през 1952 година. С диплома в ръце пред нея стои за разрешаване един жизнено важен въпрос – къде и как да продължи образоването си. Понякога в живота нещата не са така лесни и не винаги улесняват в реализиране на намеренията и мечтите на младите хора. Материалните затруднения на семейството, което трябва да издържа в учението три деца, я принуждават да прекъсне по нататъшното си образование. Това не я обезкуражава и по-късно успява да реализира желанието си да завърши висше образование във Висша педагогическа школа в Ниш, специалност сърбо-хърватски и руски език.

През 1953 година сключва брак с Гроздан Милев, роден през 1927 година. Завършва висше образование със специалност Биология и химия в Белградския университет. Първата година, след завършване на университета, постъпва на работа в град Сичево. Премества се на работа, като директор на училището, в село Каменица. От 1961 година се премества и живее със семейството си в Белград, където продължава своята преподавателска работа. За своите успехи по време на професионалната си кариера, освен с уважението на колеги и ученици, той е отличен и с множество награди. Той е един от малкото хора, който е имал възможността да се срещне с първия космонавт Юрий Гагарин, по време на посещение в Москва. Професионалната си кариера приключва и преминава в пенсия през 1982 година. Земния си път завършва на 14 юли 2000 година.

Деца

Семейството отглежда две деца – Таня и Миле.

От ляво: Радован, Евица, Марика, Гроздан

Радован, Евица, Марика, Томислав

Марика и Гроздан

Радован, Евица, Даринка, Методи
Децата: Даниела, Братислав, Благица

Татяна Грозданова Милева. Родена е на 04 септември 1959 година в Цариброд.

Основно и гимназиално образование получава в Цариброд. През 1974 година продължава образованието си в Стоматологичния факултет в университета в Белград. Успешно завършва и се дипломира през 1980 година, специалност стоматология.

Професионалната си кариера започва през 1981 година във Военна медицинска академия в Белград. От 1983 до 1990 година работи във военно медицинска академия, Смедерево.

През 1990 година създава частен стоматологичен кабинет “Медента” в Белград.

Омъжена е за Слободан Михайлов Савич на 01 май 1978 година в Белград.

Слободан е роден на 10 февруари 1954 година в Белград. След завършване на гимназиално училище се записва през 1974 година във факултета по Пътно строителство. Успешно завършва и се дипломира през 1981 година, специалност инженер пътно строителство.

Професионалната си кариера започва през 1982 година във фирма “Ласта” в Смедерево. Тук работи в продължение на 10 години, до 1992 година. От 1992 година се премества на работа в същата фирма със седалище в Белград.

Деца

Семейството на Таня и Слободан има две деца – Ивана (1979) и Филип (1985).

От ляво на дясно: Ивана (1), Таня (2) и Филип (3)

Ивана Слободанова Савич. Първото дете в семейството е момиче, което кръщават Ивана. Родена е на 14 декември 1979 година в Белград.

Детските години израства и прекарва в Белград. Основно и гимназиално завършва в родния град. Продължава образованието си във Факултета по трудово право на университета в Белград. Завършва успешно и се дипломира, като юрист трудово право. Професионалната и трудова кариера започва в стоматологичната фирма на родителите в Белград, като мениджър ординатор.

Филип Слободанов Савич. Роден е на 30 октомври 1985 година в Белград. Основно и гимназиално образование получава в Белград. Продължава образованието си в Стоматологичния факултет през 2004/5 година в университета в Белград. Завършва висше образование през 2009/10, специалност стоматология. През 2010 започва магистратура в Стоматологичния факултет на Белградския университет. През същото време изкарва и стаж в този факултет до 2011 година. На 22 февруари 2014 сключва брак със Саня.

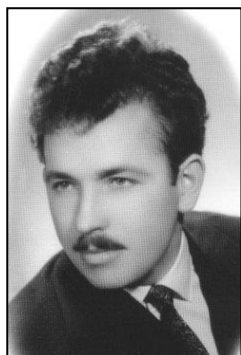
Професионалната и трудова кариера започва през 2011 година в частната семейна фирма “Медена”.

Ивана

Филип

Томислав Методиев Еленков. Третото дете в семейството на Надежда и Методи. Идването му на белия свят е по препоръка на доктор Кръженевски от Годеч, който е настоявал пред Надежда да има отново дете, което ще се отрази благоприятно на нейното здраве. Така семейството се съдобива с нова рожба на 7 март 1939 година. Ранните детски години на малкия Томислав преминават в Изатовци. Първите крачки в образованието прави в четиригодишното основно училище в Изатовци. След завършване на основното образование преминава да учи в осемгодишното училище в съседното село Каменица. Завършва успешно и пред него

стои за разрешаване един въпрос, от който зависи неговото бъдеще – сега какъде? Съобразявайки се с финансовите възможности на семейството изборът е само един – учителската школа или реалната гимназия в Цариброд.

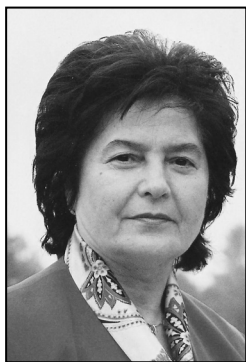
Изборът е направен. Заминава за Цариброд, където се записва да учи в две-годишната гимназия “Йосип Броз Тито”, която завършва успешно през 1954/1956 година. И отново на кръстопът. Противопоставя се на родителските предложения да се запише в Железничарското училище в Пула, което му се препоръча и от неговия чичо Иван, учител в гимназията в Цариброд. Томислав сам избира пътя в живота си и решава да замине за Скопие и да се запише в Средно медицинската школа. За съжаление всички възможни срокове са пропуснати. На връщане от Скопие случайно разбира във влака, че има възможност да реализира своята мечта и да продължи образованието си в Медицинската школа в Баня Лука. Двугодишното гимназиално образование му открива нови възможности да продължи в Медицинската школа с тригодишно обучение в поливалентната секция за технически санитарни и медицински лаборанти в Баня Лука. Успешно се дипломира на 12 януари 1959 година. С първата си диплома в ръце той трябва да започне работата, но не и да се откаже да реализира своята мечта да продължи в медицинския факултет. Започва работа в Прокупле, Баня Лука и Ниш до 1964 година.

По време на обучението си в Баня Лука съдбата го среща с Радойка Михайлова Маринова от Приедор. Това е причината, след дипломирането, да започне работа, като лаборант и така да изчака до нейното завършване на Медицинската школа. От този момент пътищата им не се разделят. Двамата се записват през 1963/64 в Медицинския факултет на университета в Ниш. Успешно завършват през 1969/70, като общо практикуващи лекари. В ръцете си Томислав и Радойка имат две дипломи и две прекрасни момичета – Арияна и Даниела.

Професионалната си кариера, като лекари започват в Приедор. През 1970 година Томислав започва работа в Дом на здравето, като общо практикуващ лекар. Успоредно с практическото си реализиране той не престава да мисли за нови предизвикателства, свързани с нова специализация. През 1976 година е начало на първата специализация в областта на невропсихиатрията в клиничния център в Загреб. Специализацията е завършена успешно през 1978 година. Тази специали-

зация дава възможност да се разкрие невропсихиатрично отделение в болницата в Приедор. Става ръководител на това отделение в продължение на 12 години. От 1982 до 1984 отново е в Загреб на постдипломно обучение по психотерапия.

Професионалната кариера на Томислав завършва на 07. 03. 2004 година, когато излиза в пенсия. Това не го откъсва от неговата любима професия и продължава да работи на граждански договор от 2010 година, когато съдейства да се създаде психиатрично отделение в болницата в Сан Мост. Въпреки напредналата възраст и днес продължава да служи и да помага на хората.

Свързва живота си с Радойка Михайлова Маринова. Родена е на 05.05.1942 година в Г. Драготиня.

Завършва средно медицинско училище през 1958/59 – 1961/62 година в Баня Лука. Прави малко прекъсване и работи до 1963 година. Постъпва в Медицинския факултет на университета в Ниш през 1963/64, който завършва успешно през 1969/70, като общо практикуващ лекар.

Професионалната си реализация започва през 1970 година в болницата в Приедор. Усъвършенстването на професионалните умения продължават със специализация от 1977 до 1981 година в Сараево. Постдипломна специализация в областта на кардиологията от 1983 до 1985 година, в Загреб. Професионалната практика прекратява през 2006 година, когато се пенсионира.

Деца

Радойка и Томислав имат три деца: Арияна (1965), Даниела (1969) и Деян (1972).

Томислав

Томислав

Радойка и Томислав

Радойка, Томислав

Радойка

Томислав

Радойка и Томислав с внуците

Радойка

От ляво на дясно: Даниела, Томислав, Радойка, Деян, Арияна

Петдесет години щастлив съвместен живот

Арияна, Томислав, Стефан

Томислав

Радойка и Томислав

Арияна Томиславова Еленкова. Родена е на 08.07.1965 година в Ниш. През 1979 година започва нейното средно образование в гимназия “ Esad Midzic” в Приедор, която завършва през 1983 година. От същата година продължава образованието си в Медицинския факултет в Баня Лука. Дипломира се успешно, като лекар през 1989 година.

Професионалната си реализация започва от 1990 до 1992 година, като общо практикуващ лекар в Дома за здраве в Приедор. От 1992 година е на работа в болница “Dr Mladen Stojanovic” в Приедор.

Професионалната специализация е ориентирана към Клиничния център по акушерство и гинекология в Ниш, за периода от 1992-1996 година. След успешното завършване придобива званието акушер-гинеколог. Периодът 1997/1998 година е свързан със специализация в Югославската школа за патология на Институ-

та за акушерство и гинекология към Клиничния център на Сърбия в Белград. Следва шестмесечен курс, през 1999 година, в акушеро-гинекологичната клиника “Народен фронт” в Белград, в областта на гинекологичната цитология.

В семейството на Арияна настъпват необратими процеси свързани с раздялата с нейния съпруг Душко Ивич.

Деца

Семейството има един син – Стефан.

Стефан Душков Ивич. Роден е на 16 юли 1990 година. Детските си години прекарва със семейството в родния град.

Средно образование завършва през периода 2005-2009 година в икономическата школа в Приедор. След завършване на гимназиалното образование, постъпва като студент в Правния факултет на Паневропейския университет “Ареїгон” в Баня Лука.

Даниела Томиславова Еленкова. Второто дете в семейството на Радойка и Томислав е момиче. Родено е 03 юли 1969 година в Ниш, когато двамата родители са още студенти. Гимназиалното си образование започва през учебната 1983/84 година в Приедор. Успешно завършва и се дипломира през 1986/87 година. Избира бъдещата си професия в областта на правните науки. Веднага след гимназиалното си образование постъпва, като студентка през 1987/88, в Правния факултет на Белградския университет. Дипломира се през 1993 година.

През 1994 година започва своята професионална и трудова кариера в съда на град Приедор. На 05 юни 1997 година полага изисквания се правосъден изпит.

Професионално се развива в областта на правосъдието в Приедор.

Омъжена е за Ненад Еремич, роден през 1968 година в Приедор. Има завършена електротехническа школа. След няколко годишен съвместен живот пътищата им се разделят.

Втори брак сключва с Милорад Малич, роден през 1958 година в Централна Босна.

Милорад

Завършил е Правния факултет в Баня Лука. Дипломиран е като адвокат. Професионално е ангажиран в частна адвокатска практика.

Деца

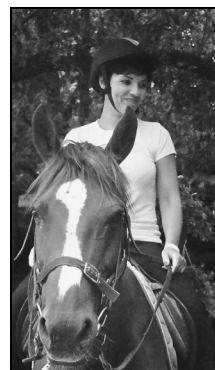
От първия брак има две деца – Кристина (1996) и Никола (1998).

Кристина Еремич. Първото дете в семейството. Родена е на 22 април 1996 година в Приедор. Детските години преминават в родния град. Основно образование завършва в Приедор. Продължава през 2000 година гимназиалното си обучение.

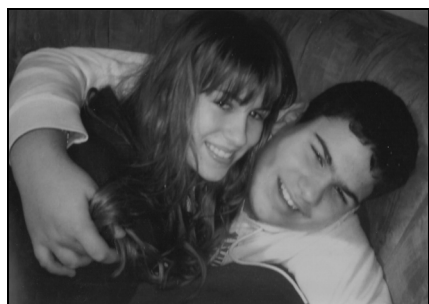
Никола Еремич. Роден е на 20 юли 1998 година в Приедор. Основно образование получава в родния град. Продължава обучението си в гимназиално учебно заведение в Приедор.

Даниела и Милорад

Даниела

Кристина и Никола

Кристина

Никола

От ляво на дясно: Деян, Виолета, Радойка, Даниела, Милорад, Томислав

Деян Томиславов Еленков. Третото дете в семейството на Радойка и Томислав е момче, родено на 24 март 1972 година, в Бая Лука. Кръстили го Деян. Средно образование завършва през 1986-1990 в гимназията в Приедор. От 1992 година е студент в университета в Белград, медицинския факултет. Успешно завършва и се дипломира през 1999 година.

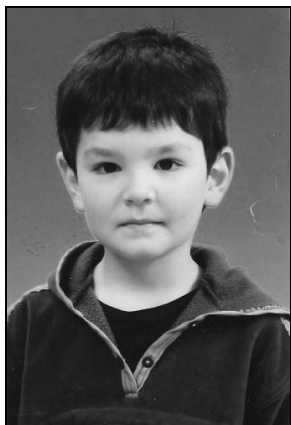
Професионално продължава да се усъвършенства в Института за дерматовенерология, в клиничния център в Белград. От 1999 до 2001 работи, като общо практикуващ лекар в Дом на здравето в Приедор. От 2001 година е специалист дерматовенеролог в болницата в Приедор.

Деян свързва живота си с Виолета Стоянова Малинова (ич). Родена на 14 юли 1976 година в Зеница. През периода от 1991 до 1995 година завършва своето средно образование в икономическата гимназия в Приедор. От 1996 до 2003 година, с малки прекъсвания, продължава образованието си в Икономическия факултет в Белград. През 2004 година започва работа във фирма Arcelor Mittal, като икономист.

Деца

Семейството има две деца: Ариян (17.08.2000) и Антонио (13.09.2003). Ариян постъпва в основното училище през 2006 година в Приедор. В Основно училище започва образованието си и Антонио през 2009 година.

Ариян

Антонио

Ариян, Деян, Вролета, Антонио

Деян и Виолета

Седнали: Томислав, Радойка, Даниела
Прави: Деян и Ариян

Антонио и Ариян

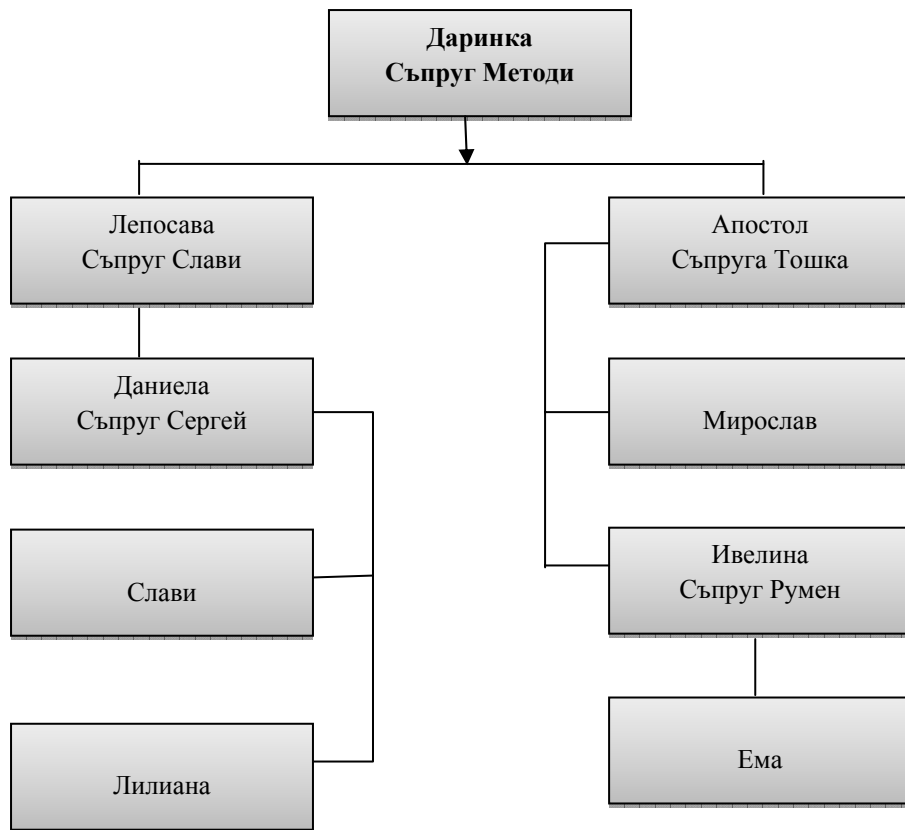
Деян и Арияна

От ляво на дясно: Никола, Ариян, Кристина, Антонио, Стефан

**Семейството
на
Даринка Еленкова Манчева**

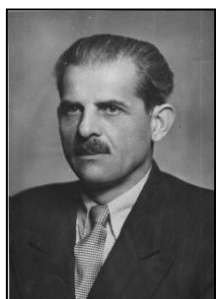

Родословна схема на семейство Даринка Еленкова

Даринка Еленкова Манчева

В семейството на Цветанка и Еленко Манчев се ражда трето дете – момиче. Кръстили я Даринка. Сред най-близките в семейството и приятелите тя е известна като Дара. Родена е на 23 май 1910 година в Изатовци. Детските години преминават в родното село. Завършва четири-класното училище в Изатовци. С това завършва и нейното образование. Пред нея е нямало голям избор. Това са били тежки години на борба за оцеляване на семейството. Още от ранна възраст тя активно е включена в кърската работа. Наравно с мъжете е участвала в обработката на земята, косене и събиране на сено, жътва. След напускане на родната къща от Иван, нейният по-голям брат, тя заедно с другия си брат Методи (Мито) остават да се грижат и да продължат традицията за запазване на семейното имотно състояние. Еленковата фамилия в Изатовци е била една от големите и се е смятала за богата. А това е изисквало работна ръка, която да обработва нивите и да прибира реколтата. В работата на нивата тя не се е давала на никого, и никой не е могъл да съперничи на нейната бързина и издръжливост. По време на прекопаване тя е започвала самостоятелно да окопава един ред, и когато другите са стигали до края тя вече се е връщала обратно с прекопаване на друг, нов ред. Тази енергия в работата тя запази до последния си ден. Макар и в напреднала възраст не спира да работи. Това я крепи и дава сили в живота.

Изатовци.

Една от грижите на нейния баща Еленко е нейното задомяване. Това се случва на 28 септември 1933 година. На тази дата в дома на Еленко Манчев, в специално изградената гостна стая, е станал годежа на Даринка с Методи, син на известния в целия район поп Апостол, свещеник в село Долни Криводол. Самият поп Апостол е роден в Изатовци, но неговата работа на свещеник го изпраща в съседното село Долни Криводол. С годежа е постигнато съгласието на нейните родители двамата да се оженят. Сватбата се е състояла през октомври 1933 година в

Изатовци.

Методи е петото дете в семейството на Райна и поп Апостол. Роден е на 28 декември 1912 в село Долни Криводол. Методи е кръстен от свещеник Емануил Игов и кум Тошо Иванов в църквата в Долни Криводол, на 31 декември 1912 година. Прогимназиално образование завършва през 1929 в училището в Цариброд. След завършването постъпва да учи в Средното техническо училище в Нови Сад. Дипломира се на 21 юни 1934 година. През октомври същата година постъпва в Школата за запасни офицери, която завършва през юли 1935.

Трудовата и професионална кариера започва през 1936, като строителен техник в строителна железопътна секция Нови Пазар, където остава до август 1937.

През същата година е преместен на работа в строителна железопътна секция в Куршумлия. Тук работи до август 1941, след което е преместен в строителна железопътна секция в Момчилград, до март 1942. От 1942 е на работа в София, в отдел проучване на нови железопътни линии в Министерството по транспорта. От юли 1947 е на работа в строителна железопътна секция в град Троян. След завършване на строителството на линията Ловеч-Троян, през 1951, започва работа в строителна секция във Враца за изграждане на участъка Враца-Оряхово. От февруари 1952 е преместен на работа в морска строителна секция в град Бургас.

За доказан професионализъм в своята работа е награждаван с Народен орден на труда – бронзов (1948), Народен орден за граждански заслуги, шеста степен (1947), Грамота на ЦК на Съюза на народната младеж (СНМ) – ударник в строителството на НР България (1948), Грамота на Дирекция нови железопътни линии при Главна дирекция на БДЖ, с възпоменателна значка “Работил Банско-Добринище” и участие в строежа на железопътната линия Банско – Добринище (1945), Грамота на Дирекция нови железопътни линии, при Главна дирекция на БДЖ, с възпоменателна значка и за участие в строителството на линията Крупник-Кулата (1942-1945).

Навсякъде той е следван от своята съпруга. Нейното основно задължение през тези години е било семейството и грижата за децата.

Децата

В семейството израстват две деца – Лепосава (1934) и Апостол (1940).

Даринка

Даринка и Методи

DARINKA, kći Jovinih.

Rodena ko treća sreća
nakon dva brata Jablana,
među bukvama što krošnje svijaju
i bučno jecaju u tišini.

Odrasla u vremena teška
kada zvezde razmeću tišinu
a staroplaninski vetrovi pletu
po bukovim granama u žiru.

Kroz vlažno lišće hrastovine
proziru kolutovi sunca,
obasjavajući nemirne kose
devojčice u lomu i odronu .

Dara, visočanka, skromna i ponosna
u borbi sama sa sobom,
Upijaju zvezde klasje žuto
kraj bisernog potoka Bukovice,
bodljikavo strnjište preči
korenom suhim, pogledom u lice.

Na njivi prva kraj majke
vremena nema un žetvi,
u svitanju dolazeće zore
vihor je nosi ka pobedi.

Povijala se Dara u vetru
ko vita breza u silini
otišla sa sunčanog praga
putevima svoje sudbine .
Gnezdo je savila u buri
u odlasku ružnih vremena

u radosti svakom na dohvat,
u mucu tvrdja od kamena

Dorasla do motike i srpa
u uzdasima i grču zrenja –
Na oranicama Visočke doline
do kraja trajanja i htenja.

Ruke je dala raskršćima,
znoj rane mladosti, potocima
U noćnoj žetvi sa majkom
ovas žela po mesečini!

Stabljike zobi siku pod srpom
padaju “rukoljke” ploda
pri svetlosti mesečine
koljudi pokošeni od spodoba.
na putu hrapavih tabana
sa ŽIGOM srca, bez pozdrava.

Otišla sa virova Visočice mirne
svih visočkih tokova
sa stvrđnute ispucale zemlje
i iskustva TVRDOG GRUMENA.

Tebi se obraćam sada
i odgonetam stihove ove,
jesi li grč zrenja ili tvrdokorna žena
Trajanija od granite-kamena
Darovana Darinka.

Д-р Томислав Еленков

Posvećeno mojoj tetki Darinki Elenkovej- Apostolovoj, ženi koje nažalost više
nema ali će bito zautehu ovekovečena u mojoj zbirci.

Посветено на моята вуйна Даринка Еленкова-Апостолова, жената която за
съжаление вече не е между нас, но за утеха ще бъде увековечена в моята стихос-
бирка.

Даринка и Методи, 1933 г. Изатовци

Даринка и Методи, 1933 г

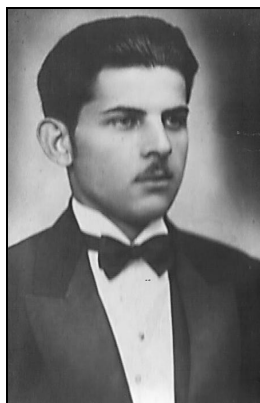

Сватбата на Даринка и Методи, Изатовци, 1933 г.

- 1 – Седналата жена с черната забрадка е Райна – майката на Методи.
2 – В дясно от нея са Васа Йовов Павлов и Руска Васова (3), негова жена,
4 – Димитър (Мита) Васов и жена му Симка (5), 6 – Милица, приятелка на Даринка.

Седнали от ляво: Методи с Радован, Даринка, Методи

Методи

Даринка

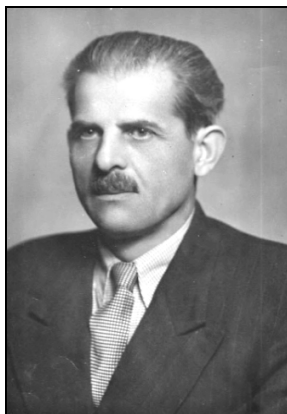
Юлия (детето), Даринка, Милица

Методи, Апостол, Лепосава, Даринка, Троян, 1947

Даринка и Методи, 1933 г.

Методи, 1955 г.

Даринка и Лепосава, 1934 г.

Лепосава Методиева Апостолова. Родена е на 05 август 1934 в село Долни Криводол. Кръстена е на 26 август 1934 от свещеник Тихомир Джорджевич и кум Тодор Решеткович.

От 1-4 клас завършва в училище “Христо Ботев” в Цариброд. След окончателното напускане на Югославия и установяване в България тя продължава образоването си в училището в Баня, Софийско. Новото назначение на бащата в град Троян, свързано с изграждането на жп линия Ловеч-Троян, Лепосава продължава гимназиалното си образование през 1947-1951 в училище “Васил Левски”. Семейството през 1952 година отново трябва да промени своето местоживее. Този път съдбата ги изпраща във Враца, където започва изграждането на ж.п. линия Враца-Оряхово. Тук, в гимназия “Христо Ботев”, Лепосава завършва гимназиалното си образование. През ученическия период, от своя живот, тя е и активна спортистка, в отбора по баскетбол.

Трудовата и професионална кариера започва на 01 ноември 1953 година в Морска строителна секция в Бургас, в телефонната централа. От 1957 работи в счетоводния отдел на предприятието. На тази работа се пенсионира през 1990 година.

На 22 октомври 1961 Лепосава сключва брак със Слави Кирчев Петров, роден на 28 февруари 1934 в град Карнобат, област Бургас. Слави има Средно техническо образование. Работи в завода за радиатори в Бургас. След откриване на Нефтохимическия комбинат в Бургас преминава на работа в завода, като началник смяна. На тази длъжност остава до пенсионирането си.

Деца

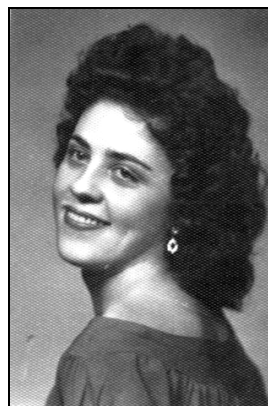
Семейството има едно дете – Даниела (1962).

Лепосава на 3 месеца

Лепосава, 1938 г.

Лепосава, 1960 г.

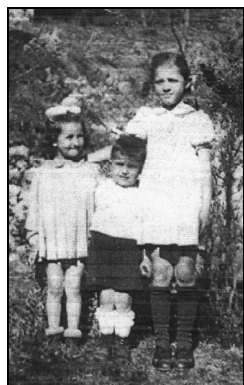
Апостол, Лепосава, Слави, 1961

Лепосава

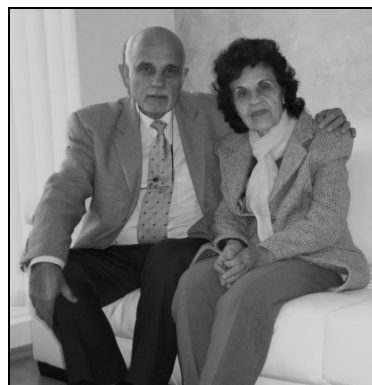
Лепосава, Даниела, Слави

Райна, Апостол, Лепосава

Лепосава, Видосава

Брат и сестра – Апостол, Лепосава

Даниела Славова Петрова. Родена е на 28 август 1962 в Бургас. Основно образование получава в училище “П. Р. Славейков”, в Бургас. Гимназиалното образование продължава в училище “Св. Св. Кирил и Методи”, което завършва през 1980. Същата година е приета да учи в Стоматологическия факултет на Медицинския университет в Пловдив. Дипломира се през 1985, като стоматолог. Началото на трудовата и професионална кариера започва в с. Загорци от 1985 до 1987. През 1987 се премества на работа в стоматологичния кабинет в предприятие “Хемус” в Бургас, където остава до 1990 и преминава на работа в Стоматологична поликлиника в Бургас. От 2004 година работи в частен стоматологичен кабинет.

На 03 август 1986 сключва брак със Сергей Вълчев Стоилов, роден на 20 март 1960 в село Загорци, община Средец, Бургаска област. Средно образование завършва в гимназия “Г. С. Раковски” в Бургас. Висше образование получава в Университета в Шумен, българска филология през 1980-1984.

Професионалната си реализация започва, като преподавател в Бургас и село Загорци. През 1999-2003 е заместник кмет на община Средец. Директор на училището в Загорци. От 2012 е директор на Дирекция образование, здравеопазване и социални дейности в община Средец.

Деца Имат две деца – Слави (1991) и Лилиана (1997).

Слави Сергеев Стоилов. Първородния син в семейството на Даниела и Сергей. Роден е на 26 февруари 1991 в Бургас. Основно образование получава в училище “П. Р. Славейков” през периода 1998-2005. От 8-12 клас (2005-2010) учи в Немска езикова гимназия “Гьоте” в Бургас. След завършване на средно образование, през 2010, постъпва да учи в Юридическия факултет на Софийския университет “Св. Кл. Охридски” Дипломира се като юрист през 2015.

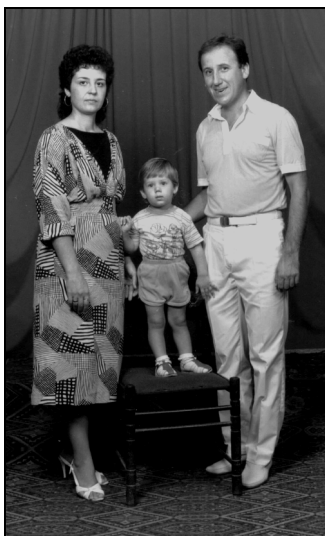

Лилиана Сергеева Стоилова. Родена е на 15 март 1997 в Бургас. През 2003 тръгва на училище една година по-рано от своите връстници. Основно образование завършва през 2010 в училище “П. Р. Славейков” в Бургас. През същата година постъпва в училище “Гео Милев” с изучаване на английски език.

Успешно завършва през 2015.

Даниела, 1986 г.

Даниела, Слави, Сергей

Даниела, Сергей, 1986

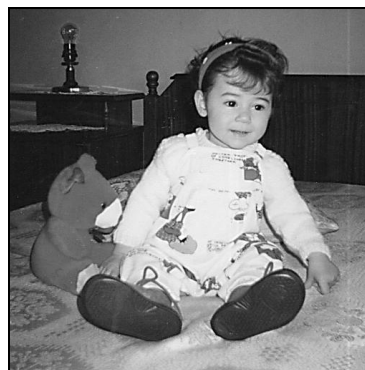
Даниела, Слави, Сергей

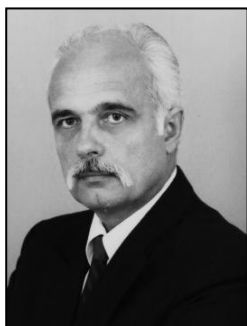
Слави, Даниела, Лилиана, Сергей

Сергей, Даниела, Лилиана

Лилиана

Апостол Методиев Апостолов. Апостол е второто дете в семейството на Методи и Даринка. Роден е на 15 юли 1940 в Куршумлия. Образованието си започва в първи клас в народно основно училище “Константин х.Калчов” в Троян, през 1947 г. Второ-четвърто отделение продължава в училище “Иван Хаджийски”, също в Троян. Една година учи в град Враца. Основно образование завършва през 1954 в Бургас в мъжка гимназия “Г.С. Раковски”. Гимназиалното си образование продължава в гимназия “Константин Фотинов”, което завършва през 1958.

За периода 1958-1960 отбива военната си служба в град Перник. Висше образование получава през 1960-1965 в Биологическия факултет на Софийски университет “Св. Климент Охридски”. Дипломира се през 1965, специалност Биология и квалификация хидробиолог-ихтиолог.

Трудовата и професионална реализация започва през 1966, като преподавател в гимназия “Васил Левски” и Немска езикова гимназия в Бургас. От 1969 е завеждащ природо-научният отдел в музея в Бургас до 1974, когато преминава на работа в предприятие “Черноморски риболов” в Бургас. От 1979 година е Главен специалист по марикултури в Държавно обединение “Рибно стопанство”. От 1987 е преместен в Института по рибна промишленост, като завеждащ Направление Марикултури и експериментална база по марикултури в град Поморие.

През 1983 защитава докторска дисертация, а през 1988 е хабилитиран. През периода 1991-1992 е член на временната управа в община Бургас и е заместник кмет по Образование, култура, здравеопазване и социална политика.

От 1992 до 1995 е заместник кмет по Екология в община Бургас. От 1996 е преподавател в университет “Проф. д-р Асен Златаров” в Бургас. За периода от 2004 до 2007 е заместник декан на факултета по “Обществени науки” в университета.

През 2003 е вписан в книгата на “500-те водещи учени в света” на Биографичния институт във Вашингтон, Америка. През 2010 получава златен медал за принос в науката от същия институт.

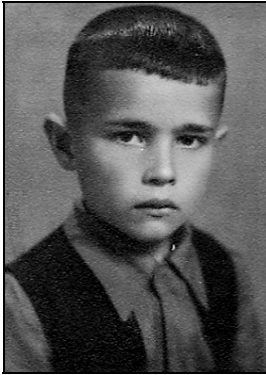
За заслуги към опазване на градската среда и зеленото богатство на община Бургас, през 2011 е удостоен със специалната награда “Флора-Бургас-2011”.

През 1971 сключва брак с Тошка Иванова Тонева, родена на 05 май 1947 в село Есен, Карнобатско. Кръстена е на 24 май 1947 в църквата “Св. Тодор Стратилат” от свещеник Стефан Иванов Марков. Средно образование завършва през 1965 в град Карнобат. Продължава образованието си във Висшия педагогически институт “Братя Кирил и Методи” във Велико Търново. Дипломира се през 1971, специалност История.

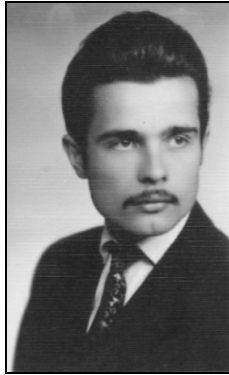
Професионално се реализира в Държавен архив, Бургас. Пенсioniра се през 2005. Апостол е пенсионер от 2008.

Деца

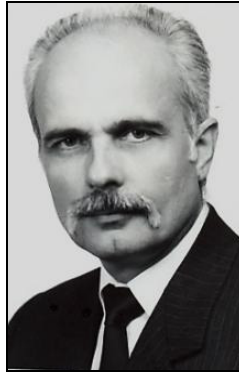
В семейството са отгледани две деца: Мирослав (1972) и Ивелина (1983).

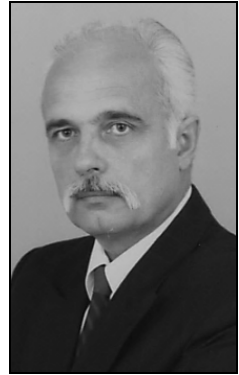
Апостол, 1947 г.

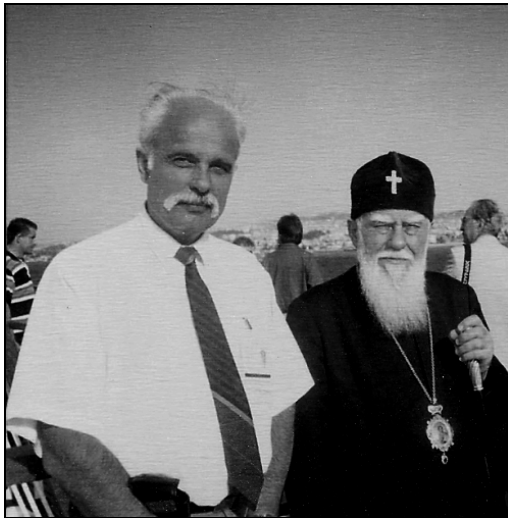
1958 г.

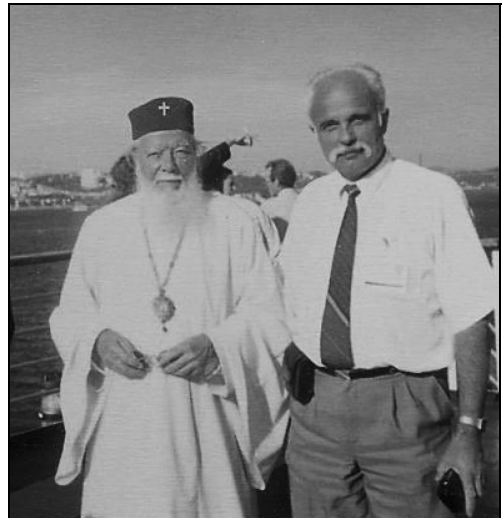
1991 г.

1995 г.

Апостол с Българския Патриарх Максим,
1997 г.

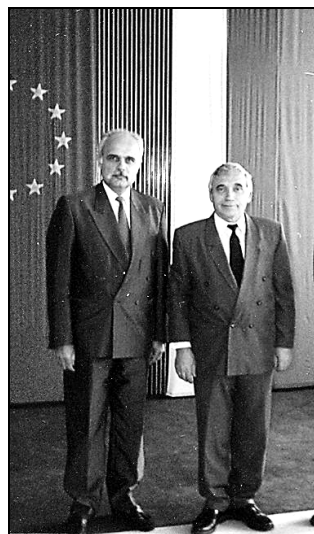
С Румънския Патриарх Теоктист, 1997 г.

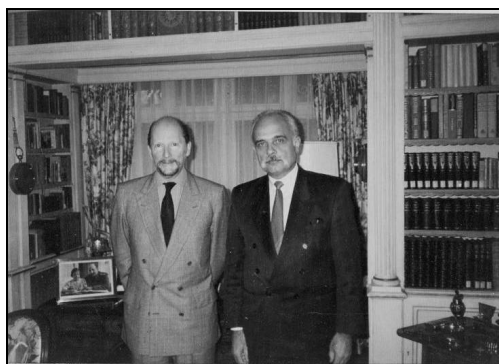
Апостол и Тошка, 1971 г.

Тошка

**Апостол с Президента
Ж. Желев, май 1998 г.**

Симеон II и Апостол, Мадрид, 1995 г.

Тошка Апостолова и Симеон II, 1996 г.

Апостол, Тошка, Мирослав, Ивелина, 1995 г.

Мирослав Апостолов Апостолов. Първородният син в семейството на Апостол и Тошка. Роден е на 30 септември 1972 в Бургас. Детските години преминават в родния град. Основно училище завършва в “Добри Чинтулов”. В същото училище продължава и гимназиалното му обучение, което завършва през 1990. От 1990 до 1995 е студент в Софийския университет “Св. Климент Охридски”. Успешно завършва и се дипломира в Биологическия факултет със специалност биология. От 1995 до 1996 отбива военната си служба в Школата за запасни офицери в Плевен.

През 2002 заминава за Съединените щати. Установява се в Атланта, където работи в областта на бизнеса. В България се завръща в края на 2009.

През 2013 започва работа в сферата на бизнеса в Бургас.

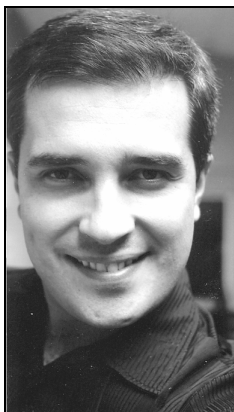
Мирослав, 1974 г.

Мирослав

Мирослав, 2014 г.

Мирослав, 2002 г.

Ивелина и Мирослав

Мирослав

Ивелина Апостолова. Родена е на 13 август 1983 в Бургас. Средно образование завършва в училище “Св. Св. Кирил и Методи” в Бургас, в паралелка с изучаване на италиански и английски език. Висше образование продължава в университет “Проф.д-р Асен Златаров” в Бургас, факултет по Обществени науки. Дипломира се през 2006, специалност туризъм. Една година работи във фирма организираща студентски бригади в САЩ.

През 2008 сключва брак с Румен Янев, роден на 05 юли 1985 в град Бургас. Основно образование завършва в родния град. Завършва Техникума по морски и океански риболов в Бургас. От 2009 е в частния бизнес, строителство.

Деца: Ема, родена на 16.04.2014 г.

Ивелина, 1986 г.

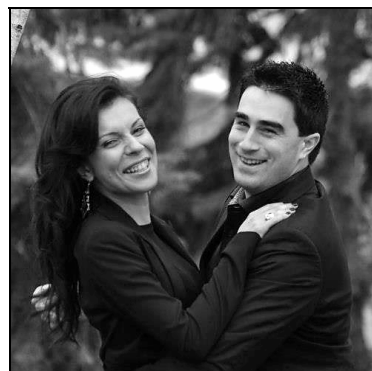
Ивелина, 2008 г.

Ивелина, 2013 г.

Апостол, Ивелина, Румен, 2008 г.

Ивелина, Румен, 2008 г.

Сватбата на Ивелина и Румен, 2008 г.

Майка и син – Тошка и Мирослав

Ивелина, Румен и малката Ема

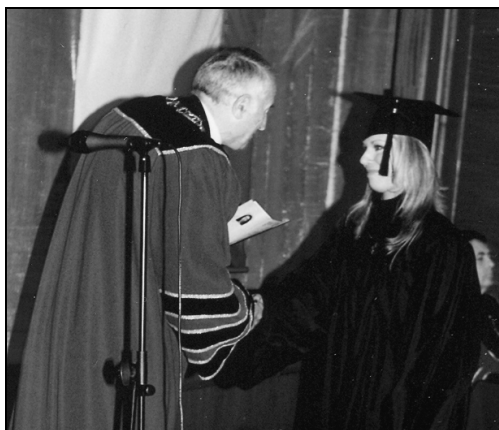
Баща и син – Мирослав и Апостол, 2013 г.

70-та годишнина на Апостол, 2010 г.

50-та годишнина на Апостол 1990 г.

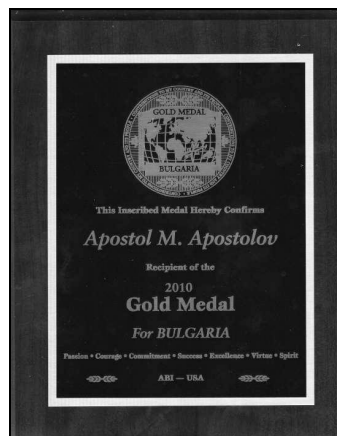
Ивелина абсолвентка, 2006 г.

Ивелина

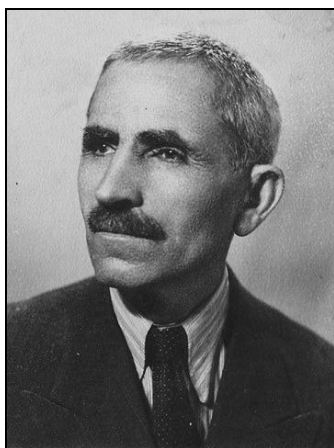

Мирослав, 2009 г.

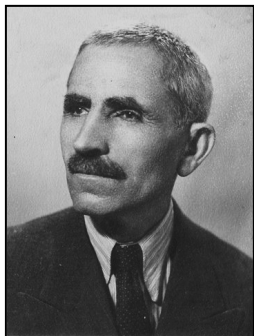

2010 г.

**Семейството
на
Делчо Манчев Йовов**

Делчо Манчев Йовов

Първото дете в семейството на Манчо Йовов и Суса. Роден в с. Изатовци, Царибродска околия на 06.10.1873 г. Завършил е Духовната гимназия в Самоков. Отдава се на учителската професия и допълнително работи в застрахователното дело.

Напуска родния дом и се отдава на своята педагогическа професия. По неписаните закони на Висок е имал право да получи финансово обезпечение от полагащия му се дял от имотното състояние на семейството.

Неговото образование го прави един от първите просветители и образован човек в Йовината фамилия, през втората половина на 19 век.

Напуска Изатовци и се заселва в София. Тук получава парцел земя в емигрантския квартал на София, предоставян на бежанците от Западните покрайнини и Македония. На това място започва изграждането на жилище.

Делчо създава семейство с Милица, родена в село Комщица. Няма завършено образование, но през целия си кратък жизнен път се проявява, като благородна и почтена съпруга. Макар и кратък нейният живот е посветен на семейството, възпитанието и отглеждането на децата.

Децата

В семейството на Делчо и Милица се раждат шест деца: Евгения (Гена), Олга, Костадинка (Коца), Тано, Надежда (Надя), Асен.

Евгения Делчева Манчева

Родена е в София. Това е първото дете на Делчо и Милица. Детството преминава в семейна среда. Времето, в което живее не се е отдавало нужното внимание за образованието на децата от женски пол. За тях се е приемало, че е по-важно да се задомят и да се грижат за семейството и съпруга. Може би и това е била причината Евгения да завърши само основно образование.

Омъжена е през 1919 година за Стефан Георгиев Генков. Завършил е прогимназия в Годеч. По професия е обущар, с майсторско свидетелство, и работи частно. Имал е магазин за направа и продажба на обувки, предимно на вересия. Отначало семейството живее на ул. Македония №4, по-късно се премества в недовършената къща. Стефан рано прекратява земния си път през 1925 година и оставя вдовица с три деца. С неговата смърт изостава работата по изграждане на започнатата къща.

Останала вдовица, без мъжка подкрепа в семейството, Евгения трябва да поеме всички задължения за един дом и да се грижи за децата. Нейна основна задача е да събере натрупаните вересии от клиентите и през 1930 година, със събраните пари, изплаща парцела, на който са започнали строежа на къща. Тежкото бреме, което е легнало на нейните рамене, я принуждава през 1932 година да се омъжва за втори път. Вторият съпруг е Борис Димитров Пенчев. Неговата основна работа и квалификация да изкарва прехраната, е свързана с кожухарството. С помощта на Евгения те развиват успешно частната търговия. В тази дейност Евгения се утвърждава, като добър търговец.

Деца

От първия си брак Евгения има три деца – Георги, Димитър, Виолета. От втория си брак с Борис Димитров имат син, когото кръщават Неделчо.

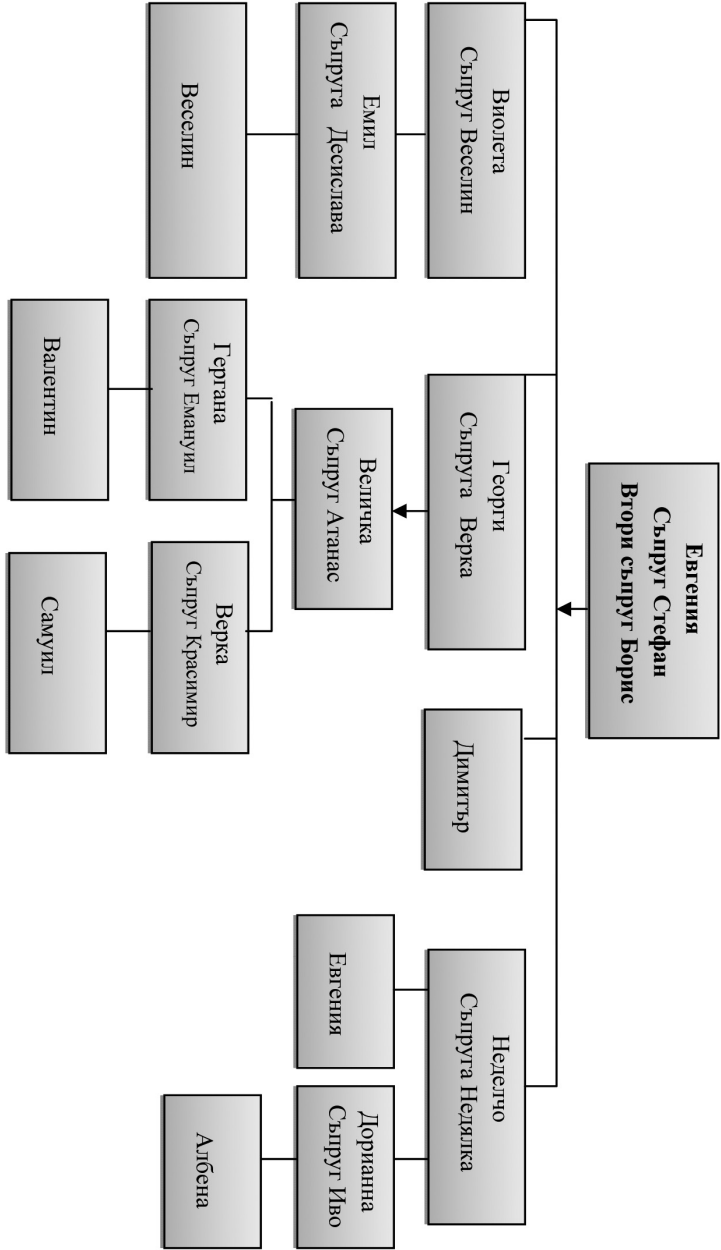
Евгения с внука Емил

Борис и Делчо Манчев

Борис

Родословна схема на семейство Евгения Делчева Манчева

1. Виолета Стефанова Генкова.

Родена е на 12 юли 1920 година в Годеч. Вероятно част от нейните детски години са преминали в родния град. След гимназиалното си образование завършва педагогика и започва своята професионална и трудова кариера, като учителка в общообразователните училища. Омъжена е за Веселин Димитров Разпопов, роден през 1914 г.

Веселин е завършил медицина и упражнява професията на акушер-гинеколог. Виолета умира в края на 1968 г.

Деца

Семейството има един син – Емил.

Емил Веселонов Разпопов. Роден е през 1950 година в София. Основно и гимназиално образование завършва в София. Продължава своята професионална и трудова кариера в областта на кино индустрията.

Живее в Лос Анджелис и работи, като киноозвучител.

Сключва брак с Десислава Мирчева Марковска. Имат един син, Веселин.

2. Георги Стефанов Генков.

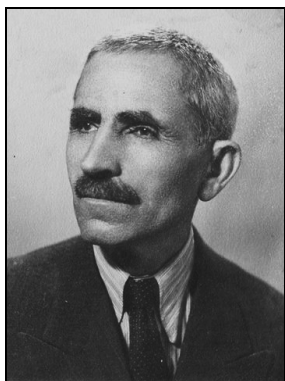
Второто дете в семейството на Евгения и Стефан. Роден е на 18 март 1922 година в Годеч. Детските години преминават в Годеч. Няма достатъчно информация за неговото образование и професионална кариера.

Женен е за Верка Алексова, родена през 1923 година в Кюстендил.

Георги напуска земния си живот на 03 февруари 1981 година. Верка умира през 1984 година.

Деца

Семейството отглежда едно дете – Величка.

Делчо Манчев

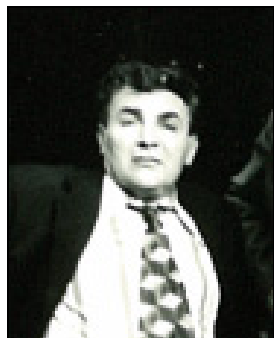
Делчо Манчев

Виолета Генкова

Д. Георгиев (вдясно) –
юнкер

Георги Генков

Димитър Георгиев

Величка Генкова

От ляво на дясно: Димитър Георгиев, Величка Генкова, Верка Генкова (майка на Величка),
Гергана (дъщеря на Величка)

Величка Георгиева Генкова. Родена е на 02 октомври 1947 година в Габрово. Завършва висше техническо образование, машинен инженер. Специализира в областта на патентното дело. Професионалната и трудова кариера започва в ИНРА – Институт за изобретения и рационализации.

Омъжена е за Атанас Петров Цалов. По образование е икономист. Разделя се със своя земен път и живот на 02 октомври 1995 година.

Деца

В семейството на Величка и Атанас се раждат две деца – Гергана (1974), Верка (1977)

Гергана Атанасова Цалова. Родена е на 24 март 1974 година в София. Основно и гимназиално образование завършва в родния град. Продължава обучението си и завършва полувисше образование, като химик лаборант.

Омъжена е за Емануил.

Деца Семейството има само един син – Валентин.

Верка Атанасова Цалова. Второто дете в семейството на Величка и Атанас. Родена е на 25 февруари 1977 година в София. Съпруг Красимир.

Не разполагаме с повече информация за нейния професионален и жизнен път.

Деца

Семейството отглежда едно дете – Самуил.

3. Димитър Георгиев

Две години след второто дете в семейството се ражда още едно момче. Кръстили го Димитър. Роден е на 27 октомври 1924 година в Годеч. Основно прогимназиално образование завършва в Годеч. Гимназиалното си образование започва във Втора мъжка гимназия в София. В шести клас постъпва с конкурс във Военната гимназия и след това продължава във военното наречено на НВ Царя училище. Преди края на Втората световна война е на фронта в 16 дивизия. Тук е произведен в чин подпоручик и назначен в 4 дивизионен полк в София. Като царски офицер е съкратен и произведен в звание подполковник. След уволнението се записва в политехниката и завършва специалност електроинженерство в областта на металургията. След курс става патентен специалист. От 1988 г. е пенсионер. Земният му живот завършва през февруари 2013 на 89 години.

4. Неделчо Борисов Димитров

От втория брак на Евгения с Борис Димитров Пенчев има един син, който е кръстен на името на своя дядо Делчо Манчев. Роден е през 1932 година.

Завършва артилерийското училище, а след това и Военната академия "Г.С. Раковски". Достига до звание полковник. Работи като щабен офицер.

Сключва брак с Недялка Тинишева.

Деца

Семейството отглежда две деца близначки: Евгения, Дорианна (1964).

Евгения Делчева Димитрова

и

Дорианна Делчева Димитрова. През 1964 година в семейството на Неделчо и Недялка се раждат две момичета близначки. Това щастливо събитие за семейството е станало на 26 март 1964 година. Родният град е София. През 1971 година близначките поставят начало на своето основно, а по-късно и на гимназиалното си образование. След завършване на средно образование двете момичета професионално се насочват към стоматологията. Дорианна след завършване на висшето си образование професионално се реализира в 26 поликлиника в София.

Евгения завършва същата специалност в Медицинска академия в София.

Трудовата и професионална кариера започва в частна стоматологична практика.

Дорианна е омъжена за Иво Тодоров Зоев. Има висше образование и работи в Министерство на здравеопазването в София.

Деца

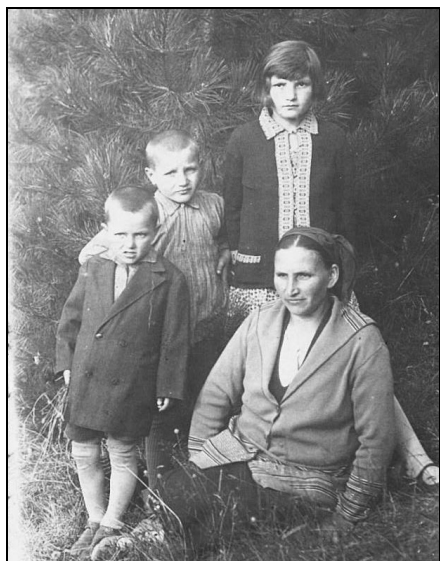
В семейството на Дорианна и Иво се ражда момиче, Албена. Родена е на 18 януари 2008 година в София.

1 – Неделчо, 2 – Съпругата Недялка,
3 – Борис (баща на Неделчо), 4 – Евгения
(държа внучките Дорианна и Евгения)

1-Борис, 2-Делчо, 3-Евгения, 4-Емил,
5-Величка, 6-Димитър, 7-Неделчо,
8 – Веселин, 9-Виолета, 10-Верка,
11- Георги Генков

Евгения с Георги, Димитър, Виолета

Евгения

Олга Делчева Манчева

Второто дете в семейството на Делчо и Милица отново е момиче. Нарекли го Олга. Родена е на 10 април 1899 година в село Изатовци, Западните български покрайнини, сега в границите на Република Сърбия.

Детските години преминават в родното село, където завършва и основно четирикласно училище. Това образование за момичетата, в едно семейство, се е приемало, като напълно достатъчно. Въпреки ниското си образование, това съвсем не е попречило тя да се изгради, като един благороден, възпитан и отзивчив човек. Като добра домакиня тя се отличава с уменията си да шие, да бродира и да плете.

През 1926 година сключва брак с Йордан Кръстев Милчев, роден на 01 ноември 1902 година в София. До сватбата три години е пребивавал във Франция. Работил е в автомобилния завод “Пежо”. След завръщането му в България и женитбата, започва работа в завод Арсенал в София, като стругар.

През 1932 година заводът е преместен в Казанлък. За да запази работното си място Йордан заедно със семейството се премества да живее в Казанлък. Тук те остават до края на своя живот.

Децата

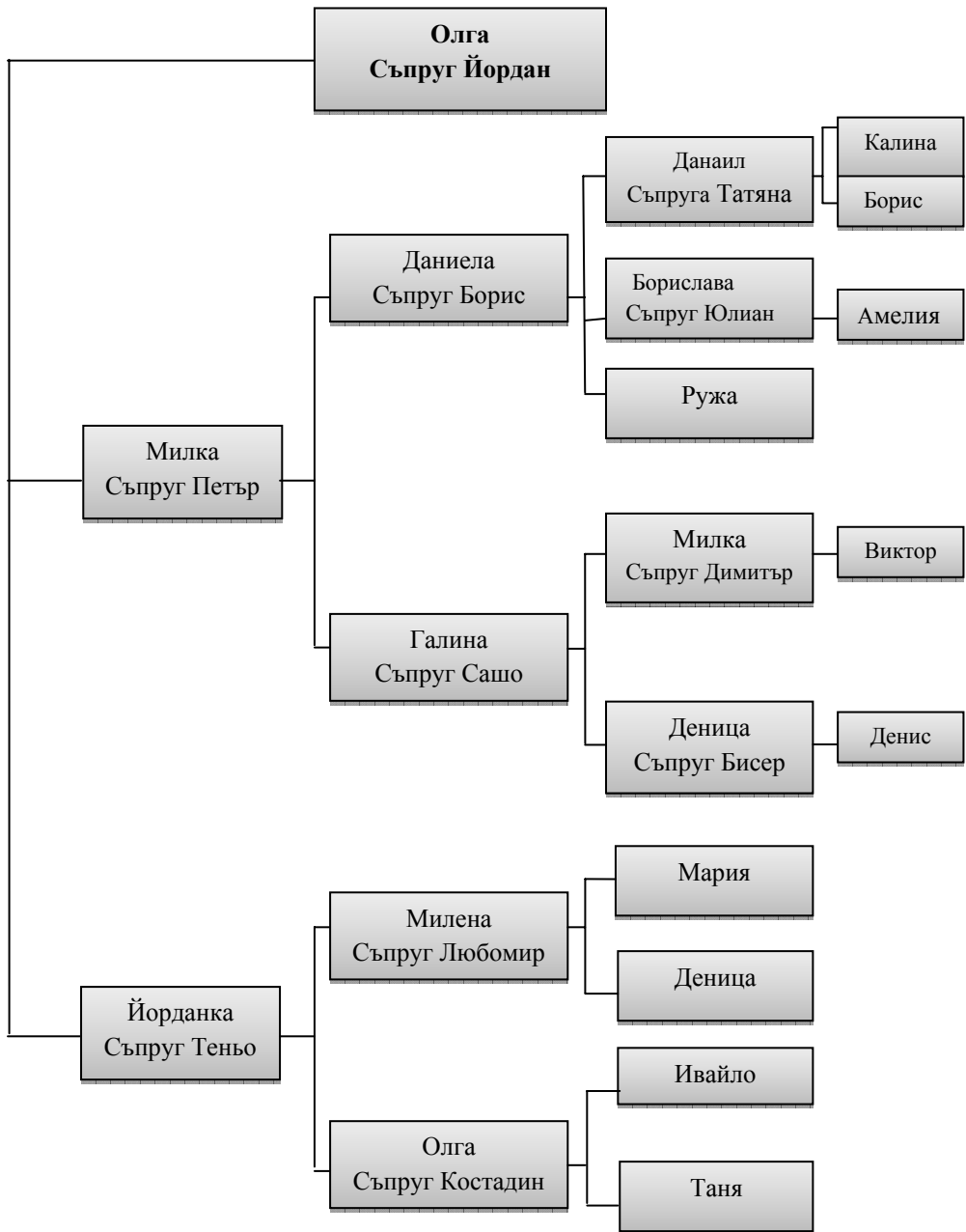
Семейството отглежда две деца – Милка (1927) и Йорданка (1932).

Йордан и Олга, 1926 г.

Йорданка и Милка

Родословна схема на семейство Олга Делчева Манчева

Милка Йорданова Милчева

Родена е на 12 октомври 1927 година в София. Част от нейния детски период преминава в родния града, а след това в Казанлък, където семейството се установява. Основно образование започва през 1941 година в Казанлък. Успешно завършва през 1946 година, Девическа гимназия “Кирил и Методи”.

Професионалната и трудова кариера започва в Министерство на строежите в София.

На 14 април 1947 година сключва брак с Петър Костадинов Данаилов, роден на 02 август 1919 година в Гюмюрджина, понастоящем в границите на Гърция. Има военно образование. Достига чин полковник. Милка също продължава трудовата си кариера в системата на Министерство на отбраната.

През 1947 година Петър е на работа на военно летище Казанлък. От 1948 до 1950 е във ВНВВУ (Висше народно военно въздушно училище) в Долна Митрополия. Премества се на работа, като началник на ЦДНА (Централен дом на народната армия). На тази длъжност остава до 1979 година. Във Фонд 1300 години България е на работа до 1991 година.

Жизненият му път приключва на 17 януари 1991 година.

Деца

Семейството отглежда две дъщери – Даниела (1949) и Галина (1951).

Даниела Петрова Данаилова. Първото дете в семейството на Милка и Петър. Кръстена е Даниела. Родена е на 17 януари 1949 година в Плевен, където е на работа нейния баща. Завършва 11 СОУ “Паисий Хилендарски” в София през 1967г. Същата година записва архитектура във ВИАС. По обективни причини не завършва висшето си образование по избраната специалност. През 1973 година чрез конкурс за асистент-режисьори постъпва на работа в БНТ (Българска национална телевизия). На тази работа е до 1998 година. Продължава да работи в семейната фирма МК “Платан”.

На 9 февруари 1975 година се омъжва за Борис Петков Цанков, роден на 19 юли 1943 година. По това време Борис е главен асистент в Машинно електротехническият институт (МЕИ) в София, катедра “Съобщителна техника”.

Израства до професор в същата катедра.

Деца

В семейството се раждат три деца: Данаил (1976), Борислава (1980), Ружа (1985).

Милка и Петър, 1947 г.

Борислава Цанкова

Сестрите Галина и Даниела

Галина и Ружа Цанкова

Данаил, Калина (детето) и Тая, Борко (детето) и Борислава, Ружа, Денис

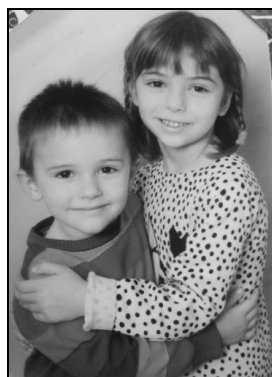
Данаил Борисов Цанков. Роден е на 26 септември 1976 година в София. Завършва 138 СОУ "Юрий Гагарин" в София, през 1994 г. След отбиване на военната си служба, записва мебелно производство във ВЛТУ, София. Завършва през 2000 година и работи от тогава до сега в семейната фирма МК "Платан", като мениджър. През 2002 сключва брак с Татяна Христова. Има висше филологическо образование.

Деца

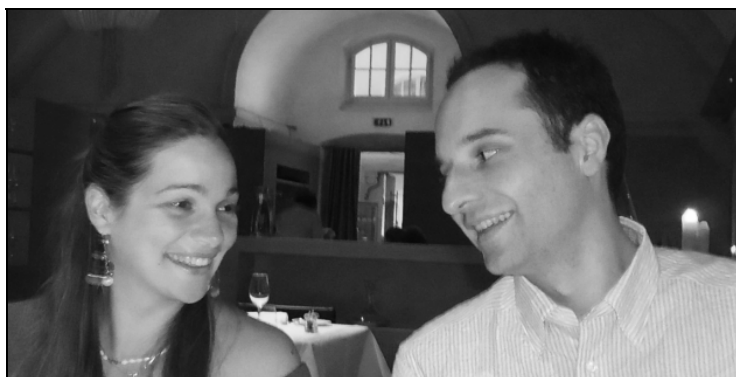
Семейството има две деца:

Калина Данаилова Цанкова. Родена е на 22 март 2007 година в София.

Борис Данаилов Цанков. Роден на 08 май 2010 година в София.

Борис и Калина

Борислава и Юлиан

Борислава Борисова Цанкова. Родена е на 03 декември 1980 година. Завършва Софийската художествена гимназия през 1999 година. След гимназиалното си образование заминава да учи живопис, текстил и анимация в Universitat fur Angewandte kunst във Виена, в класа на проф. Атерзе. Успешно завършва университета през 2006 година. Подобно на много българи получили образованието си в чужбина, остава да живее и работи на свободна практика във Виена.

През 2010 година се омъжва за Юлиан Янакиев, компютърен специалист.

Деца

Имат една дъщеря – Амели, родена на 18 септември 2012 година.

Ружа Борисова Цанкова. Родена е на 19 ноември 1985 година в София. Детските години преминават в семейството в родния град. Основно образование завършва в София. През 2004 година продължава обучението си в Първа частна английска гимназия в София.

След успешно завършване на гимназиалното образование заминава да учи мениджмънт във Виенския университет, Австрия.

Даниела Данаилова

Ружа и Филип Марков

Галина Петрова Данаилова. Второто дете в семейството на Милка и Петър. Родена е на 30 април 1951 година в Казанлък. Основно образование завършва в родния град. През 1972 постъпва в Софийската художествена академия, която завършва през 1978 година. Професионално се реализира в частна практика. Участва в организирани национални и частни изложби.

През 1972 година, по време на следването, се запознава, а по-късно и омъжва за Сашо Рангелов, роден на 14 август 1951 година. Неговата специалност е в областта на стенописа.

Деца

В семейството се раждат и отглеждат две деца: Милка (1972), Деница (1976).

Галина Данаилова

Деница Рангелова

Димитър Камбуров

Милка Рангелова-Камбурова

Бисер Стойковски

Виктор Камбуров

Милка Рангелова. Родена е на 15 октомври 1972 година в София. През 1991 година завършва 128 СОУ “Алберт Айнщайн”, София.

Омъжена е за Димитър Камбуров. Професионално е ангажирана във фирма МДЛ – ЕООД.

Деца Имат един син – Виктор.

Виктор Димитров Камбуров. Роден на 24 януари 2000 година в София. Основно образование получава в родния град. Гимназиалното си обучение продължава в математическа паралелка в София.

Деница Сашова Рангелова. Родена на 10 януари 1976 година в София. Завършва 128 СОУ през 1994 година. От 2004 година работи в МДЛ – ЕООД. Омъжена е за Бисер Стойковски. Съдбата не е била благосклонна към техния съвместен живот и те се разделят.

Деца

От съвместния брак на Деница и Бисер в семейството се ражда момче – Денис (1998).

Денис Бисеров Стойковски. Роден на 29 септември 1998 година в София.

Йорданка Йорданова Милчева

Йорданка е втората дъщеря на Олга и Йордан. Родена е на 29 октомври 1932 година в Казанлък. Ранното детство преминава в родния град. Основно образование завършва в Казанлък. Продължава да учи в местната гимназия от 1947 година. Гимназиалното образование завършва през 1950 година. Професионалната и трудова кариера започва в МК “Фридрих Енгелс” в Казанлък, веднага след завършване на средното си образование.

На 25 ноември 1955 година се омъжва за Теньо Русев Шиков, роден на 10 август 1931 година в град Шипка. Има средно гимназиално образование. Трудовата му кариера преминава в завод “България” в Казанлък.

Йорданка завършва трудовата си кариера през 1987 година, когато се пенсионира. Нейният земен път завършва на 23 юли 2008 година.

Деца

В семейството на Йорданка и Теньо отразават две деца – Милена (1956), Олга (1961).

Милена Тенева Шикова. Първото дете в семейството е момиче. Кръстили я Милена. Родена е на 13 август 1956 година в Казанлък. Основно образование завършва в Казанлък. Средно гимназиално образование получава в гимназия “Кирил и Методи” в родния град, през периода 1971-1974 година. През 1974 година се записва да изучава педагогика в Пловдивския университет. През 1978 година завършва Предучилищна педагогика, специалност детска учителка. През същата година започва работа, като детска учителка в детска градина. На тази работа остава до 1990 година. Трудовата кариера продължава от 1990 година в Териториално статистическо бюро, към Националния статистически институт в град Пловдив.

Омъжва се за Любомир Енев. Бракът се оказва нетраен и двамата се разделят.

Деца

Семейството има две деца: Мария (1980), Деница (1986). Родени са в Пловдив.

За съжаление не е представена друга информация за двете дъщери на семейството.

Милена

Олга

Олга Тенева Шикова. Родена е на 24 май 1961 година в Казанлък. Детските години преминават в родния град. През 1976 година продължава обучението си в ЕСПУ “Никола Вапцаров” в Казанлък. Средното образование завършва през 1979 година. След средно образование продължава обучението във висше учебно заведение в областта на строителството Завършва през 1984 година строително инженерство, специалност В и К (води и канализация).

Професионално се реализира от 1984-1990 в НИТИ – Казанлък, от 1992 до 1994 година в НЦТРЖП – София. От 1995 година е на работа в община Казанлък. Омъжена е за Костадин Бобчев. Бракът е прекъснат.

Деца

В семейството се раждат две деца – Ивайло (1982), Таня (1985).

Ивайло е роден в София. Таня е родена в Казанлък.

За двамата не е представена подробна информация.

Йорданка, Милена, Олга, Теньо

Деница

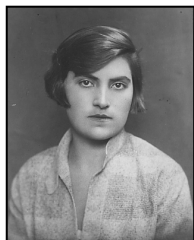

Майка и дъщеря – Мила и Деница

Олга

Костадинка Делчева Манчева

Костадинка е третата дъщеря в семейството на Делчо и Милица. В семейството и близките роднини тя е известна с името Коца. Информацията за нейния живот е твърде оскъдна.

Въпреки нашите усилия да се събере такава, останаха напразни. Можем да предполагаме, че времето през което е живяла и разбиранията на родителите, че на момичетата не е наложително да имат образование, а тяхно основно задължение е да се грижат за децата и семейството.

Единственото, което се знае, че през 1919 година се омъжва за Герман Еленков. Неговата професионална кариера е свързана с българската армия. Той има чин полковник. След промените, които настъпват в страната след 1944 година, той е подложен на преследване от новата отечествено фронтовска власт. Същата съдба имат и неговите двама сина, като деца на царски офицер. Като царски офицер Герман е съден от Народния съд и осъден на смърт.

Децата

Костадинка и Герман имат двама сина – Асен 1920), Еленко (?)

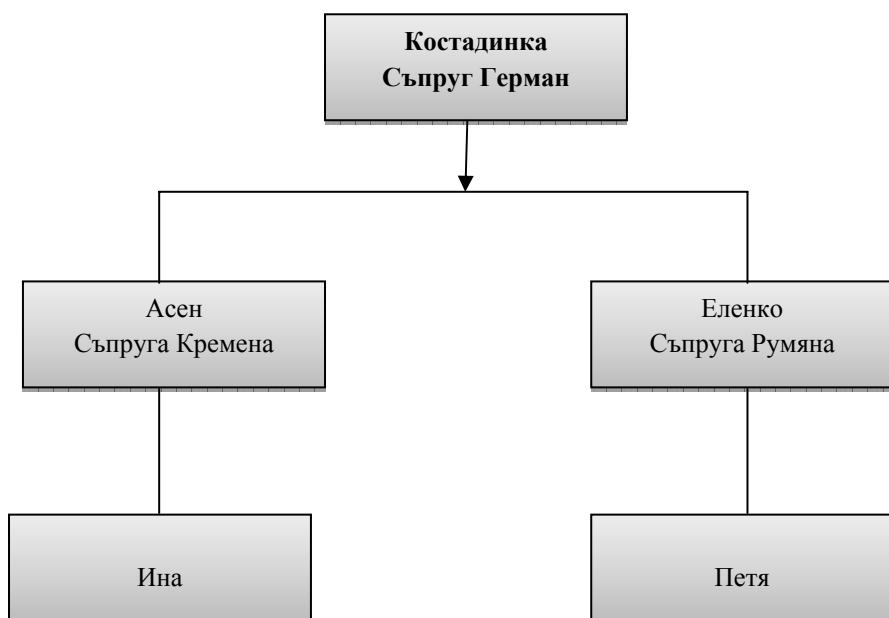
Костадинка, Асен, Еленко, Герман

Костадинка

Герман

Родословна схема на семейство Костадинка Делчева Манчева

Сватбата на Костадинка и Герман, 1919 г.

Асен Германов Еленков. Първородният син в семейството. Завършва военно училище и се отдава професионално на военна служба. Женен е за Кремена, по професия лекарка.

Деца

Семейството имат осиновено едно дете – Ина.

Еленко Германов Еленков. Второто дете в семейството. Завършил право и професионално работи като адвокат. Създава семейство съвместно с Румяна, която е завършила медицина, специалност стоматология.

Деца

Имат една осиновена дъщеря Петя.

Няма подробна информация за цялото семейство и за децата.

Тано Делчев Манчев

Тано е четвъртото дете в семейството на Делчо и Милица. Роден е на 07 декември 1899 година в Изатовци, Царибродско. След Ньойския договор село Изатовци остава в границите на Югославия. Средно образование получава в Първа мъжка гимназия в София. Завършва Учителски институт и се отдава на преподавателска дейност по математика.

Професионално се реализира в училището в Горна Бана, Княжево, Владая и гара Реброво.

Семейство създава с Цветанка Костадинова на 23 ноември 1937 година в София. Родена е на 18 април 1918 година в София. Има завършено средно образование. Професионалната и трудова кариера преминава в Балнеосанаториума в Горна Бана.

Жизненият път на Тано завършва на 02 септември 1983 година на 84 години. Цветенка напуска земния си живот на 19 септември 2012 година на 94 години.

Деца

В семейството израстват две момичета – Красимира (1938), Силвия (1950).

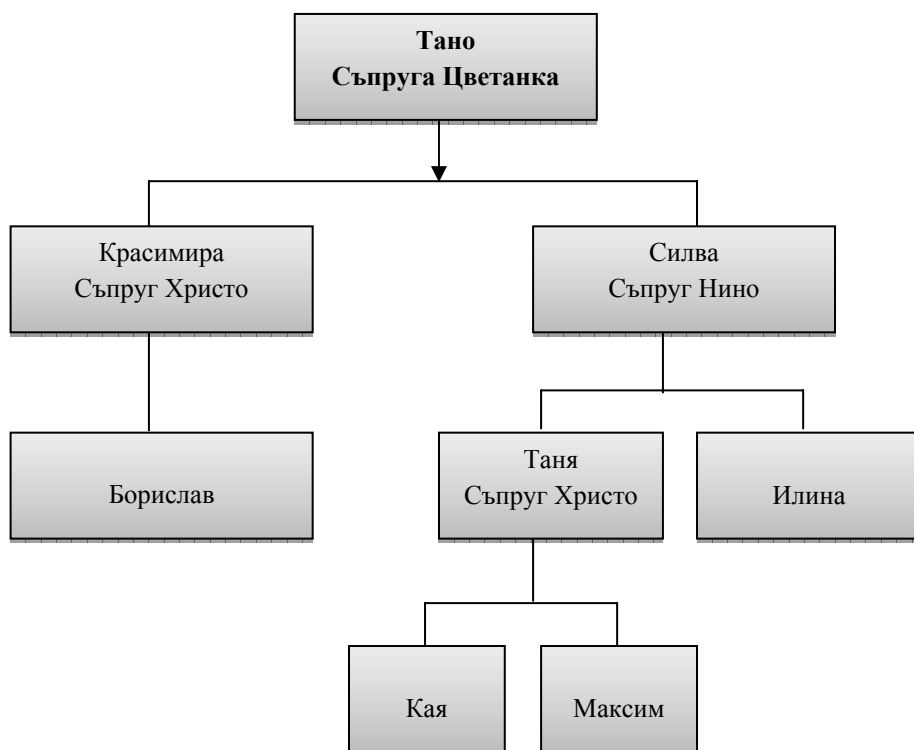
Красимира Танова Манчева

Родена е на 07 август 1938 година, София, квартал Горна Бана. Основно образование започва през 1945 година и завършва в училище “Полковник Дрангов” в Горна Бана. Продължава обучението си в 26 гимназия “Йордан Йонков” в квартал Княжево в София, която завършва през 1956 година. Две години след средно образование (1958) се записва студентка в университет “Св. Климент Охридски” във Физико-математическия факултет, специалност химия, педагогически профил. Успешно завършва и се дипломира през 1963 година, специалност гимназиален учител по химия. Трудовата и професионална реализация започва през 1963 година, като преподавател в 136 основно училище “Любен Каравелов”. Продължава преподавателската си дейност в 3-то ЕСПУ “Марин Дринов”, след това и в техникума по кожени изделия “Д. Данов” в София. Професионалната си кариера приключва на 01 септември 1993 година, когато се пенсионира.

На 12 ноември 1961 година сключва брак с Христо Борисов Петров, роден на 09 септември 1938 година в София. Средно образование завършва през 1956 година в гимназия “Граф Игнатиев”, София. Висше образование получава в Софийски университет “Св. Климент Охридски” 1959 – 1964 година във физико-математическия факултет, специалност химия, преподавателски профил.

Професионално се реализира от 1965 година в завод “Верилa”. Работи в УБО, София, ЦЛВСЕ в София, началник на химична лаборатория.

Христо почива през 2010 година в София. Красимира напуска земния живот през 2013 година.

Родословна схема на семейството на Тано Делчев Манчев

Деца

Семейството има един син – Борислав (1963).

Борислав Христов Борисов. Роден е на 13 май 1963 година в София. Основно образование завършва през периода 1971-1979 година в 28 училище “Алеко Константинов”, София. Средно образование получава в техникум “Попов”, също в София. Продължава обучението си във Висш машинно електротехнически институт (ВМЕИ), София, специалност радио електроника. Дипломира се като инженер по радио електроника.

Силва Танова Манчева

Родена на 01 март 1950 година в София. През 1964 година се записва да учи в 66 гимназия “Петко Напетов”, София. Завършва средно образование през 1968 година. След средно образование (през 1968) продължава да учи във ВХТИ (Висш химико-технологичен институт) в София. Дипломира се през 1973 година, специалност технология на кожените изделия. Омъжена е за Нино Илиев Гърнев на 21 април 1977 година в София. Нино е роден на 15 октомври 1951 година в София. Има висше образование. Работи във фирма СИТИ-Н ЕООД, София.

Деца

Семейството има две деца – Таня (1980), Илина (1987).

Таня Нинова Гърнева. Първото дете в семейството на Силва и Нино. Родена е на 10 август 1980 година в София. Средно образование завършва в 94 Немска езикова гимназия през 1999 година. Висше образование продължава след завършено средно образование, през 1999 година в Технически университет Карлсруе, Германия. Дипломира се през 2006 година, специалност информатика.

През октомври 2005 година в Бон сключва брак с Христо Гаврилов Гаврилов, роден на 17 април 1980 година в София. Средно образование завършва през 1999 година в 94 Немска езикова гимназия, София. През 1999 година постъпва в Технически университет в Карлсруе, Германия. Дипломира се през 2006, специалност машиностроене. Професионално се реализира в Faurecia, Карлсруе Omniplast etc., Мюнхен.

Деца

В семейството се раждат две деца – Кая (2007), Максим (2010).

Кая Христова Гаврилова. Родена на 09 октомври 2007 година в Карлсруе, Германия.

Максим Христов Гаврилов. Роден на 14 септември 2010 в Мюнхен, Германия.

Илина Нинова Гърнева. Родена е на 08 юни 1987 година в София. Средно образование завършва през 2006 година в Испанска езикова гимназия. След средно образование продължава обучението си в Университет за национално и световно стопанство (УНСС), София. Дипломира се през 2010 година, специалност Икономика на интелектуалната собственост. През 2010-2012 завършва магистратура в същият университет. Дипломира се като Магистър по финанси.

Професионално се реализира от 2012 година във фирма Имърчантпей ООД, София.

**Тано с дъщеря си Красимира на манастирчето
в Цариброд**

Тано Манчев и Цветанка с роднини

Надежда Делчева Манчева

Надежда е петото дете в семейството на Делчо и Милица. Родена е в село Изатовци, Царибродско.

Има завършено четирикласно училище. Домакиня, посветила се на дома и семейството. Омъжена е за Константин Димитров Попеленков, роден през 1901 година в село Славиня, западните български покрайнини, останали след Ньойския договор в границите на Югославия. Завършил е право. Работил, като адвокат.

Константин завършва земния си път през 1986 година.

Надежда умира през 1981 година.

Няма пълна информация за цялото семейство.

Деца

В семейството се раждат две момчета – Димитър (1937), Божидар (1948).

Димитър Константинов Димитров. Роден е през 1937 годна в София. Основно и средно образование завършва в София, гимназия с изучаване на руски език.

Завършва медицина. През 1963 година емигрира във Франция. Тук създава свое семейство с Моник в град Арл.

Деца

Имат един син – Константин, кръстен на името на дядо си Константин Димитров.

Не разполагаме с повече информация за семейството.

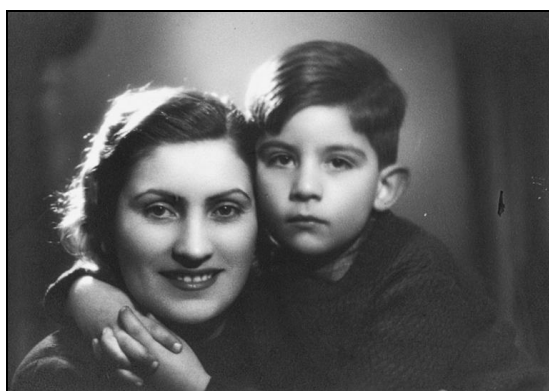
Божидар Константинов Димитров. Роден е през 1948 година в София. Основно и средно образование завършва в родния град. Продължава образованието си Софийския университет “Св. Климент Охридски”, Юридическия факултет. Завършва успешно право. Професионално продължава професията на своя баща, като адвокат. През 1988 година прекарва за кратко време в болница. Принуден е да напусне здравното заведение поради насрочено дело. Няколко дни е в неизвестност. Намерен е в жилището си починал от инфаркт през 1988 година. Няма семейство.

Надежда, Димитър, Константин, 1945 г.

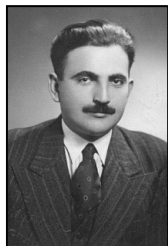

**Георги Генков, Константин,
Надежда, Божидар**

Надежда и Димитър

Асен Делчев Манчев

Най-малкият син в семейството на Делчо и Милица. Роден е на 03 март 1907 година в Изатовци. Завършва средно земеделско училище в Садово. Висше образование получава в Агрономическия факултет в София. Успешно се дипломира, като агроном. Професионалната и трудова кариера започва в село Садово. Работи в лозаро-винарския институт в Плевен. Работи в Бургаски големи мелници. Работил е още в ДЗС – Селановци, ДЗС – Разград, ДЗС – Стефан Караджа, край гр. Балчик. На 08 ноември 1936 г. сключва брак с Христина-Лилия Александрова Георгиева, родна на 25 ноември 1908 година в село Айдемир, Силистренско. По това време селото е влизало в границите на Румъния.

Средно образование завършва през 1927 година в Първа народна девическа гимназия, София. През 1928 година се записва да изучава медицина. Висше образование завършва в Софийски университет “Св. Климент Охридски” през 1934, специалност лекар терапевт.

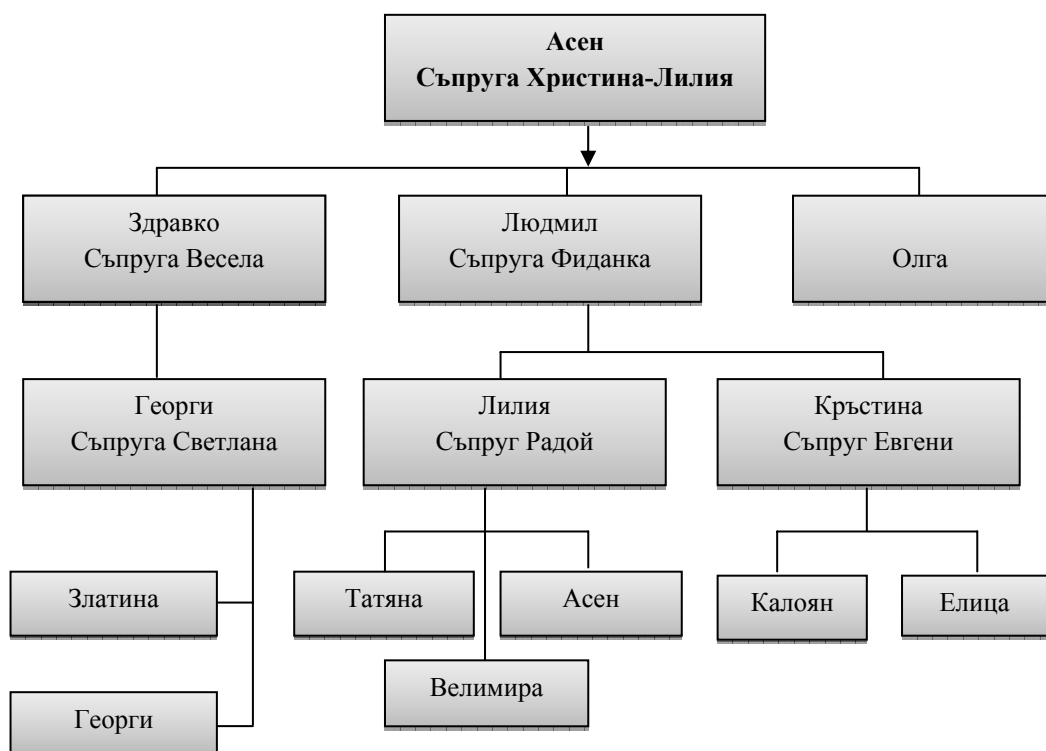
Професионалната реализация започва в с. Розовец, Пловдивско, където работи от 1934 до 1935 година, като участъков лекар. От 1936 до 1938 година е на работа в Тъкачна фабрика в Бургас.

Като многодетна майка е награждавана с орден. Професионалната си кариера приключва през 1968 година, когато се пенсионира.

Асен умира на 02 май 1959 година в София. Христина-Лилия напуска земния си път на 23 юни 1977 година.

Деца

В семейството се раждат две момчета и едно момиче – Здравко (1938), Людмил (1943), Олга (1964).

Родословна схема на семейство Асен Делчев Манчев

Здравко Асенов Манчев. Първородният син в семейството на Асен и Христина-Лилия. Роден е на 24 октомври 1938 година в Бургас. Основно образование започва през 1945 година в училище “Тодор Минков”, София. Продължава средното си образование в 21 СОУ “Христо Ботев”. Висше образование получава във ВМЕИ – София, през 1971 година. Дипломира се със специалност технология на машиностроенето.

През 1959 година е на работа в Държавно земеделско стопанство (ДЗС) в Стефан Караджово, околия Балчик. През 1960 година работи в Бетонови възли и кариери, София, като арматурист. Една година (1962) работи като шлосер. В държавно стопанско обединение “Монтажи” (ДСО) постъпва от юли 1962 до 1963 година, като технически изпълнител. В същото обединение, от септември 1973 до октомври 1974 година, е началник отдел и след това става главен инженер. От април 1977 година е на работа в КНИПИ “Монтажи”, като заместник директор. Тази длъжност заема до юли 1990 година. Неговата трудова кариера преминава и през Тръст “Монтажи” в Москва от юли 1990 до септември 1991 година. Професионалната му кариера се реализира и в Чехословакия в “Булмонт” АД от 1991 до 1995 година. Главен специалист е в “Монтажи” ЕАД от 1996 до 1998 година в Сестримо, обект “Павец Чаира”. За професионални и трудови успехи е награждаван с орден на труда – сребърен, два пъти и един златен орден. На 01 ноември 1998 година приключва професионалната си кариера и излиза в пенсия.

Създава семейство през 1965 година с Весела Георгиева Тодорова, родена през 1943 година в Пловдив. Висше образование завършва в Юридическия факултет на Софийски университет “Св. Климент Охридски”.

Деца

Семейството има само един син – Георги (1966).

Георги Здравков Манчев. Роден на 30 януари 1966 година в София. Детските години преминават в родния град. Завършва средно гимназиално образование през 1973 година в 1-ЕСПУ, София. Продължава обучението си във ВМЕИ – София, специалност топлоядрена енергетика. Трудовата кариера започва в “Енергомонтаж” през 1992 г., София. Реализира се и в Лойдс регистър (1997-1999).

От 1999 до 2000 година е на работа в Котекна Инспекшън. Продължава трудовата си кариера от 2000 година в ГМ Инженеринг до 2002 година. Преминава на работа в Уестингхаус Електрик, където работи до 2002 година. От 2005 година е директор в Енерго Сервиз.

Асен и Христина-Лилия

Асен, 1958 г.

Асен

Христина-Лилия

Асен с двамата сина

На 02 май 1992 година се жени за Светлана Асенова, родена на 15 октомври 1968 година в Монтана. Училище започва през 1975 година. Средно образование завършва през 1987 година в Немска езикова гимназия в Монтана. След завършването на гимназиалното си образование продължава от 1987 година обучението в ВМИ, София, специалност техника и технология на текстила и облеклото. Успешно завършва през 1992 година.

Защитава магистратура по Опазване на околната среда и устойчивото развитие. От 1998 до 2008 година работи ТЮФ “Рейнланд България”. В “Рина България” работи от 2008 до 2012 година. От 2012 продължава работа в концерн MIELE в Bielefeld, Германия. Съпрузите са разделени.

Деца

Семейството има две деца – Златина (1993), Георги (1995).

Златина Георгиева Манчева. Родена на 18 януари 1993 година в София. Основно образование получава в София. Средно образование завършва в 91 Немска езикова гимназия “Константин Гьълбов” през 2012 година. Продължава обучението си от 2012 година по архитектура във Виена, Австрия, а от 2013 г. в ТУ – София, специалност топло ядрена енергетика..

Георги Георгиев Манчев. Второто дете в семейството. Роден е на 12 юли 1995 година в София. Основно образование започва през 2002 в София. Гимназия завършва през 2014 година в Софийска математическа гимназия “Паисий Хилендарски”.

Людмил Асенов Манчев

Роден е на 24 септември 1943 година в София. Завършено средно образование в София. На 02 септември 1973 година сключва брак с Фиданка Първанова, родена на 19 август 1949 година в село Червена Могила, Радомирско. Основно образование получава от 1956 до 1963 в 134 училище “Димчо Дебелянов”. От 1964 година учи в 18 гимназия в София, която завършва успешно през 1967 година. Учи в средно специално училище от 1987 година. Завършва успешно през 1989, специалност финанси и кредит.

Професионално се реализира от 1968 година в ДСК банка в София.

Трудовата и професионална кариера приключва на 24 ноември 2004 година, когато се пенсионира.

Деца

В семейството се раждат две деца – Лилия (1974), Кръстина (1976).

Лилия Людмилова Манчева. Родена на 22 юни 1974 година в София. Основно образование започва през 1989 година в София. Средно образование завършва през 1992 година в 22 СОУ “Г. С. Раковски”, профил химия и биология. Полувисше образование завършва през 1992-1995 в медицински колеж “Й.Филаретов”, като медицинска сестра. Професионално се ориентира към медицина. През 1996 се записва да учи в Медицинския университет в София, Факултет по Дентална медицина. Завършва през 2002 година, специалност дентална медицина. Професионалната си кариера започва през 1995 г. в МБАЛ “Н.И.Пирогов”, втора хирургична клиника. През 2003-2008 г. е на работа в “Про Дент” ЕООД, като стоматолог. От 2010 е в Newport dental centre, Великобритания.

Омъжена е на 20 май 2001 г. за Радой Петков Еков, роден на 18 февруари 1970 година в София. Средно образование завършва в 114 СОУ Първа Английска гимназия през периода 1984-1989 г. Завършил е висше образование в Софийски университет “Св. Кл. Охридски”, физически факултет, специалност инженерна физика и лазерна техника. През 1996-2002 завършва Дентална медицина. От 2003 до 2005 е на работа в Про Дент 2002 ЕООД. През 2009 г. е на дентална практика в Сейнт Фейт – Брайтън, Великобритания. От 2009-2010 г. е в Ню Порт Дентал Център, след което преминава в Уайт Крос дентал Кеър, остров Уайт. От 2011 г. работи в Хайбридж дентал практик, Саутхемптън.

Семейство Екови

Татяна, Велимира, Асен с мама Лилия

Татяна

Асен

Радой

Лилия

Деца В семейството се раждат и отглеждат три деца –Татяна, Велимира, Асен.

Татяна Радоева Екова, родена на 15 септември 2001 г., София. Ученичка в Интерпрайз Колидж, Каус, остров Уайт, Великобритания.

Асен Радоев Еков, роден на 10 юли 2003 г. София. Ученик в Лейнсенд Скул, остров Уайт, Великобритания.

Велимира Радоева Екова, родена на 09 декември 2005 г., София. Ученичка в Лейнсенд Праймъри Скул, Каус, остров Уайт, Великобритания.

Кръстина и Калоян

Калоян

Кръстина

Елица

Кръстина с Елица

Кръстина Людмилова Манчева. Родена е на 23.05.1976 година в София. Основно образование завършва в 126 ОУ “П. Тодоров” – София. През 1994 година завършва Софийска Математическа Гимназия “Паисий Хилендарски”. Продължава образованието си в СУ “Св. Климент Охридски” през 1994 година, във физико-математическия факултет. Дипломира се през 1999 година, специалност физика, с професионална специализация астрономия.

Професионално се реализира от 2001 година. Работи в ЕТ Метал и Арт през 2001 година, в ГМ Инженринг ООД (2006 г.) и Енерго Сервиз АД (2006 г.). Създава семейство с Евгени Ангелов Бебовски, роден на 06.10.1972 година в София. През 1987-1990 завършва Техникум по слаботокова електротехника “А. С. Попов”. От 2002 до 2006 се обучава в Украинска стопанска академия – филиал София. Завършва магистратура в Университет за национално и световно стопанство (УНСС), София.

Деца

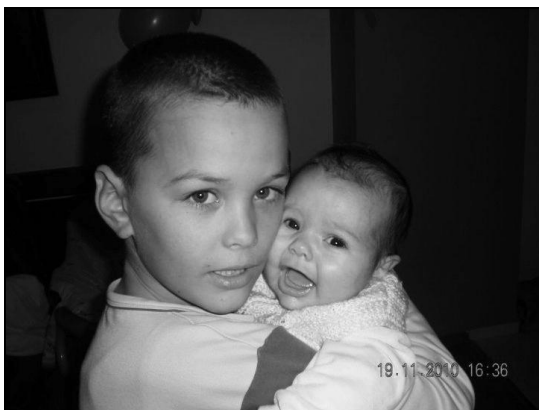
В семейството се отглеждат две деца – Калоян (2002), Елица (2010).

Калоян Евгени Бебовски. Роден на 28.10.2002 годна в София. През 2009 година започва да учи 18 СОУ “Уилям Гладстоун”, София. От 2013 г. е ученик в Софийска Математическа Гимназия

Елица Евгение Бебовска. Родена на 21.08.2010 година в София.

Елица

Калоян и Елица

Олга Асенова Манчева

Олга е третото дете в семейството на Асен и Христина-Лилия. Родена е на 19 декември 1944 годна в София. Основно и средно образование получава в София. През 1967 година е завършила специалност за медицинска сестра. Професионално се е реализира в болница “Пирогов”, инфекциозна болница. На 30 декември 1999 година излиза в пенсия. Няма семейство.

Жизненият път на Олга завършва на 17 март 2003 година в София.

Сватбата на Людмил

Людмил и Лилия

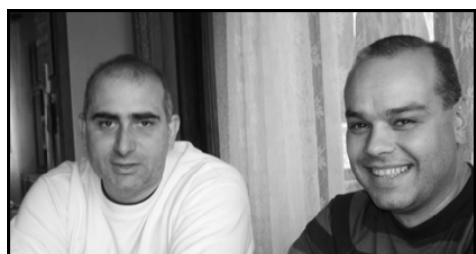
Фиданка, Кръстина, Лилия

Елица и Калоян

Георги и Фиданка

Радой и Евгени

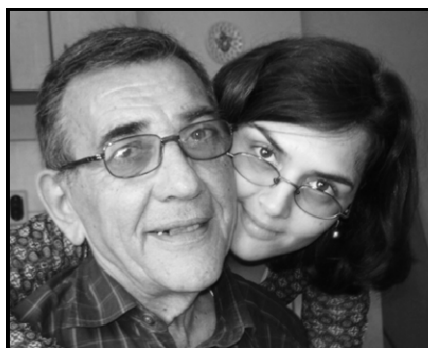
Людмил и Георги

Кръстина, Калоян, Георги, Златина, Здравко, Георги

Здравко с внуците

Здравко и Кръстина

Фиданка, Людмил, Калоян

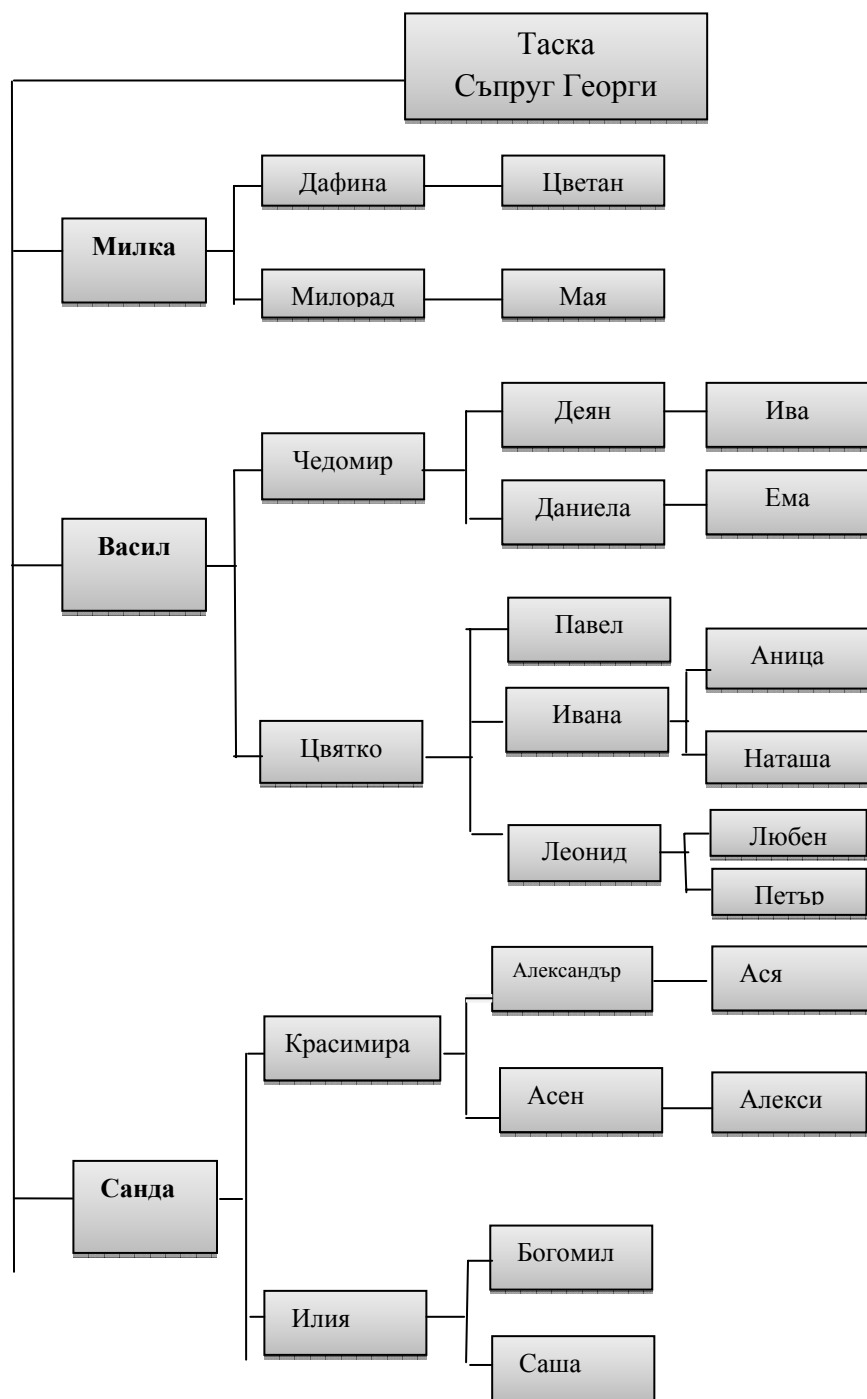
Георги и Лилия

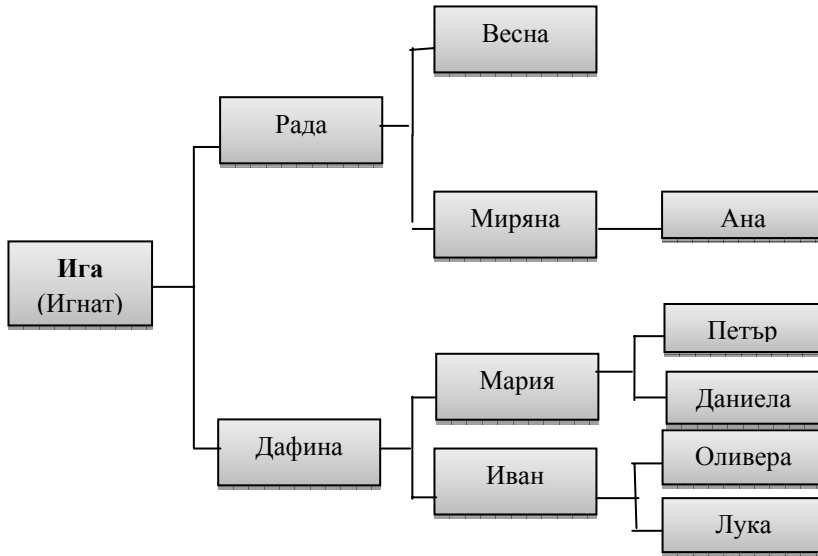
Семейството на Таска Манчева

Таска е четвъртото дете в семейството на Манчо Йовов и е единственото момиче в семейството. Нейната рождена година се предполага, че е 1880. Родена е в Изатовци.

Таска създава семейство заедно с Георги. В семейството се раждат и отглеждат четири деца – Милка (съпруг Костадин), Васил, Сандо и Ига (вероятно се е казвал Игнат). Благодарение на по-старото поколение изатовчани, Богдан Васов и на д-р Томислав Еленков, стана възможно да се попълни частично родословната схема на семейството на Таска Манчева. За съжаление между двамата се установиха някои различия при уточняване на родовата схема на Таска. При наличие на някои несъответствия автора моли да бъде извинен. Родовата схема е направена по спомени и това може да е довело до някои неточности.

Предоставената информация за децата на Таска и внуците не трябва да се разглежда, като окончателна. Все още остават неизвестни данните за семействата на внуците. В родовата схемата на семейството на Таска и Георги са дадени имената само на лицата, за които са запазени спомени от по-възрастните изатовчани.

ПРАДЕДОВИ

Tri sina Jovina
Živeli na pregršti zemlje Visoka
Sunce im život davalo
Planina čuvala od gladi.

Zajedno pojate pravili
Jegreke letom selili
Krstove obroke klesali
Veru hrišćansku čuvali.

Vodenični kamen brusili
Vodenom ga snagom pokretali
Raženo žito mrvili
Crnim hlebom se hranili.

Dolazi vreme deobe
Svako pojatu uzima
I rukama svojim vrednim
Ponosni praded moj životom se nosi.

Nisam ga nikad video
Sliku mi nije ostavio
Priče o njemu slušao
I sliku u okvir stavio.

Guste šume obilazio
Grede – pajante sekao
Novčane kazne plaćao
Ognjište naše gradio.

Dr. Tomislav Elenkov

Авторът, д-р Томислав Еленков, е посветил стихотворението на нашите деди и прадеди от рода на Йова Павлов.

Томислав Еленков е роден в Изатовци и е внук на Еленко Манчев.

Кой кой е в рода

Подреждането е по азбучен ред.

Просвета

1. Проф. д-р Апостол Методиев Апостолов – биолог, университетски преподавател.
2. Благица Радованова Еленкова – учителка, музика
3. Гроздан Милев – Биолог, учител
4. Делчо Манчев Йовов – учител
5. Евица Ненад Милошевич – учителка
6. Иван Еленков Манчев – учител, български език
7. Красимира Танова Манчева – учител, химия
8. Марика Методиева Еленкова – учителка
9. Милена Тенева Шикова – детска учителка
10. Радован Методиев Еленков – учител, руски и сръбски език
11. Тано Делчев Манчев – учител

Изобразително изкуство

1. Борислава Борисова Цанкова – живопис, анимация
2. Галина Петрова Данаилова – художник

Изкуство

1. Емил Василев Разпопов – киноозвучител

Право

1. Божидар Константинов Димитров – юрист
2. Даниела Томиславова Еленкова – юрист
3. Еленко Германов Еленков – юрист
4. Ивана Слободанова Савич – юрист (трудова право)
5. Милорад Малич – юрист
6. Слави Сергеев Стоилов – юрист
7. Стефан Душков Ивич – юрист

Медицина

1. Арияна Томиславова Еленкова – лекар (акушер гинеколог)
2. Виолета Стефанова Генкова – лекар (акушер гинеколог)

3. Даниела Славова Петрова – стоматолог
4. Деян Томиславов Елетков – лекар (дерматолог)
5. Димитър Константинов – лекар
6. Дорианна Неделчева Цалова – стоматолог
7. Евгения Неделчева Димитрова – стоматолог
8. Екатерина Петрова Бояджиева – лекар
9. Камелия Храниславова Манчева – лекар (вътрешни болести, кардиология)
10. Кремена Еленкова – лекар
11. Кольо Гатев – лекар (акушер гинеколог)
12. Лилия Людмилова Манчева – стоматолог
13. Радойка Михайлова Маринова- Еленкова – лекар (кардиолог)
14. Румен Иванов Коларов – лекар (вътрешни болести, кардиолог)
15. Татьяна Грозданова Савич – стоматолог
16. Томислав Методиев Еленков – лекар (психотерапевт)
17. Филип Слободанов Савич – стоматолог
18. Хранислав Иванов Манчев – лекар (акушер гинеколог)
19. Христина-Лилия Александрова Георгиева – лекар (терапевт)
20. Юлия Иванова Манчева – лекар

Фармацевти

21. Искра Колева Гатева – фармацевт
22. Николай Емилов Милчев – фармацевт

Медицински сестри и санитарни техници

23. Олга Асенова Манчева – медицинска сестра
24. Наташа Азиминова Зуканович – санитарен техник

Физиотерапевти

25. Братислав Радованов Еленков – физиотерапевт

Икономика и туризъм

1. Виолета Стоянова Малинович – икономист
2. Лепосава Методева Апостолова – икономист
3. Ивелина Апостолова Апостолова – туризъм
4. Атанас Петров Цалов – икономист
5. Илина Нинова Гърнева – икономист
6. Людмил Асенов Манчев – финансист

Техника и технологии

1. Олга Тенева Шикова – строителен инженер
2. Борислав Христов Борисов – инженер, радио-електроника

3. Силвия Танова Манчева – технология на кожени изделия
4. Таня Нинова Гърнева – информатика
5. Христо Гаврилов Гаврилов – инженер, машиностроене
6. Здравко Асенов Манчев – инженер, технология на машиностроене
7. Георги Здравков Манчев – машини и съоръжения в атомната енергетика
8. Кръстина Людмила Манчева – физик, астрономия
9. Слободан Михайлов Савич – инженер, пътно строителство
10. Слави Кирчев Петров – техническо образование
11. Величка Георгиева Генкова – машинен инженер
12. Гергата Атанасова Цалова – химик-лаборант
13. Димитър Георгиев – електро инженер

Архитектура

1. Даниела Петрова Данаилова – архитект
2. Златина Георгиева Манчева – архитект

Военно дело

1. Неделчо Борисов Пенчев – офицер
2. Петър Костадинов Данаилов – офицер
3. Асен Германов Еленков – офицер

Естествени науки, История и Филология

1. Мирослав Апостолов Апостолов – биолог
2. Сергей Вълчев Стоилов – филолог
3. Тошка Иванова Апостолова – историк

Мениджърство

1. Данаил Борисов Цанков – мениджър
2. Ружа Борисова Цанкова – мениджър

Агрономство

1. Асен Делчев Манчев – агроном

Личности от Изатовци

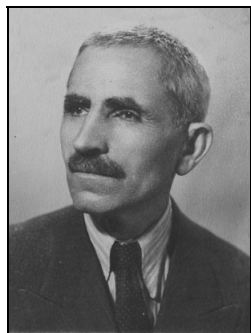
Тано Манчев

Юлия Манчева

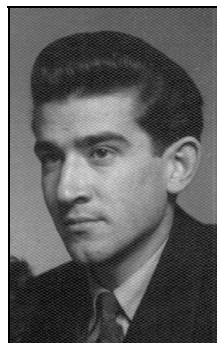
Томислав Еленков

Делчо Манчев

Радован Еленков

Хранислав Манчев

Общ изглед от село Изатовци

Къщата на Еленко Манчев, Изатовци

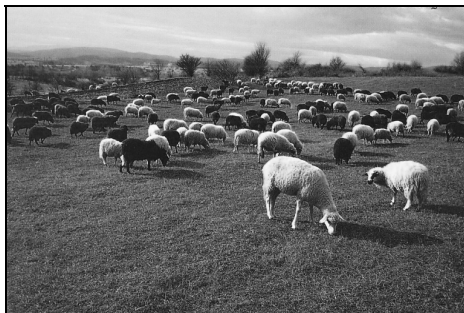
Йовината порта (капия)

Джурина огреля, Изатовци

Мост при Божина огреля, Изатовци

Стада от крави и овце на Стара планина

Училището в с. Изатовци

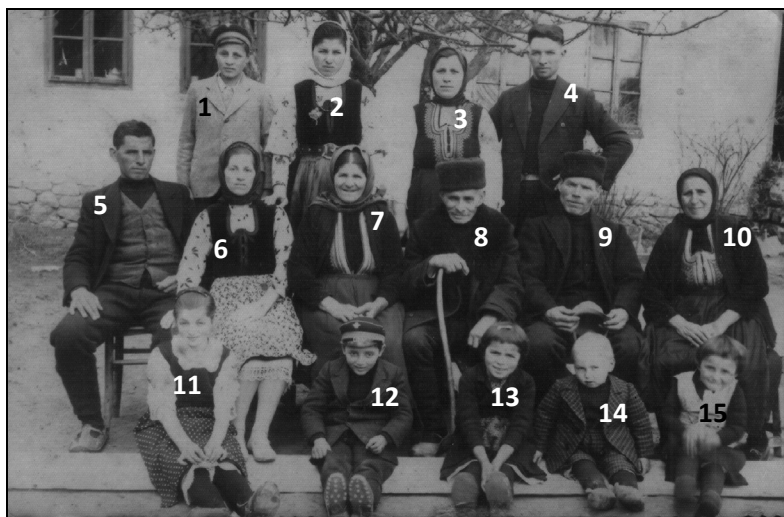
Зима, Пъцкови капии, Изатовци

Пред училището в Изатовци

Томислав Гакос с ученици

Фамилията на Васа Йовов Павлов – петият син на Йова Павлов, 1942 г.
1-Богдан Васов, 2-Илка Васова, 3-Верка, 4-Джера Васов, 5-Любен Васов, 6-Цветана, съпруга на Любен, 7-Руска, жена на Васа Йовов, 8-Васа Йовов, 9-Димитър Васов, 10-Симка, жена на Димитър Васов, 11-Христина, 12-Борислав, 13-Радмила Васова, 14-Момичил Васов, 15-Васка Васова.

Послеслов

Драги роднини,

Пред вас е първата по рода си книга за Йовиният род. Когато стигнете до тази страница пред вас ще е разкрита цялата история на рода от Йова Павлов до наши дни.

При написването на родовата книга са използвани запазените спомени на нашите деди, снимков материал и разказите на живите роднини. Описаната родова памет е израз на внимание към всички, които с жизнения си път са оставили следа в род на Йова Павлов.

Описаната родова памет ни разкрива, от къде водим началото си, кои сме, и какво правим за да я съхраним и предадем на тези, които идват след нас. Опознавайки своя род, и неговото минало и настояще, ще бъдете горди, че и вие сте част от един български корен, оцелял през превратностите на времето, опазил своята вяра, обичаи и националното си достойнство, в и извън пределите на своята родина.

Много поколения на рода се преминали през времето на турското робство, освобождение, няколко, и различни по своя характер войни, глад и мизерия, унижение и омерзение.

Всички запазени материали, снимки и предмети показват, че те старателно са пазени с надеждата, че ще му дойде времето, когато нашите предци няма да ги има, и тогава ще оживеят картините на един минал, непознат за нас свят, но едновременно с това една действителност, в която участници са били нашите деди и прадеди. Тяхната надежда е била да допишем останалото, а когато и нас няма да ни има, това да сторят следващите поколения. За да не се заличи онова, което се нарича родова памет.

Сега вече можем да кажем, кои сме, от къде идваме, и какво сме дали, като род. Така изразяваме нашето самоуважение и уважението към тези, на които дължим нашия живот. Като изучаваме тяхното минало и живот ще се уверим, че и от тях има какво да научим, и с какво да се гордеят тези, които идват след нас. Познавайки своя род, неговото минало и настояще, всеки от нас ще възпитава в себе си и децата си по-голяма и чиста любов към своя род, ще съхранява оня чист възрожденски патриотизъм, който ни е запазил, като народ, през пет вековното турско робство. Родовата памет винаги ще напомня на тези, които днес са извън границите на своята родина, кои са, от къде са, и че са част от един голям и уважаван род. Родът на Йова Павлов.

Благодарност

Издаването на книгата, за родовата памет за Йовиния рода, стана възможно благодарение отзивчивостта и готовността на всички роднини, наследници на рода, както в България, така и тези които днес са извън границите на родината в Република Сърбия.

Изключително съм благодарен на моя братовчед д-р Томислав Еленков от Приедор, Република Сръбска (Босна и Херцеговина), който беше така любезен да ми предостави материали, които са включени в книгата, а така също и богат снимков материал. Благодарен съм му и за постоянните негови писмени обяснения за повечето от членовете на рода, които отдавна не са между нас. Благодарение на неговата помощ съвременното и утрешно поколение ще има цялата родова памет и ще запази спомена за своите предци.

Тук, искам да засвидетелствам своето уважение и благодарност, при подготовката на книгата, на всички наследници от Йовиния род: д-р Томислав Еленков, Силва Манчева, Здравко Манчев, Кръстина Манчева, Даниела Данаилова, Олга Шикова, Лепосава Петрова, д-р Деян Еленков, д-р Арияна Еленкова, Марика Милева, д-р Татяна Грозданова Савич

Посмъртно благодарност дължа на д-р Юлия Иванова Манчева, Красимира Танова Манчева и на Димитър Георгиев, които с подадената информация направиха възможно по-доброто представянето на членовете на рода.

Особено съм задължена на Зоран Васов от Пирот, който винаги при моите въпроси е отговарял изчерпателно и е предоставял материали, благодарение на които бяха изяснени много от спорните моменти за лица от нашето минало.

Тук поднасям благодарности към моето семейство, което ми предостави всички условия за спокойна работа над книгата. Благодаря им за проявеното разбиране и търпение за времето, през което бяха лишени от моето присъствие и внимание. Всичко това ми даваше кураж и сили, че започнатото от мене си заслужава изтърпените лишения и несгоди.

Адреси за кореспонденция

ПРОФ. Д-Р АПОСТОЛ МЕТОДИЕВ АПОСТОЛОВ

Ул. “Княз Александър Батенберг” № 1, вх.А, Бургас-8000, България.
Тел. +359 56 84 57 90, apostolov2003@abv.bg

Д-Р АРИЯНА ТОМИСЛАВОВА ЕЛЕНКОВА

Ул. 25 maj br 37, 79100 Prijedor, Republika Srpska (Босна и Херцеговина).
arijanae@gmail.com

БРАТИСЛАВ РАДОВАНОВ ЕЛЕНКОВ

Ул. Илия Бирчанин, №40, Ниш-18000, Република Сърбия,
brel62elenkov@mail.com

БЛАГИЦА РАДОВАНОВА ЕЛЕНКОВА

Приедор, Република Сръбска, Mortel_cadavre@yahoo.com,

ДАНИЕЛА ЕЛЕНКОВА

Ул.Vuka Karadžića br. 29. 79100- Prijedor, Republika Srpska, (Босна и Херцеговина).

ДАНИЕЛА ЦАНКОВА

Тел. +359 2 96 23 451, София, България
dan_de@abv.bg

Д-Р ДЕЯН ТОМИСЛАВОВ ЕЛЕНКОВ

Ул. Жарко Згонянин, 38/7, Приедор 78300, Република Сръбска (Босна и Херцеговина)
elenkovdejan@gmail.com

ИВЕЛИНА АПОСТОЛОВА И РУМЕН ЯНЕВ

Комплекс “Изгрев”, Блок 35, вход Р, ет.3, Бургас 8008, България
Тел. +359 56 52 27 91, west5west@yahoo.com

ИСКРА КОЛЕВА ГАТЕВА И НИКОЛАЙ ЕМИЛОВ МИЛЧЕВ

София 1229, кв. Връбница 1, Блок 525, вход А, ет.3, България
Тел. +359 2 834 1282, iskrafarm@abv.bg

ЛЕПОСАВА МЕТОДИЕВА ПЕТРОВА

Ул. “Демокрация”, №40, Вход Д, ет.4, Бургас-8000, България.

Тел. +359 56 54 34 36.

MARIKA MILEVA

Ul. Raljska br 3 /III Beograd, Република Сърбия.

RADOVAN METODIEV ELENKOV

Ul. Ilije Birčanina br 4o. 18000 Niš, Република Сърбия.

СИЛВА ДЕЛЧЕВА ГЪРНЕВА

Ул. Ореховски дол №1, квартал Горна Баня, София 1614, България.

Тел. +359 2 957 75 71, city_n@abv.bg

ТАНЯ САВИЧ (TANJA Savić)

Ul.Fakovačka br 1,Voždovac III, sprat stan br 31, Beograd, Република Сърбия.

office@me-denta.com

ТЕНЬО ШИКОВ И ОЛГА ТЕНЕВА ШИКОВА

Ул. Стефан Стамболов, №36, Казанлък, България.

Тел.+359 431 840 76, olgab@abv.bg

Д-Р ТОМИСЛАВ МЕТОДИЕВ ЕЛЕНКОВ

ul. Srpskih Velikana br 1, 79.100 Prijedor, Republika Srpska (Босна и Херцеговина); tomislav.elenkov@gmail.com

Д-Р ХРАНИСЛАВ ИВАНОВ МАНЧЕВ И ЕКАТЕРИНА ПЕТРОВА МАНЧЕВА

Ул. “Борисова” №51, вход Д, Русе -7012, България.

Тел. + 359 82 83 71 47.

ЛЮДМИЛ АСЕНОВ МАНЧЕВ

ж.к. Стрелбище бл. 22А, вх. Б, ет. 5, ап. 47, София 1404, тел. +359 2 859 53 51.

ЗДРАВКО АСЕНОВ МАНЧЕВ

София 1641, с. Владая, ул. Войнишко въстание 60, тел. +359 2 999 22 88.

КРЪСТИНА ЛЮДМИЛОВА МАНЧЕВА

жк. Западен парк, бл. 86 вх. А, ет. 2, ап. 5, София, тел. +359 2 822 65 13.

Литература

- Андреев, М. 1979.** Българското обичайно право. София.
- Бандић, Д. 1978.** Колективни сеоски обреди као културни феномен. – Новопазарски зборник. 2, Нови Пазар, 111-120.
- Барјактаровић, М. 1998.** О порекло и коренима слава. – В: Етно-културолошки зборник. Књ. IV, Сврљиг, 37-42.
- Беновска-Събкова, М. 2000.** Мотивът “елени светци” в българските коледни песни. – В: Етнографски проблеми на народната култура. Т.6, София, 34-53.
- Беновска-Събкова, М. 2001.** Политически преход и всекидневна култура. София.
- Богдановић, Д. 1985/1961.** Крсна слава као светосавски култ. – В: О крсном имену. Београд, 486-511.
- Богдановић Н. 2002.** Називи заветних дрвета. – В: Етно-културолошке теме. Сврљиг.
- Велев, В.** Западните покрайнини. България – Югославия 1919 – 1931.
- Васић, М. 1985/1901.** Слава – крсно име. – В: О крсном имену. Београд, 209-260.
- Васић, О. 1998.** Завећина – заветина у селима Заглавка и Тимока. – В: Етно-културолошки зборник. Књ. IV, Сврљиг, 197-200.
- Влаховић, П. 1985/1968.** Прилог проучавању крсне славе. – В: О крсном имену. Београд, 136-150.
- Влаховић, П., 1998.** Крсна слава и њена улога у породичном и друштвеном животу код Срба. – В: Етно-културолошки зборник. Књ. IV, Сврљиг, 23-32.
- Вълчинова Г., 1999.** “Знеполски похвали”. Локална религија и идентичност в Западна България. София.
- Герлах, С. 1976.** Дневник на едно патување до Османската порта в Цариград. София.
- Грујић, Р. 1985/1930.** Црквени елементи крсне славе. – В: О крсном имену. Београд, 407-485.
- Духовна и материјална култура** становништва источне Србије и суседних области. Етно-културолошки ЗБОРНИК, књ. XV, Сврљиг 2011.

- Еленков, Т. 2013.** Трагови у времену. Графомарк Лакташи. Бања Лука.
- Живковић, В. 1994.** Торлак. Пирот, с. 45.
- Займов, Ђ. 1967.** Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. София.
- Занетов, Г. 1917.** Западните български земи и Сърбия. София.
- Златковић, Д. 1998.** Микротопонимија слива Височице – Средњи Висок. – В: Пиротски зборник. 23-24, Пирот, 183-246.
- Златовић, Драгољуб. 2003.** Микротопонимија Старе планине. Горњи Висок од Браћевца до Влковије и Шугрин, Пиротски зборник, бр. 27-28, с. 135-139.
- Българите от Западните покрайнини (1878-1975).** Главно управление на архивите, Архивите говорят, т. 35, София 2005, с. 68-70.
- Илчев, 1969.** Речник на личните и фамилни имена у българите. София.
- Иречек, К. 1976.** Пътувания по България. София.
- Иширков, А. 1915.** Западните Краища на българската земя. София.
- Коев, Ив. 1980.** Турлаците. Потомци на древните мизийци. – сп. Отечество, бр. 7.
- Колева, А. 2002.** Селищни имена от югозападна България. Изследване, Речник. Пенсофт.
- Крстић Дејан, 1998.** Пиротски зборник, бр. 23–24, ЧДК 08(497.11), Култни места торлачког дела Старе планине. с. 51.
- Крстић, Д. 2001.** Обред резања колача у Горњем и Средњем Тимоку. – В: Етнология. 4, София, 86-161.
- Крстић, Д. 2002.** Торлаци у Србији. Пиротски зборник. 27-28. Пирот, 73-80.
- Манолова-Николова, Н. 1997.** Средна Западна България 1877-1879 г. Преходът между две епохи в Трънско-Брезнишкия край. – В: Родина, III-IV, София, 159-173.
- Милетич, Л. 1931.** Към въпроса за българската семейна “служба” и сръбската “слава”. – Македонски преглед. Год VI, кн. 3, София, 1-10.
- Миранова-Панова, С. 1971.** Трънският край. София.
- Митровић, А., 1985/1912.** Крсно име није патаренског, ни српског, ни православног постанка. – В: О крсном имену. Београд, 277-286.
- Младеновић, О. М. Радовановић. 1988.** Заветни крстови у Заглавку и Буцаку. – В: Тимочка крајина у XIX веку. Књажевац, 209-220.
- Николић, В. 1910.** Из Лужнице и Нишаве. – СЕЗ, кн. 16, Београд.
- Николић, Р. 1912.** Крајиште и Власина. – СЕЗ, кн. 18, Београд.
- Никич, Зоран, Радошевић, Бранислав & Ратко Ристич. 2003.** Карактеристики на екстремните стойности на речниот ток Височица – влияние на

хидрогеоложките условия. Минно-геоложки университет “Св. Иван Рилски”, Год. т. 46, свитък I, Геология и геофизика, София.

Николова, Весна. 2001. Микротопонимията в Горен Висок, сп. Мост, бр. 170-171, Ниш, с. 163-164

Пантелић, Н., 1998 Слава – крсно име. – В: Етно-културолошки зборник. Књ. IV, Сврљиг, 33-36.

Петровић, Ј. 1920. Печалбари, нарочито из околине Пирота. Београд.

Петровић, П. Ж. 1998. Жртва. Оброк. – В: Српски митолошки речник. Београд, 175-182, 326-328.

Петрухин, В. 1995. Жртва. – В: Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Москва, 181-183.

Попова Е., Манолова-Николова, Н. 2004. Царибродският кръст “Св.Троица” – В: Минало. София, 1, с. 25-34.

Првановић, С. 1963. Тимок и тимочани. Зајечар, 1963.

Стоин, В. 1928. Народни песни от Тимок до Вита. София.

Стойков, Ст. 1993. Българска диалектология”, София, с.163.

Тодоров К., 1987. Каменните заветни кръстове в Забърдието. – В: Мост, 105, Ниш, 91-94.

Филиповић, М. 1985. Слава, служба или крсно име у писаним изворима до краја 18. века. – В: О крсном имену. Београд, с. 151-192.

Христовъ, Симеонъ. 1894. Пиротскиятъ окръгъ и неговото население. Сборникъ за Народни умотворения, наука и книжнина, книга XI, София.

Христов, П. 2001. Граница и/или център (Оброчни места в Трънско, Годечко и Пиротско). – В: Етно-културолошки зборник. Књ. VII, Сврљиг, 27-34, с. 118.

Христов, П. 2003. “Гурбетчийството/печалбарството в централната част на Балканите като трансграничен обмен.” – В: Карамихова, М. (Съст.) Да живееш там, да се сънуваш тук. Емиграционни процеси в началото на XXI век, София, р. 223-235.

Христов, П. 2004. Общности и празници. БАН, Етнографски музей.

Христов, П. Границите на “шоплука” и/или шопи без граници. In: *Сикимић, Билјана* (ур.) Скривене маџине на Балкану. Београд: Балканолошки институт, 2004, с. 67-82.

Христов, П. За пропагандната употреба на празника (“Сръбската” слава и/или “Българският” събор).

Цвијић, Ј. 1906. Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије. Београд.

Цвијић, Ј. 1922. Балканско полуострво и јужнословенске земље. Књ. прва, Београд.

Benovska-Sabkova, M. 1996. Christianity within the Context of the Post-Totalitarian Transition in Bulgaria. – In: *Narodna umjetnost*. 33/No 2, Zagreb, pp.157-164.

Hristov, P. 2002. Use of the Holiday for Propaganda Purposes (the “Serbian” slava and/or the “Bulgarian” sabor). – In: *Ethnologia Balkanica*. 6, p. 69-80.

Крстић Д., 2001. Обред резања колача у Горњем и Средњем Тимоку. –В: *Етнология*. 4, Софија, 86-161.

Popova, A. 1995. Le kourban, ou sacrifice sanglant dans les traditions Balkaniques.– *Europaеа*, I-1, pp. 145-170.

Rengstorf, K. H. 1993. Κορβαν, Κορβανας. – In: Kittel, G. (Ed.) *Theological Dictionary of the New Testament*. Vol. III, Michigan, pp. 860-869.

Škaljić, A. 1957. Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine. Sarajevo, I – II.

Съдържание

Вместо предговор	5
България от Сан Стефано до Париж.....	9
Сенките отвътре.....	23
Поселищно-географска част.....	25
<i>Местоположение</i>	<i>25</i>
<i>Топонимия</i>	<i>28</i>
<i>Климат</i>	<i>30</i>
<i>Ветрове</i>	<i>31</i>
<i>Валежи</i>	<i>32</i>
<i>Типове почви.....</i>	<i>32</i>
<i>Археологични находки в района.....</i>	<i>33</i>
Антропо-географски сведения	35
<i>Възникване на селото</i>	<i>35</i>
<i>Име на селото.....</i>	<i>36</i>
<i>Тип и характер на селото</i>	<i>38</i>
<i>Селските къщи.....</i>	<i>39</i>
<i>Водоизточници</i>	<i>45</i>
<i>Река Височица.....</i>	<i>46</i>
<i>Пътища</i>	<i>49</i>
<i>Население</i>	<i>50</i>
<i>Етнографска принадлежност.....</i>	<i>53</i>
Стопанство	63
<i>Обработване и торене на земята.....</i>	<i>64</i>
<i>Основни земеделски сечива.....</i>	<i>64</i>
<i>Видове оран.....</i>	<i>66</i>
<i>Засяване на културите</i>	<i>67</i>
<i>Зърнени култури използвани във Висок</i>	<i>68</i>
<i>Жътварски оръдия</i>	<i>69</i>
<i>Жътва.....</i>	<i>70</i>
<i>Вършитба.....</i>	<i>73</i>
<i>Градинарство</i>	<i>75</i>
<i>Овощарство</i>	<i>76</i>

<i>Съхраняване на селскостопанската продукция</i>	76
<i>Косене на сено</i>	78
Животновъдство	80
<i>Овцевъдство</i>	80
<i>Говедовъдство</i>	83
<i>Коневъдство</i>	84
<i>Птицевъдство</i>	84
Занаяти.....	87
<i>Ковачи</i>	87
<i>Сарачи</i>	88
<i>Коларо-железарство</i>	89
<i>Бакърджийството (медникарството)</i>	89
<i>Обущари</i>	90
<i>Калайджи</i>	91
<i>Кожухари (Кюркчи)</i>	91
<i>Грънчарство</i>	93
<i>Пчеларство</i>	95
<i>Домашино тъкане</i>	97
Търговия и търговски взаимоотношения	107
<i>Търговия със селскостопанска продукция</i>	107
<i>Търговия с животинска продукция</i>	108
<i>Джелепи</i>	110
<i>Арабаджи (Кираджи)</i>	113
<i>Печалбари (Гурбетчи)</i>	115
Бит и душевност	120
Празници и обичаи	125
<i>Селски събори</i>	125
<i>Традиционен календар</i>	127
Василовден и Сурва	127
Йордановден (Водици).....	128
Ивановден	129
Антоновден	130
Атанасовден (Средзима)	130
Бабинден.....	130
Трифоновден (Зарезоят).....	131
Благовец	132
<i>Празници и обичаи в зависимост от Великден</i>	132
Месни покладе (Заговезни покладе).....	132
Сирне покладе (Заговезне, Сита вечеря)	133
Чисти понеделник.....	135
Тодоровден (Конски Великден)	135
Лазаровден	136
Цветница (Върбица)	138

Велики четвъртък.....	138
Велики петък (Разпети петък).....	139
Великден	140
Спасовден	141
Джурджов дан (Гергьовден).....	142
Еньовден (Св. Йован Билебер).....	145
Илинден.....	147
Кръстовден.....	148
Петковден	149
Димитровден.....	149
Архангеловден (Вадидушник)	150
Андреевден (Едревден).....	150
Варвара (Женска Коледа)	151
Свети Никола.....	151
Игнажден	152
Бъдни вечер.....	153
Коледа (Божич).....	155
Сръбска слава или български събор	158
Оброчни места и оброчни кръстове.....	160
Облекло	174
<i>Мъжката белодрешна носия</i>	<i>175</i>
<i>Женско традиционно облекло</i>	<i>176</i>
Фолклор.....	182
<i>Торлашки хумор.....</i>	<i>183</i>
<i>Седенки.....</i>	<i>187</i>
<i>Сватби.....</i>	<i>189</i>
Духовна култура	193
<i>Образование</i>	<i>193</i>
Културни паметници	199
<i>Паметник на Муртизан.....</i>	<i>202</i>
<i>Паметник на загинали в Балканската война</i>	<i>202</i>
<i>Участници от Изатовци във войните</i>	<i>203</i>
Природата на Висок	208
<i>Природен парк Стара планина</i>	<i>208</i>
Личности от Изатовци.....	214
<i>Просвета и образование.....</i>	<i>214</i>
<i>Лекари.....</i>	<i>215</i>
<i>Медицински сестри</i>	<i>215</i>
<i>Ветеринарни лекари.....</i>	<i>215</i>
<i>Агрономи</i>	<i>215</i>
<i>Изобразително изкуство.....</i>	<i>215</i>
<i>Юристи</i>	<i>216</i>
<i>Икономика и политика</i>	<i>216</i>

<i>Журналистика</i>	216
<i>Църква</i>	216
<i>Спорт</i>	216
<i>Други специалности</i>	216
Време на разделение и омраза	217

Сенките отвътре	219
Кои сме ние, откъде идваме и накъде отиваме	221
Корените на Йовиния род	223
Йовиният Род	226
Манчо Йовов	229
Семейството на Еленко Манчев Йовов	233
<i>Еленко Манчев Йовов</i>	235
Семейството на Иван Еленков Манчев	237
<i>Иван Еленков Манчев</i>	239
Семейството на Методи Еленков Манчев	247
<i>Методи Еленков Манчев</i>	249
Семейството на Даринка Еленкова Манчева	269
<i>Даринка Еленкова Манчева</i>	270
<i>Даринка Еленкова Манчева</i>	271
Семейството на Делчо Манчев Йовов	287
<i>Делчо Манчев Йовов</i>	287
<i>Делчо Манчев Йовов</i>	288
<i>Олга Делчева Манчева</i>	296
<i>Йорданка Йорданова Милчева</i>	303
<i>Костадинка Делчева Манчева</i>	306
<i>Тано Делчев Манчев</i>	309
<i>Надежда Делчева Манчева</i>	313
<i>Асен Делчев Манчев</i>	315
Семейството на Таска Манчева	325
Кой кой е в рода	329
<i>Просвета</i>	329
<i>Изобразително изкуство</i>	329
<i>Изкуство</i>	329
<i>Право</i>	329
<i>Медицина</i>	329
<i>Икономика и туризъм</i>	330
<i>Техника и технологии</i>	330
<i>Архитектура</i>	331
<i>Военно дело</i>	331
<i>Естествени науки, История и Филология</i>	331

<i>Мениджърство</i>	331
<i>Агрономство</i>	331
Послеслов	335
Благодарност	336
Адреси за кореспонденция	337
Литература	339

В СЕНКИТЕ НА ПРАДЕДИТЕ
ЙОВИНИЯТ РОД

Автор:
Апостол Апостолов

Българска, първо издание

Печатни коли: 21,75
Формат: 70/100/16

Издателство ЛИБРА СКОРП
www.meridian27.com

Бургас, 2014